ډېر تفاوت سته په انسان کې د معنا په لحاظ
واړه مشغول دي ځيني خان ځيني جهان جوړوي
(الفت)

Download from:aghalibrary.cm

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

۱۹۶۳ _ ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۰ __ ۲۰۰۱

Download from:aghalibrary.cm

افغانستان

د ديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي

۱۹۶۳ ــ ۱۹۷۸

ليكوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ ــ ــ ۲۰۰۳

contact: agfarahi@hotmail.com

Download from:aghalibrary.cm

عبدالغفار فراهي

يو

د کتاب په هکله نوري څرګندوني

د محترم ډاکټر فا روق اعظم د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د دسمبر د مياشتي ۲۵ ـ لندن ـ انګلستان

د ښاغلي عبدالغفار فراهي کتاب ((افغانستان دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي)) مي ووايه او لاندي نظر پر وړاندي کوم :

پر کتاب ايجمالي نظر:

زما د فراهي صاحب دغه کتاب خوښ سو . زه يي يوه لويه ښيګڼه د ژبي ساده ګي او عام فهمي بولم . دا کار يي نه دی کړی چي د مطالبو د وړاندي کولو تر څنګ خلګو ته د ژبي د سوچه توب يا رموزو درس هم ورکړي او په دي ډول لوستونکي مغشوش کړي .

د کتاب بله ښيګڼه داده چي مؤلف يوازي واقعيات نه دي رانقل کړي بلکه خپل نظريي هم پر ورکړی دی . سړی پوهيږي چي په هغو واقعياتو کي چي دی حاضر وو خان ته يي يو څوك ويل او که د نورو منابعو څخه يي څه را اخستي هم دي کوښښ يي کړی دی چي د خپل مطلب لپاره يي استخدام کړي . ده د تاريخ ليکونکي کار ندی کړی چي صرف واقعيات بيانوي او قضاوت نورو ته پريږدي ، بلکه د يوه څيړونکي په شان يي کار کړی دی .

د کتاب د ليکلو ډول يي هم د ډيرو نورو ليکوالانو سره فرق لري . ځای ځای ټوکه او شعر پکښي راغلی چي د کتاب لوستل يي له ستومانيه ژغورلی دی .

څلورم ښه والی يي دادی چي په کتاب کي فراهي صاحب خان ندی پړسولی . زه دا د هر چا يو طبعيي حق ګڼم چي په ټولنه کي خانته سم موقف ولټوي او يا په خپل کتاب کي دا وښيي چي ده ټولني او يا کومي خاصي مسألي ته څه ګټور کار کړی دی . خو

خيني خلگ په دي کار کي ډير افراط کوی . فراهي صاحب تر ډيره خايه پخپل طبعيي حدودو کي تللی دی .

او آخر ، آخر د اهميت په لحاظ نه ، ما تر اوسه بل دا ډول کتاب ندی لوستی چي د ولسي جرگي د مهمو مسايلو په باره کي او يا د حکومت سره د دولت ددغه مهم رکن روابط په کوم تفصيل چي فراهي صاحب يي يادونه کړيده بحث سوی‌وي . اميد دی چي دده دغه ابتکار د نورو وکيلانو لپاره ښه پيلامه وي .

مؤلف په عام ډول د ولسي جرگي دفاع کوي او په اجراآتو کي حکومتونه ملامتوي دی پاچا او حکومتونه په ولسي جرگي کي په لاسوهنه متهموي . نوموړي مسايلو ته د يوه وکيل په حيث او د ولسي جرگي له نظره کتلي دي او حق پجانب هم دی دا ځکه خپله وکيل وو ، خو کاشکي د هغه وخت د حکومت يو غړی هم په دي باره کي څه وليکي چي هغوی د ولسي جرگي او وکيلانو سره څه مشکلات درلودل څو مسايل او اړخونه يي روښان سي او راتلونکي ولسي جرگي او حکومتونه گټه څني واخلي . زه چي وگران هيواد افغانستان ته د ولسي نظام راتگ يو عاجل او مبرم ملي ضرورت گڼم ، دا کتاب ډيموکراسی ته خدمت او په هغه مرحله کي يي د ولسي جرگو او حکومتونو د تعامل په برخه کي يو گټور اثر او مؤخذ بولم .

... مؤلف ليکلي دي چي امريکايانو د ۱۹۵۰ په لسيزي کي له افغانستانه مکرر غوښتي وه چي د سنټو په نظامي تړون کي ورسره شامل سي ، خو سند يي ندی ذکر کړی . زما معلومات دادي چي امريکايانو ته هغه وخت افغانستان نه اقتصادي ، نه ستراتيجکي او نه لوجستيکي اهميت درلود . منزوي موقعيت او د روس سره اوږد سرحد افغانستان د روس د نفوذ په ساحه کي امريکايانو قبول کړی وو او فکر يي کاوه چي که هر وخت روس وغواړي افغانستان په آسانـی نيولای ســي . دوی نه په دننه افغانستان کي د کمونيزم خطر او نه له دباندي څخه د روس د حملي گواښ ليدی نو ځکه يــي هــره نظا مــي مرسته و افغانستان تــه ، د روس بي ځايه پارونه بلل چـي امريکايانو دا نه غوښتل .

يوي ډيري مهمي خو تل له نظره غورخول سوى مسألي ته چي مؤلف اشاره كړيده هغه د پوونده (كوچيانو) مسأله ده . دي ملي موضوع ته بايد جدي توجه وسي او زه دي خبري ته د مؤلف توجه په اخر كي زه مؤلف ددغه گټور كتاب په ليكلو ستايم او نور توفيق ورته غواړم او ويونكي يي و ويلو ته هڅوم . پـــه درنـــاوي

د محترم عبدالجليل وجدي د ليك يـوه بـرخـه

د ۲۰۰۲ كال د مي د مياشتي ۲۰ ـ ټورنټو ـ كاناډا

يوه كتاب ته كتنه :

((افغانستان دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي)) د يوه په زړه پوري او گټور كتاب نوم دی چي د ۱۳۸۰ كال په ژمي كښي خپور شوی او په همدي وختونو كښي زما لاس ته راغلی دی . د كتاب ليكوال محترم عبدالغفار فراهي دی چي په خپله هم په ولسي جرگي كښي د فراه د بالابلوك د خلگو د وكيل او يو فعال پارلماني غړي په توگه دديموكراسي په منځني بهير كښي د رول خاوند دی . د حقوقو او سياسي علومو په ساحه كښي دليكوال لوړ تحصيلات ، د بهرنيو چارو په وزارت ، همدارنگه په خينو هيوادو كښي ، په افغاني سفارتونو يا قونسلگريو كښي مهمو ماموريتونو او ديپلوماټيكو تجربو ، د يوه داسي ډير ښه كتاب د ليكلو د پاره د محترم فراهي صلاحيت نور هم زيات كړی دی .

په كتاب كي څرگنده شوی ده چي د افغانستان د اوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو دديموكراسي او جمهوريت په دور كي ډيره گړندی وده كړي وه ، له دي خبري څخه څرگنديږي چي له ډيموكراسی څخه زموږ تالي ښي نه وي يا دا چي ډيموكراسي له موږ څخه ښي تالي نه درلودلي .

موږ فكر كاوه لا وايو چي ولسواكي د افغانستان په تاريخ او فرهنگ كي ژوري جرړي لري . دا غټه خبره يواز زموږ عقيده نه ده ، بلكي د ختيځ او هم د لويديځ پوهانو او مفكرينو ډير خله دا خبره راسره منلي هم ده . سره له دي هم له نوي راوستل شوي ډيموكراسي څخه موږ ته لږ خوږي ، خو زښتي ترخي تجربي او نتيجي راپاته شوي

دي زموږ ملي روښانفکرانو (مشروطه غوښتونکو ، ويښو ځلميانو او داسي نورو) د نورو ملتونو د نهضت غوښتونکو په څير د ډيموکراۍ يا جمهوريت د راوستلو په لاره کي ، سر او مال ښندلی دی ، خو مبارزي يي له بده مرغه پر ځپل وخت دومره بريالی نه وي . وروسته بيا البته د ټولني او زماني د تحول غوښتونکي روحيي غوښته وه چي ډيموکراسي او جمهوريت دواړه په نسبي توګه په کراره کراری کي د پاچهي کورنی له لويو دروازو څخه د خيرات په کاسو کي راووزي ، په کتاب کي دغه ډرامتيك غوندي کيفيت په ښه توګه ښودل شوی دی .

دلته تر ټولو غټه پوښتنه داده ، چي په يوه فطرتا ډيموکراتيکي ټولني کي يوه ډيموکراسي او يو جمهوريت ولي داسي ناکامه سي چي زيانونه يي ډير ځله له ګټو څخه زيات شي ؟ ښايي دا پوښتنه ډير جوابونه لري ، خو تر ټولو جامع جواب يي د يوي عنعنوي ټولني له مزاج سره د يوي نوي او په بل ځای کي د راټوکيدلي سيلسي پديدي دډير ګړندي حرکت نه برابريدل وي . په کومه ټولنه کي چي د ((انتقاد))او ((پيغور)) تر منځ پوله ډيره نرمه او نري وي او رقابت پکي ژر د تربورولي يا تربګني بڼه غوره کړي . نو په داسي يوه ټولنه کي د پرمختګ د ګړندي کولو دوه مهم عوامل ((انتقاد)) او((رقابت)) کله چي په منفي توګه تعبير شي ، د خلګو د پښو زولاني ګرځي .

زموږ کورنه او بيا زموږ د ټولو شريك لوی کور (هيواد) ډير ځله د تربورولیو بي ځايه او بي ګټي سياليو وران کړی دي . په نولسمه بيا شلمه پيړی کي د هيواد د ډيرو بدبختيو ستر مسؤليت د تربګنيو په غاړه هم پروت دی . همدي تربګنيو د تره زامن ، بلکي وروڼه ، پلرونه او زامن په خطرناکو شخړو کي سره مخامخ کړي دي ، او له بده مرغه د سياسي تربورولیو لمن زموږ د ژوندانه زماني ته هم راغزيدلي ده . د فراهي صاحب په دي کتاب کي څرګنديږي چي د سوغاتي ډيموکراسي يو مخ د پاچا د تره د زوی محمد داود خان د سياسي فعاليتونو مخ نيوی و ، او هڅه شوي وه چي ده ته د پاچاهي کورنی د خينو امتيازاتو په ورکولو سره ، دی له خينو سياسي حقوقو څخه په احترامانه توګه محروم کړي . خو په مقابل کي محمد داود خان هم د خپلو مټو، پښو او ارادو د آزادولو لپاره د جمهوريت وسله چي د کتاب ليکوال يي بي لزومه کودتا

بولي تر لاسه کړه .له دي کبله چي ډیموکراسي او جمهوریت دواړه د لنډي مودي د هدفونو لپاره له لویو ورونو څخه راایستل شوي او لورل شوي ډالی وي ، دواړه په نیمه پنځه
لاري کي نیمګړي پاته شوي دي او د یوي مشهوري محاوري له مخي ء هر شی چي نیمګړی شي بلا ګرځي ء ځکه خو د کتاب لیکوال په څرګنده لیکي چي د افغانستان دغه پنځلس کلن تاریخ د هیواد دورستیو ډیرو پیښو ننشأ ده .

د کتاب د مطالعي څخه موږ پوهیدلای سو چي له عنعنوي ولسواکي سره د سوغاتي ډیموکراسي مخامخ کیدل د ټکر غوندي یو حالت درلود ، لکه چي فراهي لیکلي دي :د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د تسوید کمیټي د افغانستان عنعنوي لوي جرګي ته په درنه سترګه نه دي کتلي . دوی د لوي جرګي اصالت ته لویه صدمه ورسوله .

... چي د لوي جرګي په شکل او محتوا کي دي تغییراتو هغه له خپل اصلي مقام څخه چي تر دولت هم اوچته وه را ټیټه کړله ، او له بده مرغه هغه په ورستیو سیاسي لوبو کي نوره هم د بیلو بیلو ډلو د لاس آله وګرځیدله چي ډیره بي ځایه یي استعمال او استهلاك کړه .

... زه په داسي حال کي چي محترم فراهي ته دداسي په زړه پوري او ګټور کتاب د لیکلو له امله مبارکي ورکوم ، له لوستونکو څخه هم هیله کوم چي د افغانستان له اوسنیو او پرونیو مهمو پیښو څخه د ضروري خبرتیا لپاره دا کتاب په غور او خیر سره مطالعه کړي . پــه درنــاوی

د محترم محمد علم بځرکي د لیك یوه بـرخـه

د ۲۰۰۲ کال د اپریل د میاشتي ۳ ـ فیننډال ـ هالنیډ

محترم عبدالغفار فراهي !

ستاسي د افغانستان کتاب چي د ډیموکراسی او جمهوریت په باب او د پنځلس کلونو تذکر پکښي ځای سوي دی ، یو د هغو کتابو څخه دی چي ما ورته بیخي ډیر

ضرورت درلود . ځکه په دي وخت کي د اروانښاد بينوا صاحب نقش په پارلمان کي ما ته ډير په کار وو . په دي وخت کي موږ وه بينوا صاحب ته ځني مشوري ورکولي چي په پارلمان کي داسي داسي وه وايه او وکه .

دغه رنګه دا زمانه د افغانستان په ډيموکراتيك نقش کي يو ټاکلی حيثيت لري ، په ډيره بيا د چپيانو د کړو له نقطه نظره . او هغه د رامپارتس ترجمه چي مي ولوستله نو د موضوع په اهميت مي سترګي روڼي سوی ، ما ډير کوشش درلود چي دا مضمون پيدا کم خو تر پايه موفق نه سوم ، څو دادی اوس مي ستاسو په کتاب کي ولوستی ، ددي کتاب يو لوی صفت دادی چي هره موضوع يي تر جز او تام پوري تشريح کړيده چي دا د ء ډاکومنټ ء د پاره د يوه ليکونکي سره ډيره مرسته کوی ، او يو مراجعوي کتاب دی ، لکه ډکشنري او يا بل کوم مهم کتاب .

بل ، د محمد هاشم ميوندوال په باب ډير هغه مطالب پکښي ځای سوي دي ، چي زه په هغو خبر نه وم . څرنګه چي خيال لرم د ء مترقي ديموکراتيك حزب ء په باب هم څــه وليکم نو دا نوشته ما ته ډيره غنيمت سوه ، په ډيره بيا چي د کتاب په پای کي د مهمو پيښو اختصاري پيشليك راوړل سوی دی .

که مي ډيره ستاينه نه وي کړي نو زه به دا کتاب يوه لنډه انسايکلوپيډيا و بولم د افغانستان او ددغه پنځلس کلو د ډيموکراسی او جمهوريت د دوری .

په درناوي

ډير تفاوت سته په انسان کي د معنا په لحا ظ

واړه مشغول دي خيني ځان خيني جهان جوړوي

(الفت)

افغانستان

دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي

۱۹۶۳ ــ ۱۹۷۸

ليكوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ ــ ــ ۲۰۰۳

د کتاب پیژندنه

نوم : افغانستان ، دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

ليکونکې : عبدالغفار فراهي

خپرونکې : دانش کتابتون ، قصه خواني بازا ، پيښور

د تليفون نمبر ۲۵٦٤٥١۳

کال : ۲۰۰۳

د چاپ شمير : دريم چاپ

تعداد : زر ټوکه

پر کتاب نوی کتنه سوي ده ، ډير نوي مطالب پر کتاب علاوه سوي دي

د کتاب ټول حقوق له ليکوال سره خوندي دي

لومړی

د کتاب د مطالبو لنډيز

حاضر کتاب عبدالغفار فراهي د خپلو خا طراتو په حيث په څه دپاسه دري سوو مخونو کي ليکلې او د لوستلو له پاره يي خپلو هيوادوالو ته وړاندي کوي .

تر سريزي او يادوني وروسته د کتاب په پيل کي هغه مسايل څېړل سوي دي چي په شلمي پيړۍ کي د افغانستان په برخه وو او د افغانستان د خارجي سيا ست په غوره کولو کي يي مؤثر نقش لوبولی دی ، لکه ځيني سيمي چي د افغانستان څخه جلا کړه سوي وي ، دډيورنډ کرښه ، د پښتونستان موضوع ، په سيمي کي نظامي اتحاديي او د عدم انسلاك نهضت .

د محمد داود خان د صدارت دوري ته هم يوه لنډه کتنه شوې ده .

په کتاب کي دديموکراسۍ دورې پنځه حکومتونه په لازم تفصيل ليکل سوي دي . محمد موسی شفيق چي په ۱۹۷۲ کال د روم په مشورتي غونډي کي د صدر اعظم په حيث وټاکل سو، محمد ظا هر شاه غوښتل چي دده په وسيله ديموکراسي نظام په نوي مجرا کي واچوي ، ولې پاچا خپل دغه هدف ته و نه رسيد .

په کتاب کي ددغه پنځلس کلن سيا سي تاريخ هغي پيښي څېړل شوي دي چي ليکوال په خپلو سترگو ليدلي او يا د هغو په واقعيت خبر سوی و . ليکوال په ديارلسمي تقنيني دوري کي د ولسي جرگي وکيل و ، ده د ولسي جرگي ډيري پيښي لکه د محمد ظاهر شاه او صدر اعظمانو سره د وکيلانو کتني ، حکومتونو ته د نه اعتماد رايي ، په ولسي جرگي کي د پښتو ژبي موضوع ، د هلمند د اوبو معاهده ، د صنعتي بانکونو قانون د وکيلانو د حاضرې معضله او داسي نور مطالب په ډير تفصيل ليکلي دي چي تر اوسه بل ليکوال پر دغو مطالبو باندي کوم اثر نه دې ليکلې .

د کتاب د ضمايمو په برخي کي دډيورنډ د موافقتنامي متن ، د ديارلسمي تقنيني دوري د وکيلانو او سناتورانو نومونه او د رامپارتس د مجلي د هغي مقالي يوه برخه چي د شهيد محمد ها شم ميوندوال دښمنانو دده پر ضد تبليغوله ، درج سوي دي .

ليکوال وايـي چـي د ١٩٦٤ کال اسا سي قانون او ديموکراسي دوره د محمد ظاهر شاه داسي يو سيا سي حرکت و چـــي ده ددغـــي لاري څخه تـر ديـرش کـالـه انزوا وروسته د افغانستان دولتي چاري په خپل لاس کي واخستي او په دغه طريقه يي محمد داود خان د دولت له جرياناتو څخه ليري وساتې . محمد ظا هر شاه پـه هيواد کـي د کاملي ديموکراسې مخه هم نيولي وه ، ده د اساسي قانون متمم قوانين لکه د احزابو او اجتماعاتو قوانينو ته د انفاذ اجازه نه ورکوله ، ده د ولايتي جرگو او ښاروااليو انتخابات ځنډولي وو . کله چـي د ١٩٦٤ کال د اسا سي قـانـون ٢٤ مه مـاده د محمد داود خان پرخلاف پـه لـوي جرگې کـي لا پراخه کړه سوه ، نـو محمد داود خان دي نتيجي تـــه ورسيد چي په شا هي دولت کي دده پر ضد دسيسي کيږي او دی د پاچا څخه د دښمني تر سرحده خوابدې سو .

محمد داود خان د شاهي اردو د کښته رتبه صاحبمنصبانو په مرسته د١٩٧٣ کال د جولای د مياشتي پر ١٧ نېټي کودتا وکړه او سلطنتي نظام ته يي خاتمه ورکړه . ده تر کودتا يو کال وروسته خپل د کودتا ډير ملگري ددولت څخه و ايستل او د جمهوري دولت په اساسي قانون کي يي پرته له خپل ملي انقلاب د حزب څخه د نورو احزابو فعاليت غيرقانوني اعلان کړ . ده د شوروي اتحاد څخه د ليريوالي پالسي غوره کړه . محمد داود خان د١٩٧٧ کال د اپريل د مياشتي پر ١٣ نېټي د برژنيف سره لفظي ټکر وکړ او د عدم انسلاك د نهضت څخه يي د کيوبا د ايستلو هڅي پيل کړي . دی د ايران او عربي هيوادونو له لاري ، غربي نړی ته ورنژدي سو . محمد داود خان دډيورنډ د کرښي او د پښتونستان د موضوع د حل کولو جدي خبري د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيأ الحق سره پيل کړي ، ولي دده ټول اقدامات نيمگړي پاته سوه ، په دي چي د ١٩٧٨ کال د اپريل د مياشتي پر ٢٧ نېټي د خلق او پرچم ډلو دده پر ضد کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلي کورني د ١٧ غړو سره په شهادت ورسيد او افغانستان د تباهې کندي ته ولويد .

څرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې دافغانستان داوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو دديموکراسي او جمهوريت په دوروو کي ډيره سريع وده کړي وه چي ددغو

دواړو دوروو د مسایلو ټول اړخونه پــه دغه کتاب کـــي څېړل شوي دي او لوستل يـي ډېر ګټـوردي . په درناوي ـــ د کتاب خـپـرونــکي مؤسسه

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

کانکورډ ـ امریکا ـ سبتمبر ۲۰۰۰

یو نظر

په دي نژدي وختونو کي د فکر او قلم خاوند افغانانو دوطن ، جامعي او تاریخ د بیلو بیلو اړخونو په اړه خپل تجارب ، افکار او نظریات درسالو او کتابونو په بڼه وړاندي کړي دي دغومره ډیر آثار چي په دغي مودي کي ددوی له دماغونو نه راوتلي دي ، په بلي ورته دوره کي په دغومره شمیر راوتلي نه دي . په نتیجه کي زموږ هڅوب یا فرهنګ ډیر شتمن شوی دی .

ددغسي آثارو په لړ کي یو هم د محترم عبدالغفار فراهي دی په نامه د افغانستان دديموکراسي او جمهوریت په کلونو کي . ما دغه اثر پخوا له دي چي خپور شوې وي ولوست . په لوستلو کي يي راته څرګنده شوه چي دا یو ډیر مهم اثر دی . غټ اهمیت يي په دي کي دې چي هغه یو رښتینی اثر دی . په هغه کي پیښي یا د پیښو هغي برخي بیان شوي چي د مؤلف په نظر رښتیا او مهمي دي . ده په دي ډول خپل اثر دباور وړ او ارزښناك ګرزولې دی . په دغه اثر کي په عمده ډول په ولسي جرګي کي یعني چیرته چي دې وکیل و دده تجارب بیان شوي ـ یعني هغي پیښي چي ده په خپله حس کړي یايي له خپلو همکارانو نه اوریدلي دي او ده دغه پیښي په احتیاط سره بیان کړي دي او خپل ځان يي پکي غټ او مهم ښوولې نه دې ، سره له دي چي ده په ولسي جرګي کي دیوه مخکښ وکیل په شان رول لوبولې دې . لیکونکې په خپل اثر کي په دي باندي لنګر اچوي چي پیښي داسي بیان کړي چي لوستونکي هغسي پري پوه شي لکه چي خپله دی پري پوهیږي . دغه اثر که څه هم د مؤلف له نظره بیان شوي ، په هغه باندي نه څرخي

. ځرنګه چي ليکونکې په ولسي جرګي کي د فراه د بالابلوك وکيل و ، او څنګه چي ده هلته مځکښه رول لوبولې . او څنګه چي دی يو تعليم کړې شخص او دوطن او جهان له جرياناتو سره علاقمن و او پخوا تر هغه يي ددولتي مامور په حيث دننه په هيواد او دباندي وظايف تر سره کړي دي هغه د خپلي موضوع په اړه مهم معلومات راغونډ کړي او هغه يي په دغي مجموعي کي په روانه ، طبعــي او محاوره يــي پښتــو کــي لوستونکو ته وړاندي کړي دي . په دی ډول دغه ليکنه هر هغه پښتو لوستونکې د هغي لوستلو ته هڅولی شي چي له افغانستان ، افغانانو او دهغو له تاريخ سره علاقه لري . په دغسي روانــه پښتو کــي او ددغسي مهمي موضوع پــه اړه دا لومړنــې اثــر دې چــي مــا لــوستــې دی .

ددغه اثر بل لوی اهميت د هغه په موضوع کي يعني د قانوني پاچايي په اړه دی . د قانون د حکومت له نظره د پاچا محمد ظاهر شاه قانوني پاچايي دوره د پاچا امان الله او د پنځوسمي لسيزي لنډي دموکراسي نه وروسته ډيره مهمه دوره ده . په دغي دوري کي ولسي جرګه او په مجموع کي مقننه قوه تر اجرائيوي قوي يا حکومت نه د بنيادي لوايحو په ايستلو کي دمخه وه . ډير شمير قانوني لايحي يي وايستلي چي د ښاروالي‌ولايحه او د سياسي ګوندونو لايحه يي د نوي نظم د لا دموکرات کيدو او اغيزمن کيدو د پاره بنيادي لايحي دي . خو پاچا د خپلو حکومتي مشاورينو په شپارښتنه د هغو له لاسليك کولو نه ډډه وکړه . دوی ويريدل چي که دغي لايحي قانوني شي ددوی قدرت به کم شي . داسي ښکاري چي پاچا او د هغه مشاورين د هغه اساسي قانون په باب چي په خپله د پاچا په نوښت ايستل شوې و ، رښتني نه وو قانوني حکومت ته د دوی نه رښتين توب د نورو عواملو په ډله کي يو عامل شو چي دموکراسي ورو ورو د انارشي په لور روانه شي . د انارشي د پيدا کيدو بل عمده عامل د خينو حکومتونو هغه ناتواني وه چي ويي نه شوه کولي نويو مسايلو او نويو غوښتنو ته اغيزمن ځوابونه ورکړي کومي چي د قانوني حکومت ، دموکراسي او آزادې له برکته پيداکيدلي او غير قانوني مګر پيژندل شويو فعالو ګوندونو په تيره افراطي ګوندونو هغه په زياتيدونکي ډول غځولي . له همدي امله حکومتونو تر آخره پوري کومه

هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره په پوهنتون كي پيدا شوې وه بي اغيزي كولی ونه شوه . صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال ته موقع وركړه نه شوه چي دا او دغسي نوري اساسي كشالي هواري كړي او موسي شفيق ته هغه وخت د صدارت مقام وركړ شو ، چي وخت له وخت نه تير و . دوی دواړو د خپل اقتدار په لنډو دورونو كي وښودله چي د غټو مسايلو د حل كولو د پاره كفايت او د هيواد او د نظام د آينده لپاره بنيادي فكرونه لري . البته پخواني پاچا بـه چي په دغي دوري كـي په دولتي چارو كـي له خپل واك نه پوره كار اخسته ، د خان د پاره دلايل ولري ، خودی چي هر څومره دلايل هم ولري له دي نه انكار نه شي كيدلې چي ده سلطنت له حكومت نه هغسي چي په اساسي قانون كي منسجل شوی و ، بيل نه كړ . حتي په خپله يي د ولسي جرگي په چارو كي ، چي په دغه اثر كي په كراتو راغلی ، لاسوهني وكړي . او په دي ډول يي خپل خان ته او د خپل سلطنت مقام ته مسؤوليتونه او شكونه متوجه كړل . زه به دلته د بيلگي په ډول د ژبو د پيشنهاد په هكله چي په ١٩٧١ كال كي يي د شپږوو مياشتو له پاره ولسي جرگه دوه ځايه كړي وه ، دغسي لاسوهنـي تـه اشـاره وكړم . مؤلف ليـكـي ((دولت او حكومت ... د تالار وكيلان هم دي ته نه پريښودل چي خپل نصاب تكميل كړي او دغه موضوع يكجانبه په تصويب ورسوي)) خو هغه وخت چي پاچا او نوي صدراعظم غوښتل له ايران سره د هلمند د اوبو په اړه دولسي جرگي موافقت تر لاسه كړي د پخوا پر خلاف يي كوښښ وكړ ، د ژبو موضوع په اتفاق سره حل شي دلته نو ((پاچا او صدر اعظم دواړو دژبو د پيشنهاد مخالفو وكيلانو ته سپارښتنه وكړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر شـي . دوی تـر شپږ مياشتو اعتصاب نه وروسته غونډي ته حاضر شول .... او دغه پيشنهاد درايـو پـه اتفاق پـه تصويب ورسيدی .)) ليري ليدونكي او رښتني واكمنان او لويان قوانين نه ماتوي په تيره چي په خپله يي ايستي وي . كه واكمنان او چارواكي قوانين رعايت نه كړي نور په تيره مخالفان يي هيځكله رعايت نه كوي . په دغسي فضا كي د قانون حكومت بيخ نه نيسي او جامعه نه مدني كيږي .

لكه چي دمخه مي وويل دغه اثر د هغه چادې چي دولسي جرگي په جرياناتو باندي

پوه ، له خپلي وظيفي سره علاقمن او په پارلماني طرز باندي معتقد و . په دي حال کي دا طبعي ده چي ولسي جرگه به دلته په ښه رڼا کي کتل شوي وي ، يعني د هغي او د وکيلانو په اجراأتو او فعاليتونو باندي به لنگر اچول شوې وي ، او په نيمگړو خواوو باندي به يي څه نه وي ليکل شوي ، خو ليکونکې چي په دي اړه څه ليکي ډير مهم دي . د مثال په ډول دده په فعالي برخي اخستلو سره نږدي څلويښتو وکيلانو د ملي مسايلو په برابر کي گډ دريځ ښولې وو دې ليکي ، ((دا يوه سياسي ډله نه وه . دوی کومه رهبري نه درلوده . د هيواد د هيڅ حزب يا ټولني سره يي اړيکي نه درلودلي . دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستې . دوی په کوم ء واحد ء قوم يا سمت پوري تړلي هم نه وو . بلکه دا دريځ د افغانستان د اکثرو ولايتونو د وکيلانو د مشترك تفاهم څخه جوړ شوې و . دوی يو د بل سره تحريري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کي ددوی شمير ثابت هم نه و په حقيقت کي دا د وکيلانو داسي ټولنه وه چي د تصاميمو په وخت کي به يي ملي گټي په نظر کي نيولي .)) دغه حرکت چي د وکيلانو په خپل نوښت منځ ته راغلی ، او د ليکونکي په وينا مخ په قوي کيدوو ، څرگندوي چي ولسي جرگه د چارواکو له لاسوهنو او نورو نيمگړتياوو سره سره په ملي قوت باندي بدليده او قانوني او پارلماني طرز نضج نيوه . دغه حرکت داسي ښيي چي ملي پيوستون په پارلمان کي مخ په ټينگيدو وو . ددغه حرکت او تمايل يو مظهر شخص مؤلف هم دی . دی وايي چي پخوا له دي چي د وکالت د گټلو د پاره د خپلي سيمي په خلگو وگرزي هغويي دومره ښه نه پيژندل لکه چي تر هغه وروسته يي و پيژندل . د ليکونکي دغه اعتراف څرگندوي چي يو څوك د وکيل په حيث نظر ديته چي د هغه محل خان يا ملك يا مشر او يا تعليميافته متنفذ دولتي مامور وي ، د خپل محل خلگ لا ښه پيژني او په اړتياوو او غوښتنو او دود دستور باندي يي لا ښه پوهيږي . ټول يا زياتره وکيلان به هم همدغسي وي . نو د انتخابي اوږدو مبارزو په نتيجه کي وکيل کيدل ، او بيا په شورا کي په ملي مسايلو کي له همفکره وکيلانو سره گډ دريځ نيول هم د ملي پيوستون تمايل ښيي او هم دغسي وکيلان د ملت او حکومت تر منځ د ښي پوهاوي او نژدي والي واسطه کيدلای شي دغه حال دا هم ښيي چي په افغانستان

کي پارلماني طرز عملي او مطلوب دی . خو چي حکومتي چارواکي ددغه تمایل له قوي کیدلو سره مرسته وکړي . که دوی دغسي وکړي ملي پیوستون او قانوني او پارلماني طرز به ریښي وغزوي او ورو ورو به د کلتور برخه وګرزي . خو حکومتي چارواکو دغسي سلوك غوره نه کړ . په نتیجه کي ګڼ دریځه وکیلان د نورو وکیلانو په شان هغسي ناکام شول لکه چي په پنځوسمي لسیزي کي وکیلان او دویښ زلمیانو حرکت چې هغه ته ورته ګوندي معتدل ملي حرکت و ناکام شول ، او ددوی په ناکامي سره قانوني حکومت او داسي هم اعتدالیون له اعتباره ولویدل او بر عکس د قانوني طرز مخالفان او افراطیان لا فعال شول . ددغو او هم داراز د نورو عواملو له امله قانوني پاچایي د محمد داود په کودتا سره نسکوره شوه او جمهوري نظام یي پر ځای ودرول شو ، چي هغه هم په دغه اثر کي په لنډ ډول بیان شوی دی .

تاسي دي تصادف ته وګورئ چي په معاصر افغانستان کي د عصري کیدو اصلاحي دورې دري ځله په قوت سره راغلي او هر یوه یي له لسو کلونو وروسته ختمه شوه . په دي تفاوت چي د امیر شیر علي خان دوره د انګریزانو په یرغل سره ختمه شوه ، او د پاچا امان الله خان او پاچا محمد ظاهر شاه قانوني دوره په خپله د افغانانو له خوا ختمه شوه .

په پای کي وایم چي په دغه اثر سره د قانوني پاچایي لس کلنه دوره نوره هم واضحه شوه ، له دي امله یي لوستل د ټولو هغو کسانو د پاره ضروري دي چي غواړي ددغي مهم دوري په واقعیتونو باندي ښه پوه شي . ځومره به ښه وي چي که د مؤلف د ولسي جرګي همکاران او داسي هم د وخت د حکومتونو متصدیان ، د هغه په شان خپل تجارب او معلومات را ټول او خپاره کړي . پخواني وکیل محترم محمد علم فیض زاد لا دمخه د جرګه های بزرګ ملي افغانستان په نامه یو غټ اثر کښلې ، داسي هم نومیالي ژورنالیست محترم صباح الدین کشککي ددهه قانون اساسي په نامه یو کتاب لیکلي . ددغو او نورو وړو لیکونو له برکته موږ اوس هم ددغي مهمي دوري په اړه یو څه پوهیږو . خو موږ دیته اړیو چي د هغي په ټولو اړخونو باندي په تفصیل سره پوه شو ، تر څو وویلي شو چي ځوك ، څنګه ، ولي او چیرته خطا وتل او قانوني پاچایي ولي

له انکشاف نه ولویده او ختمه شوه . د محترم فراهي دغه اثر په دغي برخي کي له لوستونکو سره مرسته کوي ، له دي امله یي هم د لوستلو سپارښتنه کوم .

پــا ی

اهــدا

دا کتاب خپل محترم پلار

اروابناد دیـن محمد خـان

ته اهدا کوم

مننه

لاندي دوستانو او زما د فا ميل غړو ددغه کتاب د تکميلولو په برخي کي زما سره مؤثري مر ستي کړي دي چي زه دلته ددوی څخه د زړه له کومي مننه کوم .

ـ ښاغلي غلام محي الدين زرملوال ، پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ او کانديد اکادميسن ظا هر افق دغه کتاب تر خپريدلو دمخه لوستی دی او ماته يي ډيري ښې مشوري راکړي دي .

ـ د ډاکټر ضا من مومند او نورو دوستانو د کتابخانو څخه مي استفاده کړې ده .

ـ زما ورور عبدالواحد فراهي ، زما لور ګلالۍ فراهي د کتاب د ليکلو په ټولو مراحلو کي زما سره لازمي مرستي کړي دي .

ـ زما زامنو عبدالجبار فراهي ، بريالي فراهي ، زما لور تورپيکۍ فراهي او د ورجينيا د سنترويل د عامه کتابخاني غړي Eric Timpson د کمپيوتر او د کتاب د عکسونو په برخي کي زماسره مرسته کړي ده .

فــــراهـــي

د مطالبو فهرست

عنوان | مخ

سریزه ۱

یادونه ٦

لومړې برخه

لومړې فصل

الف ـ هغه مسایل چي په شلمي پیړي کي د افغانستان په برخه وو ١٤

١ ـ هغه سیمي چي د افغانستان څخه بیلي شوي دي ١٥

٢ ـ دډیورنډ د کرښي موافقتنامه ٢٢

٣ ـ افغانانو دډیورنډ کرښه نه ده منلي ٢٦

٤ ـ د نړۍ د هیوادونو سره د افغانستان سیاسي منا سبات ٣٠

٥ ـ د پښتونستان موضوع ٣٤

۶ ـ د نظا مي اتحادیو په وجه افغانستان ترنور فشار لاندي راغی ٤٣

٧ ـ د عدم انسلاك نهضت ٤٥

دوهم فصل

ب ـ د محمد داود خان د صدارت دوره ٥١

١ ـ د محمد داود خان حکومت ٥٢

٢ ـ دصدارت څخه د محمد داود خان استعفا ٦١

٣ ـ د محمد داود خان تر استعفا وروسته د پاچا سره دده مناسبات ٦٤

دوهمه برخه

دریم فصل

ج ـ دیموکراسي دوره ٦٩

١ ـ ددیموکراسي دوري پیل ٧٠

٢ ـ اسا سي قانون ٧٠

٣ ـ د تسوید کمیټي افغاني لوي جرګي ته تغییر ورکړی دی ٧٢

عنوان	مخ
٤ ـ مطبوعات	٧٦
٥ ـ سیا سي ګوندونه	٧٩
۶ ـ د ډاکټر محمد یوسف حکومت	٨٧
٧ ـ د عقرب ددریمي پيښه	٩١
٨ ـ د محمد هاشم میوندوال حکومت	٩٢
٩ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت	٩٨
١٠ ـ د پل خشتي په مسجد کي ددیني علماو غونډي	١٠٢
١١ ـ ډاکټر عبدالظا هر د یوه عبوري حکومت مشر و	١٠٥
١٢ ـ محمد موسي شفیق څنګه صدر اعظم سو ؟	١٠٩
١٣ ـ ډاکټر عبدالصمد حا مد ولي صدر اعظم نه سو ؟	١١٥
١٤ ـ د محمد موسي شفیق حکومت	١١٧
١٥ ـ د محمد موسي شفیق د حکومت اجراآت	١٢١
١٦ ـ دیموکراسي دورې ته یوه کتنه	١٢٤

دریمه برخه

څلورم فصل

د ـ تقنینیه	١٣٢
١ ـ ددیموکراسي دوري شورا	١٣٣
٢ ـ دوولسمه تقنیني دوره	١٣٤
٣ ـ د دیارلسمي تقنیني دوري ولسي جرګه	١٣٧
٤ ـ زه څرنګه وکیل سوم	١٤٠
٥ ـ د پاچا سره د وکیلانو دوي کتني	١٤٤
۶ ـ د وکیلانو ګډ دریځ	١٤٧

۷ ـ د نور احمد اعتمادي سره کتنه	۱ ٥۱
۸ ـ د ولسي جرگي اداري هيأت	۱ ٥۳

عنوان	مخ
۹ ـ د صنعتي بانك د قانون سره د وکيلانو مخالفت	۱٥٥
۱۰ ـ حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و	۱ ٦۱
۱۱ ـ حکومت د وکيلانو د مصونيت حدود ټاکل	۱٦۳
۱۲ ـ د سر آهنگ يوه خبره	۱٦٥
۱۳ ـ د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه	۱٦۷
۱٤ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه	۱٦۹
۱٥ ـ د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه	۱۷۰
۱۶ ـ زما پارلماني وينا	۱۷۲
۱۷ ـ د محمد موسي شفيق يوه ټوکه	۱۷٥
۱۸ ـ د معا رف او عالي تحصيلاتو قانون	۱ ۷ ۷
۱۹ ـ حکومت د وکيلانو په بدنا مولو کي لاس درلود	۱ ۸۰
۲۰ ـ وکيلانو ته د حج سهميي	۱۸٤
۲۱ ـ د ژبو مسأله پر ولسي جرگي تحميل سوی وه	۱۸٥
۲۲ ـ د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود	۱ ۹٤
۲۳ ـ د محمد داود خان سره کتنه	۱۹٦
۲٤ ـ حکومت د وکيلانو په حاضريدلو خوشحاله نه و	۱۹۸
۲٥ ـ د ولسي جرگي په ارتباط يوه ټوکه	۲۰۰
۲۶ ـ د سپين ږرو جلبيانو موضوع	۲۰۲
۲۷ ـ د محمد موسي شفيق سره کتنه	۲۰٤
۲۸ ـ د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق	۲ ۰ ۷
۲۹ ـ د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي	۲۱۰

۳۰ ـ زما وینا ۲۱۳

۳۱ ـ د هلمند داوبو د معا هدي په باب څو خبري ۲۱٦

۳۲ ـ د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د میوندوال وینا ۲۱۷

څلورمه برخه

عنوان مخ

پنځم فصل

۵ ـ د جمهوریت دوره ۲۲۰

۱ ـ د محمد داود خان کودتا ۲۲۱

۲ ـ د شورا منحل کیدل ۲۲۵

۳ ـ پاچا ژر استعفا وکړه ۲۲۵

٤ ـ آیا سلطنتي کورني د کودتا کونکوو په هویت خبر وو ؟ ۲۲۷

۵ ـ مرکزي کمیټه ۲۲۸

۶ ـ د جمهوري نظام مؤثر اشخا ص ۲۳۱

۷ ـ د محمد هاشم میوندوال د کودتا اتهام ۲۳٦

۸ ـ د محمد ها شم میوندوال په باب څو نوري خبري ۲۳۹

۹ ـ د جمهوري دولت اصلاحي پروګرام ۲٤۲

۱۰ ـ اسا سي قانون ۲٤٤

۱۱ ـ لویه جرګه ۲٤۵

۱۲ ـ د ملي انقلاب ګوند ۲٤٦

۱۳ ـ په ایران کي افغاني کارګران ۲۵۰

۱٤ ـ پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟ ۲۵۲

۱۵ ـ کورنۍ ستونزي ۲۵۳

۱۶ ـ د ایران سره د افغانستان منا سبات ۲۵۵

۱۷ ـ د محمد داودخان او برژنیف لفظي ټکر ۲٦۰

١٨ ـ د عدم انسلاك د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد ٢٦٤

١٩ ـ د پا کستان سره د افغانستان مناسبات ٢٦٧

د پای خبري ٢٧٠

ضميمي

عنوان	مخ
١ ـ مهمي نيټي	٢٧٨
٢ ـ ددیارلسمي تقنيني دوري منتخب وکيلان	٢٨٥
٣ ـ د ګډ دريځ وکيلان	٢٩٤
٤ ـ ددیارلسمي تقنيني دوري سناتوران	٢٩٥
٥ ـ د ډيورنډ د موافقتنامي انګريزي متن	٢٩٧
٦ ـ دډيورنډ د موافقتنامي ژباړه	٣٠٠
٧ ـ مأخذونه په پښتو او دري	٣٠٣
٨ ـ د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه	٣٠٤
٩ ـ مأخذونه په انګريزي	٣٠٦
١٠ ـ تر لومړي چاپ وروسته ځيني ځرګندوني	٣٠٧

بسم الله الرحمن الحيم

سریزه

زه د ډیر وخت څخه په دې فکر کې وم که ما ته یو وخت میسر سي چې زه د خپلو سترګو لیدلي حالات د مخه تر هغه چې د ذهن او حافظې په ذهول اخته سم د کا غذ پر مخ ولیکم ۰ ولي زه په دې نه پوهیدلم چې د حالاتو دغه لیکنه د کوم ځای څخه پیل کړم .

ډیر خلګ د خپلو سترګو لیدلي حالات د خپلو ځا طراتو تر عنوان لاندي د وړکتوب د مرحلي څخه پیل کوي خو ما دا کار په دي دلیل و نه کولای سو چي زه د وړکتوب څخه داسي خاطرات نه لرم چې نورو ته یي د لوستلو له پاره وړا ندي کړم په دي ارتباط صرف دومره لیکلای سم چي زه د فراه د نورزو د قوم په یوي مخورې او مړي کورنې کي زیږیدلی او لوی شوی یم . تر لومړنیو زده کړو وروسته مي په خپل لګښت په کابل کي د حبیبي لیسه او د حقوقو پوهنځی لوستی دی ، تر تحصیل وروسته مي د خارجه چارو په وزارت کي د سیاسي مدیر ، دایران په مشهد کي جنرال قونسل او په واشنګتن کي دافغاني شارژدافیر په توګه کار کړی دی، د۱۹٦۹ کال څخه بیا تر ۱۹۷۳ کال پوري د دیارلسمي تقنیني دوري په ولسي جرګي کي وکیل وم او په ۱۹۸۸ کال کي دیوه کال له پاره د راستنیدونکو چارو وزیر هم وم ۰

د سپه سالار شاه محمود خان د صدارت د دورې دیمو کراسي ، د محصلینو اتحادیه او د اوومي دوری شورا زما په یاد نه دي چي پر هغو باندي څه مطا لب و لیکم ما خپله لیکنه د ۱۹٥۳ کال د محمد داود خان د صدارت د وخت څخه پیل کړې ده چي په دغه کال کي ما د حبیبي د لیسي په اتم ټولګي کي زده کړه کوله۰ ولي په حقیقت کي د دیمو کراسي او جمهوریت دوري د دي کتاب اصلي موضوع تشکیلوي ۰ ځوك چي د افغانستان د دیموکراسي او جمهوریت پر دغه پنځلس کلن

سیاسي تاریخ باندي لیکنه کوي ، دې مجبور دې چي د محمد داود خان د صدارت دوره هم تشریح کړي ، په دي دلیل چي د دغو دواړو دوروو ریښي د محمد داود خان د صدارت په دوري کي ښخي شوي دې ۰

د دغــي لیکنــي پــه سر کــي ځنــي هـغـه مطالب چــي د افغانستان سرنـوشت په هغــو پــوري تړلـی دی لکه د ډیــورنــډ کـرښــه ، د پښتــونستــان مــوضــوع د عــدم انســلاك نـهضت او داســي نــور مطـالـب پــه ډیـر اخـتـصـار سـره لیــکل ســوي دي .

ددغه کتاب پیل د محمد داود خان د صدارت دوره او پای یي د محمد داود خان د جمهوریت دوره ده ، چي دغو دواړو مرحلو ته د محمد داود خان د حکومت کولو دوري ویل کیدای سي ۰

د محمد داود خان دصدارت د دوري کارونه چي د افغانانو د ملي هیلو سره یي مطابقت درلود او په هغي دوري کي د افغانستان بین المللي حیثیت ډیر لوړ سو او افغانستان د لویو ناپیلو هیوادونو په ډلي کي ودریدی . په دغي دوري کــي ډیــري خارجي مرستي افغانستان ته جذب سوي ، چي د دغو مرستو په وسیله په هیواد کي ډیري اقتصادي او صنعتي پروژي په کار ولویدلې . په هیواد کي اجتماعي نهضتونه پیل سوه ، افغانستان د پر مختیا پر لوري وړاندي ولاړ چي د ډیرو وطنوالو په نظرد دغي دوری پر مختگونو محمد داود خان د هیواد د لویو مشرانو لکه زمان شاه دراني او اعلیحضرت اما ن الله خان په قطار کي ودروې ۰ ولي د محمد داود خان دوهم حکومت چي د یوي بي وختي او بي لزومي کودتا په وسیله قدرت ته ورسیدی او ډیر ژر د خپلو ملګرو او نورو هیواد والو او خارجي هیوادونو مخصوصا شوروي اتحاد سره په مشکلاتو اخته سو ، چي د دغو مشکلاتو په نتیجه کي د خلق او پرچم ډلو کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلي کورنې د اوولســو غــړو سـره په شهادت ورسیدی او زموږ هیواد د لویو مصیبتونو سره مخا مخ سو ۰

د محمد داود خان د حکومت کولو د دواړو دورو په منځ کي د دیموکراسي لس کلنه دوره راځي که څه هم په دغو لسو کلونو کــي پــه افغانســتــان کــي پنځه

مختلف حکومتونه جوړ سوی او له منځه تللي دي ، ولي په حقيقت کي دغه لس کلنه دوره په هيواد کــي د محـمـد ظاهر شــاه د کار کـولـو دوره ده چــي د دغه کتاب لويــه برخه تشکيلوي . د کتاب په دغي برخي کي ډير مطالب د ديارلسمي تقنيني دوری د ولسي جرگي پر اجراآ تو ليکل سوي دي چي په دغو پاړو کي ولسي جرگي ته د پاچا لارښوونه په څرگند ډول ليدله کيږي ۰

په دي کي شك نسته چي د پخواني پاچا او محمد داود خان دحکو مت کولو دوروو مثبت او منفي ټکي درلودل چي ډيرو ليکوالانو هغه څيړلي دي او ځينو ليکوالانو پر دغو دوروو باندي پنډ کتابونه ليکلي دي ، زه په خپل وار سره پر دغه پنځلسو کلونو باندي خيل مشا هدات ليکم او پــه حاضر کتاب کي يــي هيـواد والو تــه وړاندي کوم او هيله من يم چي د دوی د توجه وړ به و گرځي ۰

دلته د دي خبري ليکل ضروري بولـم چي گران لوستونکي په دی پوه سي چي زه دواړو شخصيتونو ارواښاد محمد داود خان او محمد ظا هر شاه ته په درنه سترگه گورم او په دی عقيده يم (څوك چي کلي په نامه لري نو يو خوی تر نورو ښه لري) څرنگه چي دوې دواړو د هيواد پــه ډيـري مشکلي او حسا سي تا ريخي مرحلي کي زموږ د لرغوني هيوادافغانستان رهبري پر غاړي درلوده ، نو ځکه د ديموکراسې او جمهوريت د تطبيق په وخت کي ددوی څخه خيني اشتباه گاني سوي دي چي هغه مطالب په دغه حاضر کتاب کي څيړل شوي دي ۰

دغه کتاب چي د ۱۹٦۳ کال څخه بيا تر ۱۹۷۸ کال پوري د افغانستان پر پنځلس کلني تاريخي دوري باندي رڼا اچوي دغه لاندي خصوصيات لري :

ـ د افغانستان دغه پنځلس کلن سياسي تاريخ چي د هيواد د ورستيو ډيرو پيښو او حوادثو منشأ ده ، تر هغو پوري چي څوك په دغو دوروو سم پوه نه سي ، زما په عقيده د افغانستان په اوسنيو غمجنو حالاتو ښه نه سي پوهيدلای .

ـ په دغو دوروو کي افغانستان د انزوا خارجي سياست پري ايښې و او په جهاني مسايلو کي يي دآزاد قضاوت لاره غوره کړې وه .

ـ په دغو دوروو کي په افغانستان کي ديموکراسي راغلي او پــه هيواد کي سياسي

احـزابـوډېر سريع رشـد کړی وو او يو د بل ضد خارجي مفکورو افغاني جا معي ته لاره پيدا کړي وه .

- د افغانسـتان په تاريخ کي د اول وار له پاره په دغو دوروو کي په هيواد کي دوې کودتا ګاني سوي دي ۰

- په دغه کتاب کي ما د افغانسـتان د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسـي جرګی هغه پېښي څېړلي دي چي تر اوسه کوم بل ليکوال پر دغو پيښو باندي څه نه دي ليکلي .

- کله چي ځيني ګران لوستونکي په دغه کتاب کي د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرګی برخه لولي دوی به حتما دا تصور وکړي چي ما د دغي دورې د وکيلانو دفاع کړې ده ، ولي چي د دغي دورې وکيلان په افغاني جامعي کي په قاچاقبرې او رشوت خورې مشهوره سوي وو ، او ځينو افغانانو به ويل چي وکيلان خپلو ملي مسؤوليتونو ته توجه نه کوي او د دوی مجلس ته د نه حاضريدلو په وجه به ولسي جرګي نصاب نه درلود ، ولي زه په اطمينان سره دا ليکم چي د ولسي جرګي د ټولو وکيلانو په برخه کي د با زار او کوڅو پورتـه اتهامات حقيقت نـه لري ، مـا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرګي په ارتباط ډير مطالب په دغه کتاب کي څېړلي دي او زه هيله کوم چي هغه مطالب په يوځه دقت سره ولوستل سي .

ته شا هد د ښو او بدو د جهان يي

څه چي ګوري که يي نه وايي سزا سته (۱)

- ما په دغي ليکني کي تر خپله وسه کوښښ کړې دې چي د هيواد د پيښو دغي دوري په ډيري بي طرفي او پوره امانت دارې سره و څېړم ۰

- په دغه کتاب کي نه چا ته بد ويل سوي دي او نه هم د چا بي ځايه ستاينه سوي ده ، هغو وطنوالو چي د دغو دوروو په پيښو کي برخه درلوده د دوی نومونه په ډيري امانت دارې سره ذکر سوي دي ۰

دلته دامطلب د يادولو وړ بولم چي په دغو پنځلسو کلونو کـي د افغانسـتان په حکومت او شورا کي ډيري پيښي تيري سوي دي چي پر هغو باندي څو کتابونه ليکل کيدای سي ، ولي دلته ما ډيري هغه پيښي را اخستي دي چي زما په مخ کي تيري سوي

دي او يا زه د هغو په واقعيت خبر سوئ وم ، نو كه په دغو پاڼو كي (زما) كلمه ډيره راغلي وي ، هيله من يم چي هغه زما خود خواهي يا خود ستايي تعبير نه كړي ، بلكه هغه د يوه راوي او عيني شاهد خاطرات و بولئ چي د هيواد د سياسي تاريخ پر يوي حساسي مرحلي باندي يي دخپلو سترگو ليدلي حالات دلته ثبت او وړاندي كړي دي دلته دامطلب هم د يادولو وړ بولم چي دغه كتاب څكه په طبعي ، رواني او محاوره يي پښتو ليكل سوې دې چي زه نه غواړم چي په خپلي ليكني كي داسي كلمات استعمال كړم چي عام لوستونكي په هغو ونه پوهيږي . بي ځايه به نه وي كه په دغه ارتباط دلته خپله يوه مشاهده وليكم :

د افغانستان د خارجه چارو وزارت ، افغاني سفارتونو او سياسي نماينده گيو ته دوه قسمه خپروني ليږلي چي يوه عادي او بله محرم يا سري خپرونه وه . دديموكراسي دورې په وروستيو كلونو كي د خارجه چارو وزارت د محرم د كلمي پر ځاى د بهير كلمه انتخاب كړې وه . څرنگه چي د خارجه وزارت ډير مامورين ددغي كلمي په معنا نه پوهيدل ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په غوښتنه د پښتو ټولني د رئيس اروانښاد محمد صديق روهي څخه پوښتنه وكړه چي آيا د بهير كلمه د محرم خپروني له پاره مناسبه كلمه ده او كه يه ؟ ده زما په جواب كي وويل چې بهير يو محلي لغات دې چي په هيڅ صورت د محرم په معنا نه استعماليږي . تر دغي مشوري وروسته د خارجه چارو وزارت د بهير كلمه د محرم خپروني څخه حذف كړه . د كتاب د دريم چاپ لوى خصوصيت داده چي ډير نوي مطالب چي ما وروسته پيدا كړي او د كتاب په بيلو برخو كي مي پر پخوانيو مطالبو علاوه كړي دي ، چي د كتاب په پيل كي نوي څرگندوني ، د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط د محمد هاشم ميوندوال وينا ، د شورا تاريخچه ، د ولسي جرگي په باب نوري خبري او د محمد داود خان د كورنى د شهيدانو نمونه د ياد شوو مهمو مطالبو څخه دي .

په پاى كي زه د ټولو لوستونكو او مخصوصا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگي د وكيلانو څخه چي دا ليكنه لولي صميمانه هيله كوم چې كه د پيښو په تفصيل كي څه لږوالي يا زياتوالې د دوى په فكر راغلي وي ، زه خوشحاليږم چي كه ما په هغو

ټکو خبر کړي . په درناوي   عبدالغفار فراهي
ورجينيا ــ ۱مريکا ـ د ا ۰ ۰ ۲ کال د جنوري مياشت

يادونه

الف : ځني افغانان په دي عقيده دي چي که محمد داود خان د کودتا لاره نه وای پرانستلي او په افغانستان کي يي نظامي کودتا نه وای کړې نو د خلق او پر چم ډلو به د ثور په کودتا لاس نه وای پوري کړې او زموږ هيواد به په اوسنيو مصيبتونو نه وای اخته سوې . ولي يو لړنور افغانان په دي عقيده دي چي که د ديموکراسي د لسو کلو نو په دورې کي د اساسي قانون متمم قوانين لکه د سياسي احزابو ، اجتماعاتو او داسي نور قوانين نافذ سوې وای او د افراطي چپو او ښيو گوندونو پر ځای د معتدلو ملي گوندونو د رشد او تکامل له پاره زمينه برابره سوې وای نو بيا به محمد داود خان ته هم گرانه وای چي په افغانستان کي يي کودتا کړې وای .

گران لوستونکي په دي پوهيږي چي په ۱۹۷۹ کال کي زموږ په گا ونډي هيواد، ايران کي آيت الله خميني قدرت ته ورسيد او تر هغه يو کال د مخه په ۱۹۷۸ کال کي په افغانستان کي خلق او پر چم کودتا کړي وه ، چي دا دواړي پيښي تصادفي نه وې بلکه دواړو پيښو عمده تاريخي عوامل درلودل چي په افغانستان او ايران کي د دغو تاريخي عواملو ځو ټکي دلته د مثال په توگه وړاندي کيږي :

۱ ـ په ايران کي : کله چي د ۱۹۵۱ کال د می په مياشت کي ډاکټر محمد اقبال مصدق د متحدي جبهي او د تودي د حزب په مرسته په ايران کي صدر اعظم سو ده د خپل دوو کالونو او دوو مياشتو د صدارت په دوران کي د ايران د تيلو صنعت ملي کړ او د پارلمان له لاري ځخه يي د ايران د پاچا محمد رضا پهلوي صلاحيتونه ډير محدود کړه ، ځو په آخر کي د ايران پاچا مجبور سو چي د ايران سلطنت پريږدي او بغداد ته ولاړ سي ۰ ولي ځو ورځي وروسته د ۱۹۵۳ کال دآگست د مياشتي پر ۱۹ نيټي جنرال زاهدي د CIA په رهبري د ايران د پاچا په گټه کودتا وکړه د دغي

کودتا په نتیجه کي د ایران پاچا بیرته قدرت ته ورسید (۲)

په ایران کي دغه کودتا د CIA د نماینده Kermit Rooseveilt له خوا رهبري کیدله ، د دغي کودتا فلم همیشه د امریکا په تلویزیون کي ښوول کیږي ۰ په دغه تلویزیوني فلم کي (کرمیت روزولت) وایي ((ما د کرج د کوچني ښار څخه په لاریو کي ډیر خلګ چي د ایران د پاچا په ګټه یي شعارونه ورکول د تهران ښار ته را انتقال کړه او وروسته مي په نظامي عملیاتو لاس پوري کړ ۰))

دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چي د سي .آی .اې .دغه نماینده ، پخوا په جنوبي امریکا کي څو نوري کودتا ګاني هم رهبري کړي وي .

د ایران پاچا د خپل سلطنت په پاته کلونو کي په ډیر شدت سره د چپو قوتونو په ترټلو اوکمزوره کولو اخته و ، چې د ایران د پاچا د دغه عمل په نتیجه کي د تودې د ګوند ډیر غړي د ایران څخه و وتل او ډیر نور یي و وژل سوه او ځیني نور یي بندیان سوه چي په پای کي د تودې ګوند پر ډیرو کوچنیو ډلو و ویشل سو . (۳)

د ایران پاچا د ایران په جا معي کي د تودې د ګوند تصفي او محوه کولو ته دومره متوجه و چي دوه ویشت کاله وروستــه کله چي په ۱۹۷۵ کال کي ده د رستا خیز د حزب د جوړولو اقدام وکړ ، ده په هغه محفل کي چي د رستاخیز د حزب د رسمي تاسیس په ارتباط جوړ شوی و داسي و ویل ((د تودې ډله بي وطنه ده او تردي وروسته په ایران کي د دوی ځای به محبس وي او یا به پاسپورتونه اخلي او د ایران څخه به وزي))

د چپو عناصرو او مخصوصا د تودې د حزب د غړو په مقابل کي د ایران د پاچا د دغه شدید عمل په نتیجه کي د ایران ځیني چپ او دیمو کرات عناصر مجبور سوه چي ږیري پریږدي او دیني مدرسو ته مخه کړي او د آیت الله تالقاني او نورو مذهبي مشرانو سره ملګري سي ۰ د ایرا ن په مطبوعاتو کي به دغو اشخاصو تـه اسلامي ما ر کسیستان ویل کیدل،

د ایران د پا چا د دغه یو اړخیز عمل په نتیجه کي د ایران مذهبي حلقو د ایران په تحصیل یا فته او منورو قشرونو کي داسي نفوذ وکړ څو چي د ایران سلطنت ته یي

ډير لوى خطر متوجه کړ ۰ د مثال په توګه ، د ايران په ډيرو ښارونو کي د پوهنتونونو او ښوونځيو خوانو شاګردانو د رستاخيز د حزب او د ايران د پا چا د سپين انقلاب او په ايراني جامعي کي د فساد په مقابل کي پراخه مبارزه پيل کړه ۰ ايراني ځوانانو په سر کي پر سينما ګانو ، بانکونو او د شراب خرڅولو پر مغازو باندي بريدونه کول

او ددغو ځايونو ښيښي به يي په کا ټوو ويشتلي . د مشهد په ښار کي افغاني جنرال قونسلګرۍ ته مخا مخ د شراب خر ځولو يوه مغازه وه چي په ۱۹۷۷ کال کي د يوي ډلي خوانو شاګر دانو له خوا دغه مغازه په ډبرو و ويشتله سوه چي دمغازي ټولي ښيښي يي ور ماتي کړې او ډير ژر دغه شاګر دان دامنيتي قوو له خوا مخا صره سول ځو شاګردان و نيول سوه اما ډير شا ګر دان د افغاني جنرال قونسلګرۍ د باغچي د لاري څخه په نورو کو ځو کي خپاره سوه . په ۱۹۷۸ کال کي د عامو خلګو او شاګردانو مظا هرو په ايران کي شدت پيدا کړ او شپا ړس مياشتي وروسته د ايران پاچا مجبور سو چي د ايران خاوره پريږدي او مصرته ولاړ سي . د ۱۹۷۹ کال د فبروري په مياشت کي آيت الله خميني قدرت ته ورسيد . (٤)

۲ ـ په افغانستان کي : زموږ په هيواد افغانستان کي د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتي پر ۲۲ نيټي اعليحضرت امان الله خان د افغانستان پاچا سو چي د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتي تر ځورلسمي نيټي پوري يي په افغانسان کي سلطنت و کړ د ده د سلطنت په وخت کي وروسته تر هغه چي افغانستان خپل استقلال واخست ، ده په هيواد کي د معارفو ، مطبو عاتو ، عمراني چارو او د افغاني جامعي په نورو چارو کي اصلاحي ريفور مونه پيل کړه ، د ده د اصلاحاتو لمړې مرحله چي د ۱۹۱۹ کال څخه بيا تر ۱۹۲۳ کال پوري رسيږي ډيره برياليې وه ، ولې د ده د اصلاحي پروګرامونو په دوهمي مرحلي کي د خارجي هيوادونو په لمسون ، ارتجاعي قوتونو په هيواد کي عکس العملونه ايجاد کړه ځو جي وروسته خبره دي ځاى ته ورسيده چي حبيب الله کلکاني د خپلو دريو سوو ملګرو په مرسته د هيواد پاى تخت ونيوى او اعليحضرت امان الله خان د کند هار د لاري څخه د افغانستان پريښوولو ته مجبور

سو . د دغي پيښي په نتيجه كي تر ډيره وخته په افغانستان كي تنويري چاري او اجتماعي نهضتونه خا موشه سوه .

د اعيحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دور كي بيرته په هيواد كي تنويري او اجتماعي چارو ته توجه وسوه ولې د دغو پروگرامونو په تطبيق كي ډيري اشتباهگاني سوي دي ، د مثال په توگه :

ـ د ۱۹۵۹ كال د آ گست د مياشتي پريو ديرشمي نيټي د محمد داود خان د صدارت په وخت كي د ښځو مخ لڅې اعلان سو چي په كندهار كي د دغه اجتماعي نهضت په مقابل كي قيام وسو ، چي د هغه وخت حكومت د برچي په زور د كندهار د خلگو د دغه مخالفت مخه ونيوله .

ـ د افغانستان د ديمو كراسۍ په دوري كي په ۱۹٦۸ كال كي د اصلاح په ورځ پاڼي كي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو كاريكاتور خپور سو چي د ډيرو افغانانو په فكر د دغه كاريكا تور هدف حضرت پيغمبر ء ص ء ته اشاره وه .

ـ په همدغه كال كي د پر چم په جريدي كي پر لينين درود ويل سوې و ،

د پورته ناوړه اعمالو په نتيجه كي په ۱۹۷۰ كال كي د هيواد د ډيرو برخو علماوو د درو ځلويښتو ورځو له پاره د پل خشتي په مسجد كي را غونډ سوي وو چي په هيواد كي د چپو افكارو او د دولت د نشراتي پاليسي پر ضد يي خطابي وركولي .

د افغانستان په دولتي او حكومتي حلقو كي د ديني علماوو دغه عمل د امان الله خان د وخت د حالت سره مشابـه بلل كيدی . دوی د ديني علماوو دغه حـركت يو ارتجاعي عمل او هغه يي د خارجي هيوادونو په لمسون با له .

د افغانستان دولت او حكومت د ديني علماوو غوښتني و نه منلي او د دوی پر ضد يي د ډير شدت څخه كار واخستی او د شپي له خوا څخه يي ټول علما په زوره د مسجد څخه و ايستل او دوی يي په عسكري لاريو كي واچول او مربوطه ولايتونو ته يي ورسول او په ولاياتو كي يي د ټولو څخه داسي تعهدنامي واخستي چي ، وروسته تر دي به دوی په داسي اجتماعاتو كي برخه نه اخلي .

د ديني علماو پر ضد د حكومت د دغه شديد عمل څخه د هيواد چپو احزابو

ډېره ګټه پورته کړه ، څرنګه چي د هیواد چپو احزابو د دیمو کراسۍ په دورې کي ډېر رشد کړې و او د پوهنتون او لیسو په شا ګردانو کي یي ډېر پلویان درلودل ، نو ډېر ژر دغه چپ احزاب د افغانستان اردو تــه متوجه سوه او پـه اردو کي یي هم ډېر ژر نفوذ وکړ چي په لږ وخت کي یعني په ۱۹۷۸ کال کي خلق او پر چم ډلو د اردو په مرسته کودتا وکړه چي د دغي کودتا په نتیجه کي افغانان یو د بل سره په جنګ اخته سوه ، او زموږ هیواد د لوي تبا هې سره مخا مخ سو .

پورته مثالونه دا ثابتوي چي که د افغانستان او ایران دولتي مشرانو په افغانستان او ایران کي د دواړو هیوادونو د عیني شرایطو سره سم یو متوازن ملي سیاست غوره کړې وای ، د دي امکان موجود و چي په دغو دواړو هیوادونو کي به د کیڼ او ښي اړخ د تحولاتو مخه نیوله سوې وای او دواړو هیوادونو به سالمه وده کړي وای .

که افراط دې که تفریط یو د بل سر خوري

هــر یو بل ته قبر کن د بل اجل دې (۵)

ب : د تاریخ په اوږدو کي افغانستان د خپل تاریخي موقعیت په وجه همیشه د خپل شمالي او جنوبي ګاونډیانو د منافعو قرباني سوی دی . په تیرو دوو پیړیو کي د افغانستان په برخه کي د انګریزانو پالسي داوه چي روسان او بیا وروسته شورویان باید د افغانستان د لاري ددوی مستعمیري یعني هند ته داخل نه سي . نو څکه دوی د افغانستان څخه د یوي حایلي او متروکي منطقي په حیث استفاده کوله او د خپلي دغي پالسي د تحقق له پاره یي ډېري سیمي د افغانستان څخه بیلي کړي ، د دیــورنـد او ګندمک معاهدي یي پر افغانستان باندي تحمیلي کړي . تر دوهم جهاني جنګ وروسته چي زموږ په سیمو کي د انګریزانز خای امریکایانو ونیوی ، نو پخوانی پالسی تغیر و موندی ، په سر کي د نظامي اتحادیو د لاري د افغانستان د ګاونډیانو پــه وسیله ، د شوروي اتحاد محاصره پیل سوه ، ولي د ثور د ۷ تـر کودتا وروسته یــي افغانستان د تلکي په حیث استعمال کړ او قطبي خرس یي په دغـي تـلکـي کي داسـي راشکیل کړ چي په هغه هیواد کي مسلط سوسیالستي نظام یي د ابد له پاره د تاریخ په کندي کي واچوی . ولي په اوسنی پیړی کي غربي نړی د منځني آسیا د تیلو او ګازو سرشارو

ذخيرو ته د رسيدلو له پاره د افغانستان په شمالي گاونډيو ملکونو کي پراخي هڅي پيل کړي دي چي ددغو ذخيرو پايپ لاينونه به د افغانستنان د لاري بحر ته غزول کيږي ولي اوس هم جنگ ځپلي او بيدفاع افغانان په خپل راتلونکي هيڅ نه پوهيږي او د نامعلوم سرنوشت په انتظار کي دي (٦)

ج : په ۱۹٦۳ کال کي هغه وخت چي د ايران د پا چا محمد ر ضا پهلوي په منځگړيتوب د افغانستان او پا کستان سيا سي منا سبات بيرته عادي سوه نو په هغي افغاني ډلي کي چي د تورخم له لاري ځخه يي پيښور ته سفر وکړ زه هم شامل وم دغو دولتي ما مورينو په پيښور کي افغاني قونسلگري پرانستله ، د افغانستان او پاکستان تر منځ يي تجارتي او ترانزيتي منا سبات بيرته عادي کړه .

کله چي زه د اول وار له پاره په پيښور کي مقيم سوم او د صوبه سرحد ځيني سيمي مي وليدلې چي په هر کلي کي بريښناوه ، د چښلو صحي اوبه هر چا ته مهيا وې ، هلته سړکان پاخه وو او د اورگاډي پټلي د هغه ولايت هر کنج ته غزول سوي وو د کرني طريقه يي هم ډيره پر مخ تللې وه ، د هغه ولايت په ټولو سيمو کي د غلو او ميوو ډيره پريماني وه ، ډير لوی پوهنتون او نوري تعليمي مؤ سيسي د خوا نانو د زده کړي له پاره جوړي سوي وې ، په ښا رو نو کي آزاد اخبارونه خپريدل او په مختلفو وختو نو کي د پيښور په ښار کي سيا سي اجتما عات کيدل چي دا ټول دپرمختگ او د تمدن نښي زما له پا ره ډيري نوی او جا لبي وې .

ما يوه ورځ يوه پيښوري دوست ته چي د طب ډاکټر و په حسا دت سره و ويل چي دلته ستا سئ د ژوند کولو له پاره ډير عصري وسايل برابر سوي دي ولې زموږ په هيواد کي ډير کار نه دې سوې ، نو په دغه وجه موږ د ژوند کولو ډير وسايل په لاس کي نه لرو .

دغه ډاکټر زما پر خبرو د تبصرې کولو په وخت کي زما ځخه داسي پو ښتنه وکره ((آيا افغانان د خپل اوسني ژوند ځخه خوښ دي او که عصيان يي کړئ دې او په خپل هيواد کي يي بي امنيتي راوړې ده ؟))

ما ده ته په جواب کي و ويل چې زمونږ په هيواد کي د غلو او داړه ما رانو شمير ډير لږ دي . افغانا ن د خپل هيواد هري سيمي ته په ډير اطمينان سره سفر کوي ، نارينه او ښځي خارجي سيلا نيان ، زمونږ په ټول هيواد کي خپاره دي ولې د دغو بهرني اتياعو سر او مال ته څوك تاوان نه رسوي ، او حتې ميلمه پالنه يي هم کيږي ،زما تر خبرو وروسته دغه ډاکټر ما ته وويل ((ستا د خبرو څخه داسي ښکاري چي ستا سي د هيواد خلګ په خپل اوسني ژوند خوشحاله دي)) ده زياته کړه ((زه تاسو افغانانو ته يوه مشوره در کوم او هغه دا چي تا سي بايد پام وکړې چي په خپل هيواد کي بي خايه لاسونه و نه وهئ او پريږدې چي ستا سي هيواد په کراره سره آباد سي او په راتلونکو کلونو کي به د هو سا ژوند خا وندان سئ))

زه چي اوس د خپل هيواد او سني بده ورځ وينم ، نو ما ته هر وخت د هغه ډاکټر پورته حکيمانه مشوره را په ياد سي ، او په دي فکر کي سم چي آيا ولې مونږ افغانان پخوا په دي خبره نه پو هيدلو چي په خپل هيواد کي بي خايه لاسونه و نه وهو !

په تيرو ديرشو کلونو کي زمونږ په هيواد کي هر راز لاسونه و وهل سوو ، هلته نيمګړې ديمو کراسي راغله ، وروسته له هغه د سرطان د ٢٦ او دثور د ٧ کودتاګاني و سوي ، چي د وروستي کودتا په نتيجه کي د شوروي سري لښکري زمونږ په پاك هيواد ور ننوتلي او د افغا نستان خپل وا کي د منځه ولاړه ٠ د شوروي تر نظامي اشغال وروسته زمونږ هيواد د شرق او غرب د نړې د لويو قوتونو د حرب ميدان وګرزيدې ، د لسو کلو نو تر جنګ وروسته ، د افغا نانو په سر ښندنه او جهاد په افغا نستان کي شوروي ما ته و خوړله او په کښته سترګو زمونږ د هيواد څخه و ووت .

ولي د تا سف خای دادې چي په افغا نستان کي يوه جهاني اشغا لګر قوت ماته وخوړله او د هغه رقيب بل جها ني قوت خپل هدف ته ورسيدې چي د شوروي تر ماتي او ټو ټي کيدلو وروسته ، د خير پر غونډی کښينا ست او د يو سيل بين حيثيت يي غوره کړ ، د جنګ ځپلي افغانستان مقدرات اوس د سيمي د هيوادونو په لاس کي دي او اوس عرب او عجم زمونږ په هيواد کي لاسونه وهي او د ژوند کولو هر څه يي د

افغانانو ښځه وا خستل چي د شوروي اتحاد د ناروا تجاوز په نتیجه کي ، په لکونو افغانـان مړه یا ټپیان سول او زموږ هیواد د خاورو سره بـرا بـر سو ٠ پـه ملیونـونـو افغانانو خپل هیواد پري ایښي دي او په پردیو هیوادونو کي یي سرونه پناه کړي دي او د خپل هیواد له پاره هیڅ نه سي کولای ٠

چا یي پلو لیدلي نه وو اوس د جمرود پر لوري ځي سر تور سرونه (۷)

زما په عقیده اوس موږ ټولو او مخصوصا چیز فهمو افغا نانو ته په کار دي چي په خپلو کي سره متحد سو او د پـردیـو هیوادونـو دلاس وهني مخه و نیسو او د یـوه واحد او سر لوړي افغانستان په فکر کي سو ٠

ددي برخي یادداشتونه

١ ـ الفت ، گل پا چا ، د الفت مرغلري ، مخ ٢٧

٢ ـ ابرا همیان ، اروند ، ایران د دوو انقلا بو نو تر منځ ، مخ ٢٧٩

٣ ـ همدا اثر ، مخ ٢٤

٤ ـ زما مشا هدات

٥ ـ د الفت مرغلري ، مخ ٣٨٦

٦ ـ زما مشاهدات

٧ ـ د مجا هد ولس مختلفي گڼي

لومړي برخه

لومړی فصل

الف : هغه مسایل چي په شلمي پيړۍ کي د افغانستنان په برخه شوي وو

۱ ـ هغي سيمي چې د افغانستان څخه بيلي سوي دي

زموږ لرغوني هيواد افغا نستان چي د مختلفو مدنيتونو او کلتورونو لکه د منځني ختيز ، منځنی آسيا ، د هند د نيمي وچي ، ليري ختيز او د پا مير له لاري څخه د چين د سنکيانگ د ايا لت سره په ارتباط کي واقع سوی دی او ډير مهم ستراتيژيک موقعيت يي لرلی دی ، نو ځکه د تاريخ په اوږدوکي هميشه د مختلفو لښکرکښيو او فتوحاتو په وجه ، متأثر شوی هم دی ۰

د اتلسمي پيړۍ په پيل کي د افغانستان سرحد د هرات څخه تر کشميره ، او د آمو د رودڅخه تر عربي بحيري پوري رسيدی . ولې د افغا نستان اوسني سرحدات د نولسمي پيړۍ په وروستي لسيزي او يا د شلمي پيړی په پيل کي جوړ سوي دي (۱)

د افغا نستان په څنگ کي انگريزانو چي د هند په نيمه وچه کي د يوه استعماري

هیواد په بڼه ، خپلي منګلي ښخي کړي وي او د هند پر طلایي مستعمري باندي تود راغلي وو او نه یي غوښتل چي بل استعماري هیواد د دوی سره په دغه ثروت کي شریك سي ۰ نو دوی د دروو خواو څخه هند ته د ننوتلو لاري تړلي وي ، د هند د شمال خوا ته د همالیا غر هم هند ته د مهاجمینو د دخول ما نع و ۰ چي په وچه کي یوازي یوه لاره د هند دمدخل په حیث په شمال لویدیز کي موجوده وه چي هغه لاره د افغانستان په لاس کي وه .

د تاریخ په اوږدو کي په استثنا د عربو او انګریزانو نور ټول د نړې مهاجمین د افغا نستان له لاري څخه ، هند ته ورننوتلي دي ۰ د بلي خوا څخه کله چي انګریزانو د (پاني پت) په جنګ کي د افغا نستان نظا مي قوت او په هند کي د افغانانو معنوي نفوذ ولیدی نو دوی دي نتیجي ته ورسیدل چي په را تلونکي کي په خپله افغانستان د انګریزانو د منافعو له پاره لوی خطر وې . (۲)
کله چي انګریزانو په پنجاب کي د زمان شاه نظا مي حرکات او د افغانانو سره د هندیانو د مرستي تما یلات ولیدل نو د دوی حدس او ګمان په یقین بدل سو او انګریزانو خپل ټول قوت افغا نستان ته متوجه کړ ۰

په سرکي انګریزانو د افغا نستان په باره کي (تدا فعي سیا ست) غوره کړ او هند ته یي د افغا نستان د ورننوتلو مخه ونیوله ، و روسته د انګریزانو دا پالسي په (تعرضي سیا ست) واوښتله چي دوی خپل دغه وروستې سیا ست په مختلفو شکلونو په افغا نستان کي عملي کړی دی .

لنډه یي دا چي په افغانستان کي د انګریزانو سیا ست دا وو چي افغا نستان با ید تجزیه او ټوټې کړل سي ، افغا نان په خپلو کي په نفاق او کورني جنګ اخته سي ، او افغا نستان د انګریزانو د لاس پوڅو حا کمانو تر کنترول او اداري لاندي راوستل سي ، او د ضرورت په وخت کي افغا نستان د دوی له خوا نظا مي اشغال کړل سي .

د انګریزانو اصلي هدف دا و چي افغا نستان یو کمزوره ، محتاجه او د دنیا څخه منزوي او یوه متروك هیواد په خیر و سا تل سي او په افغا نستان کي د نوي فرهنګ او تمدن د را تلولو مخه و نیوله سي ، انګریزا نو ، خپله پورتني طرحه د اتلسمي پیړې په

وروستي نما يي کي (د زمان شاه دوره) او بيا د شلمي پيړۍ تر منځنيو پوري (د دوهم جهاني جنگ تر پا يه) په مختلفو شکلونو په ا فغا نستان کي تطنيق کړي وه ٣

انگريزانو د افغا نستان د کمزوره کولو په غرض خپل تدا فعي سيا ست داسي پيل کړ ، دوی دخپلو نمايندگانو John Malcolm او Sir Harford Jones په وسيله ډيري نظا مي او ما لي مرستي د ايرا ن پا چا فتح علي شاه ته وړا ندي کړي. انگريزي معلمين او مهندسين يي د ايران په اردو کي و گمارل ، ايراني قاجاري دولت يي دي ته تشويق کړ چي افغاني د خرا سان ولايت ا شغال کړي ٠

د انگريزانو د دغو اقداما تو په نتيجه کي د ايران قاجاري دولت د فرا نسي د دولت سيا سي هيأت د ايران څخه و شاړه ، انگريزانو د ايران د دولت څخه وغوښتل چي د ايران د لاري څخه ، هند ته د هر اروپا يي هيواد د لښکرو مخه و نيسي ٠ ايرانيان بايد افغا ني لښکري پري نږدي چي پر هند باندي حمله وکړي ، که چيري د افغا نستان پا چا زمان شاه پر هند باندي د حملي اراده وکړي ، بايد د ايرن قاجاري دولت د افغا نستان پر خاوري تجاوز وکړي او د خراسان ولايت و نيسي ، انگريزان د خپلي جا سوسي دستگاه په وسيله په افغا نستان کي دننه په دي بريا لي سول چي د افغا نستان دولت مات کړي او د افغا نستان پاچا له منځه يوسي ، د زمان شاه رقيب ياغي شا هزاده محمود د ايرانيانو له خوا تجهيز او افغانستان ته و ليږل سو ، د انگريزانو د دغه فعا ليت په نتيجه کي زمان شاه و وژل سو او د افغا نستان مرکزي دولت د منځه ولاړ ، په افغا نستان کي سيا سي او اداري خلا ايجاد سوه ، په هيواد کي داخلي جنگونه پيل سوه او د ايران قاجاري دولت د خراسان ولايت و نيوټ ، وروسته بيا انگريزانو خپله تعرضي نقشه چي د افغا نستان د تجزيي او ټوټي کولو له پاره جوړه سوی وه عملي کړه . (٤)

د پنجاب مها را جا (رنجت سنگه) چي په ١٧٩٩ کال کي د زمان شاه له خوا د پنجاب د والي په حيث مقرر سوی و د زمان شاه تر پاچاهي وروسته چي افغانستان په کورني جگړه اخته سو ، رنجت سنگه د انگريزانو په تحريك او حمايه ، پنجاب د يوه خپلواك هيواد په حيث اعلان کړ ٠

په ۱۸۱۲ کال کي د اټك کلا ، د پنجاب سیکانو و نیوله

په ۱۸۱۸ کال کي د ملتان ولایت د سیکانو واکدارانو و نیوې

په ۱۸۱۸ کال کي د کشمیر ولایت د سیکانو له خوا اشغال سو

په ۱۸۲۱ کال کي دیره غازي خان او دیره اسماعیل خان د سیکانو حکومت ونیوې .

په ۱۸۳۳ کال کي د پیښور ولایت د سیکانو د حکومت له خوا اشغال سو ۰

پورتنې سیمي چي د افغا نستان د خاوري برخي وي او د پنجاب مهارا جا رنجت سنگ لـه خوا نیولـي شوي وي ۰ پـه ۱۸۳۲ کال کـي د هغه تړون له مخـي چي په

شکار پور کي د افغا نستان د مخلوع پاچا شاه شجاع او رنجت سنگه تر منځ عقد شوې و ، دغي سیمي په پنجاب پوري و تړلي شوي ۰

پـه ۱۸٤۳ کال کـي د سند ولایت د افغا نستان څخه جـلا او د انگریزانـو حکومت ونـیـوې ۰

دبلوچستان ولایت د ۱۸٥٤ کال څخه بیا تر ۱۸۷٦ کال پـوري په تدریج سره انگریزانو اشغال کړ۰

په ۱۸۸٤ کال کي د (مرو) ولایت د تزاري روس له خوا و نیول سو ۰

په ۱۸۷۹ کال د مي د میاشتي پر ۲۶ د گندمك د معاهدي مطابق د (فوشنج) څخه تر (کوړك) پوري ، (کرم) او (لنډې کوتل) د امیر محمد یعقوب خان له خوا انگریزانو ته ور کړل سول۰

په ۱۸۸٥ کال کي د (پنجده) سیمه تزاري روسیي و نیوله .

په ۱۸۷۲کال کي د سیستان د ولایت یوه برخه د انگریزي حکم له خوا د ایران دولت ته ورکړه سوه (٥)

په اتلسمي پیړۍ کي هغه دولت چي په افغا نستان کي د ابدالیانو د کورنۍ له خوا جوړ سوې و ، او دغه دولت خپله خارجي پالسي د افغا نستان د طبعي حدودو مطابق تثبیته کري وه ، ولي په نولسمي پیړې کي چي ابدالي دولت د منځه ولاړ او د هغه پر ځای د محمد زوو حکومت منځ ته راغي ، د هیواد ساحه د هري خوا څخه مخصوصا

د ختیز او جنوب له خوا غوڅه سوه تر څو چي اوسنی شکل يي اختيار کړ او افغانستان د سند د رود د بحـري غـاړي څخه پر شا و تمبول شو او په وچه کي يو محصور هيواد سو . (۶)

لومړني تبصره : د افغا نستان جنوبي او جنوب شرقي سرحد چي (۱۵۱۰) ميله دې په ۱۸۹۳ کال کي د ډيورنډ د کرښي په وسيله تثبيت شو

د افغا نستان شما لي سرحد چي ١٤٨١ ميله کيږي ، لويه برخه يي په ١٨٩٦کال کي د پخواني روسي ددولت سره تثبيت شو ٠

د افغا نستان غربي سرحد چې (٥٥٠) ميله کيږي ، په ١٩٣٥ کال کي د ايران د دولت سره تثبيت سوې دې ٠

د افغا نستان په شمال شرق کي د واخان په سيمي کي د افغا نستان سرحد چي (٥٠) ميله دې په ١٩٦٤ کال کي د چين د هيواد سره تثبيت شو ٠

دوهمه تبصره : روسانو د ١٨٨٥ کال د مارچ د مياشتي پر ٣٠ نيټي په يوي خونړۍ جګړي کي چي په هغي کي (٨٠٠) افغانان په شهادت ورسيدل ، د پنجده علاقه و نيوله ٠ د ډيورنډ د بيو ګرافي کتاب دغه پيښه داسي تشريح کوي ٠

روسان په ١٨٨٤ کال کي د (مرو) په اشغال سره د افغا نستان سرحد ته نور هم نژدي سول ، کله چي روسانو د مرکزي آسيا ريلوي اعمار کړه او بخارا ، سمرقند او تاشکند د دغي امپراتورۍ يوه برخه سوه نو انګريزان دي نتيجي ته ورسيدل چي اوس روسان په ډيري آسا نۍ سره د مځکي او د بحر له لاري څخه ډير نظا مي قطعات د افغا نستان شمال غربي سرحد ته راوړلای سي ، او برتانوي هند تر لوی خطر لاندي راځي ، نو انګريزانو روسانو ته پيشنهاد وکړ چي بايد د افغا نستان شمال غربي سرحد چي (٢٢٦) ميله کيږي ، بيا د سره څخه تثبيت کړل سي ، چي د دغه کار له پاره د انګريزانو له خوا د ميجر جنرال Sir Peter Lamsden په مشري يو لوې او مجهز هيأت د کوټـي ، نوشکي ، هلمند او فـراه له لاري څخه د ١٨٨٤ کال د نومبر پـه مياشت کي د هرات د ولايت د کوهسان ولسوالۍ ته ورسيدې ٠ او د روسانو له

خوا جنرال Zeienoi د هغه هيواد د هيات مشري پر غاړه درلودله ، انگريزانو او روسانو ېخوا دا منلي وه چي په دغي سرحدي سيمي کي هره ساحه چي د هر هيواد په لاس کي وي ، هغه ساحه به د هغه هيواد د خاوري يوه برخه وي ٠ چي د پنجده علاقه د افغانستان په تصرف کي وه او د انگريزي هيات مشر لمزدن پخپله پنجده ته ورغلې و او ده داموضوع تا ئيد کړي وه ، په دغي منطقي کي د افغا نانو او روسانو ډير نظامي قوتونه ځاى پر ځاى سوي وو او دواړو خواو پر دغي منطقي با ندي جنگ ته آماده گي نيوله ، د افغا نانو نظا مي قوت چي (٨٠٠) سپاره او (١٢٠٠) پلي عسکر وو په دي لاندي ډول د جنگ په محاذ کي ځاى پر ځاى سوي وو ٠

الف : د جبهي په کيڼي خوا کي د جنرال غوث الدين خان تر قو ماندي لاندي د هرات د سپرو قوه وه چي يو توپ يي هم درلود ٠

ب : د جبهي په منځ کي د نا يب سالار عبد الرحيم په مشرۍ د پيا ده عسکرو قوه وه .

ج : د جبهي ښي خوا ته د کرنيل شاه مراد خان په مشرۍ د پيا ده عسکرو قوه وه٠

د : په آقتيپه کي د خا صه دارانو ډله ، او دوه توپو نه تعبيه سوي وو ٠

ه : پنځه خفيف توپونه د پل خشتي په شمال شرقي خوا کي ځاى پر ځاى سوي وو .

د افغا نانو اسلحه (دهن پوره) تو پك وو چي اكثر دغه توپك د با ران د اوريدلو په وجه د كاره لويدلي وو . ولي روسانو ډير لوي او مجهز نظا مي قوت د افغا نانو په مقابل کي درولې و .د افغا نانو او روسانو د نظامي قوتونو موقعيت په هغي نقشي کي څرگنديږي چي د دغه کتاب په ضميمه پاڼو کي راغلي ده٠

روسان د ما رچ د ميا شتي پر ٣٠ نيټې پرپل خشتي باندي د کشك د رود څخه تير سول او په زوره يي پنجده اشغال کړه . په دغي جگړې کي د کرنيل شاه مرادخان په شمول اته سوه افغا نان په شهادت و رسيدل .

دډيورنډ د بيوگرافي پـه کتاب کـي دا هم ليکل سوي دي چـي د جنگ د محاذ افغانانو بـه ويل چي انگريزانو غوښتل چـي افغانان او روسان سره وجنگوي ، او دوى افغانان دجنگ لـه پاره ډير تشويقول ، ولـي دوى هيڅ راز مرستـه د افغا نـانو سـره

نه ده کړې .

د پنجده د حادثي په وخت کي امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند د ويسرا (لارډ دوفرين) په بلنه په راولپنډۍ کي و . د ډيو رنډ د قوله په دغه کتاب کي ليکل سوي دي چي ((موږ ته د پنجده د حادثې خبر د شپې له خوا ناوخته راورسيد او زه په هغه شپه امير عبدالرحمن خان ته ورغلم او ده ته مي د پنجده په جنګ کي د افغانانو د ظالمانه وژل کيدلو او مخصوصا د افغاني جنرالانو د وژل کيدلو خبر ور کړ ٠ ولي امير عبدالحمن خان د دغي پيښي سره علاقه ونه ښووله او ما ته يي په جواب کي و ويل چي ما ته تکليف مه راکوه ٠ او دايي هم و ويل چي د دوو سوو يا درو زروو افغانانو وژل کيدل اهميت نه لري او ديوه يا دوو جنرالانو وژل کيدل تر هغه لا هم بي اهميته دي په دي چي افغا نستان ډير جنرالان لري.))

د پنجده حادثي انګريزان او روسان د جنګ سرحد ته نژدي کړل چي په پای کي د ١٨٨٥ کال د دسمبر د مياشتي پر ١٠ نيټي د (لارډ سلسبري) او د روس د سفير له خوا په لندن کي يوه معا هده لاس ليك سوه چي د دغي معا هدې پر اساس د پنجده سيمه روسانو ته ورکړه سوه او د ذوالفقار تنګی د افغا نستان د خاوري يوه برخه سوه (د ډيورنډ د بيوګرفي کتاب مخونه ١٣٣ تر ١٥٠)

دريمه تبصره ـ د ګندمك معا هده : وروسته تر هغه چي امير شير علي خان د کابل ښخه مزار شريف ته ولاړ، او د ١٨٧٩ کال د فبروري د مياشتي پـر ٢١ نـيـټـي په مزار شريف کي وفات سو ، د ده زوی محمد يعقوب خان خان په کابل کي د افغانستان د امير پــه حيث اعلان کړ . چي وروستـه ده د انګريزانـو سره يــوه معا هده لاس ليك کړه . دغــه معا هــده د اميــر محمد يعقوب خان او د انــګريــز (لوويس کيوناري) تر منځ د جلال آباد د ښار په ٩ ٢ ميلی کي د کندمك په کلي کي لاس ليك سوې ده . (٧)

د دغي معا هدي په وجه د افغا نستان ملي حا کميت او د خاوري تما ميت ته لويه صدمه ورسيدله٠

۲ ـ دډیورنډ د کرښي موافقتنامه

د ۱۸۹۳ کال د نومبر د میا شتي ۲ ۱ نیټه

د برتانوي هند د خارجه چارو وزیر Henry Mortimer Durand دیوه هیأت په مشری د ۱۸۹۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر دوهمي نیټي کابل ته ورسید ۰ انگریزانو د مخه تر هغه چي د ډیو رنډ د موا فقتنا مي په باب د افغا ني مقا ماتو سره خبري وکړي دوی د افغا نستان په سرحداتو کي وضعه په خپله ګټه مغشوشه کړه ، دوی په سرحدي سیموکي د اقوامو تر منځ خونړي جګړي پیښي کړي ، انگریزانو د توري د قوم یوه قبیله ، دي ته تشویق کړه چي د نورو اقوامو په مخکو کي د (پتاله) په نا مه یوه نوې واله و کا ږي چي دغه کا ر د هغه ځای د اقوامو تر منځ لوی اختلاف را پیدا کړ . چي مقا بل لوري دخپل حق د دفاع لـه پا ره راو پاځیدل او یو لوي خونړي جنگ ومښت .

په ختیزو سیمو کي انگریزانو اعلانونه خپاره کړه او په دغو اعلانونو کي دوی خپلو سرحدي معاش خورو ته لیکل وو چي ، د هغه چا معاش به دوه برابره سي څوك چي د انگریـزانـو دولت تـه یـو اطا عت لیك وړانـدي کـړي . هغه وخت چــي امیـر عبدالرحمن خان دغـه اعلانونـه ولوستل ، نـو یـي خپل سپاه سالار غلام حیـدر خان تـه و لیکل ((که د انگریزانو حیله او فریب او د پیسو پا شل په مسلما نانو کي نه وای ، دوی نه سوای کولای چي د هند اسلا مي هیواد و نیسي ، بیا د سند د رود څخه چي د افغانستان طبعي سرحــد دی را تیر سـي پیښور ، دیـره جات او د سند سیمه ونیسي او د افغا نستان خاوره د افغانستان د دولت سره و ویشي)) (۸)

دننگرهار په سرحد کي هم انگریزانو خلگ تحریك کړه چي د (مچني) په سیمي کي یوه واله و کاږي او د هغه ځای د خلگو تر منځ دښمني ایجاد کړي . انگریزانو همیشه هڅه کوله چــي د خپلو اجیرانـو پـه وسیله د ډیـو رنـډ د کرښي پـه دواړو غا ړو کي بي امنیتي جوړه کړي او امیر عبدالحمن خان دي ته مجبور کړي چي د یوي

جناح دفاع وکړي . د مثال په توګه : کله چي د شينوارو او اتمانزو تر منځ جنګ پيښ سو . امير عبدالحمن خان د سرحد د پوري خوا پر متجاوزينو باندي هجوم ور وړ ٠

د ډيورنډ هيأت څلويښت ورځي په کابل کي پاته سو ، خبري ډيري سړي او په کراره پر مخ تللي ٠ انکريزانو سرحد ته نژدي نظا مي قوتونه د تيار سی په حالت کي درولي وو ٠ امير عبدالرحمن خان ته د انګريزانو پيشنهاد داو چي د دوی جوړه سوي موافقتنامه او نقشه بايد لاس ليك کړي چي د نه امضا په صورت کي به د دواړو هيوادونو سيا سي مناسبات پرې سي ٠ دريم حالت موجود نه و ٠ امير عبدالحمن خان د خان د بقا له پاره دغه موا فقتنا مه لاس ليك کړه ٠ ده د افغانستان د خلګو سره مشوره نه ده کړي . امير عبدالرحمن خان حتي خپل د دربار ما مورين په دغه موضوع نه دي خبر کړي . ده و ړه يـا لويـه جرګه چي د افغا نستان د خلګو نما ينده ګي وکړي نه وه را غوښتي (۹)

د ډيو رنډ د کرښي د موا فقتنامې څخه د انګريزانو اصلي هدف داو چي که روسان د افغا نستان د لاري څخه د هند د نيولو اراده وکړي او يا د امير عبدالرحمن خان تر مرګ وروسته په افغا نستان کي د انګريزانو پر ضد ملي مبارزي پيل سي نو دوی به په ډير سرعت سره د کابل ، غزني او کند هار سترا تيژيکي لاري تر خپل کنترول لاندي وروړي (۱۰)

ډيو رنډ د خپلو خا طراتو په کتاب کي ليکي چي د هند برتانوي هيأت و ظيفه درلوده چي امير عبدالرحمن خان دي ته تشويـق کړي چـي خپل عسکر د (روشان) او (شغنان) د سيمو څخه چي د بخا را يوه برخه ده او په ۱۸۷۳ کال کي روسانو ته ورکړه سوې ده ، وبا سي ٠ او هم دي هيات وظيفه درلوده چي د امير عبدالرحمن خان د خوابدي چي د کوړك د غره د تونل او په نوي چمن کي د ريلوې پر جوړولو يي ښکا ره کړې وه له منځه يوسي ٠ د انګريزي هيأت اصلي او مهم هدف د هند د شمال غربي سرحد يعني د ډ يو رنډ د کرښي تثبيت و .

ډيو رنډ د خپل سفر په ارتباط ليکي ((مور د ۱۸۹۳ کال د سبتمبر د مياشتي په نيمايي کي د پيښور څخه حرکت وکړ او زمور هيأت په لنډی کوتل کي د سپه سالار

غلام حيدر خان له خوا پذيرايي سو ، د جلال آباد ، جگدلك او لته بند د لاري څخه کابل ته ورسيدو او په ء اندکي ء کي چي د بابر د مقبري او د چهل ستون د قصر تر منځ واقع و ، ځا ی پر ځای سوو. په کابل کي د اوسيدو په وخت کي زموږ تشويش دا و چي که په دغه وخت کي امير عبدالرحمن خان مړ سي او يا و وژل سي نو يقينا موږ به د کيونا ري او د ده د ملگرو په سر نوشت گرفتا ر سو)) دي ليکي ((په کابل کي مذاکرات ډير بطي وو د امير د اسلحه جوړولو ما هر MR. Pyne چې امير ته ډير نژدې و ، زموږ سره ډيره مرسته و کړه ۰ ده به هميشه امير ته مشوره ورکوله چي دی با يد د انگريزي هيأت خبري و مني)) دی اضافه کوي ((يوه ورځ ما د مستر پن څخه پوښتنه وکړه چي ولي امير د سرحد پر موافقتنا مې باندي ژر تصميم نه نيسي ؟ ده زما په جواب کي و ويل چي امير ډير عمده تصا ميم د يکشنبو په ورځو کي نيسي ۰ د مستر پن خبره رښتياوه چي ډيري ورځي وروسته امير په يوي يکشنبي کي د موافقتنا مې منلو ته تيار سو)) (١١)

د ډيو رنډ د کرښي موافقتنا مه د ١٨٩٣ کال د نومبر د ميا شتي پر ١٢ نيټي امضا سوه دغه موا فقتنا مه اوه مادي او يوه نقشه لري . دا موافقتنا مه د واخان څخه بيا د ايران تر سرحد پوري چي (١٥١٠) ميله يا (٢٢٥٥) کيلو متره کيږي د افغانستان ختيز او جنوبي حدود داسي تشريح کوي (١ ٢)

د ډيورنډ کرښه د واخان څخه پيل کيږي چي (اسما ر) او پورته وادي تر (چنگ) پوری به د امير عبدالرحمن خان تر اداری لاندي وي ، ولي امير به په (دير) ، (سوات) ، (باجوړ) ، (چترال) او (با شگل) په سيمو کي هيڅکله مداخله نه کوي په وزيرستان کي د (برمل) سيمه امير ته ورکوله کيږي ولي امير بايد د (وزيرو) او (دوړو) په نورو سيمو کي مداخله ونه کړي ۰ په بلوچستان کي د (چاغي) پر اوبه لرونکي سيمي باندي چي امير ادعا درلوده ، امير د خپل ادعا څخه تيريږي او دغه مهمه سيمه انگريزانو ته پريږدي ۰د چمن په سيمي کي پر (نوي چونۍ) باندي چي امير ادعا درلوده ، دې د خپلي ادعا څخه تيريږي ، او د (سرکي تيلري) په اوبو کي به امير خپله برخه به په پيسو رانيسي۰

په دغي سيمي کي به د سرحد کرښه داسي وي چي کرښه به د ء خواجه عمران ء د غره پر سر تيره سي ۰ او دا کرښه به د (پښا کوتل) سره نژدي چي د انګريزانو خاوره ده تيريږي ۰ وروسته دغه کرښه په هغه استقا مت ځي چــي (مرغه چمن) او د (شيرو اوبه) چينه افغانستان ته پريږدي ۰ وروسته دا کرښه د نوي چمن او افغاني تاڼي (لښکرو) تر منځ تيريږي ۰ دا کرښه بيا د ريلوي ستيشن ته ځي او د هغو تپو څخه تيريږي چي اصلي بولدك بلل کيږي ، او د دغه ځاى څخه د جنوب خوا ته داسي کږيږي ځو بيرته د خواجه عمران د غرونو سلسلي ته ورننوزي ۰ دا کرښه د انګريزانو د (ګواشه) سيمي اود هغه افغاني سړك تر منځ اوړديږي چي ښوراوك ته ځي ۰

د ډيورنډ په موافقتنا مي کي دا هم ليکل سوي دي ۰

۱ ـ وروسته تردي به انګريزان د هغو حربي مهماتو د ورود ممانعت نه کوي چي افغانستان ته وړل کيږي (۱۳)

۲ ـ انګريزان به پر پخوانيو ۱۲ لکو کلدارو امداد چي هر کال به يي امير ته ورکولي ، شپږ لکه نوري کلداري اضافه کوي (١٤)

امير عبدالرحمن خان د دغي موافقتنا مي په لاس ليك سره ځو ميليونه افغانان د افغانستان څخه بيل کړه ، امير عبدالرحمن خان هغه موافقتنامه لاس ليك کړه کومه چي انګريزانو جوړه کړي وه ، چي امير حتي يوه جمله هم پر دغي جوړي سوي موافقتنا مي باندي علاوه نه کړه (۱ ٥)

ځني مؤرخين ليکي چي ا مير عبدالرحمن خان دغه موافقتنا مه د دي له پاره امضا کړه چي دا کرښه دبرتانوي هند د سرحد په حيث نه بلکه د امير د جنوبي او جنوب شرقي ساحي حدود تثبيتول (١٦)

ا مير عبدالرحمن خان د ډيورنډ د کرښي موافقتنا مه امضا کړه ولي ده د موافقتنامي ضميمه نقشه څکه نـه ده امضا کړي پـه دي چي دى د هغي نقشي د ځينو ټکو سره موافق نه و ۰

تبصره : د ډيورنډ د موافقتنا مي متن چي د کتاب په ضميمه پاڼو کي سته د

پوهاند محمد حسن کا کړ د نا چاپه یوه اثر څخه اخستل شوي ده ۰

۳ ـ افغانانو د ډیورنډ کرښه نه ده منلې

کله چې د افغا نستان خلګ د ډیورنډ د موافقتنا مې د لاس لیك څخه خبر سو ل دوی د د دغې موافقتنا مې سره خپل مخالفت خرګند کړ۰ د آزاد سرحد خلګو د انګریزانو پر ضد خپلو مبارزاتو ته تر هغه وخته ادامه ورکړه تر څوچې انګریزان د هند د نیمې وچې څخه و وتل ۰ دوی د دغې موافقتنا مې منلو ته حاضر نه سول ۰ د افغانستان خلګ د دغې موافقتنا مې څخه نفرت لري (۱۷)

د وزیرستان خلګو چې د افغانستان او انګریزانو په دریم جنګ کې د دښمن ملا ماته کړې وه ، کله چې دوی د ډیورنډ د موافقتنا مې په لاس لیك خبر سول ، دوی په پکتیا کې د امیر والي سردار ګل احمد خان ته د خپل نماینده د وازې خوا د (کشور خان) نومې سړي په لاس یو لیك ولیږې چې په هغه لیك کې داسې لیکل سوي و :

په وزیرستان کې د انګریزانو هوا خواهان وایې چې امیر عبدالرحمن خان د انګریزانو د نماینده ډیورنډ سره یوه موافقتنامه لاس لیك کړې ده چې د ډیورنډ پــــه خوښه یې د (واڼه) سیمه د انګریزانو دولت ته ورکړې ده ۰ که دا خبره رښتیاوې نو موږ تا په دې خبر وو چې د وزیرو قوم د انګریزانو د دولت اطاعت نه کوي ، دوی د سردار څخه هیله و کړه چې د دغې موضوع رشتیا او درواغ دوی ته و وایې ، چې وروسته هره فیصله چې د وزیرو قوم لازمه و باله هغه به عملي کړي ۰ سردار ګل احمد خان د وزیرو د قوم په جواب کې و لیکل چې ، ده ته د ویش د کرښې د تثبیت اطلاع نه ده ورکړه سوې او که د دواړو هیوادونو تر منځ د ویش د لیکې تصفیه راغلې وي نو دا خلګ چې تا سې ته کوم مطلب وایې دوی باید د خپل قول د اثبات له پاره مهر سوې سند په لاس کې ولري ۰ که دوی مهر سوې سند و نه لري ، تا سې د دوی خبرې په ذهن کې مه ساتئ او ددوی خبرې رښتیا مه بولې ۰

هغه وخت چې امیر عبدالرحمن خان د وزیرو د قوم او خپل والي په مکاتباتو خبر سو ، ده خپل والي او خپل د واقعاتو لیکونکې خلیفه نور محمد ته و ویل چې د

وزيرو قوم ته و وايا ست چي بيله د(مرغه) او (برمل) دسيمو څخه چي د وزيرو او مسعودو سيمي دي ، نور ټول وزيرستان تر دي وروسته په انگريزانو پوري تعلق لري په دي چي په دا تيرو څوارلسو كلونو كي تا سي زه ډير په تكليف كړي يم او هر څومره نصيحت چي به مي تا سي ته كاوه ، گټه يي نه كوله او په آخر كي زه مجبور سوم چي ستا سي سيمه انگريزانو ته وركړم (١٨)

انگريزانو چي د موافقتنا مي پر ضد د آزاد سرحد د خلگو مقاومت وليد ، نو يي د امير عبدالرحمن خان څخه غوښتنه و كړه چي د سرحد د كرښي يوه نقشه د امير له خوا ټولو سرحدي سيمو تــه واستولــه سي څو د ډيـورنـډ د كرښي ددواړو خــواوو اوسيدونكي په واقعيت خبرسي ۰ امير د انگريزانو دا غوښتنه و منله او په سرحدي ټولو سيمو كي يي اعلانونه خپاره كړه چي متن يي داسي دې :

د انگريزانو يو هيات د هند د خارخه وزير هنري مارتيمر ډيورنډ په مشرى كابل ته راغلي و ، زمونږ تر منځ داسي يوه موافقتنا مه لاس ليك سوه :

د (درواز) ، (روشان) ، (شغنان) او (واخان) په سيمو كي به د سرحد گرښه د ١٨٧٣ كال د موافقتنا مي مطابق وي ، د واخان څخه به دغه كرښه كافرستان او چترال ته خي وروسته به د (سندك) څخه تيريږي ، د هغه خايه څخه به كرښه د مومندو په غرونو كي چي د مومندو او باجوړو تر منځ پراته دي تيريږي ۰ وروسته د سرحد كرښه د (لواړگي كوتل) او (اشكار علي) ته رسيږي ۰ دا كرښــه وروستــه سپين غره ته خيژي چي د افريدو او شينوارو اقوام سره جلا كوي ۰ د سكپام په نامه د سپين غره پر لوړه څوكه به علامه نصبيږي ۰ بيا دا كرښه (خاخيو) ، (چمكنيو) (خوستيو) او (باتورو) ته ور خي ۰ وروسته د سرحد كرښه د (خوست) او (دوړ) پولو ته رسيږي او د هغه خايه څخه (برملو) او (وزيرو) ته خي چي برمله افغانستان ته پريږدي ۰ كرښه د هغه خاى څخه (تروه) او (كا كړستان) او د هغه خاى غرونو ته چي سليمان خيل ، كا كړاو وزير سره بيلوي رسيږي ، وروسته د سرحد كرښــه د (تره كو) ، (اندړو) او (توخو) اقوامو سيموته ور ننوزي او د هغه خاى غرونو ته چي د دغو درو قومونو او كا كړستان ويش دې رسيږي ۰ تر دغه خاى وروسته د

سرحد کرښه په بلوچستان کي نوي چمن ، نوشکي ، چاغي او تر ملك سياه كوه پوري ځي ۰

د امير عبدالرحمن خان ټولي خواري او اعلاميي د خلګو په کرارولو کي مؤثر واقع نه سوې ۰ د سرحد د خلګو مبارزو ادامه پيدا کړه ۰ د موافقتنا مي د لاس ليك کولو په دوهم کال کي د مسعودو قوم په واڼه کي د انګريزانو پر لښکرو باندي بريد وکړ او د انګريزانو يو ټولې عسکر يي و وژل او د انګريزانو چوڼي ته يي اور واچاوه ۱۵۰ ميله توپك يي په غنيمت يووړل ۰ انګريزان ډير وار خطا سوه چي خپل د حفا ظت له پاره يي د اټك څخه څلور غونډه مجهز عسکر راوستل۰ د مسعودو قوم د ملا پيونده په مشرئ څو واره پر انګريزانو حملي وکړي او دوی ته يي ډير تاوانونه ورسول انګريزان پر شا ولاړل ۰ د هند ويسرا په خپله پيښور ته ورغې سرحدي سيمي او لنډي کوتل يي وليدل انګريزانو د مومندو په سيمو کي اشتهارات خپلره کړه او په هغو کي يي خلګو ته د پيسو پيشنهاد و کړ ، خلګو د ملا قديم په مشرئ د انګريزانو غوښتنه و نـه منله او پـه ء موسي خيلوء ، ء ګدا خيلوء او ء عيسي خيلو ء کي يي د انګريزانو د هوا خواهانو کورونوته اورونه واچول ۰ انګريزانو، ء حليمزو ء ، ء ترنګزوء، ء عيسي خيلوء او نورو اقوامو ته اطلاع ورکړه چي د مومندو غرني سيمه په انګريزانو پوري تړلي سوي ده او وروسته تر دي بايد ددغو ځايونو خلګ د افغانستان سره خپلي اړيکي و شکوي. حليم زو د هډي ملا نجم الدين ته مراجعه وکړه ، ده د سعيد محمد خان اوسلطان محمد خان په وسيله د انګريزانو پر ضد تبليغات پيل کړه ، ملايان او قومي مشران د خلګو سره يو ځاى سوه ملا نجم الدين چي په آزادو مومندو کي مرکز نيولى و په ټول سرحد کي يي د انګريزانوپر ضد جهاد اعلان کړ۰ خلګو په پيښور او ديره جاتو کي د انګريزانو پر ځايونو حملي پيل کړي ۰ انګريزانو ملا نجم الدين ته پيشنهاد و کړ چي که دې د انګريزانو پر ضد د خپلي مبارزي څخه لاس واخلي او د مومندو قوم انګريزانو ته تابع کړي ، دوی به د مومندو د ټولو سيمو ماليه ده ته ورکړي ۰ ملا نجم الدين د انګريزانو دا پيشنهاد رد کړ او په پښتني نورو سيمو کي لکه يوسفزې ، سوات تر کاکړستان پوري ټول خلګ يي د انګريزانو پر ضد و پارول۰

امیر عبدالرحمن خان چــي د ډیـورنـډ د موافقتنا مـي پــر خلاف د خلگو مبارزي ولیدي ، وروسته دی هم د دغي موافقتنا مي سره مخا لف سو او د موافقتنا مي پرضد یي مخالفت پیل کړ٠ده د سرحد د مجا هدینو سره مرستي کولي ، هغوي ته به یي پیسي او اسلحه ورکوله او د ډیرو سیمو خلگ یي د انگریزانو پر ضد و پا رول امیر د انگریزانو پر ضد جهادي پاڼي خپرې کړي چي د امیر عبدالرحمن خان دا وروستې دریځ د سرحد په مجا هدینو کي مؤثر واقع سو او امیر د سرحد مجا هدینو ته نژدي سو ٠ ده مشهور مجا هدین لکه د هډي ملا نجم الدین او ملا پیونده وزیرې او داسي نور کابل ته ور و بلل او په کابل کي یي دوی ډیر و نا زول .

داوي د امیر عبدالرحمن خان په زمانه کي د ډیو رنډ د کرښي پر ضد د سرحد د خلگو مبارزي چي په اختصار سره و لیکل سوي٠

د دي مبحث په پای کي دا مطلب د یادولو وړ دې چي په وچه کي د محصور افغانستان له پاره بحر ته یوه لاره همیشه د افغانستان د پاچاهانو آرزو وه چي په مختلفو وختونو کي د غو پاچاهانو د تجارت او ترانزیتي مشکلاتو په وخت کي دغه آرزومندي ښکاره کړي ده ٠ د مثال په توگه :

په ۱۸۸۲ کال کله چي امیر عبدالرحمن خان د انگریزانو د یوه هیات منلو ته حاضر نه سو نو سمدلاسه د هند انگریزي ویسرا افغانستان ته د نظامي تجهیزاتو پر راوړلو باندي بندیزونه وضع کړل (۱۹)

ا میر عبدالرحمن خان په تاج التواریخ کي په دغه ارتباط لیکلي دي چي ((په هند کي انگریزي حکومت زما هغه توپونه چي په خپلو پیسو مي په هند کي رانیولي دي افغانستان ته د راوړلو اجازه نه راکوي او هم انگریزانو د افغاني تاجرانو د خینو مالونو لکه وسپنه ، فولاد او مسو د راوړلو مخه هم نیولي ده ٠ دوی وایي چي کیدلای سي چي د دغو اجنا سو څخه په حربي تجهیزاتو کي کار واخستل سي ٠ انگریزان وایي چي تر هغو پوري چي د افغانستان سره پر خپلي دوستی مطمئن نه سي ، افغانستان ته به د داسي اموالو د وړلو اجازه ورنه کړي)) (۲۰)

٤ ــ د نړی د هیوادونو سره د افغانستان مناسبات

د ۱۹۱۹ کال د مارچ د میا شتي پر دریمه نیټه اعلیحضرت امان ا لله خان د افغانستان استقلال اعلان کړ. تر استقلال یوه میاشت وروسته د امان الله خان په لارښوونه د افغانستان یو هیأت د محمد ولي خان په مشرۍ شوروي اتحاد ، اروپايي هیوادونو او امریکا ته سفر وکړ. دغه هیأت دنده درلوده چي د نړۍ د لویو هیوادونو سره د مستقل افغانستان سیا سي منا سبات ټینگ کړۍ او د هغوو هیوادونو سره تجارتي او فرهنگي قرار دادونه لاس لیك کړۍ. هغه وخت چي افغاني هیأت مسکو ته ورسید د شوروي اتحاد مشر لینن او د شوروي د خا رجه امورو کمیسار گورگي وچرین د افغاني هیأت سره ولیدل او سمدلاسه یي د افغانستان توی خپلواك هیواد په رسمیت و پیژندی وروسته د ۱۹۱۹ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۷ نیټي د افغانستان او شوروي تر منځ د دوستۍ د تړون د خبرو له پاره د شوروي یو هیأت کابل ته سفر وکړ په دغه وخت کي د برتانوي هند یو هیأت هم د افغانستان سره د مشروطي سولي د تړون د مذاکراتو له پاره کا بل ته رسیدلی و . د افغانستان خپلواك هیواد خپل د یوه بل گاونډی هیواد ایران سره هم د ښو منا سباتو غوښتونکی و ولې په دغه وخت کي د ایران سره د سیا سي اړیکو د ټینگولو امکان په دي دلیل موجود نه و چي ایران د انگریزانو تر مستقیم نظا مي اشغال لاندي و . افغانستان د ایران سره خپل د سیاسي منا سباتو ټینگیدل یوه بل وخت ته وځنډول (۲ ۱)

افغاني هیات د فرانسی ، ایتالیا او جرمني د هیوادونو له خوا ښه استقبال سو ، دوی د دغو هیوادونو سره څو قرار دادونه هم لاس لیك کړل . د ترکیي دولت د افغانستان خپلواك هیواد په رسمیت و پیژندی په نظا مي ، ښووني او روزني او صحي چا رو کي یي د افغانستان سره مرستي پیل کړي .

د افغانستان په برخه کي د برتانوي هند او لندن تر منځ د نظریاتو اختلاف و. برتانوي هند د افغانستان د خپل واکۍ سره موافقه درلوده په داسي حال کي چي د لندن نظر داو چي افغانستان باید د انگریزانو د نفوذ په ساحه کي پاته سي او د

شوروي د نفوذ څخه ليري و ساتل سي ٠ انگريزانو دخپلي دغي مفکوري مطابق په نړيواله سطحي ديپلوماتيك اقدامات پيل کړل او د نړۍ د هيوادونو څخه يي غوښتنه وکړه تر څو چي د افغانستان او انگريزانو تر منځ د سولي تړون لاس ليك نه سي د نړۍ هيوادونه بايد د افغانستان دولت په رسميت و نه پيژني (٢ ٢)

کله چي افغاني هيأت په ايتاليا کي و ، انگريزان مطلع سول چي د ايتاليا دولت تصميم نيولې دې چي د افغانستان خپل واك دولت په رسميت و پيژني او د افغانستان سره قونسلي او تجارتي عهد نا مي لاس ليك کړي ٠ انگريزانو د ايتاليا پر حکومت سمدلاسه احتجاج وکړ ٠ په لندن کي افغاني هيأت د انگريزانو د سا ړه استقبال سره مخا مخ سو ٠ د انگريزانو خارجه وزير Lord Curzon د محمد ولي خان په غوښتنه د افغاني هيات سره وليدل ، ولي دې د افغاني هيأت سره د خبرو کولو له پاره حاضر نه سو او د محمد ولي خان دا غوښتنه يي و نه منله چي دى به د امان الله خان ليك د انگريزانو پا چا King George ته وړاندي کړي ٠ محمد ولي خان ته و ويل سوه چي د امان الله خان ليك بايد په لندن کي د برتانوي هند دفتر ته و سپاري٠چي په دغه ارتباط په کابل کي د افغانستان خارجه وزير محمود طرزي د انگريزانو پر خارجه وزير هنري دابز باندي چي په دغه وخت کي په کابل کي و احتجاج و کړ٠وروسته افغاني هيأت د لندن څخه پاريس ته ولاړ٠ او هلته يي د امريکا د سفير ء کمبل والاس ء سره وليدل . دوى د امريکا سفير ته و ويل ((موږ د افغانستان د خارجه وزير له خوا د امريکا د خارجه وزير په نامه يو ليك د خانه سره راوړې دې او غواړو چي واشنگتن ته سفر وکړو چي دا ليك د امريکا خارجه وزير ته وړاندي کړو . او افغاني هيأت غواړي چي د افغانستان د خپلواکي ږغ په واشنگتن کي د امريکا دولت ته ورسوي او د امريکا د دولت څخه د دواړو هيوادونو تر منځ ددوستانه مناسباتو د ټينگولو غوښتنه وکړي))
د امريکا سفير دمخه تر هغه چي د افغاني هيأت سره و گوري ، په پاريس کي د انگريزانو سفير Lord Hardinge ته د افغاني هيأت د غوښتني اطلاع ورکړه او پر دغي موضوع باندي يي د انگريزانو د نظر غوښتنه وکړه٠ دانگريزانو سفيرد امريکا سفارت ته په يوه ليك کي داسي و ليکل ٠

په پاریس کي افغاني هيأت د فرانسی د جمهور رئيس او خارجه وزير ام٠ بريند سره ليدلي دي ، نو په دغه لحاظ تاسي نه سې كولای چي د افغاني هيأت سره و نه گورې ، ولي د انگريزانوحکومت نه غواړي چي د نړې هيوادونه د افغاني هيأت سره قراردادونه لاس ليك كړي٠ د انگريزانو سفير په خپل ليك کي زياته كړي وه چي د انگريزانو په نظر افغانستان واقعي آزادي نه لري او تر اوسه د انگريزانو تر سياسي نفوذ لاندي دی ولي ډير ژر به انگريزان او افغانان د سولي موافقي ته ورسيږي ٠ د امريكا سفير پورتنې مطلب واشنگتن ته مخابره كړ چي د امريكا د سفير دغه لارښوونه په امريكا کي د افغاني هيأت د سرې پذيرايي موجبات برابر كړل٠

کله چي افغاني هيأت د ۱۹۲۱ کال د جولای د مياشتي پر ۱ ۲ نيټي نيويارك ته ورسيدې ، نو يي په هغه بندري ښار کي د گمرکي مقاماتو له خوا پذيرايي و سوه٠ افغاني هيات د جولای د مياشتي پر ۲ ۰ د امريكا د خارجه وزير چارل ايون هگز سره و كتل او په همدغه ورځ يي د امريكا د جمهور رئيس Harding سره هم كتنه و كړه ٠ د امريكا خارجه وزير ، جمهور رئيس ته په پاريس کي د امريكا د سفارت راليږل سوي مطالب ټول ويلي وو . ده جمهور رئيس ته دا هم ويلي و چي افغانستان د روس د بلشويك نظام سره دوستانه اړيکي ټينگي كړي دي او شورويانو د افغانستان سره د يوه مليون طلايي روبلو مرسته كړی ده ٠ افغاني هيات د امان الله خان ليك د امريكا جمهور رئيس ته او د محمد طرزي ليك د امريكا خارجه وزير ته وړاندي كړل٠ افغاني هيأت دواړو ته و ويل چي د افغانستان نوې خپل واك هيواد د امريكا د دولت سره د ښو سياسي اړيکو او تجارتي معاملاتو غوښتونکې دې ٠ د امريكا جمهور رئيس او خارجه وزير دواړو افغاني هيأت ته ښه راغلی و وايه او زياته يي كړه چي د امريكا د دولت سره د سياسي مناسباتو ټينگيدل د امريكا د کانگرس په تصميم پوري اړه لري او د امريكا حکومت په دغه برخه کي هيڅ نه سي كولای (۲ ۳)

افغاني هيأت د امريكا او اروپا تر سفر وروسته بيرته كابل ته ورستون سو ٠ امريكا ته د افغاني هيأت د سفر د نتايجو په باب ، د هيأت د غړو تر منځ د نظر اختلاف موجود و٠ د هيات ځينو غړو دا يو كاميابه سفر باله ولي د هيات ډيرو غړو

چي د هغو په جمله کي فيض محمد خان ذکريا هم شامل و د افغاني هيأت دا سفر يي يو نا کامه سفر و باله ۰ فيض محمد خان ذکريا د ترکيي په Vakit نومي اخبار کي داسي ليکلي و چي ((د امريکا دولت د افغانستان سياسي پيژندنه په نيويارك کي د عيسويانو د اتحاديي د مرکزي دفتر په غوښتنه رد کړې ده))

Poulada ليکي چي ، واقعيت دادې کله چي په پاريس کي د انگريزانو د سفير نظريات واشنگتن ته ورسيدل نو د امريکا دولت د افغانستان په برخه کي خپله پالسي داسي عياره کړه چي د انگريزانو دولت د هغه غوښتنه کړې وه . (٢ ٤)

۵ ـ د پښتونستان موضوع

د پښتونستان موضوع چي د ډيورنډ د موافقتنا مي او د گندمك د تړون څخه را پيدا سوې ده ، دغه مسئله هم لکه د کشمير موضوع د انگريزانو د استعمار ميراث دی چي د درو و گاونډي هيوادونو تر منځ يي د نقاق تخم پا شلی د ی۰

د پښتونستان مسئله چي په تيرو پنځوسو کلونو کي کله د پښتنو د خود اراديت د حق په نا مه او کله د پښتوستان د آزادې په نا مه او کله هم د پښتنو او بلوڅو د سياسي سرنوشت په نومونو د افغانستان په خارجي سياست کي ځای درلود ، داسي پيل سوي ده۰

په ۱۹۳۰ کال کي د گردي ميز تر کنفرانس وروسته ، افغانستان پيش بيني و کړه چي په هند کي به يو مسؤل حکومت منځ ته راسي او افغانستان په دي پوهيدی چي انگريزان به قبايلي سيمي او صوبه سرحد بيرته افغانستان ته په دي دليل ورنه کړي چي د دوی په دغه اقدام سره به د هند راتلونکې حکومت ډيرضعيفه سي . (٢ ۵)

په دغه ارتباط په ۱۹٤۷ کال کي د پوهني وزير نجيب الله خان په خپلي راديويي وينا کي و ويل ((د افغانستان حکومت د ۱۹۳۱ او ۱۹۳٤ کلونو تر منځ څو واره د انگريزانو حکومت ته و ويل چي د افغانستان ماوراي سرحد سيمي بايد د هند د خاوري يوه برخه و نه شميرله سي)) ده دا هم و ويل ((کله چي انگريزانو هنديانو ته د هند د قدرت ژر انتقال و مانه، دوی زموږ د مراجعاتو په جواب کي و ويل ، چي دا کار

هغه وخت کیدای سي چي په هند کي اساسي تغیرات را منځ ته سي)) (۲۶)

په ۱۹٤٤ کال کي چي په دوهم عمومي جنګ کي د متحدینو کامیابي یقیني سوه ، نو د هند څخه د انګریزانو وتل قاطعیت و موند. په دغه وخت کي د افغانستان حکومت انګریزانوته و ویل چي د پخوانیو امیدواریو پر اساس باید د افغانستان د حکومت سره پر مربوطه مسایلو مشوره وسي ، په دي چي هغه تغیرات چي د هند په نیمه وچه کي پېښیږي ، هغه د ډیورنډ د کرښي د شرقي او جنوبي سیمو پر اوسیدونکو پښتنو باندي اثر کوي ، ولي د انګریزانو جواب هیڅکله د قناعت وړ نه و (۲۷)

خني تبصري په هغه وخت کي د هند د وروستي ویسرا Lord Mountbatten له خوا شوي دي ، ده یه ویل چي ((د افغانستان غوښتونو ته هغه وخت توجه کیږي چي هند آزادۍ ته ورسیږي)) (۲۸)

د افغانستان حکومت پر دیپلوماتیکو اقداماتو علاوه ، د قبایلي مشرانو او د خدایي خدمتګارانو د تحریك سره هم تماس نیولې و. په ۱۹٤۲ کال کي چي په جهاني جنګ کي انګریزان ډیر زېل سوي وو ، او د هند نیمه وچه د جاپان له خوا تر تهدید لاندي وه په دغه وخت کي یوه افغاني هیات د چار سدې دفیض آباد کلي ته چي د ترونګزو د حاجي (فضل واحد) کلې و ، ورسیدې . افغاني هیات د نژدي دیرشو پښتني مشرانو سره خبري وکړي ، د دوی د خبرو موضوع داوه چي که انګریزان په جنګ کي مغلوب سي نو څه به پیښه سي ؟ هلته دا فیصله هم وسوه چي انګریزانو ته باید و ویل سي چي وروسته تر دي پښتانه په خپله ، خپله دفاع کولای سي . هلته د پښتنو د اتحاد په برخه کي هم یوه فیصله و سوه (۲۹) په ۱۹٤٦ کال کي خان عبدالغفار خان د انګریزانو د کابیني د دي فیصلي سره ، چي صوبه سرحد به د پنجاب یوه برخه وي ، کلك مخالفت و کړ . (۳۰)

د خان عبدالغفار خان ورور ډاکټر خان ، صوبه سرحد ته (د لارد بیتن) د مسافرت په وخت کي و ویل چي د هند د تقسیم په صورت کي به صوبه سرحد ، د پاکستان یوه برخه نه وي . (۳۱)

د صوبه سرحد یوه وزیر قاضي عطا الله خان د اول وار له پاره د پښتونستان موضوع

په علني ډول ياده کړې ده ، ده ويلي و چې پښتانه بايد يو مستقل هيواد و لري (۳ ۲)

د ۱۹٤۷ کال د جون په مياشت کې (مهاتما ګاندي) د هند ويسرا ته په خپل يوه ليك كې د (پټانستان) موضوع تائيد کړې وه . (۳ ۳)

د ۱۹٤۷ کال د فبروري د مياشتي پر ۲۰ نيټي د انګريزانو صدراعظم Attlee د يوي ابلاغيي په ترځ كي و ويل چې، هند به د ۱۹٤۸ کال د جون په مياشت کې آزادې ته ورسيږي . (٤ ۳)

د کانګرس او مسلم ليګ احزابو او د هند ويسرا موافقه وکړه چې د هند نيمه وچه به تجزيه کيږي ۰ د ۱۹٤۷ کال د جون د مياشتي پر دريمي نيټي د برتانيي پارلمان د هند د تجزيي موضوع و منله ۰ د صوبه سرحد په ارتباط داسي فيصله و سوه چي صوبه سرحد به د رفرندم له لاري ، په هند يا پا کستان پوري تړل کيږي (٥ ۳)

خرنګه چي انګريزانو د خدايي خدمتګارانو غوښتنه و نه منله ، نو دوی په رفرندم كي برخه وانه خسته ۰ د رفرندم انتخابات د ۱۹٤۷ کال د جولای د مياشتي پر شپږمي نيټي پيل او د لسو ورخو له پاره يي ادامه و مونده ۰ دا رفرندم د دين پر اساس وسو چې د يوه سندوخ په خنګ كي قرآن شريف او د بل سندوخ په خنګ کي Granth ايښيودل سوې و ۰

رفرندم يوازي د صوبه سرحد په اداري ساحو پوري منحصر و چي په سلو كي يي نه څلويښت د هغو سيمو اوسيدونكو ، په دغه رفرندم كي برخه وانه خسته۰ د آزاد سرحد او بلوچستان په سيموکي رفرندم و نه سو ۰

د رفرندم نتايج داسي وو

د صوبه سرحد ټولي رايي	٥ ۷ ۲ ۷ ۹ ۸
د پاکستان د الحاق په ګټه	۲ ۸ ۹ ۲ ٤ ٤ رايي
د هند د الحاق په ګټه	۲ ۸ ۷ ٤ رايي
د ټولو رايي ورکونکو شمير	۲ ۹ ۲ ۱ ۱ ۸
د نه ګډون کونکو شمير	۲ ۸ ۰ ۶ ۸ ۰

په سلو كي يو پنځوس خلګو په رفرندم کي برخه اخستي وه (۶ ۳)

پاکستان او هند د ۱۹٤۷ کال د آگست په میاشت کي آزادۍ ته ورسیدل، د رفرندم د نتایجو پر اساس د صوبه سرحد د پښتنو سیمي د پاکستان یوه برخه سوه، او د پښتنو مساله د افغانستان او نو ظهوره پاکستان د اختلافاتو ، بارز ټکې سو چي دا ډیر کلونه کیږي چي ادامه لري.

د هند او پاکستان تـر آزادۍ وروستـه د سردار محمد هاشم خان د صدارت په وخت کي د ډیورنډ د کرښي پوري خوا اوسیدونکو پښتنو د سر نوشت د تعیین غوښتنه د انگریزانو د دولت څخه شوې ده خو انگریزانو د افغانستان دغي غوښتني ته مثبت جواب نه دی ورکړی. وروسته چي دغه غوښتنه د پاکستان د دولت څخه وسوه، پا کسنانیانو د افغانستان دغه غوښتنه په خپل کورني چارو کي مداخله و بلله .

په هغه حساس وخت کي چي په جهاني جنگ کي د افغانستان حکومت دبیطرفي موقف غوره کړې و ، تر جنگ وروسته افغانستان د هغو هیوادوالو د سر نوشت په ارتباط چي په ورستیو کلونو کي د افغانستان څخه بیل کړه شوي وو ، مؤثر تدابیر

ونیول . د ۱۹٤٤ کال د نومبر په میاشت کي د وزیرانو د مجلس یوي غونډې د خارجه وزارت یو پیشنهاد تصویب کړ. په دغه پیشنهاد کـي لیکل سوي و چي کوم تغییرات چي تر جهاني جنگ وروسته په هند کي پیښیږي ، د دقت وړدي .او په پیشنهاد کي دا هم لیکل سوي و چي ، د سبا ورځي د هند په هیواد کي ، د سرحد د پښتنو د مدغم کیدلو مخه باید و نیوله سـي ، او د انگریـزانو حکومت بایـد دا لاندي ټکو ته توجه و کــړي . (۳۷)

۱ ـ د انگریزانو حکومت باید تعهد وکړي چي د هند د آزادۍ په وخت کي په آزاد سرحد کي د پراختیا هڅي و نه کړي .

۲ ـ د انگریزانود حکومت څخه دي تعهد واخستل سي چي د سرحدي قبایلو د امنیت له پاره دي د افغانستان د دولت سره نظامي او مالي مرستي و کړي او د بلوچستان په سیمي کي دي یو بندر افغانسان ته ورکړي .

۳ ـ د افغانستان او انگریزانو دولتونه دي تعهد وکړي چي د سرحدي خلگو د

آرامي ، پرمختيا او مدنيت په برخه كي به يو د بل سره صميمانه همكاري كوي ٠

٤ ـ د افغانستان او انگريزانو حكومتونه دي يو پر بل باندي د نه تعرض يو لس كلن تړون لاس ليك كړي او دواړه هيوادونه بايد په هره برخه كي خپل روابط او همكاري ، روښانه كړي ٠

٥ ـ كله چي هند آزادۍ ته ورسيږي افغانستان ته دي د افغانانو پخوانۍ سيمي د هغو سيمو د اوسيدونكو په خوښه بيرته وركړه سي ٠

دغه پيشنهاد په كابل كي د انگريزانو مختاروزير Sir Giles Sevire ته وركړه سو ٠ده يو كال وروسته د ١٩٤٥ كال د سبتمبر د مياشتي پر ٩ ١ نيټي ، د افغانستان پيشنهاد ته داسي جواب ليكلى و :

١ ـ په هغه تړن كي چي په ١٨٩٣ كال كي د انگريزانو د حكومت او امير عبدالرحمن تر منځ لاسليك سوې و ، د ډيورنډ د كرښي ختيزي برخي د آزاد سرحد په شمول په برتانوي هند پوري تړل سوي دي ٠ اوس د انگريزانو حكومت مجبور نه دې چي پر خپلي سيمي باندي د نه حا كميت اطمينان يوه بل هيواد ته وركړي . او د داسي ابلاغيي نشريدل د ډيورنډ د تړون اهميت له منځه وړي ٠

٢ ـ د نړي نوي انكشافات د سيمي پر هيوادونو باندي تاثير كوي ، انگريزان په پرنسيپ كي موافقه لري چي د افغانستان د دولت سره دي نظا مي او مالي مرستي و سي ٠

٣ ـ نظا مي اتحاديي او د نه تجاوز تړونونه د نړي په عمومي سولي پوري اړه لري چي دا ما مول د هيوادونو په سيمه ايزو تعهداتو سره نه سي تا مينيدلاى٠

٤ ـ د بلوچستان په سواحلو كي داسي بندر نه سته چي هغه افغانستان ته وركړه سي كوم بندر چي اوس هلته سته هغه د بلوچستان د امنيت له پا ره جوړ سوې دې .

٥ ـ ولي انگريزانو په دي برخه كي چي د هند د آزادۍ په صورت كي بايد هغه سيمي چي پخوا د افغانستان څخه جلا كړل سوي دي بيرته افغانستان ته وركړه سي څه نه وو ليكلي .

په وروستيو مذاكراتو كي چي د ١٩٤٧ كال د جون په مياشت كي په لندن كي د

افغانستان د مختار وزیر سردار محمد نعیم خان او د انګریزانو د صدر اعظم ارنست بیون سره و سوي ، بیون ویلي و چي ، د سرحد موضوع د هند دموضوع یوه برخه ده چي باید پر دغي موضوع باندي د هندي مقاماتو سره خبري و سي٠ سردار محمد نعیم خان ده ته ویلي و چي د رایو ورکولو هغه طریقه چي انګریزان په سرحدي سیمو کي عملي کوي د افغانستان نه ده خوښه ولي چي په داراز رایو ورکولو کي د سرحد خلګ مجبور دي چي په پاکستان یا هند پوري و تړل سي٠ دوی نه سي کولای چي خپل مستقل هیواد و لـري ، او دوی نـه سـي کولای چـي پـه افغا نستـان پـوري و تړل سـي . (٣ ٨)

صدر اعظم سپه سالار شاه محمود خان ، د امریکا د سفر څخه د راتلو په وخت کي په لندن کي توقف و کړ ٠ ده د ١٩٤٧ کال د جون د میاشتي پر ٣٠ نیټي په یوه ملاقات کي د انګریزانو صدر اعظم ارنست بیون ته و ویل چي په پاکستان پوري د صوبه سرحد پر الحاق باندي افغانان خواشیني سوي دي ٠ افغانستان د هند په نیمه وچه کي د دوو دومینیونوسره مخالف نه دي ولي د آزادي په مجوزه پلان کي پښتنو ته د خپلي خوښي د حکومت جوړولو حق نه دي ورکړه سوي٠ ده ته په جواب کي ارنست بیون ویلي و چـي هغه وخت چي د پاکستان دومینیون په کار پیل وکړي افغانستان او پاکستان کولای سـي چـي د صوبـه سرحـد موضوع پـه دوستانه ډول سره حل کړي ٠

د ١٩٤٧ کال د سبتمبر په میاشت کي د پاکستان د ګورنر جنرال خاص نماینده نواب زاده سعدالله خان کابل ته سفر وکړ ٠ افغاني مقاماتو غوښتل چي د انګریزانو د صدر اعظم د توصیي پر اساس د صوبه سرحد پر موضوع د ده سره خبري وکړي٠ ده افغاني مقاماتو ته و ویل چي ده ته د داسي خبرو اجازه نه ده ورکړه سوي او ده صرف د لاندي اهدافو د تحقق په غرض کابل ته سفر کړي دي ٠

١ ـ د انګریزانو د سفارت څخه هغه اسناد او اموال واخلي چي په پاکستان پوري اړه لـري٠

٢ ـ د پاکستان سفارت په کابل کي پرانیزي .

نواب زاده سعدالله خان دا هم و ویل چي د پاکستان دولت خان د انگیزانو د دولت وارث بولي ۰ هغه تړون چي په ۱۹۲۱کال کي د افغانستان او انگریزانو تر منځ لاس لیك سوی دی ، په هغه تړون کي د ډیورنډ کرښه تائید سوي ده ، پاکستان دغه تړون د افغانستان او پاکستان تر منځ مرعي الاجرا بولي ۰ افغاني مقاماتو ده ته په جواب کي ویلي و چي پخواني تړونونه افغانستان د انگریزانوسره لاس لیك کړي و ، اوس باید د پاکستان سره نوي تړونونه لاس لیك سي ۰ په پای کي پر ځینو ټکو موافقه وسوه او افغانستان لازمه و بلل چي دمخه تر هغه چي د دواړو هیوادونوتر منځ سیاسي مناسبات ټینگ سي افغانستان باید خپل نماینده د خبرو له پاره کراچي ته و لیږي ۰

افغانستان نجیب الله خان د خبرو له پاره کراچي ته واستاوه ۰ ده د۱۹٤۷ کال د نومبر د میاشتي پر ۱ ۷ نیټي په کراچي کي د پاکستاني مقاماتو سره خبري پیل کړي ده په کراچي کي د امریکا د شا رژ دافیر مستر لوویس سره هم ولیدل او هغه تــه یــي
د سرحد پر موضوع باندي د افغانستان دریځ تشریح کړ۰ نجیب الله خان د پاکستان د سکرترجنرال اکرام الله سره د خبرو په وخت کي و ویل چي افغانستان آرزو نه لري چي د سرحد پښتانه د پاکستان څخه بیل کړي ، بلکه افغانستان غواړي چي پښتانه د ننه په پاکستان کي یوه مشخصه صوبه او داخلي آزادي و لري څو خپل سیاسي وحدت او قومي هوویت له لاسه ورنه کړي او د پاکستان په نوروو صوبو کي ورك نه سي ۰ د پاکستان سکرتر جنرال ، نجیب الله خان ته و ویل چي پاکستان غواړي چــي د افغانستان پــه مرسته د سرحــد د موضوع لــه پــاره د حل یــوه لاره پیدا کړي ۰

په ۱۹٤۹ کال کي د پاکستان گورنر جنرال خواجـه ناظم الدین په پیښور کي و ویل چي آزاد سرحد د پاکستان نه بیلیدونکي برخه ده ۰ د خواجه ناظم الدین دغي وینا د افغانستان او پاکستان د مناسباتو په تاریخ کي یو نوی باب خلاص کړ ، چي تر دغي وینا وروسته د دواړوو هیوادونوتر منځ ، سوړ جنگ پیل سو . (۳ ۹)

د ډیورنډ د کرښي د پوري خوا پښتنو سره د افغانستان د خواخوږۍ څو ټکي

دلته راوړل کيږي :

ـ د امير حبيب الله خان د سلطنت په وخت کي د آزاد سرحد د پښتنو سره د خون شريکي او ورور گلوي علايقو پر بنا دوستانه او د خپلوي مناسبات پالل کيدل او په مهمو سياسي تصاميمو کـي د سرحـد د خلگو سره مشوره کيده ۰ لکـه چـي پـه کال ۱۹۱۵ کي د سرحد پښتانه هم هغي لويي جرگي ته رابلل سوي وو چي په لومړی جهاني جنگ کي يي د افغانستان بي طرفي تثبيت کړه ۰

ـ د اعليحضرت امان الله خان د سلطنت په وخت کي د سرحدي قبايلو سره د افغانستان سياسي او فرهنگي علايق ورځ په ورځ ټينگيدل او د آسيا په دغه سيمه کي يي د مسلمانانو د آزادۍ او ملي خپلواکی جنبه پورته کړي وه ۰

ـ د محمد نادرشاه د سلطنت په وخت کي د سرحدي اقواموسره دوستانه علايق پالل کيدل ، محمد نادر شاه په (۱ ۹ ۳ ۱)د ۰ ۱ ۳ ۱ ه ش کال د سرطان په مياشت کي د ملي شورا په افتتاحيه وينا کي و ويل ((۰۰۰ کولای سو و وايو چي سرحدي اقوام او موږ د مذهب او قوميت په لحاظ يو شي يو ۰ ښايي چي انگريزانو به د افغانستان سره د سرحدي اقوامو همدردي او د دوی سره د افغانانو ورور گلوي د ډير و پخوانيو کلونو څخه ليدلي او تجربه کړي وي ۰ موږ د دغي همدردۍ څخه انکار نه سو کولای ۰ د سرحدي اقوامو آرامي هروخت زموږ هيله ده)) (٤٠)

ـ اعليحضرت محمد ظاهر شاه د ۱۳۲٦ ه ش کال (۱۹٤۷) افغانستان د خپلواکۍ د جشن په وينا کي په دي ارتبا ط و ويل ((... موږ د آزادو قبايلو د سرنوشت څخه بيعلاقي پاته کيدلای نه سو، دوی ته بايد بي له قيد او شرطونو څخه د خپل سر نوشت د ټاکلو حق ورکړه سي))

پاکستان په ۱۹٤۹ کال دجون په مياشت کي خان عبدالغفار خان او د پښتنو نور مشران بنديان کړه ، په قبايلي ايجنسيو کي يي خپل عسکري قوتونه تقويه کړه ، او د افغانستان او پاکستان تر منځ د سولي د خبرو امکانات د منځه ولاړه ۰

افغانستان د ماوراي سرحد د پښتنو د حقوقو په ارتباط خپلي پالسي ته تغيير ورکړ چي د افغانستان په نوي پالسي کي د پښتنو د خپلي خوښي د آزادۍ د حق

غوښتنه تانيد کړه سوه ٠

په ١٩٤٩ کال د آگست د مياشتي پر ٢ ١ نيټي د افريديو د قوم په مرکز يعني تيرا کي د قبايلي اقوامو له خوا يوه جرگه جوړه سوه ، په دغي جرگي کي نه يوازي د پښتونستان ږغ پورته سو بلکه د پښتونستان نوم او بيرغ په دغي جرگي کي تثبيت سو دافغانستان دولت د قبايلي اقوامو د دغي فيصلي ملاتړ و کړ٠ تر دغي جرگي وروسته هر کال د آگست د مياشتي ١ ٣ نيټه د پښتونستان د ورځي په نامه په ټول افغانستان کي نماځله کيده ٠

د قبايلي اقوامودغه جرگه د پاکستان د عکس العمل موجب سوه ٠ پاکستان پر مغلگي باندي چي د افغانستان خاوره ده ، بمباري وکړه ٠

په ١٩٤٩ کال د آگست دمياشتي پر ٢ ١ نيټي دافغانستان حکومت لويه جرگه راوغوښته دغي جرگي د ١٨٩٣ کال د ډيورنډ موافقتنامه د ١٩٠٥ کال د امير حبيب الله خان سره د انگريزانو عهد نامه ، د ١٩١٩ کال د راولپنډي د سولي معاهده ، د ١٩٢١ کال د افغانستان او انگريزانو تر منځ عهد نامه ، لغوه کړي ٠ دا ټول تړونونه په هغو سيمو پوري اړه لري چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د نزاع موجب سوي دي ٠ دغي لويي جرگي د پښتونستان د موضوع ملاتړ و کړ ، د افغانستان حکومت ته يي توصيه وکړه چي دغې ملي موضوع ته خاصه توجه و کړي .

وروسته د ١٩٥٥ کال لويي جرگي د افغانستان حکومت ته واك ورکړ چي د سينتو د نظامي اتحادي د احتمالي حملي د مخنوي په خاطر دي د افغانستان له پاره وسله برابره کړي ، په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکيا څخه د نظامي مرستو غوښتنه و کړه . (١ ٤)

د پښتونستان موضوع د افغانستان د راتلونکو حکومتونو د خارجي سياست اساس و گرځيدي د افغانستان د دغه سياست په مقابل کي د پاکستان د حکومت له خوا په وچه کي محصور افغانستان د ترانزيتي اموالو د نقل او انتقال په لاري کي ، رنگارنگ مشکلات ايجاد سوه چي افغانستان د خپل خارجي تجارت او انکشافي پروژو د سامان آلاتو د راوړلو له پاره مجبور سو چي يو بل همسايه هيواد شوروي

اتحاد ته مراجعه و کړي . (٤٢)

۶ ـ د نظامي اتحاديو په وجه افغانستان تر فشارلاندي راغی

تر دوهم جهاني جنگ وروسته په آسيا کي لاندي دوي نظامي اتحاديي جوړي سوي چي هدف يي په دغي سيمي کي د شوروي اتحاد دنفوذ مخنيوی و ۰ د افغانستان دوه گاونډي هيوادونه لکه پاکستان او ايران د دغو اتحاديو غړي وو ۰ دواړوو نظامي اتحاديو په وجه کي محصور افغانستان له پاره ډيري سياسي او اقتصادي ستونزي پيدا کړي او د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کي يي مؤثر رول ولوباوه ۰

۱ ـ د CENTO نظامي اتحاديه : په ۱۹۵۵ کال کي دعراق او ترکيي تر منځ يو نظامي تړون لاس ليك سو ، چي دبغداد د اتحاديي په نامه يي شهرت درلود۰ يو کال وروسته پاکستان ، ايران او انگريزان په دغي اتحاديي کي شامل سوه ۰ امريکا د مشاهد غړي په توگه د دغي اتحاديي سره همکاري کوله ۰ په ۱۹۵۸ کال په عراق کي نظامي کودتا و سوه په ۱۹۵۹ کال کي عراق د دغي اتحاديي څخه و وت او د اتحاديي مرکز انقري ته انتقال سو ، چي وروسته د سينتو يا مرکزي اتحاديي په نامه ياديدی . حسنين هيکل ليکي ، په هغه وخت کي چي په عراق کي کودتا وسوه جمال عبدالناصر په يوگوسلاويا کي و . دغي کودتا د سيمي حالات ډير بحراني کړه او ددي امکان موجود و چي امريکايان او انگريزان به خپلي قواوي په بيروت او عمان کي پلي کړي . د حالاتو سره د مقابلي په غرض جمال عبدالناصر سمدلاسه مسکو ته سفر وکړ. ده په مسکو کي د خرسچف د يوي پوښتني په جواب کي وويل چي ((موږ د عراق په کودتا خبروو او اوس د سينتو د اتحادي ټول اسناد د مصر لاس ته ورغلي دي)) شورويانو غوښتل چي دغه اسناد دوی ته ورکړه سي ولي جمال عبدالناصر ونه منله . (٤٣)

امريکايانو غوښتل چي افغانستان هم د دغي اتحاديي غړی سي ، خو افغانستان د ايران او پاکستان سره په مناسباتو کي ستونزي در لودلي ۰ ايران د هلمند د رود د

اوبو څخه ډیري اوبه غوښتي په داسي حال کي چي افغانستان د ایران دا غوښتنه نه سوه پر ځای کولای ۰ پاکستان د پښتونستان پر موضوع باندي د افغانستان سره خبرو ته نه حاضریــدې ۰

د افغانستان سیاسي موقف داو تر څو چي د ایران او پاکستان سره اوسني مشکلات موجود وي ، افغانستان نه سي کولای چي د دغو هیوادونو سره په اتحادیو کي شامل سي او افغانستان نه سي کولای چي د یوه جهاني قوت یعني شوروي اتحاد په مقابل کي و دریږي چي د هغه سره (١٤٨١) میله اوږد سرحد لري ۰

د سینتو نظامي اتحادیه د معینواهدافو له پاره چي امریکایانو او انگریزانو غوښتل . جوړه سوې وه ۰ خو د اتحادیي نورو غړو د غربي نړي اهداف په نظر کي نه نیول . دوی خپل اقتصادي او تخنیکي ودي ته متوجه وو ، نو ځکه په١٩٦١ کال کي دغه اتحادیه منحله سوه او پر ځای یي د منطقوي انکشاف او همکارې اتحادیه .R.C.D جوړه سوه ، چي غړي یي ایران ، پاکستان او ترکیي هیوادونه وو ۰

په ١٩٦٣ کال کي افغانستان د ایران څخه د اقتصادي مرستو غوښتنه و کړه ۰ ولي ایرانیانو افغانستان ته و ویل تر هغو چي افغانستان په (آر . سي. ډي .) کي شامل نه سي تر هغو به د افغانستان سره اقتصادي مرستي و نه سي ۰

٢ ـ دSEATO سیاتو نظامي اتحادیه په ١٩٥٤ کال کي تاسیس سوه ، دا اتحادیه د آسیا د جنوب ختیز هیوادونو د مجموعي امنیت د پاره جوړه سوې وه ۰ پاکستان ، فلپین، تایلند ، استرلیا ، نیوزیلند ، امریکا ، انگریزان او فرانسي هیوادونه په دغي اتحادیي کي غړیتوب درلود ۰ ولي د سیمي مهمو هیوادونو لکه هند ، اندونیزیا ، برما او مالیزي په دغي اتحادیي کي نه وو شامل سوي . (٤٤)

د اتحادیي د یوه تړون پر اساس کمبودیا ، لاوس او جنوبي ویتنام ، د اتحادیي تر نظامي چتر لاندي راوړل سوي وو ۰ د ویتنام په جنگ کي د اتحادیي ټولو غړو د جنوبي ویتنام دفاع و نه کړه ، یوازي امریکا ، استرلیا ، نیوزیلند او فلپین جنوبي ویتنام ته عسکر و لیږل ۰

پاکستان د سیاتو د نظامي اتحادیي څخه ډیر مستفید سو ، پاکستان د اتحادیي په

ټولو غرو دا و منله چي د ډیورنډ کرښه د پاکستان بین المللي سرحد دی ۰

پــه ۱۹۷۵ کال کــي چــي جنوبي او شمالي ویتنام سره یــوځای سو ه پــه ۱۹۷۷ کال کي د سیاتو اتحادیه منحله سوه . (٤٥)

۷ ـ د عدم انسلاك نهضت

د نړۍ تر استعمار لاندي سیمو کي د مظلوموانسانانو د وحدت او همکاري هڅي ډیر اوږد او روښانه تاریخ لري ، چي دلته یي د لیکلو گنجایش نه سته ۰ تر جهاني دوهم عمومي جنگ وروسته د اندونیزیا په شمول په آسیا او افریقا کي ، ډیر هیوادونه آزادی ته ورسیدل۰ د آزادۍ په وخت کــي د اندونیزیـا او هـالیند د لښکرو تــر منځ خونړي جگړه پیښه سوه ۰

د ۱۹٤۹ کال د جنوري په میاشت کي پنځلسو آسیایي هیوادونو په نوي ډلي کي یوه غونډه وکړه ۰ په دغي غونډې کي دغو هیوادونو فیصله وکړه چي د هالینډ په مقابل کي به واحد دریځ غوره کوي ۰ دغو هیوادونو دا فیصله هم وکړه چي په ملگرو ملتونو کي به د منځگړو په حیث خپلو همکاریو ته ادامه ورکوي۰ دغو هیوادونو د نړۍ د ستونزو د حل په لاره کي مخصوصا د کوریا د جنگ په ختمولو کي فعاله برخه واخستله ۰ د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو ، د اول وار له پاره د هیوادونو دغي همکاري ته د مثبتي بي طرفي نوم ورکړ . (٤۶)

د اندونیزیـا صدر اعظم Ali Sastromidjojo لومړنـۍ دولتي مشر و چي په ۱۹۵۳ کال د اگست په میاشت کي د خپل هیواد پــه پارلمان کــي د اسیایــي او افریقاني هیوادونود ښي همکاري غوښتنه و کړه ۰ د دغي وینا پر اساس د ۱۹۵٤ کال د اپریل په میاشت کي د اندونیزیا ، هند ، پاکستان ، سیلون او برما صدر اعظمانو ، د کولمبو په ښار کي یوه غونډه وکړه هلته۰دوی فیصله وکړه چي یوه بله غونډه به د اندونیزیا د Bogor په ښار کي وکړي ۰

د بوگور په غونډې کي تصمیم و نیول سو چي د باتدونگ کنفرانس ته ځني اسیایي او افریقاني هیوادونه را و بلل سي او لاندي ټکو ته باید توجه و سي :

د دریمي نړۍ پر پرابلمونو به خبرې کیږي ـ پر نژادي توپیر او استعمار باندي به بحث کوي ـ د اسیایي او افریقایي هیوادونو تر منځ به همکاري جلبوي او د نړۍ د سولي سره به مرسته کوي ۰

د ۱۹۵۵ کال د اپریل د میاشتي د ۱۸ تر ۲٤ نیټي پوري د اندونیزیا د Bandung په ښار کي لاندي ۲۷ هیوادونو د باندونګ په تاریخي غونډې کي برخه واخسته ۰

افغانستان ، برما ، کمبودیا ، سیلون ، چین ، مصر ، حبشه ، ګولد کوسټ ، هند ، اندونیزیا ، ایران ، عراق ، اردون ، لاوس ، لبنان ، لبیریا ، نیپال ، شمالي ویتنام ، پاکستان ، فلپین ، سعودي عربستان ، سودان ، سوریه ، تایلند ، ترکیه ، جنوبي ویتنام او یمن . (٤٧)

د باندونګ په کنفرانس کي افغانستان فعاله برخه واخسته په دغه کنفرانس کي د افغاني هیات مشري ، سردار محمد نعیم خان پر غاړه درلوده ۰

د ګډ ژوند پنځه اصلونه چي د باندونګ د کنفرانس له خوا تصویب سوه په لاندي ډول وو :

۱ ـ یو د بل د خاوري بشپړتیا او ملي حاکمیت ته به احترام کوي

۲ ـ یو پر بل به تعرض نه کوي

۳ ـ یو د بل په کورنیو چارو کي به مداخله نه کوي

٤ ـ یو د بل سره به مرسته کوي

٥ ـ په سولي کي به ژوند سره کوي

دلته دا خبره د یادولو وړ ده چي پورته اصلونه یو کال پخوا د ۱۹٥٤ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۹ نیټي ، د تبیت په مورد کي د جواهر لال نهرو او چو وین لای له خوا دغه پنځه اصلونه منل سوي وو ۰

حسنین هیکل په خپل اثر کي لیکي چي ((ټاکل سوي وه چي د ۱۹٥٦ کال د مارچ په میاشت کي د آسیایي او افریقایي هیوادونو د غورځنګ دوهمه غونډه ء دوهم باندونګ ء په الجزایر کي جوړ سي . شورویانو ادعا کوله چي دوی یو آسیایي هیواد دی او باید د الجزایر په غونډې کي برخه واخلي ، ولي چینایانو به ویل چي شوروي

اتحاد يو اروپايي هيواد دی او په دغه کنفراس کي د گډون حق نه لري ، چي په دغه وجه ددغه غورځنگ غړي پر دوو ډلو وويشل سوه . د چين صدر اعظم چاوان لای په کنفرانس کي د برخي اخستلو له پاره قاهري ته رسيدلې و چي د جون د مياشتي پر ۹ ۱ نيټي هواري بومدين د بن بلا پر ضد په الجزاير کي کودتا وکړه او د آسيايي او افريقايي هيوادونو د غورځنگ دغه غونډه و ځنډيدله)) (٤ ٨)

شپږ کاله وروسته د ۱۹٦۱ کال د سبتمبر د مياشتي په لومړي ورځ د ناپيلو هيوادونو بل کنفرانس د يوگوسلاويا په مرکز بلگراد کي جوړ سو ۰ په دغه کنفرانس کي د افغاني هيات مشري محمد داود خان پر غاړه درلوده ۰

د بلگراد کنفرانس د سيمي پر اساس نه بلکه د عدم انسلاك د اصولو پر اساس جوړ سوې و۰ هغه هيوادونه چي د نظامي اتحاديو غړي وو دغه کنفرانس ته دعوت نه سوه ۰ د افريقا هغه هيوادونه چي د فرانسي سره يي نژدي اړيکي درلودل په دغه کنفرانس کي د اشتراك څخه محروم سوه ۰ پاکستان او ايران دواړه ، کنفرانس ته و نه بلل ســوه ۰

د بلگراد په کنفرانس کي د اشتراك له پاره د استريا ، سويدن ، آيرلېند او لاتيني امريکا څلوروو هيوادونو ته بلن ليکونه استول سوي وو ۰ د دغو هيوادونو څخه کيوبا يو لوی هيات کنفرانس ته ليږلې و ۰ برازيل ، بولوويا او اکوادور ، د مشاهد غړو په ډول په کنفرانس کي برخه واخسته ۰

د بلگراد په کنفرانس کي لاندي ٤ ٢ هيوادونو گډون در لود :

افغانستان ، د الجزائر جلاوطن حکومت ، برما ، کمبوديا ، گيني ، کيوبا ، قبرس ، حبشه ؛ گانا ، گيني ، هند ، اندونيزيا ، عراق ، لبنان ، مالي ، مراکش ، نيپال ، سعودي عربستان ، سوماليه ، سودان ، تونس ، عربي امارات ، يمن او يوگوسلاويا . (٩ ٤)

اوس دغه کنفرانس ٣ ١ ١ اصلي او ٣ ١ مشاهد او ٧ ٢ ميلمانه غړي لري اوس د دغه نهضت په کنفرانس کي ٤ ٢ بين المللي مؤسسي برخه اخلي چي د هغو د جملي څخه ٦ مشاهدي او ٨ ١ ميلمني مؤسسي دي ۰ (٠ ٥)

۸ ـ د شورا لنډه تاریخچه

د افغانستان لومړي شورا په ۱۹۳۰ کال د سبتمبر په میاشت کي د محمد نادر خان د سلطنت په وخت کي جوړه سوی وه ، دغي شورا (۱۱۱) غړي درلودل . د شورا ریس عبدالاحد خان مایار د پاچا له خوا انتصاب کړ سو ، پر دغه انتصاب باندي مشهوره ملي مبارز د کندهار وکیل ارواښاد عبدالعزیز خان الکوزي اعتراض وکړ ، او ده د شورا د ریس ټاکل د کیلانو خپل کار بللی و ، چي ددغه اعتراض په وجه بابا عبدالعزیز خان د شورا د غړیتوب څخه و ایستل سو ، په سر کي دی خارجه وزارت ته ولیږل سو او وروسته بندي کړ سو او (۱۳) کاله په محبس کي پاته سو او هلته یي ډیري روحي او جسمي شکنجي ولیدلي (۵۱)

د شورا اوومه دوره د افغانستان د پارلماني مبارزاتو په تاریخ کي ځانګړی ځای لري ددغي دوري د ملي مبارزینو شمیر (۵۰) کسانو ته رسیدی . پوهاند عبدالحی حبیبي میر غلام محمد غبار ، ګل پاچا الفت او عبدالرحمن محمودي په دغي دوري کي وکیلان وو . د اوومي دوري ریس عبدالهادي خان داوي و .

د شورا لومړی ۱۱ دوري هره یوه د (۳) کلونو له پاره وه ، تر ۱۹٦٤ کال وروسته د دیموکراسی په دوري کي ، شورا به (ولسي جرګي او مشرانو جرګي) دواړو ته ویل کیدل ، چي (۱۲) او (۱۳) تقنیني دوري به د (٤) کلونو له پاره وي . په دغو دوو تقنیني دورو کي به د ولسي جرګي د غړو شمیر (۲۱٦) وکیلان وو .

د شورا او ولسي جرګو ریسان لاندي کسان وو :

عبدالاحد خان مایار ، عبدالهادي خان داوي ، عبدالرشید خان الکوزی ، محمد نوروز خان ، ډاکټر عبدالظاهر او ډاکټر محمد عمر وردګ .

د شورا دغه ۱۳ تقنیني دوري د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدلي

د لومړي فصل یادداشتونه

۱ ـ مروت ، فضل الرحیم ، په افغانستان کي د کمونیزم ظهور او تکامل ، د کتاب د

مقدمي څخه ٠

٢ ـ غبار ، میر غلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، لومړی ټوك، مخ ٤ ٤ ٤

٣ ـ همدا اثر ، مخ ٤ ٤ ٤

٤ ـ همدا اثر ، مخ ٦ ٤ ٤

٥ ـ همدا اثر ، مخ ٧

٦ ـ همدا اثر ، مخ٥ ٤ ٤

٧ ـ مروت ، پورته یاد شوی اثر، مخونه د ٧ څخه تر ٩ پوري

٨ ـ غبار ، پورته یاد شوی اثر ،مخ ٧ ٨ ٦

٩ ـ همدا اثر ، مخ ٨ ٨ ٦

١٠ ـ کاکړ ، محمد حسن ، سیاسي تاریخ... مخ ١ ١ ١

١١ ـ سایکس ، پرسي ، د ډیورنډ بیوگرافي ، مخونه ٢٠٥ څخه تر٢١٧

١٢ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ٣

١٣ ـ غبار ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ٩ ٦

١٤ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ١ ٣

١٥ ـ کاکړ ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ١ ١

١٦ ـ همدا اثر ، مخ ١ ٦ ١

١٧ ـ غبار ، ذکر شوی اثر ، مخ ٠ ٩ ٦

١٨ ـ همدا اثر ، مخ ٦ ٩ ٦

١٩ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ١ ٣

٢٠ ـ مبارز، عبدالحمید ، تحلیل واقعات سیاسي افغانستان ، مخ ١ ٨ ٢

٢١ ـ پولادا ، افغانستان او امریکا ، مخ ٦ ٣

٢٢ ـ همدا اثر ، مخ ٨ ٣

٢٣ ـ همدا اثر ، مخ ٠ ٤

٢٤ ـ همدا اثر ، مخ ١ ٤

٢٥ ـ مروت ، ذکر شوی اثر، مخ ٠ ٧ ٢

۲۶ ـ مروت ، همدا اثر ، مخونه د ۲۷۰ څخه تر ۲۷۱

۲۷ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۰

۲۸ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۱

۲۹ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۱

۳۰ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۲

۳۱ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۲ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۳ ـ همدا اثر ، مخ ۳۰۶

۳٤ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۵ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۶ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۷ ـ نعیم ، محمد عزیز، د مجاهد ولس د ١٩٩٦ کال د جولای د میاشتي گڼه

۳۸ ـ نعیم ، د مجا هد ولس د ١٩٩٦ کال د سبتمبر د میاشتي گڼه

۳۹ ـ همدا اثر ۰

٤۰ ـ خلمې ، محمد ولـي ، د افغا نستان او روسیي د سیا سي روابطو لنډه تاریخچه مخ ۱۸۰

٤۱ ـ غوث ، عبدالصمد ، د افغانستان سقوط ، مخ ۷۳

٤۲ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۸۱

٤٣ ـ هیکل ، حسنین ، ابوالهول او کمیسار، د محمد آصف اکرام ژباړه په ١٩٦٧ کال کي خپور شوی ، مخونه ۹۶ تر ۱۰٤

٤٤ ـ د امریکا دایرت المعارف ، شپږم ټوك ، مخ ۱۸۷

٤۵ ـ همدا اثر ، ټوك ۲۵ مخ ۳٤۲

٤۶ ـ د مارلین لورانس تصحیح ، بیطرفي او عدم انسلاك ، مخ ٤

٤۷ ـ همدا اثر ، مخ ۲٤۶

٤۸ ـ هیکل ، ذکر سوې اثر مخ ۱۵۱

۴۹ ـ د لورانس ذکر شوې اثر ، مخ ۹ ٤ ۲

۵۰ ـ د نانا سفرنا ؛ د خطابي متن ، د عدم اسلاك نهضت ، مخ ۲

۵۱ ـ غبار ـ ذکر شوی اثر ـ مخ ۱۰٤ دوهم ټوك

دوهم فصل

ب : د محمد داود خان د صدارت دوره

۱ ـ د محمد داود خان حکومت

۱۹۵۳ ـ ۱۹۶۳

ارواښاد محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی دی ، په ۱۹۰۹ کال په کابل کي زيږيدلی دې ۰ ده متوسطه تحصيلات د استقلال په ليسي کي سر ته رسولي دي ۰ په فرانسي کي يي د مهندسي په څانگي کي درس ويلې دې او د کابل په نظامي تعليمگاه کي يي نظامي زده کړه کړي ده ۰

دی په ۱۹۳٤ کال د مشرقي د ولايت ، نايب الحکومه سو ۰ په ۱۹۳۵ کال د کندهار د ولايت د نايب الحکومه په حيث مقرر سو ، د ۱۹۳۹ کال څخه تر ۱۹٤۷ کال پوري د مرکزي قواوو قوماندان و ۰ په ۱۹٤۸ کال کي د يوه کال له پاره داخله وزير سو ، دغه مودي له پاره په پاريس کي افغاني سفيرو . د ۱۹٤۹ کال څخه تر ۱۹۵۳ کال پوري دشاه محمود خان په کابيني کي ددفاع وزير و ۰

محمد داود د ۱۹۵۳ کال د سبتمبر پر شپږمي نيټي ، د کابيني په جوړولو مؤظف

کړ سو ۰ دی یو وطن پرست او د عیاشۍ او رشوت خوري څخه یو مبرا افغان و ، صادق مسلمان او ډیر باتقوا و ۰ دی د رهبري سوي اقتصاد طرفدار و او په عین حال کي يي زمینداري او خصوصي سرمایه داري هم تقویه کوله ۰ دی د هغو کسانو سره چي امتیازات يي د خان له پاره غوښتل ښه نه و ، حتي ده د خپل فامیل د امتیازاتو سره مخالفت کاوه ، ده د خپل نامه څخه د والاحضرت لقب رسما لیري کړی و ۰

محمد داود خان غوښتل چي د افغانستان څخه یو مترقي ، د سیاسي ، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ هیواد جوړ سي ۰ ده غوښتل چي په هیواد کي دي افراط او تفریط ورك سي او د ژوندانه په وسیلو کي د منظمو اقتصادي او سیاسي پلانونو په جوړولو سره تعدیلات منځ ته راسي .

په خارجي سیاست کي ده د افغانستان د گوشه گیرۍ او عنعنوي منزوي سیاست څخه د نیکمرغه او هوسا ژوند کولو په هڅه مخ واړاوه . (۱)

په دغه وخت کي چي محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو په نړۍ او سیمي کي ډیر لوی او عظیم تحولات رامنځ ته شوي وو ۰

د دوهم جهاني جنگ په نتیجه کي المان ، جاپان او ایتالیا ماته و خوړله ، د نړی دوه نور استعماري قوتو نه لکه انگریزان او فرانسه په جنگ کي ډیر متضرر سوه او خپل مستعمرات يي له لاسه ورکړه ۰ دوو نورو جهاني قوتونو لکه امریکا او شوروي اتحاد په نړی کي ظهور و موند۰

امریکا چي د جنگ د میدان څخه لیري و ، په جنگ کي ډیر متضرر نه سو۰ امریکا د لویدیزي اروپا د هیوادونو په حمایه او آزادولو کي لویه برخه واخسته ۰ د جاپان د یوریشیما او نگا سا کي پر ښارونو يي اتومي وسله استعمال کړه او جاپان يي د جگړي پریښوولو ته مجبور کړ ۰ په جنوب ختیز کي يي تر فلیپین پوري د جاپان متصرفات و نیول.۰

شوروي اتحاد هم د یوه فاتح هیواد په بڼه پر ختیزي اروپا او نیمایي کوریا باندي مسلط سو ۰ چین چي د شوروي اتحاد متحد و هغه هم په دغه وخت کي خپل انقلاب ثمر ته ورساوه . (۲)

امریکا او شوروي اتحاد چي په دوهم جهاني جنگ کي سره متحد وو تر جنگ وروسته پر جهاني مسایلو یو د بل رقیبان سول ، هر یوه غوښتل چي د نړي هیوادونه تر خپل سیاسي او اقتصادي نفوذ لاندي وروليٍ ۰

د انگریزانو د دوهم جهاني جنگ د وخت صدر اعظم Wiston Churchill د ۱۹٤٦ کال د مارچ د میاشتي پر پنځمي نیټي ، د امریکا د ء مزوري ء د ایالت په ویستمنستر کالج کي په خپل یوي مشهوري وینا کي چي د وسپنیزه پردې په وینا شهرت لري ، د نړي ټول هیوادونه د کمونیزم راتلونکو خطرونو ته متوجــه کړه ۰ چــې تــر دغـــي ویـنـاوروسته په نړي کي سوړ جنگ پیل سو . (۳)

امریکایانو د لویدیزي اروپا د بیا ودانولو له پاره د مارشال پلان جوړ کړ ، چي د دغه پلان په وسیله یي په لږ وخت کي یعني د ۱۹٤۷ کال څخه تــر ۱۹۵۲ کال پوري جنګ زپلي لویدیزه اروپا پر خپلو پښو و دروله۰

امریکایانو د دي له پاره چي په نړي کي د شورویانو د نفوذ او پراختیا مخه و نیسي ، د شوروي اتحاد پر شا او خوا یي دNATO, SEATO,CENTO نظامي اتحادیي جوړي کړي دا اتحادیي د غربي اروپا ، منځني آسیا او د آسیا تر جنوب ختیز پوري د یوه خنځیر په شکل سره تړلي سوي وې ، چي پاکستان او ترکیه د دغه خنځیر د اتصال کړي وې۰ شورویانو د ناتو د اتحادیي سره د مقابلي له پاره ، د ختیزي اروپا د هیوادونو په ګډون د وارسا نظامي اتحادیه جوړه کړه ۰

د بلي خوا څخه تر جهاني جنگ وروسته ډیر آسیایي او افریقایي هیوادونه چي پخوا د اروپایانو تر استعمار لاندي وو ، آزادي ته و رسیدل ، په دغو خپلواکو هیوادونو کي ډیر تکړه ملي مبارزین لکه د مصر جمهور رئیس جمال عبدالناصر ، د اندونیزیا جمهور رئیس عبدالرحیم سوکارنــو او د هند صدر اعظم جــواهــر لال نهرو قــدرت تـه و رسیدل ۰

نوو آزاد سوو هیوادونو د خپل اقتصادي پرمختیا او ملي حاکمیت د خوندي ساتلو له پاره فیصله و کړه چي د ختیز او لویدیز قوتونو په نظامي او مفکوروي ډلو ټپلو کي نه شامليږي ۰ او د ځان له پاره یي د عدم انسلاك لاره غوره کړه ، دوی په دي فکر کي

سوه چي آزاد شوي هيوادونه بايد يو د بل سره نژدي سي ، آزاد قضاوت ولري او په جهاني مسايلو كي فعاله برخه واخلي ۰ په دغه اساس د عدم انسلاك د نهضت لومړې غونډه په ۱۹۵۵ كال كي په باندونگ كي جوړه سوه ۰

په شوروي اتحاد كي چي د ستالين تر مړيني وروسته يو څه تحولات راغلي وو ، دوی نوو آزاد سوو هيوادونو ته د نژديوالي په غرض ، په خپل خارجي سياست كي د گډ ژوند پالسي غوره كړه ۰ څرنگه چي د عدم انسلاك مفكوره د خارجي استعمار او استثمار پر ضد مفكوره وه او په نظامي اتحاديو كي د شمول مخالف و ، نو دا دواړه ټكي د شورويانو د تانيد وړ وو خو غربي هيوادونو دا دواړه ټكي په خپل ضد بلل ۰ شورويانو د ناپيلو هيوادونو سره اقتصادي او فرهنگي مرستي پيل كړي او د دغه نهضت د پياوړي كولو له پاره يي ډيري هلی ځلی و كړي ۰

د دوهم جهاني جنگ په نتيجه كي د هند نيمه وچه هم آزاده سوه ، او د هند او پاكستان هيوادونه هم جوړ سوه ۰ خرنگه چي د نړي په ډيرو سيمو كي د انگريزانو ځای امريكايانو و نيوې نو په دغه اساس پاكستان د امريكا يو متحد هيواد سو ۰

په دغي مرحلي كي افغانستان د دوو لويو قطبونو تر منځ چي امريكا او شوروي اتحاد وو واقع سو ۰ افغانستان ته ډيره مشكله سوه چي يوي خوا ته ولاړ سي او د بل جهاني قوت په مقابل كي و دريږي ۰ د پورته ذكر سوو علتونو په وجه ، افغانستان خپل پخوانې خنثي عنعنوي خارجي سياست پريښووی ، او د نـوو آزاد سوو هيوادونـو پـه ډله كـي و دريـد او پـه ۱۹۵۵ كال كـي يـي د بـانـدونـگ پـه كـنـفرانس كـي فـعـالــه برخه واخستله ۰

خرنگه چي په دغه وخت كي د سيمي سياسي او نظامي حالاتو تغيير كړې و ، افغانستان د خپل استقلال ، د خاوري تماميت او ملي امنيت د ساتلو له پاره مجبور سو چي د امريكا څخه د وسلو د رانيولو غوښتنه و كړي ، ولي امريكا ، افغانستان ته د نظامي مرستو د وركولو څخه ډډه و كړه ۰ دوی افغانستان تــه و ويل ، تــرهغو چي افغانستان د پاكستان سره مخالف وي ، امريكا د افغانستان سره نظامي مـرسـتي نه سي كولای۰

په ۱۹٥٤ کال کي د امريکا د جمهور رئيس مرستيال Richard Nixon افغانستان ته سفر و کړ او د افغانستان سره يي د نظامي مرستو مخالفت اعلام کړ او د امريکا مرستي يوازي د هلمند د ناوي د انکشاف مرستو ته محدودې پاته سو ي ٠

د امريکا د خارجه وزارت مرستيال George Mcghee په خپل کتاب کي ليکلي دي چي ((په ۱۹٥۱ کال کي سردار محمد نعيم خان ما ته و ويل چي زه نن د دي له پاره ستا دفتر ته راغلی يم چي د نظامي مرستو په ارتباط ستاسي سره خبري وکړم ، چي که امريکا د افغانستان له پاره نظامي مرستو ته حاضر نه سي ، افغانستان مجبوره دې چي د نظامي مرستو له پاره د شورويانو سره خبري و کړي) دی اضافه کوي چي (ما سمدلاسه خپل سکرتر ته و ويل چي د شوروي اتحاد د سفارت د تليفون نمره پيدا کړي او ما ته يي راکړي ، ده دا کار و کړ ٠ ما د شوروي د سفارت د تليفون نمره پر کاغذ و ليکله او هغه مي سردار محمد نعيم خان ته ورکړه)) (٤)

افغانستان د امريکا خخه تر هغه وخته مخ وانه ړاوه ، تر څو چي امريکا د افغانستان مخالف هيواد ، پاکستان سره ډيري نظامي او نوري مرستي و کړي .

د امريکا خارجه وزير John Foster Dulles چې د عدم انسلاك د نهضت دښمن و ، په ۱۹٥٦ کال د جون د مياشتي پر ۹ نيټي په يوگوسلاويا کي وويل ((هر هغه هيواد چي د امريکا ملگرې نه وي هغه هيواد د امريکا دښمن دی)) دده په قول تر هغو چي افغانستان د سينتو د اتحادي غړی نه سي ، امريکا افغانستان د خپل ملگرو په ليست کي نه شاملوي٠

محمد داود خان په ډيره ميړانه مقاومت و کړ او د نړي د ناپيلو هيوادونـو سره و دريد او په دي لاري کي يي لوی گامونه واخستل ٠ دی مجبور سو چي د مرستو له پاره شوروي اتحاد ته مخ واړوي ٠ ده په ۱۹٥۳ کال کي د شوروي اتحاد صدر اعظم بولگانين او د کمونست گوند منشي خرسچف افغانستان ته دعوت کړه ٠ شوروي اتحاد سل مليونه ډالره په دوه نيم فيصده تکتانه ، افغانستان ته پور ور کړ٠ افغانستان لومړنی اقتصادي پلان پيل کړ ، چي په هغه کي د کابل د ښار د سړکانو قير ، د څښلو د اوبو شبکي، د کابل د سيلو اعمار ، د جنگلك فابريکي ، د اوبو بندونه ، د برق

توليدات ، د لويو لارو جوړول، د سالنگ تونل ، د کابل هوايي ميدان او ځو نوري پروژې جوړې سوې ۰

وروسته تر هغه دوهم اقتصادي پلان ته توجه و سوه ، د دغه پلان د تطبيق له پاره د فني پرسونلو او متخصيصينو کمبود و ۰د دغي نقيصي د رفع کولو له پاره د معارف ډير فارغان د تحصيل په غرض شوروي اتحاد او د شرقي اروپا نورو هيوادونوته د تحصيل له پاره واستول سول ۰ او په عين حال کي افغاني محصلين ، هند او غربي اروپا ته هم و ليږل سول ۰ محمد داود خان غوښتل چي د ټولو هيوادونو سره ، ښه مناسبات ولري خو ځني هيوادونه د امريکا تر تاثير لاندي وو ، نو ځکه يي د افغانستان سره لازمي مرستي نه کولي . (٥)

په ۱۹۵۵ کال کي د پاکستان مرکزي حکومت ، په لويديز پاکستان کي يو يونټ اعلان کړ ، په دغه يونټ کي صوبه سرحد او بلوچستان دواړه په پنجاب پوري وتړل سول . په کابل ، جلال آباد او کندهار کي د يو يونټ پر ضد مظاهري و سوي او مظاهره کونکي د پاکستان په سفارت ورننوتل ، د سفارت ښيښي يي ماتي کړي او د هغه هيواد بيرغ ته يي اور واچاوه۰

پاکستان په مقابل عمل لاس پوري کړ، پاکستانيان په پيښور کي په افغان بيلډينگ ورننوتل او د هغي وداني په دهليزو نو کي يي د تفنگچي فيرونه وکړه۰

دلته دامطلب د ليکلو وړ دئ چي په (افغان بيلډنگ) کي د افغاني قونسلگرۍ او وکالت التجاري دفترونه وو ، د پاکستانيانو تر تجاوز وروسته افغان بيلډنگ بي د مرکز د اجازي ځخه په پيښور کي د افغاني مامورينوله خوا رنگ او ترميم کړ سو چي په دغه وجه د تجاوز آثار د منځه ولاړه ۰ په پيښور کي د افغاني مامورينو دغه عمل د خارجه چارو د وزارت د انزجار باعث سو ، خارجه وزارت د عبدالرحمن پژواك په مشري يو هيأت پيښور ته وليږۍ ، د تحقيق په وخت کي قونسل غلام حسن ساپي د ملامتۍ با ر پر وکيل التجار عبدالرزاق فراهي واچاوه او وکيل التجار د سردار محمد نعيم خان تر ډير قهر او غضب لاندي راغی او د کاره ځخه ليري کړ سو .

د دغه کال د سبتمبر په مياشت کي د سعودي عربستان ، مصر او عراق د دوستانه

هځو په نتيجه کي ، په کابل ، جلال آباد او پيښور کي د افغانستان او پاکستان بيرغونه د دواړو هيوادونو د ګډ هيات له خوا ، جګ کړل سوه٠

په ١٩٥٥ کال کي په کابل کي يوه لويه جرګه جوړه سوه ، دغي لويي جرګي حکومت ته توصيه وکړه چي د نظامي اتحاديو د احتمالي تجاوز د مخنيوې په خاطر بايد د افغانستان اردو تقويه سي ٠ دغي لويي جرګي د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کي مهم رول ولوباوه٠

په ١٩٥٦ کال د آګست د مياشتي پر ٢ ٥ نيټي د وسلو اخستلو لومړې قرار داد د شوروي اتحاد او چکوسلواکيا سره لاس ليك سو ٠

په ١٩٥٦ کال کي د افغانستان او چين تر منځ سياسي مناسبت ټينګ سوه ، د چين هيواد د افغانستان سره اقتصادي او تخنيکي مؤثري مرستي وکړي ٠

په ١٩٥٦ کال کي د افغانستان او امريکا تر منځ د هلمند د ناوي د پراختيا له پاره د يو نيم مليونودالرو په اندازه د يوه پور قرار داد لا س ليك سو ٠

په ١٩٥٨ کال کي غربي المان د افغانستان سره د قدر وړ مرستي وکړي ٠

په ١٩٥٨ کال کي صدر اعظم محمد داود خان ، امريکا ته سفر و کړ ٠ ده هيله درلوده چي امريکا به افغانستان ته نظامي مرستي ورکړي ، ولي امريکا پر خپل موقف ټينګ پاته سو او د افغانستان سره يي نظامي مرستي و نه کړي ٠

په ١٩٥٩ کال کي افغانستان د فرانسي او جاپان ، او په ١٩٦٠ کال کي د ايتاليا سره اقتصادي او فرهنګي قرار دادونه لاس ليك کړه ٠

د ١٩٥٩ کال د نومبر په مياشت کي د امريکا جمهور رئيس ايزن هاور کابل ته سفر و کړ ٠

په ١٩٦١ کال کي محمد داودخان د ناپيلو هيوادونو په غونډې کي چي په بلګراد کي جوړه شوي وه ، برخه واخستله ٠

د امريکا په مرستو کي د کابل ـ کندهار او سپين بولدك د لويو لارو ساختماني چاري ، د کابل ـ تورخم لويه لاره ، د کابل پوهنتون وداني او د هلمند د ناوي د پراختيا پروژې شاملي وي ٠

افغانستان ته د شوروي اتحاد د پورونو اندازه د ١٩٥٦ کال څخه تر ١٩٦٥ کال پوري ، یونیم ملیاردو دالرو ته ورسیده . (۶)

په پای کي دا مطلب د ذکر وړ دي چي د افغانستان په دوهم اقتصادي پلان کي د تیلو او گازو تولید ته د اولیت حق ورکړ سو ۰

د محمد داود خان د حکومت ترکیب

صدر اعظم	محمد داود خان	۱۹۶۳_۱۹۵۳
لومړي مرستیال	علي محمد خان	۱۹۶۳_۱۹۵۳
دوهم مرستیال	سردار محمد نعیم	۱۹۶۳_۱۹۵۳
خارجه وزیر	سردار محمد نعیم	۱۹۶۳_۱۹۵۳
د دفاع وزیر	جنرال محمد عارف	۱۹۵۴_۱۹۵۳
	محمد داود خان	۱۹۶۳_۱۹۵۴
داخله وزیر	محمد داود خان	۱۹۵۵_۱۹۵۳
	عبدالحکیم شاه عالمي	۱۹۵۸_۱۹۵۵
	سید عبدالله خان	۱۹۶۳_۱۹۵۸
عدلیه وزیر	نه و	۱۹۵۵_۱۹۵۳
	سید عبدالله خان	۱۹۶۳_۱۹۵۵
د مالیي وزیر	عبدالملك عبدالرحېمزي	۱۹۵۷_۱۹۵۳
	عبدالله ملکیار	۱۹۶۳_۱۹۵۷
د تجارت وزیر	عبدالرؤف حیدر	۱۹۵٤ _ ۱۹۵۳
	عبدالملك عبدالرحیمزي	۱.۹۵۷_۱۹۵٤
	عبدالله ملکیار	۱۹۵۸_۱۹۵۷
	غلام محمد شیرزاد	۱۹۶۳_۱۹۵۸

د پوهني وزير	پاکټر عبدالمجيد خان	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	پاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۳ـ۱۹۵۵
د فوايد عامي وزير	عبدالحکيم شاه عالمي	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	محمد کبير خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۵
د روغتيا وزير	پاکټر غلام فاروق خان	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	پاکټر عبدالظاهر خان	۱۹۵۸ـ۱۹۵۵
د مخابراتو وزير	عبدالحکيم شاه عالمي	۱۹۵٤ـ۱۹۵۳
	محمد مريد خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵٤
دکانو وزير	پاکټر محمد يوسف خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
د کرني وزير	مير محمد يوسف خان	۱۹۵۸ـ۱۹۵۳
	غلام حيدر عدالت	۱۹۶۳ـ۱۹۵۸
د مطبوعاتو مستقل رئيس	صلاح الدين سلجوقي	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	محمد هاشم ميوند وال	۱۹۵۶ـ۱۹۵۵
	سيد قاسم رشتيا	۱۹۶۰ـ۱۹۵۸
	محمد آصف سهيل	۱۹۶۳ـ۱۹۶۰
د پلان وزير	محمد داود خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۷
د قبايلو مستقل رئيس	سيد شمس الدين مجروح	ـــ ـــ

(۷)

۲ ـ د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا

د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي ۷ نیټه

ډیر افغانان د محمد داود خان د استعفا دلیل دا بولي چې د افغانستان د صدارت په چوکي کي د پاچا اکاګان او د اکا زامن په نوبت مقرریدل ، چي تر محمد داود خان وروسته د مارشال شاه ولي خان د زوی ، سردار عبدالولي نوبت و او محمد داود خان نه غوښتل چي سردار عبدالولي د افغانستان صدر اعظم سي ، نو ده پاچا ته پیشنهاد وکړ چې د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون تجدید نظر وسي ، په هیواد کي دي دیموکراسي راسي او خلګو ته دي د حزب جوړولو اجازه ورکړه سي ۰

دغه ډله افغانان په دي عقیده هم دي ، چي د دیموکراسۍ په صورت کي به محمد داود خان یو لوي حزب جوړ کړې وای او د دغي لاري به دې بیرته قدرت ته رسیدلې وای او د یوه ملي قاید په څیر به یي د ډیر وخت له پاره قدرت انحصار کړې وای ۰ (په ۱۹۵۹ کال کي محمد داود خان د حقوقو د پوهنځي د شاګردانو په یوي ټولني کي چې زه هم هلته حاضر وم ، و ویل چې اوس د دي وخت رارسیدلې دې چي په هیواد کي د اقتصادي تحولاتو تر څنګ ، اجتماعي تحولات هم راوړل سي .)

محمد داود خان د ۱۳٤۱ ه .ش . کال د سرطان د میاشتي پر ۹ نیټي (۲ ۶ ۹ ۱)کال اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ته یو پیشنهاد و ړاندي کړ ، ده پر اساسي قانون داسي تجدید نظر پیشنهاد کړې و :

۱ ـ د قانون پوهانو یوه ټولنه دي جوړه سي ، چي د مشروطه شاهي پر اساس ، پر اساسي قانون باندي د سره کتنه وکړي او د اساسي قانون نوي مسوده دي ، حکومت ته وړاندي کړي ۰

۲ ـ د انتخاباتو او اساسي قانون نور متممه قوانین دي جوړ سي او حکومت ته دي

و سپارل سي ۰

۳ ـ د قوانینو د تصویب له پاره دي لویه جرگه راوغوښتله سي ۰

٤ ـ د قوانینو تر تصویب وروسته به په هیواد کي انتخابات کیږي ۰

٥ ـ نوي شورا به د یوه یا دوو احزابو پر اساس جوړیږي ۰ د نوي شورا تر پرانستلو وروسته به اوسنی حکومت استعفا کوي او نوی حکومت به د چارو واك په لاس کي اخلي ۰

پاچا د ۱۳٤۱ ه ش کال د سنبلي د میاشتي پر ۲ ۱ مي نیټي د محمدداود خان پیشنهاد ته داسي جواب و لیکی ((زه په پرنسیپ کي د دیموکراسي د راتلو سره موافقه لرم په دي چي دا کار زما د پلار محمد نادر خان د آرزوگانو څخه و)) پاچا د دغه کار عملي کیدل په بل وخت کي او د نوروو کسانو په وسیله ممکن بللې و۰

محمد داود خان د ۱۳٤۱ کال د جـدي د میاشتي پر ٤ ۲ مي نټي ، د پاچا لیك ته په دي مفهوم جواب لیکلې و :

۱ ـ د افغانستان شاهي به مشروطه وي ، حکومت به پارلماني وي ، په هیواد کي به دیموکراسي راځي ۰

۲ ـ په اساسي قانون کي به د سلطنتي کورني حدود تثبیتیږي ۰

۳ ـ په اساسي قانون کي به فردي آزادې او شخصي ملکیت تضمینیږي ۰

٤ ـ په اساسي قانون کي به د دوو احزابو موجودیت پیشبیني کیږي ۰ په پارلمان کي به د اکثریت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو ماموریت مومي ۰

٥ ـ دولت پر تقنینه ، قضائیه او اجرائیه قواوو ویشل کیږي ۰

٦ ـ یو شمیر پوهان به د اساسي قانون د تسوید له پاره توظیف کیږي ۰

۷ ـ د اساسي قانون د تصویب له پاره به لویه جرگه راغوښتله کیږي ۰

۸ ـ سیاسي احزابو ته به د فعالیت اجازه ورکوله کیږي ۰

پاچا د محمد داود خان وروستـي لیك تــه جواب و نــه وایــه او محمد داود خان د ۱۹٦۳ کال د مارچ د میاشتي پر دریمي نیټي ، خپله استعفا پاچا ته وړاندي کړه او پاچا د ده استعفا و منله او د ده استعفا یي د دغه کال د مارچ د میاشتي پر ۷ نیټي

اعلام کړه ۰ او د ده پر ځای ډاکټر محمد یوسف خان د افغانستان د صدر اعظم په حیث و ټاکل سو . (۸)

ډاکټر محمد یوسف په ۱۹۸۸ کال کي په یوي مصاحبي کـي داسـي ویـلي دي ((د سلطنتـي کورنـي د زوروړو اشخاصو لـه خوا په دغـي کورني کي بي اتفاقي راغلي وه)) دی وایي ((پاچا غوښتل چي په کراره ، خان د اکاګانو او د اکا د زامنو د تاثیر څخه وباسي او په اصطلاح ء تشخص ء و کړي)) دې ریاتـوي ((د کورني بل غړې ، سردار عبدالولي هم غوښتل چي څه کارونه ده ته ور و سپارل سي ۰ محمد داود خان غوښتل چي حزب جوړ کـي او د حزب له لاري څخه بیرته قدرت ته و رسیږي)) دی زیـاتـوي ((محمد داود خان د دیموکراسي په ارتباط پاچا ته یو پیشنهاد وړاندي کړ محمد داود خان ما تــه و ویل چي پاچا زما پیشنهاد د خانه سره جلال آباد ته وړې دي او ما تــه یــي جواب نه دې راکړي او ما پرون استعفا وکړه)) دی دا هــم وایي چي ((پاچا غوښتل چي محمد داود خان پــه خپله استعفا وکړي او پــه دغــه طریقه خان د ده د شره څخه خلاص کړي)) (۹)

۳ ـ تر استعفا وروسته د محمد داود او پاچا مناسبات

دالاندي ټکي د دیموکراسۍ پر راوړلو باندي د پاچا او محمد داودموافقه ښیي ۰

ـ ډاکټر محمد یوسف د خپل صدارت د وخت په لومړی وینا کي ویلي دي چي د ده حکومت هغه اهداف په نظر کي نیسي چي محمد داود خان یي پیشنهاد کړې و (۱ ۰)

ـ محمد داود خان د صدارت ماڼي ته ورغی او د ډاکټر محمد یوسف حکومت ته یي مبارکي و ویله . (۱ ۱)

ـ محمد داود خان په هغي وداعیه میلمستیا کي ګډون وکړ چي د ده په ویاړ جوړه سوې وه . (۱۲)

ـ محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان ، د شهزاده محمد نادر د واده په مراسموکي برخه اخســتي وه ۰ د دغــو مراسموعکس په دولتي ورځ پاڼو کي خپور سوی دی . (۱ ۳)

ـ د پل چرخي د نظامي تاسيساتو خيني نقشي محمد داود خان ترتيب كړي وي چي تر استعفا وروسته محمد داود خان په خپله د دغو نقشو د تطبيق خارنه كوله ۰

ـ په قرغه كي د سپوږمې د رستورانت نقشه محمد داود خان جوړه كړي ده او تر استعفا وروسته ده د دغي نقشي د تطبيق مراقبت كړى دى ۰

د ديموكراسي په وخت كي د پاچا او محمد داود خان مناسبات ډير ژر داسي خراب سوه چي وروسته دوى يو د بل سره شخصي مراوده هم نه درلوده ۰

زما د وكالت په وخت كي په ۱۹۷۰ كال كي پاچا د يو صحبت پـه ضمن كي ما ته و ويل ((د محمد داود سره زما فاميلي روابط پري سوي دي او دا څلور كاله كيږي چي ما خپله خور چي د محمد داود ميرمن ده ، نه ده ليدلي))

دديموكراسي د تطبيق په وخت كي د پاچا او حكومت خينو اجراآتو محمد داود خان خوابدې كړې و ۰ د مثال په توګه :

ـ د ډاكټر محمد يوسف حكومت د بنديانو د احوال معلومولو له پاره يو هيات وټاكې ، د دغه هيات خبر په مطبوعاتو كي خپور سو ۰ دا خبر داسي تعبير سو چي ګواكي د محمد داود خان حكومت ډير خلګ غير قانوني بنديان كړي دي ۰

ـ تر استعفا وروسته محمد داود خان ، يوه ورځ د خان عبالغفار خان د ليدلو له پاره د صدارت د ګلخاني ماڼي ته ورغلى و ۰ د هغه ځاى مؤظفو اشخاصو محمد داود خان ته د قصر د ننوتلو اجازه نه وه وركړي ۰ خو پښتونستاني حباب خان چي هلته حاضر و دوى ته محمد داود خان معرفي كړى و۰ دوى په جواب كي ويلي و چي ((موږ ته امر شوى دى چي هيچا ته د ننوتلو اجازه ورنه كړو)) وروسته خان عبدالغفارخان د عذر غوښتلو له پاره د محمد داود خان كور ته ورغلى و . (١٤)

ـ رشتيا ليكي ، كله چي پاچا د محمد داود خان پيشنهادونه سيد شمس الدين مجروح ته وركړه ، نو ده ته يي ويلي و چي د محمد داود خان پيشنهادونه د نورو اسنادو په جمله كي تر غور لاندي و نيسي ۰ پاچا دا هم ويلي وه چې د اساسي قانون د تسويد كميته ، بايد هيڅ خاص پيشنهاد په نظر كي و نه نيسي ، دغه كميته چې هرڅه د نن او سبا افغانستان له پاره لازم بولي په نوي اساسي قانون كي دي درج كړي ۵

۱

ـ د ۱۹٦۳ كال د مارچ په مياشت كي ، كله چي د اساسي قانون د تسويد د كميتي غړي اعلان سوه ، د هغو په جمله كي حتي د محمد داود خان يوه ملگري ته هم ځاى نه و وركړه شوى او په دي كميتي كي څو داسي اشخاص تعيين سوي وو چي محمد داود خان هغوي ته په ښه سترگه نه كتل ۰

ـ دتسويد او مشورتي كميتو له خوا د اساسي قانون د متن جوړول د ۱۹٦٤ كال د مي د مياشتي په لومړى ورڅ پاى ته ورسيدل . ډاكټر محمد يوسف د اساسي قانون مسوده د يوه ليك په ضميمه د ډاكټر علي احمد پوپل په و سيله محمد داود خان ته وړاندي كړه . (۱۶)

محمد داود خان چي د دغي مسودي ډير مواد د خپل پخواني پيشنهاد سره موافق بلل هغه ټول يي تائيد كړه ۰ يوازي پر دوو ټكو باندي يي خپل نظر په دي مفهوم صدر اعظم ته و ليكې :

۱ ـ د مسودي د ۸۹ مادي په ارتباط محمد داود خان ليكلي وو ((په ولسي جرگي كي د اكثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حكومت په جوړولو مامور كيږي))

۲ ـ د مسودي د ۲٤ مي مادي په ارتباط ، محمد داود خان ليكلي وه ((د پاچا د اكا زامن د سلطنتي كورني غړي نه دي ۰ د پاچا خور تر هغه وخته د سلطنتي كورنى غړى ده چي واده يي نه وي كړى)) (۱۷)

ـ په نوي اساسي قانون كي د محمد داود خان دواړه پيشنهادونــه و نه منل سوه ۰ د ۲٤ مي مادي په لومړى فقري كي د پاچا د اكا زامن ، د سلطنتي كورني غړي و بلل سوه ، دهمدغي مادي په دريمي فقري كي و ليكل سوه چي د سلطنتي كورني غړې په سياسي احزابو كي برخه نه سي اخستلاى ، صدر اعظم يا وزير نه سي كيدلاى ، د شورا او ستري محكمي غړيتوب نه سي تر لاسه كولاى ۰

د اساسي قانون مسوده د ۱۹٦٤ كال د سبتمبر د مياشتي پر نهمي نيټي ، لوي جرگي ته وړاندي سوه ۰ په لويي جرگي كي د محمد داودخان د مخالفينو په تحريك ، پر ۲٤ مي مادي يو بل داسي قيد علاوه سو چي ((د سلطنتي كورني غړې د تل له پاره

د دي کورني غړی دی)) دا قيد د هغو شايعاتو په نتيجه کي پر ٢٤ مي مادي علاوه سو چي ځينو اشخاصو تبليغ کاوه چي که محمد داود و نه غواړي چي د سلطنتي کورني غړی وي ، دی کولای سي چي ځان د دغي کورنی څخه و باسي (١٨)

د اساسي قانون تر تصويب وروسته محمد داود خان متيقن سو چي د ده پر ضد په دولت کي دسيسي کيږی ، نو دې د سلطنتي نظام دښمن سو ٠

په هغه وخت کي محمد داود خان نه غوښتل چي د افغانستان پاچا سي ده ارزو درلوده چې د سياسي حزب د جوړولو له لاري څخه ، لکه هر يو بل افغان د خپل هيواد په چارو کي برخه واخلي .

دلته دا پوښتني مطرح کيدای سي :

ـ دا چا ته معلومه ده چې هغه حزب چې محمد داود خان جوړاوه ، هغه حزب به حتما د افغانستان په شورا کي اکثريت چوکې ګټلي وای ؟

ـ سلطنت ولي ټينګار کاوه چي حتما محمد داود خان د ده د آرزو پر خلاف ، د سلطنتي کورني غړی وي ؟

ـ که محمد داود ته اجازه ورکړه سوي وای چې د خپل هيواد په سياسي چارو کي يي برخه اخستي وای آيا ده به کودتا کړي وای ؟

ـ که د افغانستان ټولو اتباعو ته د محمد داود خان په شمول د سياسي فعاليت اجازه ورکړه سوې وای او ټولو افغانانو د سياسي مبارزو له لاري څخه د خپل هيواد په چارو کي برخه اخستي وای ، دا يوه سمه لاره وه او امکان لري چې په هغه صورت کــي به په افغانستان کي د وروستيو بدو حادثاتو مخه هم نيوله سوی وای ٠

داو تر استعفا وروسته د محمد داود خان او محمد ظاهر شاه تر منځ د مناسباتو داستان چي په پورته تفصيل و ړاندي سو ٠

يوه ټوکه :

کله چي ډاکټر محمد يوسف صدر اعظم سو ، دی د خپلي کابيني د غړو سره د

يولسمي تقنيني دوري د شورا عمومي غونډې ته ورغی ۰ په دغې غونډې کې د پلخمري وکيل سردار عبدالرشيد خان چې د مارشال شاه ولي خان نژدي دوست و ، د محمد داود خان د حکومت پر وزيرانو باندې انتقادونه وکړل ، په دغه سبب د شورا غونډه متشنجه شوه د شورا رئيس ډاکټر عبدالظاهر د شلو دقيقو له پاره تفريح اعلان کړه۰ د تفريح په وخت کې ، يوه وزير چې عسکري جنرال و ، ډاکټر عبدالظاهر خان ته و ويل ((ډاکټر صاحب ! ستاسې شورا ډيره بې نظمه ده)) ډاکټر عبدالظاهر خان چې ظريف او حاضر جوابه سړی و ده ته يې په جواب کې و ويل ((بلې جنرال صاحب ! په رښتيا چې هيڅ عسکري قشله داسې بې نظمه نه وي)) (۱۸)

د دوهم فصل ياد داشتونه

١ـ خلمې ، ذکر شوې اثر، مخ ۲ ۷ ۱
۲ ـ فرهنگ ، مير محمد صديق ، افغانستان در پنج قرن اخير ، مخ ٤ ۷ ٤
۳ ـ د چرچل وينا چې په ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مارچ پر ۵ د امريکا د ء مزوري ء د ايالت د ويستمنيستر په کالج کې کړې وه ۰
٤ ـ پولادا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸ ٤ ۱
۵ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۹ ۸ ۱
۶ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۶ ۹ ۱
۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷ ۷ ٤
۸ ـ حق شناس ، شير احمد نصري ، دسايس و جنايات روس در افغانستان ، مخونه ۳ ۳ ۱ او ۳ ٤ ۱
۹ ـ مجله خراسان ، مخ ۲ ۲
۱۰ ـ کشککي ، صباح الدين ، دهه قانون اساسي ، مخ ۵ ۱
۰۱۱ ـ خاطرات سياسي سيد قاسم رشتيا ، مخ ۱ ۵ ۱

۱۲ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۲

۱۳ ـ همدا اثر ، مخ ۱٤

۱٤ ـ زما مشاهدات

۱۵ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۵۶

۱۶ ـ همدا اثر ، مخ ۱۷۷

۱۷ ـ د اساسي قانون مسوده چي محمد داود خان ترتیب کړي وه ۰

۱۸ ـ د یوه وکیل په قول

دوهمه برخه

دريم فصل

ج : دديموكراسي دوره

۱ ـ د ديموكراسي دورې پيل

په افغانستان كـي ديموكراسي دوره د صدارت څخه د محمد داود خان تر استعفا وروسته د ۱۹٦٤ كال د اساسي قانون په انفاذ سره پيل سوه چي د لسو كلونو له پاره يي ادامه ومندله ۰

تر دي دمخه د شاه محمود خان د صدارت په وخت كي هم په هيواد كي ، ديموكراسي راغلى وه ، چي هغه ديموكراسي د صدر اعظم په شفاهي امر راغله او د ده په شفاهي امر له منخه ولاړه .

د ديمو كراسې دغه نوى نهضت په افغاني جامعي كي د راز راز عكس العملونو سره مخا مخ سو ۰ ډيرو افغانانو مخصوصا خوان نسل د هغه ښه استقبال وكړ۰ د

هیواد په لویو ښارونو کي مظاهري کیدلي ، په کابل کي آزادي جریدي خپریدي ، ډیرسیاسي جمیعتونه جوړ سوه او دولت پر دروو مستقلو قوو لکه اجرانیه، تقنینیه او قضانیه و ویشل سو ۰

د دولسمي او دیارلسمي تقنیني دورو د شورا له پاره ، په هیواد کي آزاد انتخابات وسوه چې د افغانستان خلګو خپل نماینده ګان شورا ته واستول ۰ په دغي دوري کي پنځه حکومتونو د ولسي جرګي څخه د اعتماد رایه واخسته ۰

د دغي دوري لویه نقیصه دا وه چي د اساسي قانون متمیم قوانین لکه د احزابو اواجتماعاتواو داسي نور قوانین چي تفصیل یي د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی ، د دیموکراسي دوري تر پایه ، توشیح او نافذ نه سوه ۰

دغه دوره د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدله ۰

۲ ـ اساسي قانون

دري هفتي وروسته تر هغه چي صدر اعظم ډاکټر محمد یوسف په کار پیل و کړ د ده په پیشنهاد د پاچا له خوا اوه کسیزه کمیته د نوي اساسي قانون د تسوید له پاره و ټاکله سوه چي نومونه یي دادي :

سید شمس الدین مجروح د مشر په توګه ، ډاکټر میر نجم الدین انصاري ، ډاکټر عبدالصمد حامد ، محمد موسي شفیق ، سید قاسم رشتیا ، میر محمد صدیق فرهنګ او حمیدالله علي ۰

د تسوید د کمیتي لومړې غونډه د ۱۹٦۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳نیټي د عدلیي په وزارت کي جوړه سوه ۰ کمیټي د اساسي قانون د تسوید کار د ۱۹٦٤ کال د فبروري په میاشت کي پای ته ورساوه او د تصویب له پاره یي د وزیرانو مجلس ته وړاندي کړ ۰ د وزیرانو مجلس فیصله وکړه چي دغه مسوده دي ، مشورتي کمیتي ته وړاندي سي ۰

مشورتي کمیته د ۲۸ غړو څخه جوړه سوې وه چي نومونه یي دا دي :

عبدالهادي داوی ، صلاح الدین سلجوقي ، عبدالمجید خان زابلي ، خلیل الله خلیلي نور احمد اعتمادي ، پوهاند محمد اصغر خان ، ډاکټر محمد آصف سهیل

، محمد قدير تره کی ، مير غلام محمد غبار ، ډاکټر عبدالقيوم رسول ، احمد علي کهزاد ، عبدالرشيد لطيفي ، اميرالدين شنسب ، صديق الله رشتين ، غلام سرور رحيمي ، ميرمن معصومه عصمتي ، پيغله کبرا نورزايي ، محمد هاشم مجددي ، محمد کريم نزيهي ، محمد ابراهم عفيفي ، محمد شاه ارشاد ، مولوي عبدالرب ، لعل محمد کاکړ ،مولوي غلام نبي کاموي ، ډاکټر عبدالواحد سرابي ، عبدالکريم احراري ، محمد ظاهر ځدران ، ډاکټر خليل احمد ابوي ۰

مشورتي کميتي د ۱۹٦٤ کال د مارچ د مياشتي په لومړي ورځ په کار پيل وکړ او په يوي مياشتي کي يي خپل کار پای ته ورساوه ۰

دواړو کميتو د لوي جرگي د راغوښتلو وخت ، د ۱۹٦٤ کال د دوبي موسم ، تثبت کړ ۰ دوی د لوي جرگي د غړو پر ترکيب هم يوه فيصله وکړه ۰ دوی د افغانستان د عنعنوي لوي جرگي ، ترکيب او ماهيت ته تغيير ورکړ۰ دوی د لوي جرگي د غړو ترکيب او شمير په لاندي ډول تثبيت کړ :

ـ د يولسمي تقنيني دوري د شورا غړي	۱۷۶
ـ د هري انتخابي حوزي څخه به يو يو انتخابيږي	۱۷۶
ـ د اعيانو د مجلس غړي	۱۹
ـ د تميز غړي	۵
ـ د حکومت غړي	۱٤
ـ د تسويد د کميتي غړي	۷
ـ د مشورتي کميتي غړي	۲۵
ـ د پاچا له خوا انتصاب شوي غړي	۳٤
ـ د ټولو شمير	٤۵۶

د آگست د مياشتي پر ۱٤ نيټي د اساسي قانون مسوده په ورځ پاڼو کي خپره سوه او د ۱۹٦٤ کال د سبتمبر د مياشتي پر نهمي نيټي لويه جرگه د پاچا له خوا د سلامخاني په ماڼي کي پرانسته سوه ۰ نوې اساسي قانون د دغه کال د سبتمبر د مياشتي پر ۲۰ مه د لويي جرگي له خوا تصويب سو او د اکتوبر د ميلشتي پر لسمي

نيټي د پاچا له خوا توشيح او نافذ سو ٠

مير غلام محمد غبار ، استاد صلاح الدين سلجوقي او ډاکټر محمد آصف سهيل ، د مشورتي کميټي په غونډو کي ، برخه وانه خسته ٠

سيد قاسم رشتيا ليکي ((زه د مير غلام محمد غبار کور ته د دي له پاره ورغلی وم چي دده څخه غوښتنه وکړم چي د مشورتي کميټي په غونډو کي برخه واخلي))

رشتيا زياتوي چي ((غبار زما په جواب کي و ويل چي زه د دغه جريان په حقيقت او د هغو کسانو په صداقت اطمينان نه لرم چي دغه جريان يي منځ ته راوړی دی)) غبار زياته کړه چي ((زما په فکر داهم لکه د شاه محمود خان د وخت يو عوام فريبانه لوبه ده چي زه نه غواړم چي د دغي صحني لوبغاړی وه سم))

رشتيا زياتوي چي ((زه نه پوهيږم چي دا کلمات د مير غلام محمد غبار فکر تمثيلوي او که د ده عدم رضانيت ، زما او د فرهنګ په مورد کي ښکاره کوي چي داسي يو مهم ابتکار مو په لاس کي اخستی دی)) (١)

٣ ـ د تسويد کميټي لويي جرګي ته تغير ورکړی دی

د١٩٦٤ کال د اساسي قانون دتسويد کميټي د افغانستان عنعنوي لويي جرګي ته په ښه سترګه نه دي کتلي ، دوی د لويي جرګي اصالت ته لويه صدمه رسولي ده .

د نړي ټول هيوادونه په خپلو تاريخي اثارو وياړي او هغو ته په درنه سترګه ګوري او څکه چي ژوندي قومونه خپل تاريخ نه خرابوي ٠د مصر ، يونان او ايتاليا او د نړي نور هيوادونه ، خپل تاريخي آثار په پخواني شکل ساتي ٠ انګريزان خپل د اساسي قوانينو عنعنه ساتي ، په چين کي زاړه ديوالونه ، خپل د عظمت نښه بولي ٠د نړي هيڅ هيواد داسي نه دي کړي چي خپل تاريخي افتخارات وران کړي او دليل دا راوړي چي د عصر دايجاباتو سره برابر نه وو .

محمد علم فيض زاد په خپل اثر کي ليکلي دي چي ((د اساسي قانون د ٧٨ مادي په وسيله د افغانستان عنعنوي لويه جرګه د منځه وړل سوی ده دی زياتوي چي (دوی د دي له پاره چي د هيواد په چارو کي اوږد لاس ولري، په لويي جرګي کي يي د ملت د نماينده ګانو برخه لږه کري ده)) (٢)

صباح الدين کشککي ليکي چي ((لويه جرگه يوه افغاني پديده ده چي د نړۍ په نورو ټولنوکي د هغي مثال نه دی ليدل سوی)) دې زياتوي چي ((د ١٩٦٤ کال په اساسي قانون کي د لويي جرگي ماهيت او د غړو ترکيب ته تغيير ورکړه سوی دې)) دې دا هم ليکي چي (دوی په حقيقت کي ، د نوي سيستم په اساسي قانون کي ، خان د هغي مؤسيسي د شره څخه خلاص کړی دی ، چي د هغي غړي د افغاني جامعي مخور او بانفوذه خلگ وو)) (٣)

د افغانستان پـه معاصر تاريخ کـي دا لاندي لويـي جرگـي او مهمي قومي جرگي د پام وړ دي :

ـ په ١٧٠٩ کال کي د کندهار د کوکران مهمه قومي جرگه وه چي د هغي جرگي غړو ميرويس نيکه د خپل مشر په حيث و ټاکی ۰ چي د هغه وخت د امنيتي شرايطو په وجه دا جرگه په پټه جوړه سوه ۰

ـ په ١٧٤٧ کال کي د کندهار د شير سرخ په مزار کي يوه لويه جرگه جوړه سوه چي په دغي جرگي کي احمد شاه ابدالي د افغانستان د پاچا پـه حيث و ټا کل سو او صابر شاه ملنگ د تاج پر ځای د غنمو وری د ده پر بگړی نصب کړ ۰

ـ د ١٨٤١ کال د نومبر د مياشتي په لومړی ورځ د کابل په ښار کي يوه مهمه قومي جرگه جوړه سوه، دا جرگه د افغان او انگليس د لومړي جنگ په وخت کي جوړه سوه چي دغي جرگي سردار نواب خان د مجاهدينو د رئيس او نائب امين الله خان لوگري د ده د مرستيال په توگه و ټا کل ۰

ـ په ١٩١٥ کال کي د امير حبيب الله خان په وخت کي يوه لويه جرگه جوړه سوه دغي جرگي په لومړي جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصويب کړه ۰ په دغي جرگي کي ٥٤٠ نمايندگانوبرخه درلوده ۰

ـ په ١٣٠١ ه ش کال کي (١٩٢٢) د امان الله خان په وخت کي په جلال آباد کي يوه لويه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي لوي جرگي کي د هغه وخت ځيني قوانين په تصويب ورسيدل ۰ د جوي شرايطو له کبله د هيواد د ځينو سيمو نمايندگانو په دغي لويي جرگي کي برخه نه وه اخستي ۰

ـ په ۱۹۲٤ کال کي د امان الله خان په وخت کي په کابل کي يوه لويه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي جرگي کي د امان الله خان د وخت اساسي نظام نامه تصويب سوه ۰

ـ په ۱۹۲۸ کال کي د امان الله خان په وخت کي په پغمان کي بله لويه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي جرگي کي د هغه وخت داصلاحاتو پروگرام تصويب سو ۰ په دغي جرگي کي د هيواد ۱۱۰۰ نمايندگانو برخه اخستي وه ۰

ـ په ۱۹۳۱ کال کي د محمد نادر خان په وخت کي يوه لويه جرگه جوړه سوه ۰په دغي جرگي کي ، د محمد نادر خان سلطنت او د هغه وخت اساسي اصول تصويب سو ل۰

ـ په ۱۹٤۱ کال کي د محمد ظاهر شاه د سلطنت په وخت کي يوه لويه جرگه جوړه سوه ۰ دغي لويي جرگي ، په جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصويب کړه ۰

ـ په ۱۹٤۹ کال د آگست د مياشتي پر ۱ ۲ د پښتنو د خود ارادیت د حق د تائيد په غرض ، په کابل کي يوه لويه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي تاريخي لويي جرگي کي د ۱۸۹۳ کال د ډيورنډ موافقتنامه ، د ۱۹۰۵ کال د مارچ د مياشتي د ۱ ۲ نيټي د امير حبيب الله خان سره د انگريزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي تړون او د افغانستان سره د انگريزانو د ۱۹۲۱ کال معاهده، لغوه سوي ۰ دغه ټولو اسنادو په هغو سيمو پوري اړه درلودلي چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د اختلافونو موجب سوي دي . (٤)

ـ د ۱۹۵۵ کال لويي جرگي حکومت ته واك ورکړ چي د افغانستان اردو تقويه کړي او د نړي د هر هيواد څخه چي يي لازم و بولي وسله تر لاسه کړي ، چي په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکيا څخه د نظامي مرستو غوښتنه وکړه۰

٤ ـ مطبوعات

په ۱۹۵۱ کال کي د شاه محمود خان د صدارت په وخت کي د اوومي دوري دشورا له خوا د مطبوعاتو قانون په تصويب ورسيد ۰ د دغه قانون پر اساس څو ملي

جريدي لکه انګار ، ولس ، وطن ، نداي خلق ، نيلاب او آئيني په نشراتو پيل وکړ ۰

پنځلس کاله وروسته د افغانستان د دوهمي ديموکراسي په دوري کي په ۱۹٦٤کال کي د ډاکټر محمد يوسف د انتقالي حکومت په وخت کي د مطبوعاتو قانون په تقنيني فرمان نافذ سو . ددغه قانون پر اساس په کابل کي ، نژدي ديرشوو جريدو په نشراتو پيل و کړ چي دځينو مشهورو جريدو نومونه په لاندي ډول دي :

۱ ـ د افغان جريده : دا يوه مستقله جريده وه چي په خپلو نشراتو کي يي ملي مسايلو ته ډيره توجه کوله او په هيواد کي يي ډير لوستونکي درلودل ۰ د دغي جريدي مسؤول مدير او د امتياز خاوند محمد حسن ولسمل و۰د افغان جريدي د ۱۹۷۱ کال د سبتمبر د مياشتي پر ۶ نيټي په نشراتو پيل و کړ په ۱۹۷۳ کال کي دري ورځي دمخه ترهغه چي د ايران صدر اعظم امير عباس هويدا د هلمند د اوبو د معاهدي د لاس ليك له پاره کابل ته سفر کړي و ، و تړله سوه ۰

۲ ـ د مساوات جريده : دا جريده د محمد هاشم ميوندوال د مترقي ديموکرات د جمعيت نشراتي اورګان و ۰ دي جريدي ډيري علمي او تحقيقي مقالي خپرولي ۰دا جريده د نور احمد اعتمادي د حکومت په مخالف قطب کي واقع سوه . د دغي جريدي د امتياز خاوند ، په سر کي عبدالشکور رشاد او وروسته محمد شريف ايوبي و . د جريدی مسؤول مدير ، په اول کي محمد رحيم الهام او تر ده وروسته عبدالغني ميوندي و ۰ دغي جريدي د ۱۹٦٦ کال د جون د مياشتي پر ۲٤ مه په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹۷۱ کال د سبتمبر پر ۲٦ مي نيټي و تړله سوه ۰

۳ ـ د روزګار جريده : دا يوه مستقله جريده وه چي ښي اقتصادي مقالي يي خپرولي دغي جريدي په خپلي څلور کلني نشراتي مودي کي هميشه ، ملي مسايلو ته توجه درلوده ۰ د دي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير محمد يوسف فرند و۰ دغي جريدي د ۱۹٦۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۲۸ مي په نشراتو پيل وکړ او په ۱۹۷۳ کال کي وتړله سوه ۰

٤ ـ د افغان ملت جريده : دا جريده د افغان ټولنپال ولس واك د جمعيت ، نشراتي اورګان و ۰ دي جريدي د افغانستان په پښتني سيمو کي ډير لوستونکي درلودل . د

دغي جريدي د امتياز خاوند ، انجينيرغلام محمد فرهاد ، او مسؤول مدير قدرت الله حداد و ٠ دي جريدي د ١٩٦٦ كال د اپريل د مياشتي پر پنځمي نيټي په نشراتو پيل وکړ او د ١٩٦٧ كال د مي د مياشتي پر ١٢ نيټي يي په كابل كي نشرات بند سو ل اوس دا جريده په اروپا كي خپريږي ٠

٥ ـ د ملت جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند فدا محمد فدايي و ، (فدا محمد فدايي او دده ملگري د افغان ملت د گوند څخه جلا شوي وو) دملت جريدي د ١٩٧١ كال د سبتمبر د مياشتي پر ٢٦ مي په نشراتو پيل و کړ او د ١٩٧٢ كال د جون د مياشتي پر ١٠ مه و تړله سوه ٠

٦ ـ د كاروان ورځپاڼه : د دغي ورځپاڼي د امتياز خاوند صباح الدين كشككي او مسؤول مدير عبدالحق واله و ٠ دا يوه مشهوره ورځپاڼه وه چي هره ورځ به يي خبرونه او تازه اطلاعات خپرول ٠ دي ورځپاڼي په كابل كي ډير لوستونكي درلودل ٠ د كاروان ورخپاڼي د ١٩٦٨ كال د سبتمبر د مياشتي پر ٢٤ مه په نشراتو پيل و کړ ٠

٧ ـ د خلق جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند نور محمد تره كی او مسؤول مدير بارق شفيعي و ٠ دا جريده د ديموكرتيك خلق د جميعت نشراتي اورگان و دغي جريدي د ١٩٦٦ كال د اپريل د مياشتي پر ١١ مه په نشراتو پيل وکړ، د ١٩٦٦ كال د مې د مياشتي پر ١٦ مه وتړله سوه ٠

٨ ـ د پرچم جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند سليمان لايق او مسؤول مدير په سر كي سليمان لايق او وروسته مير اكبر خيبر و ٠ دا جريده د پرچم د اړخ نشراتي اورگان و د ١٩٦٨ كال د مارچ د مياشتي پر ١٤ مه يي په نشراتو پيل وکړ اود ١٩٦٩ كال د جولای د مياشتي پر ١٥ مه و تړله سوه ٠

٩ ـ د شعله جاويد جريده : د دي جريدي دامتياز خاوند او مسؤول مدير ډاكټر عبدالرحيم محمودي و ٠ دا جريده د ديموكرا سي نوين د جمعيت نشراتي اورگان و چي د ١٩٦٦ كا ل د جولای د مياشتي پر ١٠ مه يي په نشراتو پيل وکړ او د ١٩٦٨ كال د اپريل دمياشتي پر ٤ مه وتړله سوه ٠

١٠ ـ د پيام وجدان جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير

عبدالرؤف ترکمني و ۰ دا جريده ايران ته متمايله مذهبي جريده وه ، د ۱۹٦٦ کال د جولای د مياشتي پر ۲٤ مي نيټيي يي په نشراتو پيل و کړ ۰

۱۱ ـ د ګهيځ جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير منهاج الدين ګهيځ و ۰ دا د کمونيزم ضد يوه مذهبي جريده وه چي د ۱۹٦۸ کال د جـولای د مياشتي پر ۱۳ مه يي په نشراتو پيل وکړ ۰

۱۲ ـ د ترجمان جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند ډاکټر عبدالرحيم نوين او مسؤول مدير علي اصغر بشير و ۰ دا يوه انتقادي بي طرفه جريده وه چي ډير لوستونکي يي درلودل ، دي جـريـدي د ۱۹٦۸ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۸ مي نيټي په نشراتو پيل وکړ ۰

۱۳ ـ د مردم جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند سيد مقدس نګاه او مسؤول مدير غلام محي الدين تفويض و ۰ د ۱۹٦٦ کال د مې د مياشتي پر ۱۱ نيټي يي په نشراتو پيل وکړ او د دغه کال د جون د مياشتي پر ۱۵ مه و تړله سوه ۰

۱٤ ـ د ملي اتحاد جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير عبدالحکيم مژده و ۰ دي جريدي د ۱۹٦۹ کال د جولای د مياشتي پر ۱۵ مي نيټي په نشراتو پيل وکړ .

۱۵ ـ د ملي جبهي جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير عبدالرب اخلاص و ۰ دي جريدي د ۱۹٦۸ کال د سبتمبر د مياشتي پر ۳۰ مه په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹٦۹ کال د جون د مياشتي پر ۱۵ مه وتړله سوه ۰

۱٦ ـ د صداي عوام جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند ډاکټر عبدالکريم فرزان او مسؤول مدير، محمد عارف حنيفي و چي د ۱۹٦۸ کال د مارچ د مياشتي پر ۲۷ نيټيي يـي په نشراتـو پـيـل وکـړ او د ۱۹٦۹ کال د جـون د مياشـتي پـر ۲۰ مـه وتـړلـه سوه (٥)

٥ ـ سياسي ډلي

بي خايه به نه وي که د دي مبحث په سر کي د شاه محمود خان د صدارت په

دوران کي سیاسي احزابو ته یوه لنډه کتنه و سي ۰

په دغي دوري کي په کابل ، کندهار او ننگرهار کي ، ځینو منورینو خو سیاسي احزاب جوړ کړل ، ډیر چیز فهمه افغانان دغو احزابو ته ورغله ۰ څرنگه چي په دغه زمانه کي خارجي یو د بل ضد مفکورو افغاني جامعي ته لاره نه وه پیدا کړي او په هیواد کي یوازي پر افغاني معیارونو سیاسي احزاب جوړیدل ، نو دغه ټول احزاب که څه چي یو د بل څخه جلا وو ، ولي دغو ټولو احزابو مشترك اهداف تعقیبول ۰ دوی په عمومي ډول د سیاسي آزادیو ، اجتماعي عدالت ، ملي حکومتونو او پارلماني حقوقو غوښتنه کوله ۰

د افغانستان د هغه وخت حکومت په افغاني سیاسي احزابو کي د خارجي اجیرانو د نفوذ کلکه څارنه کوله ، او د هر سیاسي حزب د صالحو او ملي اشخاصو ستاینه به یې هم کوله ۰ د مثال په توگه :

د ویښو ځلمیانو د حزب یو غړي ښاغلی غلام محي الدین زرملوال وایي چي په ۱۹٤۸ کال کي محمد داود خان چي په هغه وخت کي داخله وزیر و ، د ویښو ځلمیانو د حزب څو غړي خپل دفتر ته ور و بلل ۰ ده د دغه حزب غړو ته و ویل چي ((دوی باید په خپل حزب کي خارجي اجیرانو ته ځای ور نه کړي)) ده زیاته کړي وه چي ((زه باور لرم چي د ویښو ځلمیانو نور غړي لکه گل پاچا الفت ، که یو ډك توپك د ده په لاس کي وي او ده دا ډك توپك زما پر خوا نیولې هم وي زه اطمینان لرم چي دی پر ما باندي ټك نه کوي))

د دغي دوري سیاسي احزاب په لاندي ډول دي :

۱ ـ د ویښو ځلمیانو حزب : دغه حزب په ۱۹٤۷ کال کي جوړ سوې دې ۰ لاندي اشخاص په کندهار ، ننگرهار او کابل کي د دغه حزب مهم غړي دي :

پوهاند عبدالحي حبیبي ، گل پاچا الفت ، عبدالرؤف بینوا ، فیض محمد انگار ، غلام محي الدین زرملوال ، محمد رسول پښتون ، عبدالهادي توخې ، محمد انور اڅگزی ، عبدالشکور رشاد ، قیام الدین خادم ، قاضي بهرام ، غلام جیلاني ، محمد ابراهم خواخوږي ، نور احمد شاکر ؛ عبدالرزاق فراهي ، محمد علم بځرکی ، عبیدالله ساپی ،

آغا محمد کرزی ، عبدالصمد ویسا ، غلام حسن ساپی ، نور محمد تره کی ، فتح محمد خټګر او داسي نور ۰

د ویښو ځلمیانو د حزب منشي په سر کي عبدالرؤف بینوا و ، تر ده وروسته عبدالرزاق فراهي د دغه حزب منشي سو ۰ د دي حزب نشراتي اورګان د انګار جریده وه چي فیض محمد انګار یي د امتیاز خاوند و ۰ د انګار جریدي د ۱۹۵۱ کال د مارچ په میاشت کي په نشراتو پیل و کړ او د دغه کال په اپریل کي و تړله سوه ټول یوه میاشت او ۲۲ ورځي خپریدله . وروسته د ولس جریده د دغه حزب نشراتي اورګان شو چي ګل پاچا الفت یي د امتیاز خاوند و ۰ د ولس جریده د ۱۹۵۱ کال څخه بیا تر ۱۹۵۳کال پوري خپریدله . (۶)

۲ ـ د وطن حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي تاسیس سوی دی او مؤسس غړي یي دادي :

میر غلام محمد غبار ، سرور جویا ، میر محمد صدیق فرهنګ ، فتح محمد میرزاد نورالحق هیرمند ، برات علي تاج او عبدالحي عزیز ۰ میر غلام محمد غبار د دغه حزب رئیس او عمومي منشي و ۰ د دغه حزب مشهور غړي په لاندي ډول دي :

محمد اکبر پامیر ، علي احمد نعیمي ، عبدالحلیم عاطفي ، میر علي احمد شامل ، محمد آصف آهنګ ، ډاکټر ابوبکر ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، ډاکټر غلام فاروق ، غلام حیدر پنجشیري ، علي محمد خروش او داسي نور ۰

د دغه حزب نشراتي اورګان د وطن جریده وه چي په ۱۹۵۱کال کي یي په نشراتو پیل وکړ۰ د دغي جریدي د امتیاز خاوند میر غلام محمد غبار او مسؤول مدیر په لومړي سر کي علي محمد خروش او وروسته میر محمد صدیق فرهنګ و ، دا جریده د ۱۹۵۲ کال د فبروري په میاشت کي و تړله سوه . (۷)

۳ ـ د خلق حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي د ډاکټر عبدالرحمن محمودي په مشرۍ په کابل کي جوړ سو ، د حزب منشي محمد نعیم شایان و ۰ د دي حزب مشهور غړي په لاندي ډول دي :

مولوي خال محمد خسته ، مولوي فضل الرب ، عبدالحمید مبارز ، محمد یوسف

آنينه ، نور علم مظلوميار ، غلام احمد رحماني ، ماگه رحماني ، محمد طاهر محسني ، ولي محمد عطايي او داسي نور ٠

د دغه جزب نشراتي اورگان د نداي خلق جريده وه چي د امتياز خاوند يي ډاکټر عبدالرحمن محمودي ، او مسؤول مديريي ولي محمد عطاني و٠ دي جريدي د ١٩٥١ کال د اپريل په مياشت کي په نشراتو پيل وکړ او د دغه کال د جولای په مياشت کي وتړله سوه . (٨)

٤ ـ ملي ديموکرات حزب : دغه حزب په ١٩٥٠ کال کي په کابل کي جوړ سوي دې ٠ د دي حزب رهبري د محمد داود خان په لاس کي وه ٠ د حزب منشي ډاکټر عبدالقيوم او په بل روايت محمد هاشم ميوندوال و ٠ دغه حزب په افغاني جا معي کي د ملي کلوپ په نا مه شهرت درلود دملي ديموکرات د حزب مشهور غړي ، عبدالمجيد خان زابلي ، فيض محمد زکريا ، علي محمد خان او داسي نور لوړ رتبه مامورين وو ٠ دغه حزب نشراتي اورگان نه درلود ، کله چي په ١٩٥٣ کال محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو ، نو دغه حزب له منځه ولاړ . (٩)

يوه ټوکه :

ما اوريدلي وه چي د ملي ديموکرات د حزب غونډو ته د هيواد مشهوره رياضيدان ډاکټر عبدالغفار کا کړ ، چي د سيا ست سره يي علاقه نه درلوده هم بلل سوې و ٠ ده په ټوکي د غونډې د غړو څخه پوښتنه کړي وه چي ، د دغو غونډو شاملينو ته ، حق الزحمه ورکوله کيږي او که يه ؟ ده ته په جواب کي ويل سوي و چي ، دا يو ملي خدمت دی او دلته هيچا ته حق الزحمه نه ورکوله کيږي ٠ پوهاند کاکړ دوی ته ويلي و چي ((زه يو معلم يم او په هغه ځای کي چي چا ته اجرت نه ورکول کيږي زه هغه ځای ته نه ورځم)) وروسته ده د دغه حزب په نورو غونډو کي برخه نه وه اخستي .

د ديموکراسي دوري مشهوره سياسي جمعيتونه په لاندي ډول وو :

١ ـ د مترقي ديموکرات سياسي جمعيت : دغه ساسي جريان په ١٩٦٦ کال د آگست په مياشت کي د محمد هاشم ميوندوال په ابتکار جوړ سو ٠ د مترقي ديموکرات ډلي ، په خپلي مرامنا مي کي اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي او د

افغانستان د شرایطو سره سم د یوه سوسیالستي نظام تایید کاوه ۰ افغاني مشهور سیاسي مبارزین لکه د کندهار د ویښو ځلمیانو ډله د دغه جریان سره ملګري سوه ، د دولت ډیر لوړ رتبه مامورین هم دغه جریان ته ورغله ، د دیموکرات مترقي مرامنامه د خارجه چارو په وزارت کي تایپ سوي او د وزیرانو په غونډي کي په تصویب رسیدلي وه ۰ ولي څه موده وروسته د صدارت مرستیال نور احمد اعتمادي او څو نورو وزیرانو د دغه جریان سره مخالفت پیل کړ ۰

په ۱۹۷۵ کال کي ما د نور احمد اعتمادي څخه چي په دغه وخت کي په مسکو کي افغاني سفیر و پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي په آخر کي د مترقي دیموکرات د جریان سره مخالفت پیل کړ ؟ ده زما د پوښتني په جواب کي و ویل ((هغه وخت چي د وزبرانو غونډي د مترقي دیموکرات مرامنامه په تصویب ورسوله د وزیرانو غونډي دا فیصله هم کړي وه چي دغه مرامنامه دي د حکومت د کړنلاري په توګه ولسي جرګي ته وړاندي سي ۰ ولي محمد هاشم میوندوال د شورا د تعطیل په وخت کي دغه تصویب سوې متن د یوي حزبي مرامنامي په شکل په کابل رادیو کي ولوست ، چي په دغه دلیل موږ د نوموړي سیاسي جریان څخه بیل سوو))

کله چـي محمد هاشم میوند وال د صدارت د وظیفـي څخه استعفا وکـړه د مترقي دیموکرات د ګوند ډیر غړي د دغه جریان څخه و وتل ۰

۲ ـ د افغان ټولنپال ولسواك سیاسي جریان یا (جمعیت) : دغه سیاسي ډله په افغاني جامعي کي د افغان ملت په نامه شهرت لري ۰ دا سیاسي ډله په ۱۹٦٦ کال د مارچ د میاشتي پر اتمي نیټي د دیپلوم انجینر غلام محمد خان فرهاد تر مشري لاندي جوړه شوی ده۰ د افغان ملت سیاسي جریان د افغانستان پخواني عظمت ته په درنه سترګه ګوري او د هیواد د ملي دودونو د ساتلو کلك ملاتړ کوي ۰ د دغه جریان نشراتي اورګان د افغان ملت په نامه یادیږي ۰

د افغان ملت ګوند اوس هم فعال دې چي تر انجینر فرهاد وروسته ډاکټر محمد امین واکمن د دغه ګوند رئیس سو ، په ۱۹۹٦ کال کي ډاکټر انورالحق احدي د افغان ملت د کنګري له خوا د دغه ګوند د رئیس په حیث و ټاکل سو، چي اوس هم د

نوموړي ګوند رهبري پر غاړه لري ۰

د افغان ملت ګوند د هيواد په ډيرو سيمو ، مخصوصا په ننګرهار ، کندهار ، پکتيا او د وردګو په ولايتونو کي ډير پلويان لري ۰

۳ ـ د اسلامي ځوانانو سياسي جريان : دا جريان په ۱۹٦٥ کال کي د استاد غلام محمد نيازي په مشري په کابل پوهنتون کي جوړ سو ، چي ډير ژر په هيواد کي خپور سو ۰ انجينر ګلبدين حکمتيار او استاد برهان الدين رباني او داسي نور د دغه جريان غړي وو ۰

دغه اسلامي جمعيت د کابل پوهنتون او د هيواد په ښارونو کي د اسلام پلوي کوله ، د کمونيزم او الحاد سره يي مبارزه پيل کړي وه ۰ دغه جمعيت د افغانستان د جهاد په وخت کي ، د شوروي اتحاد د اشغال په مقابل کي ، د افغاني مجاهدينو رهبري پر غاړه درلوده . (۱۰)

٤ ـ د خلق ديموکراتيك جريان : د دغه سياسي جريان لومړی کانګرس چي ۲۷ غړي يي درلودل ، د ۱۹٦٥ کال د جنوري د مياشتي په لومړي ورځ په کابل کي غونډه وکړه او د دغه جريان د مرکزي کميتي اوه اصلي او څلور علي البدل غړي يي و ټاکل ۰ مرکزي کميتي نور محمد تره کي د دغه جريان د عمومي منشي او ببرك کارمل يي د منشي په حيث و ټاکل ۰ دغه سياسي جريان د مسکو د خط د کمونيزم ملاتړ کاوه۰ دغه جريان په ۱۹٦۷ کال کي د خلق او پرچم پر ډلو و ويشل شو ۰ يو کال وروسته د سازا په نامه بله ډله د طاهر بدخشي په مشري د خلق د جناح څخه بيله سوه . ظاهر افق د خپلو ټاکلو افکارو او عقايدو پر اساس ډير ژر د خلق د جريان څخه جلا سو۰ په ۱۹۷۷ کال کي خلق او پرچم بيرته سره يو ځای سول . په ۱۹۷۸ کال کي د کودتا د لاري څخه قدرت ته ورسيدل ۰

٥ ـ د ديموکرات نوين سياسي ډله : دغه جريان په هيواد کي د خپل نشراتي اورګان ، شعله جاويد په نامه شهرت درلود ۰ دي جريان د چين د خط د کمونيزم پيروي کوله د ديموکرات نوين ډلي ، مشخصه رهبري نه درلودله ولي ډاکټر عبدالرحيم محمودي ، انجينر محمد عثمان او صادق ياري د دغه سياسي جريان

مشران بلل کیدل ۰

۶ ـ د صداي عوام سيا سي جريان يا (جمعيت) : دغه ړله په ۱۹٦٥ کال کي د هرات د ولايت د زنده جان د ولسوالي د وکيل ډاکټر عبدالکريم فرزان له خوا جوړه سوي ده . د دي جريان مشهور غړي ميرمن معصومه عصمتي ، ذبيح الله عصمتي او داسي نـور کسان وو۰

۷ ـ د ملي جبهي ړله : دغه سياسي ړلـه د خليل الله خليلي له خوا جوړ سوې ده دا يوه معتدله سياسي ړله وه ، چي د دولت ډير لوړ رتبه مامورين دغي ړلي ته ورغلي وو ۰ د خليل الله خليلي په شمول د دغه جريان څو غړي ، د دولسمي تقنيني دوري د ولسي جرگي وکيلان وو۰ په ولسي جرگي کي حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي د دغه جريان او د منتخب صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف تر منځ لفظي مشاجره پيښه شوې ده ۰

کله چي خليل الله خليلي په جدي کي سفير سو ، تر ده وروسته د دغه جريان رهبري پوهاند محمد اصغر او عبدالحميد مبارز کوله ۰

۸ ـ د ملي اتحاد ړله : دايوه معتدله سياسي ړله وه چي په هيواد کي يي د ديموکراسۍ او مشروطه شاهي حمايه کوله ۰ دغي ړلي په سرکي د مردم او وروسته د ملي اتحاد په نامه نشراتي اورگان درلود۰ د دغه سياسي جريان مشران محمد اسحق عثمان او ډاکټر امان الله رسول وو ۰

۹ ـ د اساسي قانون ړله : دا ړله رسما نه وه اعلان سوي ولي دي ړلي سياسي فعاليت درلود ۰ د دغه جريان په مقدماتي غونډي کي ډاکټر عبدالظاهر ، سيد شمس الدين مجروح ، ډاکټر عبدالقيوم او سيد قاسم رشتيا او نورو برخه درلوده رشتيا ليکي چـي ده تـه ډاکټـر محـمـد يوسف د دغـي غونـډي پـه ارتباط داسي ويـلي وه چـي (اوس د حزب جوړولـو موضوع خصوصـي جنبه لري او بايد د هغه محرميت و ساتل سي) (۱ ۱) کـله چـي ډاکټر محمد يـوسف مستعفـي شـو ، دغــي ړلــي ، خپـل سيا سي فعاليت متوقف کړ ۰

په ۱۹٦۸ کال کي دغي ړلي د (مفاهمي) په نامه د مير محمد صديق فرهنگ په

مشري د ده په کور کي څو غونډي و کړي ، يو تعداد تعليم يافته ګانو په دغو غونډو کي برخه اخستي وه ۰ په کابل کي داسي ويل کيدل چي د اساسي قانون د تسويد د کميټي ټول غړي د دغه جريان ملګري دي ۰ غلام محي الدين زرملوال ، محمد ولي خلمي او ما ته ، دغه جريان ته د شموليت بلنه راکړه سوی وه چي موږ دري واړه د مفاهمي غونډو نه نـه يـو ورغـلـي . په هغو ورځو کي زه د ولسي جرګي د وکالت له پاره کانديد وم او د مفاهمي د جريان د غونډو په ټولي دوري کي په فراه کي وم ۰ کله چي شپږ مياشتي وروسته زه بيرته کابل ته راغلم دغه جريان منحل سوی و ۰

د محمد موسي شفيق په حکومت کي د مفاهمي د غونډو څو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چي د شفيق دا مقرري ښيي چي دی هم د دغه جريان ملګری و .

دي اساسي پوښتونو ته تر اوسه هيڅا سم جواب نه دی ورکړی چي آيا د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د تسويـد کميټي ولي د اجتماعاتو قانون تسويد نه کړ ؟ يا د سياسي احزابو قانون چي په ۱۹۷۰ کال کي د شورا د مختلط کمسيو له خوا و منل سو ولي پاچا توشيح نه کړ ؟ يا په هيواد کي جوړو سوو جريانونو ولي په دولتي اداراتو او پوهنتون کي په خلاس لاس جلب او جذب کاوه ، او ددوی ممانعت نه کيدی ؟

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون ۳۲ مه ماده په دي برخه کي داسي حکم کوي :

لومړي فقره : د افغانستان اتباع د جايزو او سوليزو مقاصدو د تامين له پاره چي د خانه سره وسله ونه لري ، د قانون د احکامو مطابق ددولت د قبلي اجازي څخه پرته د اجتماع حق لري .

دوهمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د مادي او معنوي مقاصدو د تامين له پاره د قانون د احکامو مطابق جمعيتونه جوړ کړي .

دريمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د قانون د احکامو مطابق سياسي احزاب جوړ کړي په دي شرط چي :

۱ ـ د حزب د بنيادي فعاليتونو اهداف او مفکوري بايد د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض و نه لري .

۲ ـ د حزب تشکيلات او مالي منابع بايد علني وي .

د ديمو كراسي دوري باخبره اشخاص د ډاكټر عبدالصمد حامد په شمول په دې عقيده دي چي كه پاچا د احزابو قانون توشيح كړی وای ، د افراطي ښی‌او كيڼ اړخ د مفكورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو كولای چي په هيواد كي د سياسي فعاليت اجازه تر لاسه كړي . داسي ښكاري چي د هيواد كيڼ او ښي احزابو د حزب د جوړولو په برخه كي د اساسي قانون د ۳۲ مي مادي د دريمي فقري پر ځای ، د دوهمي فقري د حكم څخه استفاده كړي وه او د افغانستان دولت په آگاهانه ډول نژدي لس كاله ددغي قانوني حيلي مخه نه وه نيولي ، ولي دولت غوښتل چي د محمد موسي شفيق په وسيله ددغه عمل ممانعت وكړي ولي دا ډير نا وخت سوی و په دي چي د افغانستان اكثر خوانان په ښي او كيڼ احزابو كي متعهد سوي وو چي د حكومت د هر اقدام په مقابل كي يي شديد عكس العمل ښكاره كاوه . څني افغانان په دي عقيده دي چي كه محمد داود خان كودتا نه وای كړي ، ددي احتمال موجود وو چي د شفيق د حكومت په مقابل كي به ديموكراتيك خلق يا بلي سياسي ډلي په كودتا لاس پوري كړی وای .

د سياسي جمعيتونو په ارتباط د افغانستان عامو خلگو داسي فكر كاوه چي ، دغي سياسي ډلي د سلطنتي كورنۍ سره تړلي دي او د ضرورت په وخت كي دا ډلي تر كنترول لاندي راتلای سي ٠ دوی استدلال كاوه چي ، كيڼ اړخ ډلي د محمد داود خان او سردار محمد نعيم سره ارتباط لري او د ښي اړخ ډلي د مارشال شاه ولي خان او سردار عبدالولي سره نژدي اړيكي لري او د افغانستان پاچا د دغو ښيو او كيڼو ډلو تر منځ ، بي غرضه ناست دی او د خاموش اكثريت اراده تمثيلوي ٠

څرنگه چي په عمل كي ثابته شوه د عامو خلگو دغو خبرو او شايعاتو حقيقت نه درلود ، او څرنگه چي وروستيو پيښو و ښووله ، پر دغو ټولو ډلو باندي سلطنتي كورنۍ كنترول نه درلود او يا وروسته يي خپل كنترول د لاسه وركړی وي ، او په عمل كي هري سياسي ډلي د خپل بين المللي تمايلاتو او عقيدي پيروي كوله چي د ثور كودتا او وروستيو حادثاتو دغه مطلب په اثبا ت ورساوه . (۱۲)

۶ ـ د ډاکټر محمد یوسف حکومت

۱۹۶۵ ـ ۱۹۶۳

ډاکټر محمد یوسف خان د محمد حسن زوی ، په ١ ٩ ١ ٤ کال کې په کابل کې زیږیدلی دی ۰ دی د اماني لیسې څخه فارغ التحصیل شوی او د فزیك په څانګه کې یې د المان څخه دکتورا اخستې ده ۰ تر څه مودې معلمي وروسته دی د ساینس د پوهنځي رئیس سو ، د پوهني په وزارت کې یې د مسلکي تدریساتو د رئیس او معین دنده هم تر سره کړې ده ۰ د محمد داود خان په کابینې کــې د کانــو د وزارت وزیــر و ۰ ډاکټر محمد یوسف د ۱۹٦۳ کال د مارچ د میاشتې پر ۱۳ مې نیټې د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه لــه خـوا د حکومت پــه جوړولــو مؤظف کــړه شـــو ، پــه دغــه وخت کـــې دی ٤٩ کلــن و ۰

د ډاکټر محمد یوسف خان د حکومت اساسي دنده د افغانستان د ۱۹۳۱ کال پر اساســې قانون باندې نــوی کتنه او د افغانستان او پاکستان د سیاسي روابطو بیا ټینګیدل وو ۰

د پاکستان سره د مناسباتو په برخه کې د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي د محمد داود خان تر استعفا د مخه د افغانستان او پاکستان تر منځ ، د منځګړیتوب پیشنهاد کړی و ۰ د ډاکټر محمد یوسف د حکومت په پیل کې یو افغاني هیات د سید قاسم رشتیا په مشرې چې نور احمد اعتمادي هم د دغه هیات مهم غړی و ، تهران ته سفر و کړ ۰ د پاکستان له خــوا هــم یو هیات د ذوالفقار علــې بوتو پــه مشرې تهران ته رسیدلی و ۰

په تهران کې د دواړو هیأتونو تر منځ مذاکرات پیل سول ۰ په دغو مذاکراتو کې فیصله و سوه چې د افغانستان او پاکستان تر منځ دې سیاسي مناسبات بیرته ټینګ سي ، تجارتي او ترانزیتي فعالیتونه دې د سره ونیول سي ۰ ولې د اختلاف پر اصلي ټکي چې د پښتونستان موضوع وه هیڅ خبرې و نه سوې ، د پښتونستان پر موضوع باندې د دواړو هیوادونو اختلافات پر خپل ځای پاته سوه ۰ په عمل کې وروسته د افغانستان په حکومتي نشراتو کې د سیا سي پالسې تغیر راغی ۰ د پښتونستان پر

موضوع باندي پخواني تاريخي موقف چي د هغه ځای د پښتنو له پاره د خود اراديت د حق غوښتنه وه ، بيرته راژوندي کړه سوه ۰

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت

د نوي اساسي قانون مطابق د انتقالي حکومت دوره يو کال او ۱۳ ورځي تثبيت سوی وه چي د ۱۳۴٤ ه ش کال د ميزان د مياشتي پر ۲۲ نيټي (۱۹٦٥) چي د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د تولد ورځ وه ، دغه دوره پای ته رسيده ۰

د اساسي قانون د ۱۲٦ مي مادي د حکم مطابق ، انتقالي حکومت دغه وظايف سر ته ورسول ۰

ـ د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو. ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين يي ترتيب کړه ، او د پاچا تر توشيح وروسته نافذ سول ۰

ـ د احزابو او ولايتي جرګو قوانين يي ترتيب کړه او د تصويب له پاره يي د دولسمي دوري د شورا ، ولسي جرګي ته وړاندي کړه ۰

د ډاکټر محمد يوسف دريم حکومت

په ۱۹٦٥ کال کي ډاکټر محمد يوسف بيا د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو۰ ده ولسي جرګي ته د اعتماد د رايو اخستلو له پاره مراجعه و کړه ، په ولسي جرګي کي د ډاکټر محمد يوسف حکومت ته د راي ورکولو په لاري کي خنډونه پيښ سول ، ولي د ده حکومت د عقرب د مياشتي پر دريمه ورځ د ولسي جرګي څخه د اعتماد رايه واخسته ۰ په دغه ورځ په کابل کي د عقرب د دريمي حادثه پيښه سوه ، د دغي حادثي په نتيجه کي دري ورځي وروسته د ډاکټر محمد يوسف حکومت مستعفي شو او د ده پر ځای محمد هاشم ميوند وال د حکومت په جوړولو مؤظف کړه سو ۰

ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوی مصاحبي کي ويلي دي ((وروسته تر هغه چي د صدارت څخه د محمد داود خان استعفي پاچا ومنله ، نو ده غوښتل چي ما د افغانستان د صدر اعظم په حيث وټاکي ، کله چي ده دغه غوښتنه زما څخه وکړه ، ما په جواب کي پاچا ته وويل چي تر محمد داود خان وروسته په افغانستان کي حکومت

کول آسانه کار نه دی ، خکه نو ما ته د صدارت د مقام مکمل صلاحیتونه باید راکړه سي ، څرنگه چي په هغه وخت کي پاچا پر ما باندي ډېر اعتماد درلود ، نو ده زما دغه غوښتنه و منله او د صدارت د وظیفي ټول صلاحیتونه يي ما ته راکړه ، ولي وروسته تر هغه چي ما احساس کړه چي د صدارت صلاحیتونه زما څخه سلب سوي دي ، پر هغه سربیره چي ما د عقرب د میاشتي په دریمه ورځ د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه اخستي هم وه ، بیا هم ما استعفي وکړه)) (د خراسان مجله د ۱۹۸۸ کال د کتوبر د میاشتي ٦)

د ډاکټر محمد یوسف د حکومت ترکیب

صدر اعظم	ډاکټر محمد یوسف	١٩۶٣_١٩۶٥
لومړي مرستیال	عبدالله ملکیار	١٩۶٣_١٩۶٤
دوهم مرستیال	ډاکټر علي احمد پوپل	١٩۶٣_١٩۶٤
د صدر اعظم مرستیال	ډاکټر عبدالظاهر	١٩۶٤_١٩۶٥
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد خان	١٩۶٣_١٩۶٥
خارجه وزیر	ډاکټر محمد یوسف	١٩۶٣_١٩۶٥
داخله وزیر	سید عبدالله	١٩۶٣_١٩۶٣
	ډاکټر عبدالقیوم	١٩۶٣_١٩۶٥
د مالیي وزیر	عبدالله ملکیار	١٩۶٣_١٩۶٤
	سید قاسم رشتیا	١٩۶٤_١٩۶٥
د عدلیي وزیر	سید شمس الدین مجروح	١٩۶٣_١٩۶٥
د کانو وزیر	ډاکټر محمد یوسف	١٩۶٣_١٩۶٣
	انجینر محمد حسین مسا	١٩۶٣_١٩۶٥
د کرني وزیر	ډاکټر محمد ناصر کشاورز	١٩۶٣_١٩۶٥
د فواید عامي وزیر	جنرال محمد عظیم	١٩۶٣_١٩۶٥
د پوهني وزیر	ډاکټر علي احمد پوپل	١٩۶٣_١٩۶٤

	ډاکټر محمد انس	١٩٦٤_١٩٦٥
د مطبوعاتو وزير	سيد قاسم رشتيا	١٩٦٣_١٩٦٤
	محمد هاشم ميوندوال	١٩٦٤_١٩٦٥
د تجارت وزير	محمد سرور عمر	١٩٦٣_١٩٦٥
د پلان وزير	عبدالحې عزيز	١٩٦٣_١٩٦٣
	عبدالله يفتلي	١٩٦٣_١٩٦٥
د روغتيا وزير	ډاکټر عبدالرحيم	٩٦٣_١٩٦٤
	ډاکټر عبدالظاهر	١٩٦٤_١٩٦٥
د مخابراتو وزير	ډاکټر عبدالقيوم	١٩٦٣_١٩٦٣
	ډاکټر محمد حيدر	١٩٦٣_١٩٦٥
د قبايلو مستقل رئيس	سيد شمس الدين مجروح	١٩٦٣_١٩٦٣
	گل پاچا الفت	١٩٦٣_١٩٦٥

(١٣)

٧ ـ د عقرب ددريمي حادثه

په ١٩٦٥ کال کې ډاکټر محمد يوسف د دوهم وار له پاره د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو ۰ ده ولسي جرگې ته د اعتماد د رايي له پاره مراجعه وکړه د ولسي جرگې ډيرو وکيلانو د خليل الله خليلي د ملگرو په شمول د ده د حکومت سره موافقه نه درلوده . د عقرب په دوهمه ورځ د حقوقو د پوهنځي شاگردان ولسي جرگې ته ورغله او د هغې جرگې د تالار ټولي چوکې يي و نيولي ، خينو شاگردانو د ولسي جرگې په تالار کې ډاکټر محمد يوسف ته چکچکي هم وکړي ، په حقيقت کې ډاکټر محمد يوسف غوښتل چې د شاگردانو د فشار له لاري څخه د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخلي . (١٤)

په دغه ورځ حکومت ته د اعتماد د رايي تصميم و نه نيول سو ، ولسي جرگې د

اعتماد رايه بلي ورخي ته وځنډوله ۰ په دغه ورځ ولسي جرگي فيصله وکړه چي د سبا ورځي د اعتماد درايو غونډه به سري وي ، او سا معينو ته د ولسي جرگي تالار ته د ننوتلو اجازا نه و رکوله کيږي ۰

د ۱۹٦٥ کال د اکتوبر د مياشتي ۲٥ مه د عقرب د مياشتي دريمه ورځ وه ، د شورا د ماڼي په مخ کي ډير محصلين ور ټول سوي وو ۰ دوی ته په لوړ سپيکر کي وويل سول چي د ولسي جرگي د نن ورځي غونډه سري ده او تاسي د ولسي جرگي تالار ته نه سی داخليدلای . (۱ ٥)

تر دوو زرو ډيرو شاگردانو د ولسي جرگي د سري غونډي پر ضد احتجاج وکړ ۰ د سهار پر نهو بجو چي ډاکټر محمد يوسف د خپل کور څخه صدارت ته تي ، د ده موټر د يوي ډلي شاگردانو له خوا و درول سو ، ده ته يي د ولسي جرگي د سري غونډي شکايت وکړ ۰ وروسته شاگردانو د حبيبي د ليسي هنداري ماتي کړي ، د ډاکټر يوسف کور ته نژدي عسکرو پر شاگردانو فيرونه وکړه چي څه نا څه دري کسان هلته و وژل سوه ۰د دغي سيمي د امنيت واك د سردار عبدالولي په لاس کي و ، ډيرو افغانانو دی د نوموړي حادثي مسؤول وباله ۰

۸ ـ د محمد هاشم ميوندوال حکومت

۱۹۶۵ ــ ۱۹۶۷

محمد هاشم ميوندوال د ملا عبدالحليم زوی دی چي په ۱۲۹۸ ه ش کال (۱۹۱۹) کي د مقر په ولسوالي کي زيږيدلی دی ۰ په ۱۳۲۱ ه ش کال (۱۹٤۲) کي د حبيبي د ليسي څخه فارغ التحصيل سو ، وروسته د هرات د اتفاق اسلام د جريدي مدير سو ، په دغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه ۰

محمد هاشم ميوندوال د خارق العاده استعداد خاوند و ، ده د افغانستان په دولت کي په مهمو چوکيو کي کار کړی دی ۰ دی دري واره د مطبوعاتو مستقل رئيس يا وزير مقرر سوی دی ، او دوه واره په کراچي کي افغاني سفير و ، په واشنگتن کي يي د مستشار او لوی سفير په حيث کار کړی دی ، په خارجه وزارت کي معين و ، د څه

وخت له پاره د پاچا مطبوعاتي مشاور هم و ۰ محمد هاشم میوندوال د ۱۹٦٥ کال د اکتوبرد میاشتي پر۳۰ نیټي د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړ سو ۱۶

محمد هاشم میوندوال خپله کابینه او د حکومت کړنلاره د نومبر د میاشتي پر دوهمه ورځ ولسي جرگي ته وړاندي کړه ، او د ولسي جرگي څخه یي د اعتماد رایه واخسته ۰ څرنگه چې په دغه وخت کي د عقرب د دریمي حادثه پیښه سوی وه ، محمد هاشم میوندوال په خپله د شورا د یو شمیر وکیلانو سره د کابل پوهنتون ته ولاړ او د پوهنتون په ادیتوریم کي یي د وژل سوو وطنوالو روح ته دعا وکړه او د پوهنتون محصلینو ته یي وعده ورکړه چي د عقرب د دریمي د پیښي عاملینو ته به سزا ورکړي د دغـي واقعـي بـنـدیـان بــه خـوشــي کړي ، محصلینو ته به د اتحادیي د جوړولو اجازه ورکړي ۰

په دغه تعهد سره د محمد هاشم میوندوال څخه د پوهنتون ټول شاگردان خوشحاله سول او دی یي په چکچکو استقبال کړ ۰ څرنگه چي د عقرب د حادثي تر شا لویو لاسونو کار کاوه ، نو محمد هاشم میوندوال خپله وعده تر سره نه کړه . (۱۷)

د ۱۹٦٥ کال د نومبر د میاشتي پر ۱٤ نیټي د شوروي اتحاد یو هیات د هغه هیواد د صدر اعظم د مرستیال په مشري د کشك ، تورغونډي ، هرات او کندهار د لویي لاري د پرانستلو له پاره کابل ته سفر وکړ ۰ د ۱۳٤٤ ه ش کال د جدي د میاشتي پر ۲٤ نیټي (۱۹٦٥) د شوروي اتحاد صدر اعظم کاسیگین د هند څخه د بیرته راتلو په وخت کي په کابل کي تم سو ، ده د پاچا او محمد هاشم میوندوال سره ولیدل او میوندوال یي هغه هیواد ته دعوت کړ ۰ محمد هاشم میوندوال د ۱۹٦٦ کال د فبروري د میاشتي پر اوله نیټه شوروي اتحاد ته سفر وکړ ۰ د ۱۳٤٥ ه ش کال د عقرب د میاشتي پـر ۲۲ نیټي (۱۹٦٦) د شیر خان بندر او دوشـي د سړک د قیر اچولو کار چي ۲۱٤ کیلو متره وو ، پای ته ورسیدی او رسما پرانستل سو ۰

د میوندوال د حکومت په وخت کي د امریکایانو سره یو شمیر اقتصادي او تعلیمي تړونونه لاس لیك سوه ۰ د کابل او کندهار د سړک د جوړولو چاري یي چټکي کړي ۰ د ۱۳٤٥ ه ش کال د سرطان په میاشت (۱۹٦٦) کي د کابل او کندهار سړک چي د

امریکایي انجینرانو له خوا ، تسطیح او اسفلت سوی و په رسمي توګه پرانستل سو محمد هاشم میوندوال د ۱۹٦۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۳ نیټي ، امریکا ته رسمي سفر وکړ او د دریم اقتصادي پلان له پاره یي د امریکا څخه د مرستو غوښتنه و کړه د ۱۹٦۷ کال د آګست د میاشتي پر څلورمي نیټي ، امریکا د ارغنداب او هلمند د ناوي د کرني د پروژو له پاره د څلور نیمو ملیونو ډالرو مرستي وعده وکړه ۰

محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کي د مترقي دیموکرات په نامه یو ګوند جوړ کړ چي د مساوات جریده د دغه ګوند نشراتي اورګان و (۱۸)

د میوندوال د صدارت په وخت کي د هیواد د پووندو (کوچیانو) په ګټه د څارویو محصول معاف کړ سو . څرنګه چي پووندو د کال په سر او پای کي خپلي میني بدلولي نو په ځینو سیمو کي دوی مجبوره کیدل چي څو واره د خپلو څارویو محصول ورکړي ، چي د میوندوال دغه ابتکار دوی د لوی مشکل څخه خلاص کړه .

د میر غلام محد غبار مشهور اثر (افغانستان در مسیر تاریخ) د محمد هاشم میوندوال د صدارت په وخت کي چي عبدالرؤف بینوا د مطبوعاتو وزیر و ، په دولتي مطبعي کي چاپ کړ سو . کتاب د مطبعي څخه لا نه و وتلی چي محمد هاشم میوندوال مستعفي سو او دده پر ځای نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو ، د نوي حکومت په امر دغه کتاب په مطبعي کي قید کړه سو ، ولي حشمت خلیل غبار د کتاب څلویښت ټوکه د مطبعي څخه وه ایستل چي یو ټوك یي ما ته هم راکړ . ددغه کتاب دري زرو ټوکو ته د نور محمد تره کي په وخت کي د مطبعي څخه د وتلو اجازه ورکړه سوه .

د محمد هاشم میوندوال له پاره د Ramparts په نامه د یوي امریکایي مجلي یوه مضمون سیاسي مشکلات پیدا کړه ۰ دغي مجلي د زراعت په څانګي کي د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي د قوله لیکلي و چي ((زه په ۱۹٦۱ کال کي د افغاني محصلینو د اتحادیي د مشر ضیا همایون نورزوی او د سي۰آی ۰ اې د یوه ایجنټ له خوا داسي تشویق کړه سوم ، چي کله افغانستان تــه ولاړ سم هلته د دغــي اداري لــه پاره کار و کړم)) هوتکي دا ادعا هم کړي وه چي ((د مالیي د وزارت د خزاینو اوسنۍ رئیس ضیا همایون نورزوی او د افغانستان د دولت یو ګڼ شمیر کلیدي مامورین چي

په امريکا کي يي تحصيل کړی دی د سي۰ آی ۰ ای له خوا تربيه يا تلقين سوي دي ، چي ځني دغه مامورين د کابيني په سطحه کي دي)) (۱۹)

د محمد هاشم ميوندوال مخالفينو لکه د اساسي قانون ډلي او خينو چپو جريانونو د رامپارتس د مجلي دغه مضمون د محمد هاشم ميوندوال پر ضد ډير تبليغ کړ، تر څو چي محمد هاشم ميوندوال او د ده ملګري مجبور سول چي د رامپارتس د مجلي دغه مضمون ترجمه او د مساوات په جريدي کي يي نشر کړي ۰ دوی يوه لويه اشتباه وکړه ، هغه اشتباه دا وه چي دوی د رامپارتس د مجلي د مضمون هغه برخه نشر نه کړه چي د افغانستان د دولت په مامورينو پوري يي اړه درلوده ۰ دغي اشتبا د محمد هاشم ميوندوال له پاره جدي ستونزي راپيدا کړي ۰ د ميوندوال مخالفينو د رامپارتس د مجلي دغه ګڼه پيدا کړی وه او دوی په دي ښه پوهيدل چي د مساوات جريدي د دغه مضمون يوه برخه نه ده نشر کړي ۰ دوی ادعا کوله چي د مساوات جريدي د محمد هاشم ميوندوال نوم ، د مضمون د ترجمي څخه حذف کړی دی ، په داسي حال کي چي دميوندوال د مخالفينو دغي ادعا حقيقت نه درلود ، په دي چي د محمد هاشم ميوندوال نوم په دغه مضمون کي نه و ليکل سوی ۰

په ۱۳٤٦ ه ش کال (۱۹٦۷) کي د محمد هاشم ميوندوال حکومت د سياسي او اقتصادي مشکلاتو سره مخامخ سو ۰ د پوهنتون او ښوونځيو شاګردانو او يو شمير د فابريکو کارګرانو په خپلو مظاهرو سره ، د ورځي عادي چاري مختلي کړي ۰ په ولسي جرګي کي د محمد هاشم ميوندوال مخالفو وکيلانو ، د ده د حکومت پر اجراآتو انتقادونه وکړه ۰ د محمد هاشم ميوندوال صحي حالت هم ډير خراب و ، ده د کولمو د انسداد د ناروغي ، دري واره عمليات کړي وو چي څلورم عمليات ته هم ضرورت و۰چي د ۱۹٦۷ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۱ نيټي مستعفي سو (۲۰)

تبصره : د رامپارتس سياسي مجله د ۱۹٦۲ کال څخه بيا تر ۱۹۷۵ پوري د امريکا د شمالي کلفورنيا د برکلی په ښار کي خپريدله ۰ دغي مجلي د ۱۹٦۷ کال د اپريل د مياشتي د ګڼي په ۲۳ او ۲٤ مخونو کي د دغي مجلي د محرر له خوا تر دي عنوان

لاندي چي (څرنګه سي.آی ای د خارجي شاګردانو څخه خاینان جوړوي) په یوه مخصوص راپور کي چي دري برخي يي درلودلي ، د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي له قوله پورته مطالب لیکلي دی . ما د امریکا د ورجینیا دایالت د جورج میسن د پوهنتون په کتابخاني کي دغه مضمون د مکرو فلم څخه لوستی دی . دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چي د رامپارتس د مجلي په دغه مضمون کي یوازي د ضیا همایون نورزوی نوم لیکل سوی دی ، د بل افغاني مامور نوم په دغه مضمون کي نه دی ذکر سوی . که څوك د رامپارتس د مجلي دغه مضمون و لولي ، په دي به متیقین سي چي عبداللطیف هوتکي دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال په ارتباط نه دی لیکی ، او نه هم محمد هاشم میوندوال په امریکا کي درس لوستی دی . د مضمون د متن څخه داسي ښکاري چي په خپله هوتکي د امریکا د ویزي د دفتر سره مشکلات درلودل او دی د امریکا د حکومت څخه شاکي دی چي پورته ټول مطالب په دغه مضمون کي تشریح سوي دي . د رامپارتس د مجلي د دغه مضمون هغه برخه چي د افغانانو په ارتباط لیکل سوی ده د کتاب په ضمیمه پاڼو کي لوستلای سی .

د محمد هاشم میوندوال د حکومت ترکیب

صدر اعظم	محمد هاشم میوندوال	۱۹۶۵-۱۹۶۷
لومړی مرستیال	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۵-۱۹۶۷
دوهم مرستیال	عبدالستار شالیزي	۱۹۶۵-۱۹۶۶
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد	۱۹۶۵-۱۹۶۷
خارجه وزیر	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۵-۱۹۶۷
داخله وزیر	عبدالستار شالیزي	۱۹۶۵-۱۹۶۶
	انجینر احمدالله	۱۹۶۶-۱۹۶۷
د مالیي وزیر	عبدالله یفتلي	۱۹۶۵-۱۹۶۷
	عبدالکریم حکیمي	۱۹۶۷-۱۹۶۷

د عدلیي وزیر	عبدالحکیم طبیبي	۱۹۶۶_۱۹۶۵
	ډاکټرمحمد حیدر	۱۹۶۷_۱۹۶۶
	ډاکټر محمد احسان تره کي	۱۹۶۷_۱۹۶۷
د پوهني وزیر	محمد هاشم میوندوال	۱۹۶۵_۱۹۶۵
	ډاکټر محمد عثمان انوري	۱۹۶۷_۱۹۶۵
د فواید عامي وزیر	انجینر احمدالله	۱۹۶۶_۱۹۶۵
	انجینر محمد حسین مسا	۱۹۶۷_۱۹۶۶
د کانو وزیر	انجینر عبدالصمد سلیم	۱۹۶۵_۱۹۶۵
د کرني وزیر	انجینر محمد اکبر رضا	۱۹۶۵_۱۹۶۵
د مطبوعاتو وزیر	محمد هاشم میوندوال	۱۹۶۵_۱۹۶۵
	محمد عثمان صدقي	۱۹۶۷_۱۹۶۵
	عبدالرؤف بینوا	۱۹۶۷_۱۹۶۷
د تجارت وزیر	ډاکټر نور علي	۱۹۶۷_۱۹۶۵
د پلان وزیر	ډاکټر عبدالحکیم ضیایي	۱۹۶۷_۱۹۶۶
	عبدالله یفتلي	۱۹۶۷_۱۹۶۷
د روغتیا وزیر	محمد عثمان انوري	۱۹۶۵_۱۹۶۵
د روغتیا وزیره	پیغله کبرا نورزایي	۱۹۶۷_۱۹۶۵
د مخابراتو وزیر	ډاکټر محمد حیدر	۱۹۶۶_۱۹۶۵
	عبدالکریم حکیمي	۱۹۶۷_۱۹۶۶
مشاور وزیر	ډاکټر محمد انس	۱۹۶۷_۱۹۶۷
مشاور وزیر	عبدالله یفتلي	۱۹۶۷_۱۹۶۷
د قبایلو مستقل رئیس	محمد خالد روښان	۱۹۶۷_۱۹۶۵

(۲۱)

۹ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت

نور احمد اعتمادي د سردار غلام محمد خان زوی او د سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله لمسی دی . هغه وخت چي د ده نیکه په کندهار کي د هیواد د خپلواکۍ د بیرته اخستلو د جبهي د لوی قوماندان په حیث ، کارکاوه په ۱۲۹۹ ه ش کال (۱۹۲۰) کي پــه کندهار کــي زیږیدلی دی . دی یو شریف افغان و چي د ظلم او بي عدالتي څخه یي ښه نه راتله .

نور احمد اعتمادي د استقلال په لیسي کي زده کړه کړي وه ، د پوهني په وزارت کي یي په کار پیل کړی دی ، وروسته د خارجه وزارت مامور سو ، په خارجه وزارت کي یي په مهمو چوکیو کي کار کړي دې . ده په کراچي ، اسلام آباد ، روم او مسکو کي د افغانستان د سفیر په حیث وظیفه اجرا کړي وه . دی یو ورزیده دیپلومات و او د محمد هاشم میوندوال په حکومت کي ، د صدر اعظم مرستیال او خارجه وزیر و.

نور احمد اعتمادي د ۱۹٦۷ کال د نومبر د میاشتي پر لومړی نیټي د پاچا له خوا د کابیني په جوړولو مامور کړ سو ، د ده لومړي حکومت د ۱۹٦۷ کال د نومبر په میاشت کي د دولسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته . د ده دوهم حکومت په ۱۹٦۹ کال کي د دیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته .

نور احمد اعتمادي د دیموکراسۍ په وخت کي تر هر بل صدر اعظم ډیر اوږد حکومت کړی دی . ددیموکراسي دوره لس کاله او څلور میاشتي وه ، د دغي دوري څخه ، یوازي نور احمد اعتمادي ، دري کاله او اتـه میاشتي د افغانستـان صدر اعظم و . د نور احمد اعتمادي حکومت په هیواد کي د دغو مشکلاتو سره مخامخ سو :

- د پوهنتون او معارف د شاگردانو ، مظاهري او اعتصابونه
- د پل خشتي په مسجد کي ، د مذهبي علماو اعتراضیه احتجاج
- دولسي جرگي سره ، نه تفاهم او عدم همکاري
- د محمد هاشم میوندوال او مترقي دیموکرات د گوند سره مجادله

د مترقي دیموکرات د گوند یوه غړي د موسۍ کلا وکیل عبدالرؤف بینوا ، د نوراحمد اعتمادي د دوهم حکومت د اعتماد درایي په غونډي کي ، د ده د حکومت پر

اجراآتو نیوکي وکړي کله چي بینوا د خپل پارلماني وینا یوه برخه د پښتو څخه دري ته را اړوله ، نو ده په کنایي سره نور احمد اعتمادي ته داسي و ویل :

با یار قدیم غم کهن باید گفت

لابد به زبان او سخن باید گفت

پورته څلور عمده معضلي وي چي د نور احمد اعتمادي حکومت یي مشغوله وساتی او د ده د مثبتو کارونو مانع سو ۰ د نور احمد اعتمادي د حکومت ټوله دوره په مجادلي او ناارامیو سره تیره سوه ، تر څو چي د ده حکومت په ولسي جرګي کي د نه اعتماد درایي سره مخامخ سو ۰ او د ۱۹۷۱ کال د مې په میاشت کي مستعفي سو او د ده پر ځای ډاکټر عبدالظاهر د افغانستان صدر اعظم سو . (۲ ۲)

یوه ټوکه

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت په دواړو کلونو کي د دولتي پروژو یوازي مطالعه کیدله ۰ حکومتي اخبارونو به په دغه ارتباط لیکل چي حکومت د پروژو په برخه کي اول فکر کوي او بیا وروسته عمل کوي .

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت په پیل کي د پکتیا د صبریو او احمدزو تر منځ خونړي جګړه پیښه سوه ، چي په کابل کي ویل کیدل چي حکومت په دغو جګړو کي لاس لري ۰ یوه ورځ د ګل پاچا الفت څخه چا پوښتنه و کړه چي حکومت ولي دغه کار کوي ؟ الفت په ټوکه ده ته و ویل چي ((حکومت دوه کاله فکر کاوه او کار یي نه کاوه ، اوس کار کوي خو فکر نه کوي))

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت ترکیب

صدر اعظم	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۹
لومړي مرستیال	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۷ـ۱۹۶۹
دوهم مرستیال	عبدالله یفتلي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۹
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد	۱۹۶۷ـ۱۹۶۹
خارجه وزیر	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۹

داخله وزیر	ډاکټر محمد عمر وردک	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د مالیي وزیر	محمد انور ضیایي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د عدلیي وزیر	ډاکټر محمد اصغر	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د کانو وزیر	انجینر عبدالصمد سلیم	۱۹۶۸_۱۹۶۷
	انجینر محمد حسین مسا	۱۹۶۹_۱۹۶۸
د کرني وزیر	انجینر محمد اکبر رضا	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د فوایدعامي وزیر	انجینر محمد حسین مسا	۱۹۶۸_۱۹۶۷
د پوهني وزیر	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۹_۱۹۶۷
	ډاکټر محمد اکرم	۱۹۶۹_۱۹۶۹
د اطلاعاتو او کلتور وزیر	ډاکټر محمد انس	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د تجارت وزیر	ډاکټر نور علي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د پلان وزیر	ډاکټر عبدالصمد حامد	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د روغتیا وزیره	پیغله کبرا نورزایي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د مخابراتو وزیر	انجینر محمد عظیم ګران	۱۹۶۹_۱۹۶۷
مشاور وزیر	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د قبایلو مستقل رئیس	سید مسعود پوهنیار	۱۹۶۹_۱۹۶۷

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت ترکیب

صدر اعظم	نور احمد اعتمادي	۱۹۷۱_۱۹۶۹
لومړي مرستیال	عبدالله یفتلي	۱۹۷۱_۱۹۶۹
دوهم مرستیال	ډاکټر عبدالقیوم	۱۹۷۱_۱۹۶۹
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد	۱۹۷۱_۱۹۶۹
خارجه وزیر	نور احمد اعتمادي	۱۹۷۱_۱۹۶۹

داخله وزير	انجينر محمد بشير لودين	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د ماليي وزير	ډاکټر محمد امان	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د عدليي وزير	عبدالستار سيرت	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د کانو او صنايعو وزير	امان الله منصوري	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د پوهني وزير	ډاکټر عبدالقيوم	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د کرني وزير	عبدالحکيم	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د فوايد عامي وزير	انجينر محمد يعقوب لعلي	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د اطلاعاتو او کلتور وزير	ډاکټر محمود حبيبي	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د تجارت وزير	ډاکټر محمد اکبر عمر	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د پلان وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د روغتيا وزير	ډاکټر محمد ابراهم مجيد سراج	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د مخابراتو وزير	انجينر محمد عظيم گران	۱۹۶۹-۱۹۷۱
مشاور وزير	غلام علي آئين	۱۹۶۹-۱۹۷۱
مشاوره وزيره	ميرمن شفيقه ضيايي	۱۹۶۹-۱۹۷۱
د قبايلو مستقل رئيس	سيد مسعود پوهنيار	۱۹۶۹-۱۹۷۱

(۲۳)

۱۰ - د پل خشتي په مسجد کي ددیني علماوو غونډي د

تاريخ په اوږدوکي د افغانستان پاچاهانو خلگو ته دا حق نه وو ورکړی چي د حکومت پر اجرااتو انتقادونه وکړي چي په نتيجه کي عامو خلگو به هميشه ويل چي ((دا د سرکار کار دی او په موږ پوري اړه نه لري))

کله چي په ١٩٦٤ کال کي د پاچا په اراده د پاسه څخه د افغانستان خلگو ته د

ديموکراسي حق ورکړ سو، خو د افغانستان خلگ په دي نه پوهيدل چي د ديموکراسي څخه څنگه استفاده وکړي ؟ د افغانستان دولت او حکومت د ديموکراسي د سالم رشد له پاره لازم تدابير و نه نيول او حتي دوی د اساسي قانون متمم قوانين هم نافذ نه کړه ۰ چي په پای کي ځينو اشخاصو او ډلو د دغي سياسي خلا څخه ناوړه استفاده وکړه او خبره دي ځای ته ورسيده چي د افغانستان ملي او اسلامي مقدساتو ته د ديموکراسي تر نامه لاندي ، سپکاوی پيل سو ۰ د مثال په توگه :

ـ په ۱۹٦۸ کال کي د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه د استيضاح په غونډي کي چي زه هم د سامع په حيث حاضر وم ، د بادغيس د مرغاب د ولسوالۍ وکيل غلام رباني شملزي صدر اعظم ته و ويل چي په مسکو کي د غلام سخي غيرت په نامه يوه افغاني محصل قرآن شريف ته اهانت کړی دی او حکومت بايد د دغي موضوع تحقيق وکړي خو حکومت د دغي موضوع پوښتنه و نه کړه ۰

ـ په ۱۹٦۸ کال کي د اصلاح په حکومتي ورځپاڼي کي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو کاريکاتور خپور سو ، چي ځينو خلگو به ويل چي د دغه کاريکاتور هدف حضرت پيغمبر ٫ ص ٫ دی ۰ د اصلاح د ورځپاڼي دغه کاريکاتو د غربي المان د مطبوعاتو څخه اخستل شوی و چي دغه کاريکاتو ، په اول کي د اسرايلو په مطبوعاتو کي خپور شوی و ۰

ـ د کابل په سينماگانو کي د حضرت يوسف په نامه يو فلم په نمايش ايښودل شوی و چي د دغه فلم ځيني برخي د اسلام پر ضد وې ۰

ـ د پرچم په جريدي کي پر لينن درود ويل سوی و ۰

د پورتني اسلام ضد نشراتو او پيښو خبرونه ، د افغانستان شورا او د هيواد عامو خلگو ته و رسيدل ۰ د ۱۹۷۰ کال د اپريل او مې په مياشتو کي د هيواد د ډيرو سيمو ملايان او طالبان د پل خشتي په مسجد کي د ۳ ٤ ورځو له پاره سره يو ځای سوه ، دوی په دغه مسجد کي د دولت او حکومت پر ضد خطابي ورکولي او د دغو علماوو يو مشر مولوي فيضاني و چي هلته يي اسلامي احکام بيانول ۰ په مسجد کي د علماوو

او عامو خلگو شمیر مخ پر زیاتیدو و ، د کابل ښاریانو د دیني علماو سره ډیره همدردي و ښووله ، سوداگرو او عاموخلگو به هره ورځ پخه ډوډي مسجد ته وروړه ۰

حکومت په غیر مستقیم طور د دیني علماوو د ځینو مشرانو سره خبري وکړي ، ولي دغه خبري ناکامي سوي ۰ په دي دلیل چي د دیني علماو غوښتني ، هره ورځ ډیریدلي څو په پای کي دوی ډیري پراخي غوښتني وړاندي کړي ۰دوی په هیواد کي د اسلامي شریعت او حنفي مذهب ، د کا مل تطبیق غوښتنه کوله ۰ دوی د پوهنې د وزارت د تعلیمي نصاب او د نجونو د تحصیل موضوع او د اسلامي حجاب مساله هم مطرح کړه ۰

د افغانستان دولت او حکومت د دیني علماوو دغه اعتصاب او غوښتني د امان الله خان د وخت د حالاتو سره مشابه و بللي نو د دوی غوښتني یي و نه منلي ۰ حکومت فیصله وکړه چي د علماوو دغه حرکت ، د برچي په زور خاموشه کړه سي ۰ د شپي له خوا کله چي علما بیده وو ، عسکري منظم ټولگي د پل خشتي په مسجد ورننوتل او دوی یي په زوره په عسکري لاریو کي واچول او مربوطه ولایاتو ته یي ورسول په ولایاتو کي د دوی څخه په دي مفهوم تعهد نامي واخستل سوي چي (تردي وروسته به د خپل ولایت څخه بل ولایت ته سفر نه کوي او په اعتصابونو کي به برخه نه اخلي)

د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د دي له پاره چي د دیني علماوو پر ضد د حکومت دغه شدید عمل په شوراکي بد انعکاس و نه کړي ، ده په خپله د شورا د ټولو غړو سره ولیدل ۰ زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو په ډلي کي د پاچا حضور ته ورغلی وم ، پاچا د دیني علماوو د دغه اعتصاب او پراخو غوښتنو غندنه وکړه . پاچا وکیلانو او سناتورانوته توصیه وکړه ، چي که په شورا کي د دغي موضوع په ارتباط څوك ناوړه اقدامات کوي د شورا غړي باید د هغه مخه و نیسي ۰ د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د نیمروز د ولایت سناتور متقاعد ډگروال شیر محمدخان د نورو په نمایندگي پاچا ته ډاډ گیرنه ورکړه ۰

د پل خشتي په مسجد کي د دیني علماو د تحصن په برخه کي د کابل په محافلو کي راز راز تبصري کیدي ۰

ـ خینویه استدلال کاوه چي په وروستیو کلونو کي په هیواد کي ډیره بي بندوباري راغلي ده ، اوس د دي وخت رارسیدلې دې چي د دعه آفت مخه باید و نیوله سي .

ـ خیني کسان په دي عقیده وو چي د دیموکراسۍ په دوري کي په پوهنتون او دولتي اداراتو کي د چپو ډلو د نفوذ له پاره ډیره زمینه برابره سوی ده ، د شوروي اتحاد او نورو سوسیالستي هیوادونو سره د افغانستان اقتصادي او کلتوري اړیکي ډیري پراخي شوي دي او افغانستان د نړي د نورو هیوادونو څخه لیري کیږي ، چي د هیواد دغه پالسي د افغانستان د عدم انسلاك د موقف سره برابره نه ده ۰

ـ خینو اشخاصوبه ویل چي د علماوو په صفوفو کي خارجي عناصرو نفوذ کړی دی ، چي د هغو په لمسون دوی غواړي چي په افغانستان کي د ټولو نهضتونو مخه و نیسي ، او بیرته توره ارتجاع په هیواد کي مسلطه کړي ، چي د امریکا په شمول د څو هیوادونو نومونه به یادیدل چي دوی د دغو اعتصاباتو و شا ته ولاړدي .

یوه ټوکه : د دیني علماوو د اعتصاب په وخت کي یوه شپه د امریکا په سفارت کي د دغه هیواد د سفیر ٫ نیومن ٫ له خوا یوه میلمستیا شوی وه ، دغي میلمستیا ته ښاغلی عبدالستار شالیزي هم بلل سوی و ۰ د خبرو په ترځ کي د امریکا سفیرعبدالستار شالیزي تـه ویلـي و ((ږیره دي پـري ایښي ده ، لکه چي د ملایانو څخه بیریدلی یي !)) عبدالستار شالیزي چي ظریف او حاضر جوابه سړی دی ، ده ته په جواب کي ویلي و ((زه د ملایانو څخه نه یم بیریدلې ، بلکه په کابل کي خلګ وایي چي هر هغه څوك چي ږیره ولري تاسي هغه ته پیسي ورکوی)) د امریکا سفیر په جواب کي ویلي و ((موږ پیسي نه لرو)) عبدالستار شالیزي ده ته ویلي و ((که ستاسي وروستي خبره چي تا سي پیسي نه لری ، ربښتیا وي نو ما خپله خبره بیرته واخسته)) وروسته دوی دواړو خندلي وو . (٢٤)

١١ ـ ډاکټر عبدالظاهر حکومت

١٩٧١ ــ ١٩٧٢

ډاکټر عبدالظاهر د عبدالقادر ابراهم خیل زوی دی ، په ۱۲۸۹ ه ش کال (۱۹۱۰) کي د لغمان په ولایت کي زیږیدلی دی ، په ۱۳۱۰ ه ش کال (۱۹۳۱) کي د حبیبي د لیسي څخه فارغ التحصیل سو او په ۱۳۱۸ ه ش کال (۱۹۳۹) کي د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه دوکتورا واخسته ، ده د دولت په لویو چوکیو کي کار کړی دی ۰ په ۱۳۳٤ ه ش کال (۱۹۵۵) کي دی د روغتیا د وزارت د کفیل په حیث مقر سو۰ ډاکټر عبدالظاهر په کراچي او روم کي د افغاني سفیر په حیث هم کار کړی دی ۰ دی د شورا د یوولسمي او دوولسمي دوروو د ولسي جرگو رئیس و ۰ دی د ۱۹٦٤ کال د لوی جرگي رئیس هم و ، چې په دغي جرگي کي د دیموکراسي دورې اساسي قانون تصویب شوی دی . ډاکټر عبدالظاهر یو مؤدب ، خوش طبعه او د بدو څخه بیزاره افغان و (۲۵)

ډاکټر عبدالظاهر د ۱۹۷۱ کال د جون د میاشتي پر ۸ مي نیټي د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو ۰ د ده حکومت د دغه کال د جولای د میاشتي پر شپږمي نیټي د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ، چې د ۱۹۷۲ کال د سبتمبر د میاشتي تر ۲٤ مي نیټي پوري صدر اعظم و ۰ د ده د څوارلسو میاشتو صدارت په حقیقت کي یو داسي عبوري حکومت و ، چې د حکومت ډیر صلاحیتونه د صدارت د مرستیال ډاکټر عبدالصمد حامد او خارجه وزیر محمد موسي شفیق په واك کي وو ۰

دی په دغي لنډي مودي کي د لاندي ستونزو سره مخامخ و :

ـ د پوهنتون شاگردانو او استادانو ، د ده د حکومت څخه د نویو قوانینو د انفاذ غوښتنه کوله چي دغه معضله ده ته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه ور پاته سوی وه ۰د دي موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی۰

ـ دژبو موضوع چي د کتاب په بل ځای کي تشریح سوی ده ۰

ـ د وچ کالي په وخت کي د لوږي او قحطي موضوع .

د غلي د قحطي ورانونکي حادثه چي د طبیعت د ناسازگاریو او حکومت د عدم رسیدگیو له کبله زموږ د هیواد د غور ، بادغیس ، او نورو سیمو ډیر خلگ د لوږي له

لاسه مړه سول ، دوی خپل اولادونه خرڅ کړه ، ډیرو خلګو د خپلو مینو څخه کډې وکړې او د هیواد نورو سیمو ته مهاجر سوه ۰

حکومت د صدارت په چوکاټ کي د کار په مقابل کي د غنمو د ویش یوه اداره د مشاور وزیر عبدالستار سیرت تر مشرۍ لاندي جوړه کړه ، چي له دغي لاري څخه حکومت غوښتل چي د لوږي د ملي فاجعي سره مبارزه وکړي ۰

پاچا او حکومت ته راپورونه ورسیدل چي د هیواد په ځینو سیمو کي مخصوصا د بادغیس او غور په ولایتونو کي ډیر خلګ د لوږي څخه مړه سوی دي او د دغو سیمو ډیرو خلګو د هیواد نورو سیمو ته هجرت پیل کړی دی ۰

د حقایقو د معلومولو له پاره ډاکټر عبدالصمد حامد د یوه لوی هیات په مشرۍ د هرات ، بادغیس او غور ولایتونو ته سفر وکړ ۰ هغه وخت چي دولتي هیات د هرات ښار ته ورسید په زرګونو وږي خلګ د بادغیس د ولایت او د هرات د ولسوالیو څخه د هرات ښار ته مهاجر سوي وو ۰ د دغه هیات یوه غړي د دغي موضوع جریان ما ته داسي ویلي دي . (۲۶) :

په زرګونو خلګ د بادغیس او نورو سیمو څخه د هرات ښار ته ورغلي وو ، د هرات ښاریانو پر دغو وږو مهاجرو باندي پخه ډوډۍ و ویشله ، خو هراتیانود حکومت څخه دا غوښتنه هم کوله چي دغه مهاجر ډیر ژر د هرات د ښار څخه و باسي که نه نو د ښار امنیت به خراب کړي۰ په هغه شپه د کابل څخه راغلي هیات د ډاکټر عبدالصمد حامد په مشرۍ غونډه وکړه ، او دا فیصله یي وکړه ، چي دغه وږي خلګ دي د عسکري لاریو په وسیله فراه او هلمند ته ورسول سي ، چي هلته په (توتانو)خانونه تغذیه کړي ۰

ډاکټر حامد د هرات د والي اجراآت و غندل ، بله ورځ دغه هیات د بادغیس ولایت ته ولاړ په دغه ولایت کي ډیر خلګ د لوږي څخه مړه سوي وو ، د ډیرو خلګو مړي د قلعه نو د ښار په کوڅو کي پراته وو چي ډاکټر حامد او ورسره هیات په خپلو سترګو لیدلي دي ۰ ډاکټر حامد د بادغیس والي ، سرمامور او د زراعت مدیر د دغه ملي فاجعي مسئوول و بلل ، او د دوی برطرفي یي د مرکز څخه و غوښتله ۰ په هغه شپه

کابل راديو د سرمامور عبدالبصير او د زراعت د مدير برطرفي اعلان کړه ۰

بله ورځ دغه هيات د غور ولايت ته ولاړ ، دوی د ولايت په مرکز ، چغچران کي د خلگو د لوي مظاهري سره مخامخ سول ۰ هلته دوی په ډېرو و ويشتل سول ، چي ځيني خلگ ټپيان سول او د ولايت د ماڼې ښيښې يي ماتي کړي ۰ ډاکټر حامد دغور والي د غور د ولايت د فاجعي مسؤول و باله او د مرکز څخه يي د هغه د برطرفي غوښتنه هم وکړه۰ څرنگه چي د کابل راديو د واليانوبرطرفي اعلان نه کړه نو ډاکټر عبدالصمد حامد خپل د هيات وظيفه ختمه و بلله او کابل ته را ستون شو ۰ هيات تصميم نيولې و چي بله ورځ سهار به د صدارت په ماڼې کي يوه غونډه کوي خو دغه غونډه و نه سوه ، ډاکټر عبدالصمد حامد خپله وظيفه پريښووله او څو ورځي وروسته د تـداوې په پلمه اروپـا تـه ولاړ ۰

حکومت دبادغيس ، غور او د افغانستان د نورو سيمو د وږو خلگو سره لازمي اقتصادي مرستي و نه کړي چـي د حکومت د غفلت په وجه د دغو سيمو خلگ ډير تاواني سول۰

صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر چي د يوه لنډ عبوري حکومت مشر و دی په دغي لنډې مودي کي د ډيرو مشکلاتو سره مخامخ سو ۰ ده د ۱۹۷۲ کال د دسمبـر د مياشتي پر ۲٤ مي نيټي استعفا وکړه او د ده پر ځای محمد موسي شفيق د افغانستان صدر اعظم سو ۰

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت ترکيب

صدر اعظم	ډاکټر عبدالظاهر	۱۹۷۲-۱۹۷۱
مرستيال	ډاکټر عبدالصمد حامد	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	۱۹۷۲-۱۹۷۱
خارجه وزير	محمد موسي شفيق	۱۹۷۲-۱۹۷۱
داخله وزير	امان الله منصوري	۱۹۷۲-۱۹۷۱

د ماليي وزير	غلام حيدر داور	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د تجارت وزير	محمد عارف غوثي	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د پلان وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د عدليي وزير	محمد انور ارغنديوال	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د اطلاعاتو او کلتور وزير	محمد ابراهم عباسي	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د پوهني وزير	حميدالله عنايت سراج	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د روغتيا وزير	ډاکټر محمد ابراهم مجيد سراج	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د فوايدعامي وزير	جنرال خوازك زلمې	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د کانو او صنايعو وزير	محمد يعقوب لعلي	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د کرني وزير	عبدالحکيم	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د مخابراتو وزير	نصرت الله ملکيار	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
مشاوره وزيره	ميرمن شفيقه ضيايي	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
مشاور وزير	داکتر عبدالوکيل	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
مشاور وزير	عبدالستار سيرت	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲
د قبايلو مستقل رئيس	محمد ايوب عزيز	۱۹۷۱ـ۱۹۷۲

(۲۷)

۱۲ ـ محمد موسي شفيق څنګه صدر اعظم سو ؟

په ۱۹۷۱ کال کي د نور احمد اعتمادي د حکومت په آخرو مياشتي کي پاچا اراده وکړه چي تر اته کلونو عملي تجربي وروسته بايد پر افغاني ديموکراسي باندي د سره کتنه وسي ۰ پاچا غوښتل چي د اساسي قانون خيني مادي تعديل کړه سي ، پر سياسي ډلو او د شاګردانو پر اجتماعاتو باندي يو څه قيود وضع سي ، د شورا

انتخابات د څه مودي له پاره وځنډول سي او په افغانستان کي د يوه قوي او باثباته حکومت د راتلو له پاره لاره هواره کړه ســـي ۰ د موضوع د روښانولو له پاره د دغه مبحث په سر کي د يوي مقدمي په شکل پر ديموکراسۍ ، د دولت پر ثلاثه قواوو او د پاچا پر لومړی درجه مشاورينو باندي د لاندي مطالبو ليکل ضروري بلل کيږي .

ـ د ديموکراسۍ په کلونو کي د حکومت د کمزوره کولو ، د ثلاثه قواوو د تفکيك او د سياسي ديموکراسۍ د تعميم له پاره کافي هلي ځلي و شوي ۰ ولي په خارجي سياست کي د محمد داود خان د وخت خارجي سياست ، چي د هغه عصر د ايجاباتو پر اساس جوړ سوی و ، يعني د شوروي اتحاد سره د نژديوالي سياست و ، کوم تغيير رانه غی بلکه د ديموکراسۍ په دوري کي تر پخوا لا په پراخه اندازه تعقيب کړه سو ۰

ـ په دولسمي تقنيني دوري کي د ډاکټر عبدالظاهر تر رهبری لاندي د ولسي جرگي د نظم او دسپلين په برخه کي څه اقدامات وسوه ، څرنگه چي دغه اقدامات ډير جدي نه وو نو مؤثر واقع نه سول ، وکيلانو د مصونيت تر نا مه لاندي ، هر هغه څه چي يي غوښتل هغه به يي کوله ۰ د مثال په توگه :

ـ په ۱۹٦٦ کال کي ځينو اروپايي هيوادونو د افغانستان د ولسي جرگي يوه هيأت ته بلنه ورکړه چي د هغه هيوادونو د پارلمانونو څخه ليدنه ورکړي ، د شورا درخصتيو په ورځو کي ، د ولسي جرگي رئيس ډاکټر عبدالظاهر ، د کندهار د ښار د وکيل عبدالرحيم هاتف په شمول څو وکيلان د دغه سفر له پاره و ټا کل ، ولي نورو وکيلانو د ولسي جرگي د رئيس ددغه تصميم سره مخالفت وکړ ، او په ورستيو لحظو کي يي ددغه هيأتت د سفر ممانعت وکړ ۰ په همدغي دوري کي يوي ډلي وکيلانو داخپل حق باله چي غازي ستديم ته په زوره ورننوزي او بيله تکت څخه د لوبو ننداره وکړي ، چي هلته څو وکيلان ووهل سوه . د پوهني وزير ډاکټر پوپل دغه موضوع حل کړه .

ـ په ديارلسمي تقنيني دوري کي ، دولت غوښتل چي يوه وکيل ته په جزاورکولو سره د وکيلانو د مصونيت حدود تثبيت کړي ۰ څرنگه چي د حکومت د دغه کار سره ډير وکيلان مخالف وو نو دغه اقدام هم مثبته نتيجه ور نه کړه (د دي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخي کي راغلی دی)

ـ د ستري محکمي رئيس قاضي القضات ډاکټر عبدالحکيم ضيايي او د دارالانشا آمر ډاکټر وليد حقوقي و ، په عمل کي د دغي محکمي واك د ډاکټر حقوقي په لاس کي و په دغي محکمي کي ورزيده کدرونه ځای پر ځای سوي وو ، ستري محکمي د يوي مستقلي قوي په څير په افغاني ټولني کي تبارز وکړ ۰ ډاکټر وليد حقوقي چي د پاچا نژدي مشاور و ، پاچا غوښتل چي دی ډير ژر د افغانستان صدر اعظم سي ۰

د اساسي قانون ۱۰۵ ماده د دي مانع وه چي ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي کومه دنده وسپارله سي ، پاچا ته مشوره ورکړه سوه تر څو چي په اساسي قانون کي تعديلات راځي ، کيدای سي چي په فرعي قوانينو کي د شورا په وسيله ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي د کار کولو زمينه برابره سي ۰

پاچا د افغانستان د آينده يوه قوي حکومت د جوړولو له پاره ډاکټر عبدالظاهر د کابيني په جوړولو مامور کړ ، په دغه عبوري حکومت کي د پاچا دري عمده مشاورين د صدارت د مرستيالانو په حيث په نظر کي نيول سوي وو ۰ چي تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته به يو د دغو مشاورينو څخه ، صدر اعظم کيږي او دوه نور به د مرستيالانو په توگه په دغه حکومت کي شا مليږي ۰ د پاچا پلان داسي و :

ـ ډاکټر عبدالصمد حامد د صدر اعظم لومړی مرستيال او د پلان وزير

ـ محمد موسي شفيق د صدر اعظم دوهم مرستيال او دخارجه چارو وزير

ـ ډاکټر وليد حقوقي د صدر اعظم دريم مرستيال او داخله وزير (۲۸)

د پاچا دغه خيالي پلان د لاندي مشکلاتو له کبله عملي نه سو :

ـ د پاچا دري واړه مشاورين يو د بل رقيبان وو ، د دوی څخه يوه هم نه غوښتل چي د دوو نورو سره په يوه حکومت کي کار وکړي ۰ ولي پاچا په دغه حقيقت نه و خبر ۰

ـ د پاچا نوموړي مشاورين د مختلفو سليقو خاوندان وو چي په راتلونکي حکومت کي ددوی مثمره همکاري يو نا ممکن کار و ۰

ـ د پاچا دغه مشاورين قانون پوهان وو ، خو پاچا په خارجي سياست ، پوهني ، اقتصاد او اجتماعي ريفورمونو کي مجرب مشاورين نه درلودل ۰

ـ د پاچا دغه مشاورينو ، هريو د صدارت تر چوکۍ په کښته مقام کي کار کولو ته

حاضر نه و او هريوه خان د افغانستان راتلونكې صدر اعظم باله ۰ د مثال په توگه :

ـ ما او ريدلي دي چي د ډاكټر عبدالظاهر د حكومت يوه مهم غړي د وزارتونو ټول پيشنهادونه د دى له پاره په خپل دفتر كي قيد كړي وو چي دې متيقين و چي تر ډاكټر عبدالظاهر وروسته دى د افغانستان صدر اعظم دى او دغه پيشنهادونه به د خپل صدارت په وخت كي تر اجرا لاندي و نيسي ۰

ـ ما د ډاكټر عبدالظاهر د حكومت د يوه بل مهم غړي په ارتباط اوريدلي دي چي د ده په لاربښوونه په ولسي جرگي كي د ژبو موضوع د دي له پاره راپورته سوه چي په دولت كي تشنج راسي او د ډاكټر عبدالظاهر بي واكه حكومت استعفا كولو ته مجبورسي او دى ژر د افغانستان صدر اعظم سي ۰

ـ ما د ډاكټر وليد حقوقي په برخه كي داسي اوريدلي دي چي ده قاضي القضات ډاكټر عبدالحكيم ضيايي ته ويلي وو ((زما زړه نه غواړي چي په راديو او ورځپاڼو كي زما نوم ستاسي تر نامه دمخه ياد سي)) ده په نورو الفاظو ډاكټر ضيايي ته تفهيم كړي وه چي دى د افغانستان راتلونكې صدر اعظم دى ۰ په دي چي په دولتي نشراتو كي د صدر اعظم نوم تر قاضي القضات دمخه اخستل كيږي ۰

د پاچا د دغه پلان د عملي كولو له پاره داسي اقدامات و سول :

د اساسي قانون ۱۰۵ مه ماده داسي حكم كوي ((كله چي د قاضي القضات او د ستري محكمي د غړو وظيفه پاى ته ورسيږي دوى نه سي كولاى چي صدر اعظم ، وزير يا د شورا غړې سي)) ولي په اساسي قانون كي د قاضي القضات يا دستري محكمي د غړي د استعفا په ارتباط څه نه دي ليكل سوي ۰ د دي له پاره چي ډاكټر وليد حقوقي حكومت ته راولي دولت د اساسي قانون د دغي قانوني خلا څخه استفاده وكړه او تصميم يي ونيو چي په يوه فرعي قانون كي يوه داسي ماده په ولسي جرگي كي تصويب كړي چي د هغي پر اساس د ستري محكمي غړې د خپلي وظيفي څخه استعفا وكولاى سي او تر استعفا وروسته ، بيرته د صدر اعظم يا وزير په حيث تعينيدلاى ســـي ۰

ستري محكمي د ولسي جرگي د تقنين د كمسيون څخه چي زه هم د دغه كمسيون

غړې وم ، غوښتنه وکړه چې د قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو پر قانون باندې د سره کتنه وکړي د تقنين کمسيون د ستري محکمي دغه غوښتنه و منله او دغه قانون يي تر بحث لاندي و نيوی ، د دغه قانون څو مادي يي تصويب کري ٠ کله چي دستر محکمي د غړي د استعفا او په حکومت کي د ده د برخي اخستلو په ارتباط يوه وکيل کمسيون ته يو پيشنهاد وړاندي کړ، ما هغه وخت د کمسيون غړو ته و ويل چي پر اساسي قانون باندي د مباحثاتو مجموعه ما لوستي ده ، په دغي مجموعي کي د يوه مقنن له قوله ليکل سوي دي چي ((د ستري محکمي غړې تر استعفا وروسته په حکومت کي کار نه سي کولای)) نو ښه به داوي چي د عدليي د وزارت څخه دغه مجموعه راوغوښتله سي څو د دغي مجموعي تر مطالعي وروسته به په دغه مورد کي تصميم و نيول سي ٠ د تقنين کمسيون دغه پيشنهاد و مانه او د يوه استعلام په وسيله يي د عدليي د وزارت څخه نوموړي مجموعه و روغوښتله ٠

کله چي د ولسي جرگي استعلام د عدليي وزارت ته ورسيد ، حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولوستله، دوی په دي پوه سوه چي پر دغي مشخصي موضوع باندي ډاکټر عبدالصمد حامد اوږدي خبري کړي دي ٠ ده ويلي و ((که د ستري محکمي يو غړې داسي ناروغه سي چي د کارکولو توان و نه لري ، دی حق لري چي استعفا و کړي خو تر استعفا وروسته بايد ده ته په حکومت کي د کار کولو اجازه ور نه کړه سي)) ده داهم ويلي و ((په راتلونکو کلونو کي د دي امکان موجود دی چي يو حزب د ستري محکمي د يوه غړي سره په پټه سازش و کړي او د ده په مرسته خپل رقيب حزب منحل کړي ، او دغه حزب د دغه خدمت په بدل کي ده ته د وزارت چوکي ورکړي ، چي د دغسي يوي احتمالي دسيسي د مخنيوي له پاره د ستري محکمي د غړو د استعفا مخه بايد و نيوله سي))

دغه موضوع په دولت کي ډيره غټه سوه ٠ د پاچا سرياور جنرال محمد عمر خان ما ته و ويل چي د کندهار يوه وکيل پاچا ته اطلاع ورکړه چي فراهي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه لوستي او ده په کمسيون کي ويلي دي چي ډاکټر عبدالصمد حامد د اساسي قانون د جوړولو په وخت کي د ستري محکمي د غړي د استعفا سره مخالفت

کړی دی ۰ پاچا سمدلاسه ډاکټر عبدالصمد حامد خپل حضور ته وباله او په کلکو الفاظو يي د ده څخه د ده د وينا پوښتنه کړي وه ۰ ډاکټر حامد پاچا ته په جواب کي ويلي و چي ((زما د هغه وخت خبري د قانون متن نه دی بلکه د يوه شخص خبري دي اوس شورا کولای سي چي د ستري محکمي د غړي د استعفا په برخه کي په قانون کي کومي مادي ته ځای ورکړي)) (۲۹) ما په هغو ورځو کي ډاکټر عبدالصمد حامد په جلال آباد کي وليد ، ده د ګيلي په شکل ما ته و ويل ((تا د ستري محکمي د غړي د استعفا پر موضوع باندي زه د پاچا سره مواجه کړم)) چي البته دغه کار ما نه و کړی . د ډاکټر عبدالصمد حامد تشويش داو چي د ولسي جرګي د دغه جريان څخه پاچا داسي انتباه نه وي اخستي چي ګواکي ډاکټر حا مد ، حکومت ته د ډاکټر وليد حقوقي د راتلو مخالف دی او اوس ده وکيلان دغي موضوع ته متوجه کړي دي۰

د تأ سف ځای دادې چي حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرګي ته د لوستلو له پاره ور نه کړه ، د هغه پر ځای حکومت د کمسيون د غړو تر منځ نفاق واچاوه ۰ حکومت د کمسيون دايمي غير حاضر غړي حاضر کړه او د دوی په وسيله يي کمسيون ته داسي پيشنهاد وړاند کړ چي ((حکومت بايد د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرګي ته راوانه ستوي)) د دغه حرکت رهبري د پکتيا د يوه وکيل پر غاړه وه . (۳۰)

د حکومت د دغه ناوړه اقدام په مقابل کي زما په شمول د کمسيون اکثرو غړو د تقنين د کمسيون څخه استعفا وکړه ۰ د وکيلانو د استعفا په نتيجه کي د تقنين کمسيون د منځه ولاړ او د ډاکټر وليد حقوقي له پاره حکومت ته د ورتلو لاره خلاصه نه سوه ۰ څرنګه چي وروسته معلومه سوه ، د تقنين په کمسيون کي د تشنج په راوړلو کي د يوه مهم وزير لاس و ۰

دلته دا خبره هم د يادولو وړ بولم چي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ما ته د لوستلو له پاره د هغه وخت د عدليي وزير عبدالستار سيرت راکړي وه ۰

اوس به راسو دي موضوع ته چي محمد موسي شفيق څرنګه صدر اعظم سو ؟

په روم کي د افغاني سفارت يوه ما مور ماته و ويل چي په ۱۹۷۲ کال کي پاچا ،

ډاکټر عبالصمد حامد او محمد موسي شفیق په افغاني سفارت کي د دي له پاره سره یو ځای کړل چي د راتلونکي حکومت په ارتباط ددوی نظریات واوري ۰ په دغي غونډي کي حتي افغاني سفیر نور احمد اعتمادي برخه نه درلوده ۰

پاچا لومړي د ډاکټر حامد څخه پوښتنه وکړه چي ((تردي وروسته په افغانستان کي څه کارونه باید و سي ؟)) ډاکټر حامد وویل ((افغانستان په خطر کي دی او باید ژر په هیواد کي اضطراري حالت اعلام سي ، چي په دغه حالت کي به د شورا صلاحیتونه د منځه ولاړه سي ، د ملي جرایدو نشرات به متوقف سي ، پر سیاسي ډلو به قیود وضع سي ، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کي تعدیلات راسي ، د دیموکراسي اساسات به په تدریجي ډول په هیواد کي تر اجرا لاندي و نیول سي))

محمد موسي شفیق د ډاکټر عبدالصمد حامد پورته نظریات په دي ډول رد کړي وو۰ده ویلي وو ((هغه حالات چي د اساسي قانون په ۱۱۳ مادي کي د اضطراري حالت د اعلامولو له پاره ذکر سوي دي په افغانستان کي نه دي راغلي ، د اضطراري حالت په اعلامولو سره هنگامي ایجادیږي ، خو د افغانستان اوسني ستونزي د نورو مؤثرو لاروڅخه په ښه توگه حل کیدلای سي)) ده د شورا په ارتباط ویلي و ((دشورا د اوسني دوري وروستې کال دی چي دغه تقنیني دوره خو میاشتي وروسته پای ته رسیږي ، حکومت کولای سي چي د شورا نوي انتخابات د څه مودي له پاره و ځنډوي په دي ترتیب چي ستره محکمه به د انتخاباتو د نظارت څخه استنکاف وکړي او پاچا به د ستري محکمي دغه غوښتنه و مني ۰ د پاچا په فرمان به د انتخاباتو کمشنر و ټاکل سي ۰ دغه مراحل چي هرڅومره حکومت و غواړي اوږدولای سي))

ده د ملي جرایدو په ارتباط ویلي و ((حکومت به د موجوده جرایدو د امتیاز خاوندان په حکومتي چارو کي مقرر کړي او نوو جرایدو ته به د امتیاز حق ورنه کړي))

ده د سیاسي ډلو په ارتباط ویلي و ((د ټولو سیاسي ډلو غړي د پوهنتون یا ښوونځیو شاگردان یا هم د دولت ما مورین دي ۰ حکومت به د دوی د مشرانو سره خبري وکړي او دوی ته به اخطار ورکړي چي تر دي وروسته دوی باید په دولتي چارو

کي گوتي و نه وهي٠ دوی ته به و ويل سي چي د تخلف په صورت کي به د دوی غړي د مربوطه ځايونو څخه و ايستل سي)) ده ويلې وه ((زه تعهد کوم چي د دغي لاري څخه سياسي ډلي تر کنترول لاندي راتلای سي)) .پاچا په دغي غونډي کي محمد موسي شفيق ته ويلي و چي ته د افغانستان راتلونکې صدر اعظم يي او ډاکټر حامد په دغي غونډي کي پاچا ته څرګنده کړه چي دی په راتلونکي حکومت کي د محمد موسي شفيق سره کار نه کوي . پاچا ډاکتر حامد او شفيق ددي له پاره يوه پارك ته ليږلي وو چي ډاکټر حامد په دي قانع کړه سي چي په راتلونکي حکومت کي د شفيق سره کاري وکړي ، تر خبرو وروسته شفيق پاچا ته ويلي و چي ډاکټر حامد وعده راکړي ده چي شپږ مياشتي وروسته به همکاري راسره وکړي ، او ډاکتر حامد پاچا ته ويلي و چي شفيق بايد واده وکړي په دي چي يو صدر اعظم بايد ميرمنه ولري .

۱۳ ـ ډاکټر عبدالصمد حامد ولي صدر اعظم نه سو ؟

ډاکټر عبدالصمد حا مد چي يو حقوقدان دې د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د تسويد د کميټي مهم غړی و ، دی د ديموکراسې په حکومتونو کي د پوهنتون رئيس ، د پروان والي ، د پلان وزير او د صدارت مرستيال و ، ده د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي د بادغيس او غور د واليانو د سبکدوشي پـر موضوع ، خپله وظيفه پيښوولي ، ده د افغانستان د جهاد په وخت کي د مولوي محمد يونس خالص د اسلامي حزب سره نژدي همکاري درلودله ، ښايي دده دغه همکاري به د جهاد د پياوړي کيدلو په خاطر وه ، په دي چي مولوي خالص په افغانستان کي دديموکراسې او آزادو انتخاباتو سره موافقه نه درلودله٠ (۳۱)

دلته دامطلب د ليکلو وړ بولم چي په دغه وخت کي د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل ، کوم حکومت چي د ډاکټر عبدالظاهر تر حکومت وروسته په هيواد کي راځي بايد لاندي عمده وظايف سر ته ورسوي :

ـ ددغه حکومت په وسيله افغانستان د شوروي اتحاد څخه بايد فاصله و نيسي او غربي نړي ته ور نژدي ســي .

ـ د پښتونستان موضوع ، د ډيورنډ کرښه او د هلمند د اوبو معضله د پاکستان او

ایران د حکومتونو سره د دوستانه لارو څخه حل کړه سي .
- د خلیج د مړو هیوادونو په مرسته په هیواد کي اقتصادي پروژ په کار واچولي سي .
- په هیواد کي د سیاسي او ایدیولوژیکي بي نظمیو د مخنوي په خاطر باید د احزابو قانون ډیر ژر تر اجرا لاندي ونیول سي . د اجتماعاتو ، معارف او لوړو تحصیلاتو حساس قوانین په تقنیني فرامینو ژر نافذ کړه سي .

د پورته عمده اهدافو د سرته رسولو د پاره په هیواد کي د اضطراري حالت اعلامول یو لازمي کار و . د روم په غونډي کي هغه نظریات چي ډاکټر عبدالصمد حامد ، پاچا ته وړاندي کړي وو ، هغه نظریات ډیر پر ځای وو ، چي د ده د پیشنهاد په فوري تطبیق سره ممکنه وه چي د محمد داود خان د کودتا مخه هم نیوله شوي وای خو پاچا په لاندي دلایلو نه غوښتل چي په دغي مرحلي کي ډاکټر عبداالصمدحامد د افغانستان صدر اعظم سي :

- ډاکټر عبدالصمد حامد په ځته محمدزي دي ، پاچا لازمه نه بلله چي د نور احمد اعتمادي تر اوږده حکومت او د ډاکټر عبدالظاهر تر لنډ حکومت وروسته ، بیا یو محمدزي د اوږدي مودي له پاره د افغانستان صدر اعظم سي ۰

- ډاکټر عبدالصمد حامد د مسایلو د حل په لاره کي انعطاف پذیره نه دي ، ښایي د پاچا کورني مشاورینو لکه سردار عبدالولي او سلطان محمود غازي د ډاکټر حامد د صدر اعظم کیدلو سره موافقه نه وي کړي ۰ د پاچا راتلونکي پلان سوی حکومت چي په هغه کي به د پاچا لومړي درجه مشاورینو برخه اخستي وای ، لکه چي دمخه یي یادونه وسوه ، د پاچا د مشاورینو له خوا تخریب کړل سو . زه په دي نه یم خبر چي په خپله پاچا په دغه مطلب پوهیدلي و او که یه ؟ ولي ډیر نور افغانان په دغه موضوع پوهیدل چي په ځینو ملي اخبارونو کي په دغه ارتباط لیکني هم ســوي دي .

۱٤ - د محمد موسي شفیق حکومت

۱۹۷۲ـــ۱۹۷۳

محمد موسي شفیق د مولوي محمد ابراهم کاموي زوی دی او په ۱۹۳۱ کال کي په

کابل کي زیږیدلی دی ۰ ده د کابل د عربي دارالعلومو مدرسه لوستي ده او وروسته يي په اسلامي حقوقو کي په قاهره کي د الازهر د پوهنتون څخه ليسانس اخستی دی ۰ ده د امريکا د کولمبيا د پوهنتون څخه هم په بين المللي حقوقو کي ليسانس تر لاسه کړی دی ۰ ده د عدليي په وزارت کي په کار پيل وکړ او د حقوقو په پوهنځي کي يي استادي کړي ده په عدليه وزارت کي معين او بيا دخارجه چارو په وزارت کي مشاور و ۰ په قاهره کي افغاني سفير او د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کي خارجه وزيرهم و ۰

محمد موسي شفيق چي ډير زيرك او د دربار په رمز آگاه سړی و ، په اسلامي علومو پوهيدی ، شاعر او ليکوال هم و ۰ پښتو ، دري ، عربي ، انگريزي او فرانسوي ژبي يي زده وي ، نو په دغه وجه دی ډير ژر پاچا ته نژدي سو اود پاچا لومړی درجه مشاور سو ۰ دی د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د مياشتي په ۲٤ نيټي د پاچا له خوا د کابيني په جوړولو مامور کړه سو . (۳ ۲)

محمد موسي شفيق په تجمل پرستي کي ډير افراط کاوه ، ده د خان له پاره يو موټر د فراسي څخه په الوتکي کي راوغوښت ۰ د جمهوريت په وخت کي دغه موټر د افغاني سفير زلمي محمود غازي د استفادي له پاره تهران ته وليږل سو . د ده دريشي په خارج کي جوړيدلي ، ده په جلال آباد کي د هډي فارم ته نژدي د خان له پاره يو افسانوي کور جوړاوه ، د قرغي بند ته نژدي يي پر يوي تپي باندي د کوچيانو کيږي ودروله ، چي هلته يي هم د يوه داسي مجلل کور جوړول په نظر کي نيولي و چي د خپل کور څخه به د اوبو ډنډ ته په برقي ليفت کي کښته کيدی او په يوي کښتتی کي به يي سير او ننداره کولای .

د محمد موسي شفيق په هکله څو نوري خبري

ـ په ۱۹۷۰ کال کي کله چي محمد موسي شفيق په قاهري کي افغاني سفير و په هغه وخت کي د ايران يو عالي رتبه هيأت د هلمند د اوبو د مذاکراتو له پاره کابل ته سفر کاوه ۰ محمد موسي شفيق ، صدر اعظم نور احمد اعتمادي ته اطلاع ورکړه چي دی غواړي چي د ايراني هيأت د ليدلو له پاره کابل ته سفر وکړي ۰ نور احمد اعتمادي

ده ته په جواب کي ويلي و ((کابل ته ستاسي د راتګ ضرورت نه سته)) خو محمد موسي شفيق د صدر اعظم د مخالفت سره سره کابل ته سفر وکړ او د ايراني هيأت سره يي په مذاکراتو کي برخه واخسته . (۳ ۳) شايد چي د ايراني هيأت مشر به اردشير زاهدي و چي افغانستان ته يي سفر کړی و او نور احمد اعتمادي د محمد موسي شفيق او اردشير زاهدي په ښو مناسباتو خبر نه و .

اردشير زاهدي چي د جنرال زاهدي زوی او د ايران د پاچا زوم دی ، ده د پيك پارسيان د اخبار د ۲۰۰۲ کال د می د مياشتي د ۱۷ نيټي په ګڼې کي په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((د هلمند د اوبو موضوع ما د خپل خارجه وزارت په وخت کــي د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه سره حــل کړي ده)) دی داهم وايي چي ((زه د محمد موسي شفيق سره دده دسفارت په وخت کي په قاهري کي دوست سوی وم او د افغانستان پاچا زموږ په ښو مناسباتو خبر و . کله چي د افغانستان پاچا ايتاليا ته په رسمي سفر بلل سوی و ، ده ما ته بلنه راکړه چي روم ته ورسم او محمد موسي شفيق په دي قانع کړم چي د افغانستان د صدارت وظيفه و مني))

ـ پاچا ته نژدي د خارجه وزارت يوه ما مور ويلي و چي ((پاچا د دولت د ډيرو مامورينو قدر کوي ، ولي محمد موسي شفيق ، د عشق تــر سرحده پر پاچا باندي ګران دی)) (٤ ۳)

ـ د دربار پخواني وزير علي محمد خان ويلي و ((زه په دربار کي لوی سوی يم خو د محمد موسي شفيق په اندازه د دربار په رمز نه پوهيږم)) (٥ ۳)

ـ د خارجه وزارت يوه مامور و ويل چي په ۱ ۹ ۷ ۱ کال کي کله چي پاچا مسکو ته رسمي سفر درلود، خارجه وزير محمد موسي شفيق هم دپاچا د دغه سفر ملګرې و . شفيق د مسکو څخه يوه بل اروپايي هيواد ته تې ، دی د پاچا سره تر خدای امانې وروسته نژدي شل ګا مه ددي له پاره پر شا تی چي مخ يي د پاچا و خوا ته وي ۶ ۳

ـ په ۱۹۷۱ کال کي د ولسي جرګي د بين المللي روابطو کمسيون ، خارجه وزير محمد موسي شفيق د پښتونستان د قضيي په ارتباط نوموړي کمسيون ته غوښتې و ، زه او څو نور وکيلان هم د مباحثاتو د اوريدلو له پاره هغه کمسيون ته ورغلي وو ۰ نور

وزيران معمولآ د يوي ډلي مامورينو سره يو ځای ولسي جرگي ته راتلل ، ولي خارجه وزير محمد موسي شفيق يوازي كمسيون ته حاضر سو ، حفيظ الله امين او ببرك كارمل هم ددغه كمسيون غړي وو . د آجندا مطابق د كمسيون منشي محمد شاه رحمتيان د ده څخه د پښتونستان پر موضوع باندي توضيحات و غوښتل ٠

محمد موسي شفيق په سړه سينه ، په خو لنډو او سنجيده جملو كي دوی ته داسي و ويل ((هغه توضيحات چي نن يي تاسي زما څخه غواړې زه هم د داسي توضيحاتو اوريدلو ته ضرورت لرم)) ده زياته كړه ((كله چي زه خارجه وزارت ته ورغلم نو ما د مربوطه څانگي څخه د پښتونستان د موضوع سوابق و غوښتل ، دغي څانگي ما ته وويل چي پر دغي موضوع باندي هميشه د خارجه وزارت څخه دباندي تصميم نيول كيږي او د دغي موضوع ټول سوابق په ارگ يا د خلگو په كورونو كـي دي)) ده دا هم وويل ((اوس ما فيصله كړي ده چي د خارجه وزارت ټول وظايف په دغه وزارت كي متمركز كړم ، او د پښتونستان د موضوع ټول سوابق پيدا كړم او په يوه ځای كي يي راغونډ كړم ٠ اوس د وكيلانو خوښه ده چي هغه مختصر معلومات چي زه يي د پښتونستان پر موضوع باندي لرم هغه تاسي ته و وايم او كه ما ته فرصت راكوې چي زه د دغي موضوع سوابق پيدا كړم او وروسته بيا يو جامع معلومات تاسي ته وړاندي كـړم)) د بين المللي روابطو كمسيون د رايو په اتفاق دا ومنله چي خارجه وزير محمد موسي شفيق ته دي فرصت وركړه سي چي پر دغي موضوع باندي دي اساسي او عمده مطالب راټول كړي او د كمسيون په بلي غونډي كي دي كمسيون ته وړاندي كړي٠ څو شيبي وروسته محمد موسي شفيق د كمسيون څخه و وت او بيـا هيڅ وخت ده د دغه كمسيون په غونډي كي برخه وانه خسته . (۳۶)

ـ محمد موسي شفيق چي د ډاكټر عبدالظاهر په حكومت كي دخارجه چارو وزير و ده امر وكړ چي د خارجه وزارت ټول مامورين بايد سهار پر معيين وخت خپلو وظايفو ته حاضر سي او د مامورينو د حاضري په كتاب كي لاس ليكونه وكړي ٠ خو د ده د امر باوجود ، د سلطنتي كورنی ځني غړي پر ټاكلي وخت خپلو وظايفو ته نه راتلل او ده دغه مامورين نه غير حاضر كول ، بلكه دی به سهار په خپله د دغو مامورينو

کورونو ته ورتی او دوی به یي د خانه سره دخارجه چارو وزارت ته راوستل . (۳۷)

د محمد موسي شفيق د حکومت ترکيب

صدر اعظم	محمد موسي شفيق	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	۱۹۷۲_۱۹۷۳
خارجه وزير	محمد موسي شفيق	۱۹۷۲_۱۹۷۳
داخله وزير	نعمت الله پژواك	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د مالي وزير	محمد خان جلالر	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د پوهني وزير	ډاکټر محمد ياسين عظيم	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د مخابراتو وزير	نصرت الله ملکيار	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د فوايد عامي وزير	جنرال خوازك زلمې	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د كانو او صنايعو وزير	غلام دستگير عزيزي	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د کرني وزير	ډاکټر عبدالوکيل	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د پلان وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۷۲_۱۹۷۳
د اطلاعاتو او کلتور وزير	صباح الدين کشککي	۱۹۷۲_۱۹۷۳

(۳۸)

۱۵ ـ د محمد موسي شفيق د حکومت اجراآت

وروسته تر هغه چي په شورا کي د هلمند د اوبو معاهده تصويب سوه محمد موسي شفيق خپله توجه د حکومت اساسي کارونو ته واړوله ۰

ـ په سر کي ده د راتلونکي شورا د انتخاباتو موضوع ته توجه وکړه ۰ د پخوانې فيصلي پر اساس ، ستري محکمـي پـه انتخاباتو کي د نظارت څخه د استنکاف پيشنهاد ، پاچا ته وړاندي کړ ۰ د پاچا په امر د حکومت او ستري محکمي څخه يو ګډ هيأت جوړ سو چي د راتلونکو انتخاباتو له پاره د انتخاباتو د کمشنري موضوع تر غور لاندي و نيسي . (۳۹)

ـ محمد موسي شفيق د حکومت پارلماني رياست د تجارت د وزارت ودانې ته چي

د شورا تر خنګ و انتقال کړ او ده په خپله د پارلماني رياست دنده پر غاړه واخسته ده د شورا د ډيرو غړو سره خبري و کړي او دوی يي په دي قانع کړل چي د شورا انتخابات به د څه مودي له پاره ځنډيږي ۰ ده به دشورا ځينو غړو ته په راتلونکو انتخاباتو کي د مرستي وعده هم ورکوله . محمد موســي شفيق د راتلونکي شورا د غړو د اهليت پر موضوع او زما پر آينده همکاری باندي زما سره هم اوږدي خبـري کړي دي . په دي دليل چي زما خود ستايي تعبيير نه سي ، نوليکل يي دلته لازم نه بولم .

ـ محمد موسي شفيق د ملي جرايدو ځيني چلونکي په حکومتي کارونو کي مقرر کړل چي په دغه اقدام سره دځو مهمو جرايدو نشرات متوقف سوه ۰

ـ د محمد موسي شفيق په حکومت کي د(مفاهمي) د ډلي ځو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چي دغه معينان به ډير ژر د وزيرانو په حيث ټاکل کيدل ۰

ـ د عالــي تحصيلاتــو د وزارت اساس نامه د پوهنــي پــه وزارت کــي جوړه سوه، د ادبياتو د پوهنځــي د يوه استاد د تقرر فـرمـان د همدغه وزارت د معين په حيث اخستل شوې و۰

ـ د مذهبي ډلو د خوشحالولو له پاره په کابل راديو کي آذانونه پيل سوه ، محمد موسي شفيق د شير پور مسجد ته مخامخ د شهر غلغله په نامه رستورانت د چپه کولو امر ورکړ۰ د ده په امر په دارالامان کي د کليسا تعمير و نړول سو ۰

ـ محمد موسي شفيق د هيواد ټولو سياسي ډلو ته خبر ورکړ چي تر دي وروسته بايد دوی د حکومت پر ضد د مي د لومړي ورځي د مظاهراتو څخه ډډه وکړي (٤٠)

ـ د پرچم د ډلي د يوي باخبري منبع په قول ((شفيق د خلق او پرچم د مشرانو سره اوږي خبري کړي وي او ظاهرا يي په مهارت ښه فضا جوړه کړي وه او غالبا همدايي د مرګ عامل وګرځيدی ، ببرک کارمل حتی ده ته د اعتماد د رايي ورکول هم مطرح کړی و چي د مير اکبر خيبر د جدي مخالفت په اثر ممکن نه شــو)) د اعتماد درايي په غونډي کي ببرک کارمل د محمد موسی شفيق حکومت ته مخالفه رايه ورکړه ، ولي د غونډي په پای کي ده زموږ سره يو ځای شفيق ته مبارکي وويله . حفيظ الله

امین د اعتماد د رایي په وخت کي په غونډي کي حاضر نه و ، دی تر غونډي وروسته ولسي جرگي ته راغی (٥٢)

ـ د محمد موسي شفیق حکومت د اجتماعاتو د قانون مسوده جوړه کړه ، او د کابیني پر غړو یي و ویشله ، خو یوه میاشت وروسته حکومت د خپل تصمیم څخه منصرف سو او د هغه پر ځای یي د اجتماعاتو مقرره جوړه کړه او د وزیرانو په مجلس کي یي تر بحث لاندي و نیوله . (٤١)

داسي ښکاري چي په سر کي محمد موسي شفیق غوښتل چي د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندي کړي ، خو وروسته دې د دغه کار څخه په دي دلیل پښیمانه سوې دې چي که د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندي سي د دي احتمال سته چي په دغه وخت کي به د پوهنتون شاگردان د شورا په مخ کي مظاهره و کړي او د عقرب د دریمي حادثه به بیا تکرار سي ۰

ـ محمد موسي شفیق د شورا د آخري اجلاس د وروستي نیټي رارسیدلو ته چي د اسد د میاشتي ۲ ۲ نیټه ده ، منتظر و ۰ ده په دغه ورځ د خپل حکومت د خط مشي تفصیل او د خپل حکومت اصلاحي پروگرام د عا مو خلگو په اطلاع رساوه خو ده د همدغه کار فرصت پیدا نه کړ ۰

ـ صباح الدین کشککي په خپل اثر کي لیکي چي محمد موسي شفیق غوښتل چي په حکومت کي د سلطنتي کورنی د غړو د مداخلاتو مخه و نیسي . (٤٢)

د دي امکان سته چي محمد موسي شفیق ته به وظیفه ورکړه سوي وي چي په هیواد کي د محمد داود خان پر حرکاتو باندي قیود وضع کړي ، څکه چي د کابل په سیاسي حلقو کي ویل کیدل چي محمد داود خان د ځینو سیاسي ډلو تر شا ولاړ دی ۰ که دغه حدس حقیقت ولري نو په قوي احتمال د محمد موسي شفیق اقداماتو بـه د سرطان د ۲٦ کودتا تسریع کړي وي ۰

د اوضاع د مطالعي څخه داسي معلومیږي چي محمد موسي شفیق د دیموکراسي په لسو کلونو کي پاچا ته خپل د استادي چمونه نه و ورښوولي ، دی په دي پوهیدی چي یو وخت به دی د افغانستان صدر اعظم سي او په دغو استادي چمونو به افغاني

ديموکراسي په نوې مجرا کي واچوي. د ده دغه اقدام (تراختر وروسته نکريزي) سوي په دي چي محمد داود خان کودتا وکړه ، سلطنتي نظام او حکومت دواړو ته يي سقوط ورکړ . ما داسي اوريدلي دي چي د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي پر ۱٦ نيټي د مازديگر پر پنځو بجو محمد موسي شفيق د هيواد د کراړي او امنيت راپور په تيلفون کي پاچا ته ورکړي و . خو (نه) ساعته وروسته د هغي شپې پر دوو بجو د محمد داود خان کودتا پيل سوه ، او په پنځو ساعتونو کي يي د سلطنت کمبله ټوله کړه او د سهار پر اوو بجو د محمد داود خان په وينا سره په هيواد کي سلطنتي نظام ړنگ سو او د هغه پر ځای جمهوري نظام ودرول سو .

يوه ټوکه : د هلمند د اوبو د معاهدي تر تصويب يوه نيمه مياشت وروسته ، محمد داود خان کودتا وکړه . په هغه وخت کي ډيرو افغانانو داسي فکر کاوه چي دغه کودتا د هلمند د اوبو د معاهدي د مخنيوي له پاره شوی ده . د کودتا په ورځ محمد موسي شفيق بندي سو دده په ارتباط په کابل کي داسي يوه ټوکه شايع سوه :

محمد موسي شفيق چي خيالور ويښتيان (څوڼي) درلودلي ، وايي چي جمهوري دولت د ده دويښتيانو د خريلو امر کړي و . ولي ده د خپلو ويښتيانو تر خريلو دمخه د هغو لنديدل ددوی څخه غوښتي و ، خو ده ته په جواب کي وويل سوه چي اوبــه نسته ، په دي چي ټولي اوبه تا ايران ته ورکړي دي.

ديموکراسي دوري ته يوه کتنه

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د ۱۲٦ مادي دحکم پر اساس ، انتقالي حکومت د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين جوړ او نافذ کړه . دغه حکومت د احزابو او ولايتي جرگو قوانين تسويد او دوولسمي تقنيني دورې ته يي د تصويب له پاره وړاندي کړه . ولي دغه حکومت د اجتماعاتو د قانون په برخه کي هيڅ اجراآت و نه کړه . څرنگه چي د احزابو ، ولايتي جرگو او اجتماعاتو قوانين د ديموکراسي په ټولي دوري کي په هيواد کي نافذ نه سوه ، دغه کار افغاني ديموکراسي ډيره تاواني کړه .

د اجتماعاتو قانون : د ملي امنيت او د ديموکراسۍ د سالم رشد له پاره په هريوه هيواد کي د اجتماعاتو د قانون موجوديت ضروري شميرل کيږي۰ د مثال په توگه د امريکا هيواد، د اجتماعاتو د تنظيم له پاره قاطع قوانين لري ، په دغه هيواد کي تر هغو چي ځوك د اجتماع دقيق وخت ، د اجتماع هدف ، ځای او خط السير وه امنيتي مقاماتو ته څرگند نه کړي او د پوليسو د دفتر څخه ليکل شوي اجازه نامه وانخلي ، حتي د درو کسانو اجتماع د قانون خلاف ده او اجتماع کونکي تر قانوني تعقيب لاندي راځي ۰ ولي په افغانستان کي به سياسي ډلو د امنيتي مقاماتو د اجازي پرته دوامداري مظاهري کولي خو امنيتي مقامات په دي نه پوهيدل چي څه وکړي ؟

دولايتي جرگو قانون : د اساسي قانون د ٤٥ مي مادي د حکم مطابق ، د مشرانو جرگي دريمه برخه سناتوران ، د ولايتي جرگو څخه د مشرانو جرگي ته ورتلل چي د هر ولايت ، ولايتي جرگه يو سناتور مشرانو جرگي ته وراستوي ۰ ولي د ديموکراسۍ په ټولي دوري کي ، ولايتي جرگي جوړي نه سوي او دريمه برخه سناتوران مشرانو جرگي ته معرفي نه سول او د مشرانو جرگي د غونډو نصاب پوره نه و ، نو څکه د مشرانو جرگي ټول تصويبونه بايد قانوني هم نه وي ۰

د ديموکراسۍ په ټولي دوري کي د ولايتي جرگو موضوع په شورا ، جرايدو او سياسي حلقو کي د بحث او انتقاد موضوع وه ۰ گل پاچا الفت د ډاکټر عبدالظاهر حکومت ته د اعتمادد رايي دغونډو د ويناگانوو څخه د هغو وکيلانو نومونه چي د ولايتي جرگو د جوړيدلو غوښتنه يي کړي وه ، په يوي مقالي کي د انيس په ورځپاڼي کي خپاره کړل ۰ ددغي احصائيي له مخي دولسي جرگي اکثرو وکيلانو د ولايتي جرگو جوړيدل غوښتي وو ، خو د افغانستان دولت دغي موضوع ته توجه و نه کړه (٣ ٤)

د سياسي احزابو قانون : په نړۍ کي داسي هيواد نسته چي ديموکراسي نظام ولري ، ولي هلته د اجزابو قانون موجود نه وي ۰ د افغانستان پاچا او حکومت په نامعلوم دليل په هيواد کي د احزابو د قانون د انفاذ سره مخالفت کاوه۰ ولي ډيري سياسي ډلي لکه مترقي ديموکرات ، افغان ملت ، جمعيت اسلامي ، خلق او پرچم ، شعله جاويد او داسي نوري ډلي عملاجوړي سوي وي دغو ډلو خپلي حزبي مرامنامي

نشر کړي ، هري ډلي نشراتي اورگان درلود ، د ډلي هر غړي به خپل حزب ته حق العضويت ورکاوه ۰ دوی په مظاهراتو کي فعاله برخه اخسته ، ځينو ډلو په پارلمان کي نمايندگان درلودل ، چي گواکي د قانون تر توشيح دمخه نوموړي ډلي منظم حزبونه وو۰ د دغه حزبونو له پاره حکومت يو کار نه و کړی ، هغه داچي د احزابو د مرامنامود ثبت له پاره کومه اداره نه وه جوړه شوي ، چي البته دغه کار دډيرو احزابو په گټه و.

د افغانستان دولت داسي فکر کاوه چي که دولت د احزابو قانون نافذ نه کړي ، نو په هيواد کي به احزاب موجود نه وي ۰ د دولت دغه تصور د فراه د خلگو هغي ټوکي ته ورته دی چي وايي د چا خورجين غلو وړی و ، دی په دي خوشحاله و چي د خورجين کيلي د ده سره ده . په ١٩٧٠ کال کي ببرك کارمل د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي و ويل چي ، تردي وروسته به د خلق ديموکراتيك جريان ته د خلق ديموکراتيك حزب ويل کيږي ده دغه مطلب په دري او ماتي گوډي انگريزي ژبو و وايه چي د ده وينا د ولسي جرگي په جريدي کي ثبت شوي ده ۰ څرنگه چي ده د قانون تر انفاذ دمخه خپله ډله د حزب په حيث اعلان کړه ، ډيرو وکيلانو داسي فکر کاوه چي دی به د دغه مشهود جرم په وجه تر عدلي او قانوني تعقيب لاندي راسي خو حکومت دغي موضوع ته توجه و نه کړه . (٤٤)

د افغانستان پـه غيـر حزبـي شورا کـي ، د افغانستان دولت او حکومت د لاندي ستونزو سره مخامخ وو :

- د دولسمي تقنيني دوري په وروستي کال کي چي وکيلان ولسي جرگي ته منظم نه ورتلل نو د دولت د بوديجي د تصويب پاره ، د ستري محکمي د دارلانشا د آمر ډاکټر وليد حقوقي د دفتر پر ميز پرته وه ، او هر وکيل به هلته ورتې او د بوديجي پاڼه به يي امضا کوله .

- پـه ديارلسمي تقنيني دوري کـي د صنعتـي بانکونو قانون د پاچا پـه مستقم خواهش وکيلانو و مانه ۰

- په ديارلسمي تقنيني دوري کي ، د نور احمد اعتمادي دوهم حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي ، حکومت مجبور و چي د ٢١٦ وکيلانو څخه د اعتماد د رايي

غوښتنه وکړي ۰ په دغه ارتبا ط د حکومت مشاور وزیر چي د وکیلانو د اعتماد د رایو شمیرل يي پر غاړه و ، په ټوکه ویلي و چي هر وکیل چي به حکومت ته درایي وعده ورکوله ، دغه وکیل به د څونورو وکیلانو د رایي ذمه هم پر غاړي اخستله ، څو په پای کي د وکیلانو د رایي شمیر (۱۲۰۰) رایو ته ورسید . (۵ ٤)

ـ ولسي جرگه چي د منفردو وکیلانو څخه جوړه سوی وه ، ځینو وکیلانو بـه پـه ټوکه ویل چي په ولسي جرگي کي (۲۱٦) جزبونه غړیتوب لري ۰

ـ د اساسي قانون د تسوید د کمیټي رئیس سید شمس الدین مجروح ویلي و چي افغاني دیموکراسي داسي یوه موټر ته ورته ده چي اشترینگ ونه لري ۰

نه پوهیږم دا ډول دیموکراسي چي په هغي کي به حزبونه نه وي د کوم هیواد څخه به اخستل سوي وي ؟ زموږ په گاونډیو هیوادونو ، هند او پاکستان کي د انگریز د استعمار په وخت کي د کانگرس ، مسلم لیگ ، عوامي لیگ او داسي نور حزبونه جوړ سوي وو ۰ د افغانستان په یوه بل گاونډي هیواد ، ایران کي چي د دیموکراسۍ ادعایي هم نه کوله ، ډیر پخوا (ایران نوین)، (مردم) او داسي نور حزبونه موجود وو ۰

ـ د دیموکراسۍ په پیل کي د افغانستان پاچا غوښتل چي په هیواد کي معتدل سیاسي جریانونه لکه د اساسي قانون ، مترقي دیموکرات ، ملي جبهه او ملي اتحاد ډلي جوړي سي ۰ چي په پارلمان کي ډیري چوکۍ و گټي او په راتلونکو کلونو کي به د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړه سي، خو د پاچا دغه آرزو سر ته څکه و نه رسیدله چي حتي د افغانستان د دیموکراسي د معمارانو ډلي ، په هیواد کي د احزابو د جوړولو سره مخالفت کاوه ، لکه چي سید قاسم رشتیا لیکي ((ما او ډاکټر محمد یوسف دواړو پاچا ته شکایت وکړ چي خلیل الله خلیلي حزب جوړوي)) (٦ ٤)

د ښاروالیو قانون : تر دیموکراسۍ دمخه په افغانستان کي د ښاروالیو له پاره انتخابات کیدل ۰ ولي د دیموکراسۍ په دوري کي دغه حق د خلگو څخه واخستل سو څکه چي د دیموکراسۍ په دوري کي د هیواد ښاروالان د داخلي د وزارت له خوا ټاکل کیدل . رشتیا لیکي چي ده ته صدر اعظم نور احمد اعتمادي ویلي و چي که د ښاروالیو قانون نافذ سي ، نو انجینر غلام محمد فرهاد به په کابل کي د ښاروالۍ د چوکۍ له پاره

خان کاندید کړي ، چي د رشتيا په قول نور احمد اعتمادي د انجينر غلام محمد فرهاد د ښاروال کيدلو سره موافق نه و (٤٧)

د پاچا صلاحيتونه : د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د ١٥ مي مادي په لومړي فقري کي پاچا ته ((غير مسؤول او واجب الاحترام)) ويل سوی دی ٠ دغه مطلب دامان الله خان د ١٩٢٤ کال په اساسي نظام نامي يا د محمد نادر خان د ١٩٢٩ کال په اساسي اصولو کي ، نه دې راغلې ٠ په دغه ارتباط به په کابل کي د سلطنت مخالفينو ويل ((په پخوانيو قوانينو کي به پاچا ته د خداي سيورې ويل کيدې ، ولي د ديموکراسې په اساسي قانون کي پاچا ته العياذ بالله د خدای صفات قايل شوي دي)) ٠

ـ د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د خپل پلار محمد نادر خان تر مړيني وروسته د ١٩ کلونو په عمر سلطنت ته ورسيد ٠ په دغه وخت کي د ده اکا سردار محمد هاشم خان د افغانستان صدر اعظم و، چي د حکومت ټولي چاري د ده په واك کي وي ٠ تر ده وروسته د پاچا بل اکا شاه محمود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت چاري په خپله اجراکولي ، تر شاه محمود خان وروسته محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو چي ده هم د حکومت په کارو کي د پاچا مداخله نه منله ٠ په خينو مواردوکي به محمد داود خان د پاچا سفارش هم نه اجرا کاوه د مثال په توگه : پاچا د محمد داود خان څخه غوښتنه کړي وه چي د ده د کاريزمير ياور ډگروال عبدالعلي اخگزي ته چي د ترفيع مستحق و د جنرالي ترفيع ورکړي خو محمد داود خان د پاچا دغه غوښتنه و نه منله او پاچا ته يي ويلي و چي ډگروال عبدالعلي په اردو کي وظيفه نه ده اجرا کړي ، نو په دغه لحاظ ده ته د جنرالي رتبه نه سي ورکولای ، کله چي محمد داود خان استعفا وکړه د جنرالي لمړی فرمان چي د پاچا له خوا توشيح سوی و هغه د عبدالعلي اخگزي د ترفيع فرمان و . (٤٨)

د پاچا د اجراآتو خيني نموني :

ـ ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي و ((کله چي زه د افغانستان صدر اعظم سوم ماهيله درلوده چي پاچا به د حکومت په کارونو کي مداخله و نه کړي خو پاچا د سلطنت مقام دومره کښته کړ چي د حکومت پــه ټولو کارونو کي

يي مداخله كوله .)) (٤٩)

ـ رشتيا ليكي چي صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف پاچا ته ويلي و چي ستاسي سرمنشي خليل الله خليلي حزب جوړوي او دي د سلطنت د تخت د شا څخه پر حکومت باندي ټکان کوي . (٥٠)

ـ ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون يوه اشتباه دا وه چي په دغه قانون کي ډېر صلاحيتونه مقننه او قضاييه قواوو ته ورکړه سوي وو چي په نتيجه کي حکومت ډېر کمزوری سو)) د دغي اشتباه پر اساس ددیموکراسي دوري څلورو حکومتونو ونه کولای سو چي هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره بيا په پوهنتون کي پيدا سوي وي ، دمنځه يوسي .

ـ صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال د پوهنتون شاگردانو ته وعده ورکړه چي د عقرب د دريمي د پېښي عاملين به پيدا کوي او دوی ته به جزا ورکوي ٠ خو پاچا محمد هاشم ميوندوال ته اجازه ور نه کړه چي د دغي پېښي تحقيق وکړي ٠

ـ د ديموکراسۍ دوري ټولو حکومتونو يو د بل سره مخالفت کاوه ٠

کله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای ، صدر اعظم سو نو د ډاکټر محمد يوسف ملگري ، په شورا او حکومت کي د محمد هاشم ميوندوال د حکومت په فوري نسکورولو بوخت سول ٠ دوی به د محمد هاشم ميوندوال او ديموکرات مترقي پر ضد ، ډېر تبليغات کول ٠ دوی به ويل چي محمد هاشم ميوندوال پنځه متضاد اصلونه (اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي ، سوسياليزم او سرمايه داري) په خپلي حزبي مرامنامي کي ځای کړي دي ٠ دوی داهم ويل چي د ديموکرات مترقي مرام نامه د ((خاك شير)) د دانو سره شباهت لري چي د هري ناروغۍ له پاره دوا ده ٠ کله به دوی د مترقي ديموکرات د جريان مرام نامي ته ((شتر گاو پلنگ)) هم وايه ٠ د محمد هاشم ميوندوال ملگرو به د ديموکراسۍ دوري اساسي قانون ((د شيطان کتابچه)) بلله .

ـ د محمد هاشم ميوندوال پر ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان صدر اعظم سو د نور احمد اعتمادي او محمد هاشم ميوندوال مخالفت ، د نور احمد اعتمادي د

حکومت تر پــایــه ادامه درلوده٠ چــي د دغي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخي کي راغلې دې ٠

ـ د افغانستان پاچا ولي د افغاني ديموکراسۍ د سالم رشد او په هيواد کي د ديموکراسۍ د مؤثريت په برخه کي لازم اقدامات و نه کړل ؟ آيا پاچا د سره څخه په افغانستان کي د کاملي ديموکراسۍ غوښتونکې نه و ، او که دې وروسته د ديموکراسۍ پر راوړلو باندي پښيمانه سوې و ٠

پرستش د يوه تن بت پرستي ده

د قانون پيروي لويه آزادي ده

په کوم ځای کي چي يو فکر کړي کارونه

هلته خوشي مهمل لفظ ديموکراسي ده

(٥١)

ددريم فصل يادداشتونه

١ ـ رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخونه ١٨٢ ، ١٨٣

٢ ـ فيض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، مخ ٢٨٢

٣ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ٣٣

٤ ـ همدا اثر ، مخ ٣٢

٥ ـ دوپري ، لوويس ، افغانستان ، مخونه ٦٠٢ ، ٦٠٧

٦ ـ غبار ، ذکر شوې اثر ، دوهم ټوك مخونه ٢٣٩ ، ٢٤٠

٧ ـ همدا اثر مخونه ٢٤٤ تر ٢٥٤

٨ ـ همدا اثر ، مخونه ٢٥٤ تر ٢٥٨

٩ ـ همدا اثر ، مخونه ٢٤١ تر ٢٤٣

١٠ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر، ټوك لومړې ، مخ

١١ ـ رشتيا ، ذکر شوې اثر، مخ ٢٩٠

١٢ ـ زما مشاهدات

١٣ ـ فرهنګ ، ذکر شوې اثر ، ټوك لومړی ، مخ ٥٠٠

١٤ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٧٣

١٥ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ٢٧٣

١٦ ـ خلمی ، ذکر شوی اثر، مخ ٢٠٥

١٧ ـ همدا اثر ، مخ ١٩٥

١٨ ـ همدا اثر ، مخ ١٩٦

١٩ ـ د رامپارت مجله ، مخونه ٢٣ ، ٢٤

٢٠ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٠٣

٢١ ـ فرهنګ ، ذکر شوې اثر ، مخ ٥١٢

٢٢ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٣٦

٢٣ ـ فرهنګ ، ذکر شوې اثر ، مخ ٥١٦

٢٤ ـ زما مشاهدات

٢٥ ـ خلمی ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٣٧

٢٦ ـ دنامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

٢٧ ـ فرهنګ ، ذکر شوې اثر ، مخ ٥٢٢

٢٨ ـ زما مشاهدات

٢٩ ـ سرياور محمد عمر خان

٣٠ ـ د نامه ليکل يي لازم نه بولم

٣١ ـ خالص ، مولوي محمد يونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبي نه دي په کار ، مخونه ٩ تر ١٠

٣٢ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٤٦

٣٣ ـ د عبدالهادي مکمل په قول

٣٤ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

٣٥ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

۳۶ ـ زما مشاهدات

۳۷ ـ زما مشاهدات

۳۸ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر، مخ ۵۲۵

۳۹ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۲

٤۰ ـ همدا اثر ، مخونه ۸۰ تر ۸۲

٤۱ ـ د نعمت الله پژواك په قول

٤۲ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۱

٤۳ ـ زما مشاهدات

٤٤ ـ زما مشاهدات

٤۵ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

٤۶ ـ رشتيا ، ذکر شوي اثر ، مخ ۲۸۰

٤۷ ـ همدا اثر ، مخ ۳۰۶

٤۸ ـ د يوه پخواني والي په قول

٤۹ ـ د خراسان مجله ، مخونه ۲۱ ، ۲۲

۵۰ ـ رشتيا ، ذکر شوې اثر، مخ ۲۸۰

۵۱ ـ د گل پاچا الفت شعر

۵۲ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

دریمه برخه

څلورم فصل

د : مقننه

۱ ـ ددیموکراسي دورې شورا

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون مطابق د لومړي وار له پاره په دوو تقنیني دوروو کي د غربي دیموکراسیو د اصولو پر اساس په هیواد کي عام ، سري او مستقیم انتخابات و سول او د افغانستان په ۲۱٦ انتخاباتي حوزو کي چي به هر کاندید شخص

تر نورو کاندیدانو ډیره رایه اخستي وه ، هغه به د خپلي حوزی د وکیل په حیث ټاکل کیدې ۰ د ١٩٦٤ کال په اساسي قانون کي ، ولسي جرگي ته ډیر صلاحیتونه ورکړه سوي وو ۰ چي ولسي جرگي د دغو صلاحیتونو څخه په استفادي سره ، دغي جرگي یو لړ اجراآت کړي دي چي د دغو اجراآتو یوه برخه په دغه کتاب کي راغلې ده زه د دوولسمي تقنیني دوري په ډیرو اجراآتو خبر نه یم ، څه محدود معلومات چې د دغي دورې په ارتباط ما اوریدلي دي هغه مي دلته لیکلي دي ۰ ولي په دیارلسمي تقنیني دوري کي چي زه د شورا غړې وم او د دغي دوري د ولسي جرگي په ډیرو فیصلو کي مي برخه درلوده ما خپل مشاهدات د کتاب په دغي برخي کي په تفصیل وړاندي کړي دي ۰ څرنگه چي د شورا پر دغي دوري باندي هیڅ لیکوال تر اوسه کوم اثر نه دی لیکلې یا ما کوم اثر تر اوسه نه دی لیدلی ، نو په دغه لحاظ د کتاب په دغي برخي کي ډیرو لیکلو اسنادو ته د مأخذ په حیث اشاره هم نه ده سوي . په دواړو تقنیني دوروو مخصوصا په دیارلسمي تقنیني دوري کي د وکیلانو ډیري غیر حاضری د ولسي جرگي حیثیت ته لویه صدمه ورسوله ، لکه چي نازك خیاله شاعرگل پاچا الفت وایي : یو وکیل ته خوی ویل چي ولي پلاره کار ته نه خي تنخا اخلي له سرکاره هغه ووي چي په کار او په خدمت خو تنخاگاني مزدور اخلي له باداره زه د دوولسمي او دیارلسمي تقنیني دوروو دمحترمو وکیلانو څخه صمیمانه هیله کوم چي پر دواړو ولسي جرگو باندي خپل مشاهدات وه لیکي او خپاره یي کړي تر خو چي د دغو تقنیني دورو په اجراآتو زموږ هیوادوال ښه خبر سي .

٢ ـ دولسمه تقنیني دوره

د دیموکراسي دوري د اساسي قانون مطابق د ١٩٦٥ کال د آگست د میاشتي پر ٢٦ نیټې په ټول هیواد کي د شورا د غړو د ټاکلو له پاره انتخابات پیل سوه چي د هیواد په ټولو انتخاباتي حوزو کي ډیر شمیر خلگو د ولسي جرگي او مشرانو جرگي د

غړيتوب له پاره خانونه کانديد کړي وو ٠ د دغي تقنيني دورې يوه کلکه او مشهوره انتخاباتي مبارزه د لغمان په ولايت کي د ډاکټر عبدالظاهر او غلام حسن ساپي تر منځ شوی ده ٠ دوی دواړو د ميترلام د ښار د اوسيدونکو د رايو د جلبولو له پاره ديرو ، مسجدنو او ښوونځيو ته ورغلل او د خلگو سره يي خبري وکړي ٠ دوي لاندي ټوکي د دغي انتخاباتي حوزي په برخي کي په هيواد کي خپري شوي دي :

ـ غلام حسن خان ساپي چي په خپلې سيمي کي د يوه بډاي سړي په حيث شهرت درلود، ده ته يوه ليکوال ويلي و چي ته سرمايه دار يي ٠ ده په جواب کي د ټوکي په شکل ورته ويلي و ((واقعيت دادې چـــي ته ډير لوڅ يـــي نو ځکه زه تـاتـه سرمايه دار ښــکارم)) (١)

ـ د انتخاباتو په جريان کي ډاکټر عبدالظاهر د ميترلام د ښار د ناروغانو صحي معاينه کوله او دوی ته به يي نسخه هم ورکوله . ده به په ټوکه ناروغانو ته ويل ((د درملو پيسي د غلام حسن خان ساپي څخه و غواړې)) (٢)

په هغه وخت کي دروو سياسي ډلو د افغانستان ډير تعليم يافته خوانان جذب کړي وو ٠ ديموکراسي نوين ، ديموکراتيك خلق او اسلامي جمعيت ٠ خو د دغو سياسي ډلو څخه يوازي د ديموکراسي نوين (شعله جاويد) ډلي د افغانستان په انتخاباتو کي برخه وانه خسته ٠

دديموکراتيك خلق ډلي فيصله کړي وه چي په انفرادي ډول به په انتخاباتو کي برخه اخلي او د دغي ډلي خو غړي په خينو انتخاباتي حوزو کي خانونه کانديد کړل٠ نور محمد تره کې د غزني د ناوي په حوزي کي کانديد سو او د محمد هاشم تره کي له خوا يي ماته و خوړه ٠ ولي د کابل په ښار کي د دغه جريان ډيرو غړو د ببرك کارمل او اناهيتا په گټه انتخاباتي مبارزه وکړه او دوی انتخابات و گټل ٠ په کابل کي دا هم ويل کيدل چي د شوروي اتحاد د خوشحالولو له پاره حکومت په انتخاباتو کي د ببرك کارمل او اناهيتا سره مرسته کړي ده ٠ تر انتخاباتو وروسته ، د دغه جريان خينو غړو نور محمد تره کې په دي خبر کړ چي ببرك کامل د دغه جريان پخواني فيصله ماته کړي ده ، او د دغه جريان د غړو د فعاليت په نتيجه کي يي انتخابات گټلي

دي. . د دغه جريان د انشعاب اساس د دغه خايه څخه ايښوول کيږي (۳)

د ډاکټر محمد يوسف ځينو ملګرو دولسي جرګي انتخابات ګټلي وو ، که څه چي د دوی شمير نه و اعلان شوی خو په کابل کي ويل کيدل چي د دغي ډلي څخه لس يا دوولس وکيلان په ولسي جرګي کي وو چي ګل پاچا الفت او مير محمد صديق فرهنګ د دغي حلقي مشران وو ۰

د دغي دوري په ولسي جرګي کي د اسلامي ډلي يو مشر عبدالهادي هدايت و۰ ده به د ولسي جرګي د مباحثاتو په وخت کي ببرک کارمل ته هميشه دا خبرداری ورکوله چي دی په خپلو خبرو کي بايد په اسلام تظاهر و نه کړي ، اوکه ببرک کارمل دا کار وکړي نو د ده د ملګرو د شديد عکس العمل سره به مخامخ سي ۰

په ولسي جرګي کي د ملي جبهي د ډلي مشر خليل الله خليلي و ۰ چي د دغي ډلي څخه هم لس يا دوولس وکيلان ولسي جرګي ته ورغلي وو ۰ کله چي خليل الله خليلي په جدي کي سفير سو ، د دغي ډلي فعاليت په ولسي جرګي کي ډير محدود کړ سو ۰

په ولسي جرګي کي د صدای عوام ډله هم فعاله وه ۰ د دغي ډلي مشران ډاکټر عبدالکريم فرزان او ميرمن معصومه عصمتي وو .

په ولسي جرګي کي بله ډله د افغانستان د مخورو او خانانو ډله وه ، چي سردار عبدالرشيد خان يي رهبري کوله ۰

کله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای صدر اعظم سو ، ده په ولسي جرګي کي کومه ډله نه درلوده ، د ده سره په شورا کي د ډاکټر محمد يوسف او ببرک کارمل ملګرو ډير مخالفت کاوه ۰ دی مجبور سو چي په ولسي جرګي کي د سردار عبدالرشيد خان او خليل الله خليلي پر ملګرو تکيه وکړي (٤)

ببرک کارمل په ولسي جرګي کي څنګه و وهل سو ؟

د ولسي جرګي په عمومي غونډو کي به ببرک کارمل او د ده ملګرو د آجندا پر ټولو مسايلو باندي اوږد مسلکي بحث کاوه چي د غونډو ډير وخت به يي نيوی ، او د ډيرو وکيلانو به ددوی ددغو خبرو څخه ښه نه راتله او هيشه به د دوی او نورو

وکیلانو تر منځ لفظي مشاجري کیدلي ۰ یوه ورځ ببرك کارمل د ولسي جرګي په تالار کي د سید کرم وکیل سدو خان اصیل ته د پاکستاني خطاب کړی و ، چي د دغه اتهام په واردولو سره دی او د ده ملګري د سردار عبدالرشید د ډلي له خوا و وهل سول .

دغو وکیلانو د ببرك کارمل او د ده د ملګرو په وهلو کي برخه درلوده :

د سید کرم وکیل سدوخان اصیل، د بالابلوك وکیل عبدالستار خان ، د سپن بولدك وکیل عبدالصمد خان ، د دیراوت وکیل حاجي دوست محمد ، د شاجوی وکیل محمد عمر خان ، د اجرستان وکیل عبدالستار ملاخیل ، د بالا مرغاب وکیل غلام رباني شمولزی او څو نور وکیلان . (٥)

تر وهلو وروسته کارمل د ابن سینا روغتون ته یووړل سو ، په دغه وخت کي ده نور محمد تره کي ته وویل چي سبا دي په کابل کي اعتراضیه مظاهره وسي ، تره کي ده ته وویل چي ته پر خپل شخصي عمل وهل سوی یي او حزب ستا له پاره مظاهره نه سي کولای۰ په سبا ورځ د کارمل اخلاصمنو په کابل کي مظاهره وکړه او دتره کي ملګرو په دغي مظاهري کي برخه وانه خسته چي د دغي ورځي څخه د دوی تر منځ انشعاب راغی او وروسته ددوی جریان د خلق او پرچم پرډلو وویشل سو .(٦)

پاچا به د سردار عبدالرشید د ډلي سره منظمه کتنه کوله ، خو د ببرك کارمل تر وهلو وروسته پاچا د څه وخت دپاره د دغي ډلي وکیلانو دلیدلو څخه ډډه وکړه ، څو میاشتي وروسته چي پاچا دغه ډله خپل حضورته و منله ، پاچا دوی ته ویلي و ((زه ستاسي څخه د کارمل پر وهلو خوابدی شوی وم ، تاسي پوهیږی چي تاسي څه کړي دي ؟ تاسي پر یوه مچ باندي د توپ ډك کړی دی ۰)) پاچا په هغه وخت کي دا تصور نه سو کولای چي کارمل به څوارلس کاله وروسته د ده پر ځای کښیني او یو لوی جهاني قدرت شوروي اتحاد به د ده و شا ته و دریږي . (٧)

٣ ـ ددیارلسمي تقنیني دوري ولسي جرګه

د دیارلسمي تقنیني دوري انتخابات د ١٩٦٩ کال د آګست د میاشتي پر ٢٦ نیټي پیل سوه د انتخاباتو په وخت کي په لاندي څلورو انتخاباتي حوزو کي څه پیښي

شوي وي٠

ـ د غزني د مقر په ولسوالۍ كي پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال او محمد اكرم خان ځانونه كانديد كړي و ٠ حكومت او ستره محكمه په دي متهم دي چي د مقر د ولسوالۍ په انتخاباتو كي يي د محمد هاشم ميوندوال پر ضد مداخله كړي ده٠ رشتيا ليكي ((صدر اعظم نور احمد اعتمادي ما ته و ويل چي ده د ميوندوال پر ضد د مقر د ولسوالۍ په انتخاباتو كي مداخله كړي ده .)) (٨)

د انتخاباتو په نتيجه كي محمد اكرم د مقر دولسوالۍ و كيل سو ، محمد هاشم ميوندوال د حكومت د مداخلاتو په ارتباط ستري محكمي ته اعتراضيه ليك وړاندي كړ د ستري محكمي د دالانشا آمر د ميوندوال دغه اعتراضيه ليك د ډيرو مراجعينو په مخ كي باطله داني ته اچولې و (٩)

محمد هاشم ميوندوال په انتخاباتو كي د دولت د مداخلاتو په ارتباط د مساوات په جريدي كي يوه مقاله و ليكله ، او د افغانستان د هوايي قوي ځځه يـي پـه هغه كي داسي مننه كړي وه چـي يوازي دغـي قوي د مقر د ولسوالۍ پـه انتخاباتو كـي مداخله نـه ده كړي ٠(١٠)

ـ د هرات په ولايت كي د هرات د هغه وخت والي د محمد شاه رحمتيان پر ضد په انتخاباتو كي مداخله كړي وه ، ولي هراتيانو د والي د مخالفت باوجود ، محمد شاه رحمتيان د خپل وكيل په حيث و ټاكى . (١١)

ـ د كندهار د ولايت د سپن بولدك په ولسوالي كي د نورزو او اڅكزو د اقوامو تر منځ د وكالت پر موضوع باندي اختلافات پيدا سوه ، چي په دغي دوري كي د سپين بولدك ځځه ولسي جرگي ته وكيل و نه ټاكل سو ٠ ما په هغه وخت كي د سپين بولدك د يوه اوسيدونكي ځځه پوښتنه وكړه چي آيا دغه دوه قومونه تر دي حده يو د بل سره مخالف دي چي په دغي دوري كي دوى كاميابه نه سوه چي خپل وكيل ولسي جرگي ته معرفي كړي ؟ ده زما په جواب كي په عاميانه الفاظو وويل چي زموږ په سيمي كي يو متل دى چي په بولدك كي د نورزو او اڅكزو د قومونو موجوديت د موسقي هغو آلاتو ته ورته دى چي يوازي د يوي آلي ږغول هيڅ خوند نه لري ٠ خو سپين بولدك ته د

دباندي څخه د غرض لاسون ورسيدل او دغه دوه قومونه يي د دښمنې تر سرحده يو د بل په مقابل کي ودرول٠

ـ د ننگرهار د ولايت د هسکي ميني په ولسوالي کي د خلگو د اختلافاتو په وجه د ولسي جرگي انتخابات وځنډېدل چي يو کال وروسته د دغي ولسوالي خلگو د عبدالوهاب په نامه خپل وکيل ولسي جرگي ته و ليږې ٠

د ديارلسمي تقنيني دورې د وکالت له پاره دوو ملي شخصيتونو لکه محمد هاشم ميوندوال او ديپلوم انجينر غلام محمد فرهاد خانونه کانديد کړي وو٠ د محمد هاشم ميوندوال د وکالت ممانعت و سو٠ او انجينر فرهاد د کابل دښاريانو له خوا د وکيل په حيث و ټاکل سو ، ولي ده ژر د وکالت څخه استعفا وکړه ٠

دديارلسمي تقنيني دوري شورا د ١٩٦٩ کال د اکتوبر د مياشتي پـر ١٤ نټې د افغانستان د پاچا له خوا پرانستله سوه ٠

د دغي دوري ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق حکومتونو ته د اعتماد رايه ورکړي ده ٠ دوو لومړنيو حکومتونو ته وکيلانو تر ډيرو خبرو او اوږدو مباحثاتو وروسته ، د اعتماد د رايي اظهار کړی دی ، خو محمد موسي شفيق د وکيلانو څخه غوښتنه وکړه چي د اعتماد رايي په غونډې کي تر خپلو متحدالمالو خبرو تيرسي او په پټه خوله د اعتماد د رايي اظهار وکړي ٠ وکيلانو د ده غوښتنه و منله او دوی يوازي د لاسونو پـه پـورتـه کولو سـره د اعتـمـاد د رايي اظهار وکړ ، په دغي غونډې کـي مـا هـم د محمد شفيق حکومت تــه د اعتماد رايه ورکړي ده ٠

د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايو په غونډې کي يوه وکيل تر لسو دقيقو ډيري خبري وکړي ، د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق هر وکيل حق لري چي د دغي جرگي په غونډو کي (حد اکثر)لس دقيقي خبري وکړي چي دطرزالعمل د دغه حکم پر اساس د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ دغه وکيل ته و ويل ((ستا وخت پوره سوې دې او ته د نورو خبرو حق نه لري)) د بگراميو د حوزي وکيل ، دډاکټر محمد عمر وردگ پر دغي مداخلي

باندي قانوني اعتراض وکړ ، او ده اشتباها د ولسي جرگي رئیس ته وویل چې د طرزالعمل مطابق هر وکیل حق لري چې د دغې جرگي په غونډو کي (حد اقل) لس دقیقي خبري وکړي ، ده باید حد اکثر ویلي وای (۱۲)

لکه چي د ولسي جرگي رئیس هغه وخت د دغي جرگي طرزالعمل ښه نه و لوستې ، په دي چي دی ډیر ژر دهغه وکیل په دغه اشتباهي او غیر واقعي اعتراض قانع سو او د نورو وکیلانو په ویناگانو کي يي مداخله و نه کړه ۰ چي وروسته د لوگر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي ، د اعتماد درایو په غونډي کي دوه ساعته خبري وکړي او د ولسي جرگي رئیس د ده د خبرو ممانعت و نه کړ۰

یوه ټوکه : یوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چي د دوولسمي دوري وکیل و ، د دیارلسمي دوري یوه وکیل پوښتنه وکړه چي ((آیا زموږ او ستاسي د دوروو تر منځ کوم توپیر سته او که يه ؟)) الفت چي ظریف او حاضر جوابه سړې و ، دغه وکیل ته و ویل زموږ او ستاسي د دوروو تر منځ ډیر توپیر سته ، په دي چي زموږ (اکثر حد) ستاسي (اقل حد) دی (۱۳)

په ۱۹۷۳ کال کي چي د افغانستان پاچا د سترگو د علاج له پاره اروپا ته سفر کاوه ، ده تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای اماني وکړه ، د پاچا دغه کار په کابل کي د ډیرو شایعاتو باعث سو . د مثال په توگه : کله چي د پاچا په غیاب کي محمد داود خان کودتا وکړه ، په کابل کي ډیرو خلگو دا تصور کاوه چي محمد داود خان د پاچا په مصلحت کودتا کړي ده ۰ اودغو خلگو به د خپل قول د اثبات له پاره د شورا دغړو سره د پاچا خدای اماني ته اشاره کوله ، ولي د دغو خلگو دغو شایعاتو حقیقت نه درلود په دي چي هغه وخت د شورا د څلور کلني دوري وروستې ورځي وي او پاچا د ډیر وخت له پاره په اروپا کي پاته کیدی او ده باید تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای اماني کړي وای ۰

٤ ـ زه څرنګه وکيل سوم

زه چي د افغانستان د خارجه وزارت مسلکي مامور وم د ۱۹٦۹ کال د شورا د انتخاباتو په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت د آتشي په حيث مقرر سوې وم. ولي د څينو دوستانو په جدي غوښتنه زه په لندن کي د خپل ماموريت څخه مستعفي سوم او په خپل پلارني استوګن ځای يعني د فراه د ولايت د بالابلوك په ولسوالۍ کي د ولسي جرګي د وکالت له پاره کانديد سوم ۰ د نومو ړي ولسوالۍ د وکالت له پاره مو ږ دوه کسان کانديد سوي وو .

د انتخاباتي مبارزو په ورخو کي زه د اول وار له پاره د بالابلوك پر ټولو سيمو وګرزيدم او د هغو سيمو خلګ مي د نژدي څخه وليدل ۰ چي د بالابلوك د ولسوالۍ د عامو خلګو وفا ، پاکي ، پيرزويني او ميلمه پالني پر ما باندي ډير اثر وکړ ۰ دوی په درواغو نه پوهيدل ، دوی د رايو خرڅول نه وو زده، دوی دورنګي نه درلوده ، هر څه چي به يي ويل هغه به يي کول، پر خپلو خبرو او وعدو ډير کلك ولاړ وو ، چي زه به اوس د بالابلوك د غرنۍ سيمي د دوو کليو (زرمردان) او (ازو) د خلګو سپيڅل توب او ميړانه د مثال په توګه وړاندي کړم :

د (زرمردان) د کلي اوسيدونکو د وکالت دوهم کانديد ته د راي ورکولو وعده ورکړي وه ۰ او د (ازو) د کلي خلګو فيصله کړي وه چي ما ته به خپله رايه راکوي. زه چي د هغي سيمي په کليوالي اصولو ښه نه پوهيدم ، نو زه د زرمردان کلي ته د رايي غوښتلو له پاره ورغلم او يوه شپه مي د هغه کلي د مشر ملك رستم خان په کور کي تيره کړه ، ولي د دغه کلي خلګ زما سره حتي د خبرو له پاره هم حاضر نه سول او دوی ما ته خبر راکړ چي دوی د وکالت دوهم کانديد ته د رايي وعده ورکړي ده او دوی خپله وعده نه سي ماتولای ۰ د دوی دغي صريح لهجي او بي ريا خبرو زه ډير خوشحاله کړم او ما د بالابلوك د ولسوالۍ په نورو کليو کي دغه عمل بيا تکرار نه کړ ۰

د(ازو) کلي ته د دوهم کانديد هغه نماينده ورغی چي د کلي د مشر ملك نظام خان سره يي ښه مناسبات درلودل ۰ ولي د دغه کلي خلګ دي ته حاضر نه سول چي

د ده سره د انتخاباتو پر موضوع باندي و رغيږي چي د زرمردان او ازو د کليو خلګ پر خپل موقف ثابت پاته سول او د انتخاباتو په ورځ د زرمردان اوسيدونکو د دوهم کانديد سندوخ ته خپلي رايي واچولي او د ازو د کلي خلګو ماته خپلي رايي راکړي ۰

د بالابلوك ولسوالي د پراخوالي او د اوسيدونکو د شمير له کبله ، د فراه د ولايت يوه غټه ولسوالي ده ۰ چي ډير اوسيدونکي يي نورزي ، عليزي ، بارکزي ، اڅګزي او اسحق زي دي ۰ دوه کلي (سيدان) هم په دغي ولسوالي کي ژوند کوي ، د بالابلوك په غرنۍ سيمي کي د (چار ايماق) او (زوريانو) قبيلي هم ميشته دي۰ دغه ولسوالي ډيرکوچيان هم لري ، چي دوی په دوبي کي د خپلو پسو د رمو سره يو ځای د غور ولايت ته کډه کوي او په ژمي کي بيرته خپل اصلي ټاټوبي ته راستنيږي ۰

د بالابلوك په ولسوالي کي د شورا د انتخاباتو له پاره دوه مرکزونه ټاکل سوي وو چي په هر مرکز کي به د پنځو ورځو له پاره رايه اخستل کيده۰د انتخاباتو په لومړی ورځ د هغه ځای خلګو فيصله وکړه چي د تبرك له پاره بايد د (عارف آباد) د کلي سيدان تر نورو دمخه ما ته په سندوخ کي خپله رايه واچوي ، دغو روحاني خلګو د سهار لمونځ د (ګنج آباد) په کلي کي انتخاباتي مرکز ته نژدي اداکړ، دوی خپله رايه سندوخ ته واچوله چي خينو مشرانو د زيارتونو خوردي هم د رايو د پاڼو سره يو ځای په سندوخ کي اچولي وي ۰ د انتخاباتو د پيل څخه يو ساعت نه و تير سوی چي د رايو ورکونکو د منځ څخه يوه ملنګ چي ډير اوږده ويښتيان يي درلودل ، په لوړ آواز رغ وکړ چي ((ما تيره شپه خوب ليدلې دې چي د سخي دين محمد خان زوی عبدالغفار وکيل دې)) ده دوکيل کلمه دوه واره و ويله ۰ چرنګه چي زه په انتخاباتي کارونو مصروف وم نو ددغه ملنګ سره ما کتنه و نه کړه ۰

په لومړي انتخاباتي مرکز کي ما تر دوهم کانديد ډيري رايي يووړي ، په دوهم انتخاباتي مرکز کي چي په (فراه رود) کي و ، هلته هم د سيدانو يو کلي د(تېي) په نامه سته چي د رايو ورکولو په لومړې ورځ د دغي کلي روحاني مشرانو زه د خپلو نيکه ګانو زيارتونوته بوتلم چي تر دعا وروسته زه د دوی سره يو ځای د رايو ورکولو مرکز ته ورغلم او دوی خپلي رايي سندوخ ته واچولي . په دغه انتخاباتي مرکز کي هم

ما ډيري رايي واخستلي چي د ټولو رايو د شمير په نتيجه کي زه د بالابلوك وکيل سوم ۰

د بالابلوك د ولسوالۍ خلګو بي له کومي مادي ګټي څخه ما ته خپله رايه راکړي ده چي زه د دوی دغي پيرزويني ته د تل له پاره په درنه سترګه ګورم ۰ ما په کابل کي زده کړه کړي ده او هلته د دولت مامور وم او د بالابلوك ډير خلګ ما نه پيژندل ۰ ولي د بالابلوك د خلګو سره زما د پلار اروابښاد دين محمد خان نيك سلوك ، ما ته په انتخاباتو کي ډيره ګټه و رسوله ۰

د ديارلسمي تقنيني دوري انتخابات د نور احمد اعتمادي د حکومت په وخت کي سوي دي ، د ده حکومت په انتخاباتو کي د ديموکراسۍ د اصولو ښه مراعات کړی دی ده د فراه د ولايت د ټولو ولسواليو په انتخاباتو کي مداخله و نه کړه ، او ده د هغه ولايت خلګ پري ښوول چي د خپل خوښي کانديد ته خپله رايه ورکړي ۰

زما يوه خواخوږي دوست د فراه والي اروابښاد محمد صديق خان چي کله به يي زه په کومي ټولني کي ليدم ، نو ده به حاضرو خلګو ته ويل ، فراهي وګورئ چي د لندن ماموريت يي د وکالت له پاره پري ايښې دی . په سر کي زه هم د ولسي جرګي په اهميت نه پوهيدلم او په دي فکر کي وم چي زه ولي يو ديپلوماتيك ماموريت پريږدم او يوي داسي غير حزبي جرګي ته ورځم چي په هغي کي د کليو خانان او ملکان راټول سوي وي ۰ او دوی به د فيصلو په وخت کي ملي ګټو ته ډيره توجه نه کوي ۰ ولي زما دغه تصور غلط و پــه دي چــي په ولسي جرګي کـي ډير مـلـي ، با احساسه او وطنپالونکي وکيلان موجود وو چــي د هـيـواد د ګټو او مـلـي ارزښـونو سـره يــي ډيره مينه درلوده ۰ دوی د زړه لـه کومي غوښـتل چـي افغانستان د عصر د ايجاباتوسره سم پر مخ ولاړ سي ۰ دوی په دغي لاره کي هر ډول قرباني ته حاضر وو د وکيلانو په مورد کي چي دوی ولي د حکومت دفترونو ته مراجعه کوله ، يا داچي ولي د ولسي جرګي غونډو به نصاب نه درلود ، دا ټول مطالب د کتاب په بلي برخي کي تشريح سوي دي۰

ولسي جرګه زما له پاره يوه داسي مدرسه وه چي ما هلته ډير عمده مسايل زده

کړي دي ، په ولسي جرگي کي يو وکيل د افغانستان دولت په خپله اصلي بڼه ويني ۰ يو وکيل د خپل هيواد په واقعي ستونزو ډير ښه خبريږي۰ د خپل سالمو انتقاداتو له لاري څخه هر وکيل خپل هيواد ته ډيره گټه رسولای سي . له همدي امله زه شورا د ملت کور بولم او په دي وياړم چي زه د ۱۹۶۹ کال څخه بيا تر ۱۹۷۳ کال پوري د افغانستان د ولسي جرگي غړې وم ۰

د بالابلوك د ولسوالي ډيرو خلگو په پوره اخلاص ما ته خپله رايه راکړي ده چي زه د ډير وخت څخه په دي فکر کي وم ، چي که ما ته فرصت ميسر سي چي زه د بالابلوك شريفو خلگو ته د زړه له کومي کور وداني و وايم او دوی ته دا هم و وايم چي دوی زما د ژوند په ډيرو حساسو شيبو کي زما سره لويه مرسته کړي ده او دوی زه هغه ځای ته ليږلي وم چي زما پر ذهن باندي يي ژور اثر کړی دی او زما د ژوند لاره يي بدله کړي ده ۰ ما ډيره آرزو درلوده چي د بالابلوك خلگو ته دا هم و وايم چي ما د ولسي جرگي د وکالت څخه شخصي استفاده نه ده کړي او د وکالت مهمه وظيفه مي په ډيري امانت داري سره د نورو ملي او وطنپالونکو وکيلانو سره يو ځای چي تفصيل يي په دغه کتاب کي راغلی دی سر ته رسولي ده ۰

زه د دغو څو کرښو په ليکلو سره د بالابلوك ټولو خلگو ته د ميني سلامونه وړاندي کوم ، او د بالابلوك د قومي مشرانو چــي ځني يي اوس ژوندي او ځينو يي وفات کړی دی لکه د (وريي) د کلي عبدالخالق خان، د (شيوان) د کلي ملك نور محمد خان خپل د اکا زوی د (ديزکي) دکلي عبدالقدوس خان ، د (تودنك) د کلي عبدالودود خان او عبداللطيف خان ، د (کنسك) د کلي محمد عمر خان ، ملك احمد خان او ملا نعمت الله آخند زاده او پير داد خان ، د (گراني) د کلي توکل خان او گل احمد خان ، د (گنج آباد) د کلي ملك حبيب الله خان ، د (ازو) د کلي ملك نظام خان او ډير نور مشران چي دلته يي نومونه نه سم ليکلای، ډير مرهون د احسان يم ۰

د انتخاباتو په وخت کي ، پر رايو سربيره د فراه د ولايت ډيرو مشرانو ما ته ميلمستياوي او نوري مادي او معنوي مرستي کړي دي ۰ د مثال په توگه د دين محمد خان ، پير محمد خان او شير محمد خان هغي مرستي چي دوی خپل سرويس او لاري

موټران بیغیر له اجرت څخه د رایو ورکونکو د نقل او انتقال له پاره د دوو هفتو له پاره په کار اچولي وو د قدر وړ مرسته وه چي زه یي ډیره مننه کوم . (١٤)

٥ ـ د پاچا سره د وکیلانو دوي کتني

لومړي کتنه :

په ١٩٦٩ کال کي د مخه تر هغه چي د شورا غړي په کار پیل وکړي ، دوی د افغانستان د پاچا سره په شاهي ارگ کي کتنه وکړه ۰ د پاچا سره د ملاقات له پاره د شورا غړي په اته گروپونو ویشل سوي وو چي هر گروپ به به جلا ډول د پاچا سره لیدل زه د فراه ، نیمروز ، بادغیس ، غور او اروزگان د وکیلانو او سناتورانو سره په گډه د پاچا حضور ته ورغلم ۰ د انتظار په خونه کي ما دوی ته و ویل چي د پاچا تر فرمایشاتو وروسته باید یو سناتور د نورو په نمایندگۍ د پاچا په حضور کي خبري وکړي ۰ خو دوی ټولو وویل چي زه باید د دوی په نمایندگي هلته څو خبري وکړم ۰ په هغي لحظي کي د پاچا د حضور مصاحب محمد رحیم پنجشیري په خونه را ننوتې او د ده په لارښوونه موږ د پاچا حضور ته ورغلو ۰ پاچا تر روغبړه وروسته د هیواد سیاسي او اقتصادي حالات تشریح کړل او د شورا غړي یي خپلو راتلونکو درنو او حساسو وظایفو ته متوجه کړل . ده د خبرو په ضمن کي و ویل ((نور احمد اعتمادي چي ما د حکومت په جوړولو توظیف کړې دې زما نژدي دوست دې او دې د صدارت د چوکۍ سره علاقه نه لر ي بلکه ما دې دغه کار ته مجبور کړې دې))

پاچا داهم و ویل چي ((اعتمادي په خارجي سیاست پوهیږي که یو حکومت په داخلي چارو کي کومه اشتباه وکړي هغه اشتباه ژر تلافي کیدلای سي ، ولي په خارجي سیاست کي د یوه حکومت اشتباه ، نه سي تلافي کیدلای ۰ نو په دغه دلیل ما نور احمد اعتمادي چي په خارجي سیاست پوهیږي ، د حکومت په جوړولو مامور کړې دې او زه تاسي ته توصیه کوم چي د نور احمد اعتمادي د حکومت سره لازمه مرسته وکړ)

د پاچا تر فرمایشاتو وروسته ما د نوروو په نمایندگۍ پاچا ته په هیواد کي د دیموکراسي نظام د راوړلو په منا سبت مبارکي و ویله او زیاته مي کړه چي د دغه

نظام له برکت څخه دغه حاضر وکیلان او سناتوران چې د افغانستان د لیرو ولایتونو اوسیدونکي دي ، نن د شورا د لاري څخه ستاسي تر رهنمایي لاندي د خپل هیواد په امورو کي برخه اخلي ۰ ما دا هم و ویل چې د شورا حاضر غړي اعلیحضرت ته وعده ورکوي چې د حکومت سره به لازمه مرسته وکړي ، ولي د شورا غړي دحکومت څخه دمتقابلي همکاري توقع لري ، چې د حکومت د نه همکارۍ په صورت کي به د شورا او حکومت تر منځ اوسني ښو مناسباتو ته صدمه ورسیږي ۰

پاچا زه نورو خبرو ته پرې نه ښوولم او زه یې په اشاره پوه کړم چې نوري خبري باید و نه کړم ۰ پاچا زما پر خبرو یوه لنډه تبصره وکړه او د لیدني په پای کي پاچا زما په شمول خپلو وکیلانو ته تر نورو ډیره توجه وکړه ۰

دوهمه کتنه :

په ۱۹۷۱ کال کي کله چې ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت په بې کفایتي او د شورا سره په نه همکارۍ متهم کړ او د ده حکومت ته یې د نه اعتماد رایه ورکړه چې تفصیل یې وروسته راځي ، داوار بیا د پاچا په امر د فراه ، نیمروز او غور د ولایتونو وکیلان د شپې پر اتو بجو د پاچا حضور ته ورغلو ، په دغه شپه هم ما د نورو په نمایندگۍ د پاچا په حضور کي خبري وکړي ۰

په دغه ملاقات کي پاچا د هیواد او سیمي پر حالاتو باندي اوږدي خبري وکړي او ده د خبرو په آخر کي و ویل ((ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه ورکړي ده چې ولسي جرگي دغه کار باید نه وای کړې ۰ او ولسي جرگي چې کوم اتهامات پر حکومت باندي وارد کړې دي ، د ولسي جرگي سره د دغو اتهاماتو ثبوت هم نه سته ، د بلي خوا څخه د حکومت ډیر غړي د هیواد پوه خوانان او د هیواد سرمایه ده او دوی ستاسي د نه اعتماد په رایي سره مایوسه کیږي))۰ ما د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د ولسي جرگي پر خپلو اجراآتو رڼا واچوله او د ولسي جرگي خپلو ستونزو ته مې هم اشاره وکړه ۰ ما پاچا ته و ویل چې تاسي د افغانستان رهبري پر غاړه لري او د ډیرو مصروفیتونو سره سره دا دوه ساعته کیږي چې د هیواد پر دغه پرابلم باندي چې حکومت یا شورا او یا دواړو ایجاد کړې دې د ولسي

جرگي د غړو سره بحث کوي او د حل د يوي معقولي لاري په لټه کي ياست ، ولي حکومت په تيرو دوو کلونو کي يو وار هم نه دې حاضر سوې چي د هيواد پر کوم مشکل باندي حتي لس دقيقي د دغو وکيلانو سره خبري وکړي ، نو دا طبييعي ده چي د پرابلمونو د تراکم په صورت کي به حکومت ته حتما د نه اعتماد رايه ورکوله کيږي ۰

داوار پاچا زما خبري پري نه کړي او زما ټوله وينا يي په دقت واوريده او زما تر خبرو وروسته پاچا ما ته و ويل ((په دغه ارتباط زه ستا تحليل تاييدوم ، ولي ستاسي د نه اعتماد رايه د افغانستان پرابلمونه نه سي حل کولای)) ده زياته کړه ((سبا به ډاکټر وليد حقوقي يو ليکلې مطلب ولسي جرگي ته دروړي چي تاسي بايد هغه مطلب تصويب کړې او بله شپه به دنور احمد اعتمادي دحکومت استعفا اعلان سي)) وکيلانود پاچا دغه امر و مانه او ليدنه پر همدغه ځای پای ته و رسيده۰

و لسي جرگي د ۱۹۷۱ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه ورکړه ، او د دغه کال د مي د مياشتي پر ۱۰ نيتي دا لاندي مطلب ډاکټر وليد حقوقي د ولسي جرگي په عمومي غونډه کي ولوست او د ولسي جرگي له خوا تصويب سو :

((د شورا او حکومت د ښې همکاري د پيل په غرض ولسي جرگي فيصله وکړه چي حکومت ته د نه اعتماد تر رايي تير سي))

د پورته مطلب تر تصويب شپږ ورځي وروسته ، د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا د کابل راديو د لاري څخه اعلان سوه . (۱۵)

۶ ـ د وکيلانو گډ دريځ

گران لوستونکي به په دي خبر وي چي په افغابستان کي د سياسي احزابو قانون نه و نافذ سوې او دولسي جرگي د انتخاباتو په وخت کي منفردو اشخاصو په خپلو مربوطو حوزو کي ځانونه د وکالت له پاره کانديد کړي وو چي هر موفق کانديد په خپل شخصي نفوذ او يا د خپل قوم په مرسته انتخابات گټلي وو او ولسي جرگي ته يي لاره

پیدا کړي وه ۰

لوستونکو ته دا هم معلومه ده چي په ولسي جرگي کي یوه وکیل یوازي تصمیم نه سو نیولای او دولسي جرگي هره فیصله د هغي جرگي د غړو د اکثریت له خوا نیوله کیده ، نو په یوي داسي غیر حزبي جرگي کي زما په شمول ډیر وکیلان د خپلو وظایفو د اجرا کولو په لاري کي د ډیرو ستونزو سره مخامخ وو ۰ چي د دغي نقیصي د رفع کولو له پاره ، هلته ضرورت احسا سیدې چي باید یو شمیر وکیلان یو د بل سره مفاهمه وکړي او په خینو مواردو کي خپل موقفونه سره نژدي کړي ۰

ددیارلسمي تقنیني دوري د لومړي اجلاس په سر کي خو وکیلانو د نورو وکیلانو سره خبري و کړي او دوی یي د ولسي جرگي دغي نقیصي ته متوجه کړل چي د دغو وکیلانو د هڅو په نتیجه کي ډیرو وکیلانو عملا د ولسي جرگي د کارونو په حساسو شیبو کي گډ د ریخ غوره کړ ۰ په تدریج سره د دغه دریخ وکیلان مخ پر ډیریدو سول زما په تخمین د دغه روش د خاوندانو شمیر تر ۴۰ وکیلانو ډیر وو۰ د وکیلانو دغه روش ته د وکیلانو گډ دریخ ویلای سو . دا یوه سیاسي ډله نه وه ، دوی کومه رهبري نه درلوده ، د هیواد د هیڅ حزب یا ټولني سره یي اړیکي نه درلودلي، دوی د سلطنت یا بل مقام څخه الهام نه اخستی ، دوی په کوم قوم یا سمت پوري تړلي هم نه وو ، بلکه دا دریخ د افغانستان د اکثرو ولایتونو د وکیلانو د مشترك تفاهم څخه جوړ سوی و ۰ دوی یو د بل سره تحریري یا شفاهي تعهد نه درلود ۰ د تصامیمو په وخت کي د دوی شمیر ثابت هم نه و ۰ په حقیقت کي دا د وکیلانو یوه داسي ټولنه وه چي د تصا میمو په وخت کي به یي ملي گټي په نظر کي نیولي ۰ د هغو وکیلانو نومونه چي اکثرا به یي دغه دریخ غوره کاوه ، ددي کتاب په ضمیمه پاڼو کي مطالعه کولای سی ۰

دلته دا خبره د یادولو وړ بولم چي دا ملي دریخ یوه ځانگړي پدیده وه چي تر اومي دوري وروسته د افغانستان د شورا په تاریخ کي یي سارې نه دی لیدل سوی۰ د دغه دریخ وکیلانو په ولسي جرگي کي تخریبي فعالیت نه دی کړی ، دوی سالمه او آرامه پارلماني مبارزه کړي ده ، او هیڅکله یي د اکثریت د تصمیم په مقابل کي احتجاج نه دی کړی ۰ چرنگه چي دغه دریخ د شخصي گټو د تامین له پاره نه و نیول

سوې نو د ولسي جرگي د وکيلانو تر منځ يي ډير صميميت پيدا کړ، د وکيلانو دغه صميميت د محمد موسي شفيق تر حکومت پوري چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي راغلى دى د وکيلانو تر منځ پاته سو٠دغه دريځ د افغانستان د پاچا او حکومت توجه هم ځان ته اړولي وه ، دلته ددي خبري يادول ضروري دي چي د سياسي ډلو د نمايندگانو څخه په انفرادي ډول يوازي عبدالرؤف بينوا او محمد اسحق عثمان په دغه دريځ کي برخه درلوده ٠ د نورو ډلو استازو لکه مولوي محمد نبي محمدي ، حفيظ الله امين او ببرك کارمل په دغه دريځ کي برخه نه درلودله ، دوى به په ولسي جرگي کي د خپلو ډلو پالسي تعقيبوله ٠ د دغه دريځ د وکيلانو فعاليتونه د دي کتاب په مختلفو برخو کي ليکل سوي دي ، چي دلته د دغه دريځ د وکيلانو ځني اجراآت په لنډ ډول راوړل کيږي :

ـ د ولسي جرگي عمومي غونډي د دغه دريځ پر وکيلانو اعتماد وکړ، چي د مختلط کمسيون له پاره ټول لس غړي د دغه دريځ د وکيلانو څخه و ټاکل سول ، دغو وکيلانو په مختلط کمسيون کي د سياسي احزابو قانون ژر تصويب کړ او د ولسي جرگي له لاري څخه يي د پاچا توشيح ته وړاندي کړ ٠

ـ د دغه دريځ (١٣) وکيلان د تقنين د کمسيون غړي وو چي د شورا په تاريخ کي د اول وار له پاره دوى داوطلب سول چي په کمسيون کي به وريا ډول د شپي له خوا کار کوي ٠ دوى څلور کاله د شپي له خوا کار کړى دى ، دوى د ولسي جرگي د موټرانو څخه استفاده و نه کړه ، دوى د دولت ډوډي و نه خوړله او د ولسي جرگي څخه يي اضافه کاري وانه خسته٠

ـ د دغه دريځ د وکيلانو په مرسته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه د استيضاح غونډه جوړه سوه ، چي د بحث په نتيجه کي ، حکومت ته په نه اعتماد بدله سوه ٠

ـ د دغه دريځ وکيلانو د حکومت مخه ونيوله چي يوه وکيل ته يي جزايي دوسيه جوړوله ٠

ـ د دغه دريځ وکيلانو د صنعتي بانکونو د قانون پر ضد پراخه مبارزه و کړه ٠

ـ د دغه دريخ وکيلانو د لوړي او وچ کالي په وخت کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت څخه د استيضاح د غونډي غوښتنه وکړه ، ولي د نصاب د نه پوره کيدو په وجه دغه استيضاح عملي نه سوه ۰

ـ د دغـه دريخ وکيلانو د هلمند د اوبـو د معاهدي د تصويب پر ضد پـراخه مبارزه وکړه ۰

د دي مبحث په پای کي بايد و ليکل سي چي د دغه دريخ په جوړولو کي د ولسي جرگي ډيرو وکيلانو برخه درلوده ، او زه په دي وياړم چي زه هم د دغه دريخ ملگری وم او د دغه دريخ په ټولو مراحلو کي مي فعاله برخه اخستي وه .

محمدنذير کبير سراج په خپل اثر کي ليکلي دي چي محمد داود خان او د ده ملگرو د ولسي جرگي وکيلانو ته هدايت ورکاوه چي په شورا کي بي نظمي راوړي (۷ ۱)

خرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې ، د ديارلسمي تقنيني دوري په څلورو کلونو کي په ولسي جرگي کي هيڅکله بي نظمي نه ده راغلي ۰ ولسي جرگي ته چي هر وخت فرصت ميسر سوې دې ، دوی خپل وظايف په عادي ډول سر ته رسولي دي چي په يوي غير حزبي جرگي کي تر دغه ښه نظم نه سي راتلای ۰ تر کومه ځايه چي ماته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو په شورا کي هيڅ راز فعاليت نه درلود، او هر څه حادثي چي په ولسي جرگي کي پيښي سوي دي هغه ټول د وکيلانو خپل کار و او د محمد داود خان د کودتا سره يي هيڅ ارتباط نه درلود ۰ ما نه دي اوريدلي چي يوه ډله وکيلان د محمد داود خان کور ته ورغلي وي ۰ او يا په ولسي جرگي کي د يوي ډلي وکيلانو له خوا د ده دحکومتي دوري حمايه سوي وي ۰ يوازي دوو وکيلانو يو د کندهار د دوهمي حوزي وکيل حاجي محمد آصف پاس يوسفي او بل د فارياب د مرکز وکيل محمد رحيم شيدا د اعتماد د رايو په وخت کي په خپلو خبرو کي د محمد داود خان ستاينه کړي ده۰

په ۱۹۷۳ کال کي کله چي محمد داود خان کودتا وکړه د ولسي جرگي غړو د ننگرهار د کوچيانو د وکيل حاجي الله نظر خان په کور کي ، سره يو ځای سول او

دوی په یوه لیك كي محمد داود خان ته د نوي نظام مباركي و ویله (۱۸)

تر كودتا یوه میاشت وروسته (خلگو ته خطاب) په وینا كي محمد داود خان دولسي جرگي پر ټولو غړو باندي كلك انتقادونه وكړل چي د ده دغه منفي نظر دا په اثبات رسوي چي ده د ولسي جرگي د غړو سره هیڅ ډول رابطه نه درلوده ۰

څرنگه چي ډیرو افغانانو ته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو یوازي په شاهي اردو كي فعالیت درلود ، دوی د شاهي اردو كښته رتبه صاحب منصبان د كودتا له پاره تشویق كړي وو ، چي د هغو په مرسته دوی كامیابه كودتا وكړه ۰

محمد نبي عظیمي په خپل اثر كي لیكلي دي چي د دیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي په پارلماني مبارزاتو كي حفیظ الله امین په هغه چپ فركسون كي برخه درلوده چي ببرك كارمل د هغه فركسون په سر كي و (۱۹)

تر كومه ځایه چي ماته معلومه ده د دغي دوري په ولسي جرگي كي داسي یو فركسون موجود نه و چي ببرك كارمل د هغه په سر یا په پای كي واقع وي۰ دولسي جرگي ټول وكیلان په دي خبر دي چي په ولسي جرگي كي حفیظ الله امین او ببرك كارمل هیڅ وخت پر یوي لاري نه دي تللي او دوی به همیشه د نورو وكیلانو په مخ كي یوه بل ته ډیري بدي خبري كولي ۰ دوی د ولسي جرگي په تالار كي حتي نژدي هم نه سره كښینستل ۰ كارمل په ولسي جرگي كي همیشه پر هغي چوكي باندي كښینستې چي په دوولسمي دوري كي ، دې په هغي چوكي كي وهل سوی و، دغه چوكي د تالار د كیڼ اړخ د اتم قطار وروستي چوكي وه ، او دتالار فرعي لاري ته ډیره نژدي وه چي په بحراني حالاتو كي د تالارڅخه د وتلو له پاره مساعد ځای و ، ولي حفیظ الله امین د ناستي ټاكلې ځای نه درلود ۰

۷ ـ د نور احمد اعتمادي سره كتنه

د دیارلسمي تقنیني دوري په سر كي پاچا د دوهم وار له پاره نور احمد اعتمادي د حكومت په جوړولو مؤظف كړ۰

پخوانیو صدر اعظمانو ډاكټر محمد یوسف او محمد هاشم میوندوال د اعتماد

درایو له پاره د وکیلانو څخه د لیدو غوښتنه کوله او د دوی محلي ستونزي به یي اوریدلي ، ولي د نور احمد اعتمادي له پاره په خپله پاچا وکیلانو ته توصیه کوله چي د نور احمد اعتمادي سره لازمه مرسته وکړي ۰

نور احمد اعتمادي د پارلماني ریاست له لاري څخه وکیلانو ته اطلاع ورکړه چي که وکیلان غواړي چي د ده سره و ویني ، دی حاضر دی چي ورسره وګوري ۰

خبر نه یم چي څو وکیلانو د نور احمد اعتمادي سره لیدي دي ، خو زه د مؤظف صدراعظم لیدلو ته نه یم ورغلی ۰ د اعتماد د رایو په ورځو کي نور احمد اعتمادي او زه د ولسي جرګي په دهلیز کي سره مخامخ سوو ، هلته ده غوښتنه وکړه چي د ده سره و وینم۰ زه هم په هغه شپه د ده دقرغي کور ته ورغلم۰ ده په دغي لیدني کي د شورا یا د هیواد پر مسایلو باندي زما سره خبري و نه کړي او ده د اعتماد رایه ، زما څخه و نه غوښتله ۰ خو پوښتنه یي وکړه چي تا په ولسي جرګي کي څـه ویلــي دي چي ستانوم هر ځای اخستل کیږي ؟

ما ده ته په جواب کي و ویل چي تر اوسه ولسي جرګي په کار پیل نه دې کړې چي د یوه وکیل په وینا څوك خبر سي ۰ زما د نامه یادیدل به بل علت لري . ده و ویل چي پاچا څو واره ستا په ارتباط زما څخه پوښتني کړي دي ۰

ما نور احمد اعتمادي ته وویل چي ما د افغانستان د جنوب غربي ولایتونو په یوي غونډي کي صرف دومره ویلي دي چي د اساسي قانون د حکم مطابق د ولسي جرګي د رئیس ټاکل باید د شورا تر پرانستلو وروسته وشي او هغه قانوني اشتباه چي په دوولسمي تقنیني دوري کي د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي شوي وه ، هغه اشتباه باید بیا تکرار نه سي ۰ ما داهم و ویل چي زموږ په دیموکراسي نظام کي آیا دولت د یوه قانوني تخلف د مخنوي تحمل هم نه لري ؟

ده زمـا پـه جواب کـي و ویـل چـي ((اوس موږ په دغي برخي کي ډیر مشکلات لــرو)) خو ده خپله دغــه خبره نوره تشریح نـه کړه ، زمــا او د ده کتنه تر څو معمولي او تشریفاتي خبرو وروسته پـای تــه ورسیده .

زما ددغي وینا په وجه د ولسي جرګي د ریس ټاکل کیدل د څو ورځو له پاره وه

خنډېدی . په دوولسمي تقنيني دوري کي د اساسي قانون د حکم پر خلاف ، د سري رايي پر ځای ، وکيلانو په علني ډول يعني د لاسونو په پورته کولو سره ، ډاکټر عبدالظاهر د ولسي جرگي د ريس په حيث ټاکلی وو .

د افغانستان پاچا او حکومت دا بيره درلوده چي که د ولسي جرگي د رئيس ټاکل کيدل ، څو ورځي و ځنډيږي او د شورا تر پرانستلو وروسته وسي ، نو د کابل منورين به وکيلان تنوير کړي او محمد عمر وردگ به د ولسي جرگي د رياست له پاره ډيري رايي وانه خلي ، او د ولسي جرگي د رياست له پاره ، دوهم کانديد انجينر غلام محمد فرهاد به د ولسي جرگي رئيس سي٠

د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايي د اظهار په ورځ زه د ولسي جرگي په تالار کي حاضر نه وم او زه د خپل ورور اروابناد عبدالرزاق فـراهـي د جنازي سره فراه ته تللي وم ٠ (٢٠)

٨ ـ د ولسي جرگي اداري هيأت

د اساسي قانون مطابق ولسي جرگه د شورا تر پرانستلو وروسته خپل اساسي کارونه پيل کوي چي د جرگي لومړني اساسي کار د اداري هيأت ټا کل دي٠

هغه وخت چي ډاکټر محمد عمر وردگ د کورنيو چارو د وزارت څخه استعفا وکړه او د (چك) په ولسوالي کي د وکالت له پاره کانديد سو ، د افغانستان ډير خلگ په دي پوهيدل چي دی د ولسي جرگي راتلونکې رئيس دی ٠

په سر کي د ولسي جرگي د رياست له پاره د پنځو کانديدانو لکه انجينر غلام محمد فرهاد ، ډاکټر محمد عمر وردگ، عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي او محمد اسحق عثمان نومونه يادېدل ، ولي په آخر کي يوازي انجينر غلام محمد فرهاد او ډاکټر محمد عمر وردگ د دغي جرگي د رياست له پاره کانديد سول ٠

د اداري هيأت نورو مقامونو ته ډير شمير نور وکيلان کانديد سوي وو ٠ د

افغانستان د جنوب غربي سيمو څخه هم څو وکيلانو د اداري هيأت چوکيو ته خانونه کانديد کړي وو ، چي د دوی په ابتکار د زابل ، اروزگان ، کندهار ، هلمند ، فراه ، نيمروز ، ،هرات ، بادغيس او غور د ولايتونو وکيلانو په ولسي جرگي کي يوه غونډه وکړه ۰ کانديدانو د دغي سيمي وکيلان ، اتحا د او يووالي ته د دي له پاره هڅول چي دوی ته خپله رايه ورکړي ۰ ما په دغي غونډي کي و ويل چي د اساسي قانون د٦٠ مي مادي د حکم پر اساس د ولسي جرگي اداري هيأت ، د پاچا له خوا د شورا تر پرانستلو وروسته بايد وټاکل شي ، او هغه اشتباه چي دولسمي تقنيني دورې د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي کړي وه ، بايد بيا تکرار نه سي . د دغه پيشنهاد پر اساس د اداري هيأت د ټاکلو کار څو ورځي وځنډيدی ۰

د ١٩٦٩ کال د اکتوبر د مياشتي پر ١٤ نيټي ، شورا د پاچا له خوا پرانسته سوه او د شورا تر پرانستلو وروسته د ولسي جرگي د اداري هيأت ټاکل پيل سوه ۰

د ولسي جرگي د رياست له پاره ډاکټر محمد عمر ورد گ ٧٢ رايي او انجينر غلام محمد فرهاد ٣٠ رايي وړي وي چي محمد عمر وردگ د ولسي جرگي د رئيس په حيث و ټاکل سو ۰ ما خپله رايه انجينير غلام محمد فرهاد ته ورکړي وه ۰

د اداري هيأت نور غړي په لاندي ډول وو :

د کندهار د ډنډ دحوزي وکيل عبدالاحد کرزی ، لومړی نايب

د بغلان د دوشي د حوزې وکيل سيد ناصر شاه نادري ، دوهم نايب

د هلمند د لښکرگاه د حوزي وکيل سيد مبين شاه امير ، منشي

د کندز د خان آباد د حوزي وکيل سيد امير ، دوهم منشي

نور احمد اعتمادي ما ته د خارجه وزارت د يوه مامور په وسيله خبر راکړ چي که زه د ولسي جرگي د دارالانشا د مقام له پاره خان کانديد کړم ، د ده حکومت به زما سره مخالفت و نه کړي ۰ ولي ما د دغه کار څخه ډډه وکړه ۰ (٢١)

که څوك د ولسي جرگي په داخلي چارو خبر وي نو په دي خبره ډير ښه پوهيږي چي په ولسي جرگي که د حکومت د مقا مونو بر عکس ، هغه وکيل د ډير واك خاوند او د وکيلانو د اعتماد وړ وي چي په اداري کوم مقام کي نه وي راغلې او د پاچا او

حکومت سره ډېر تماس و نه لري ۰ ولي د اداري هيأت غړي مجبور دي چي حکومت او پاچا دواړو ته ځيني مشوري ورکړي ، په دغه دليل دوی ډېر بي واکه او هميشه د وکيلانو تر فشار لاندي وي ۰

د دوولسمي تقنيني دوري د ولسي جرگي رئيس ډاکټر عبدالظاهر چي يو مدبر افغان و ، ده د هغه وخت حکومت ته ويلي و چي دی هيڅکله يوه وکيل ته د کوم کار سپارښتنه نه سي کولای ، دا د حکومت کار دې چي په خپلو ذرايعو مخصوصا د پارلماني رياست له لاري ځخه په وکيلانو خپل د خوښي کارونه اجرا کړي ۰ او د ولسي جرگي رئيس بايد د وکيلانو کومي جناح ته منسوب نه وي ، او دی بايد يوازي د ولسي جرگي غونډي اداره کړي۰

زه د ديارلسمي تقنيني دوري په ولسي جرگي کي تر پايه د يوه آزاد وکيل په حيث پاته سوم او د ځينو ملي وکيلانو په څنگ کي مي د ولسي جرگي په ځينو اساسي کارونو کي فعاله برخه اخستي ده .

۹ ـ د صنعتي بانك د قانون سره وكيلان مخالف وو

د صنعتي بانك له پا ره د يوه مستقل قانون د جوړولو کار د دوولسمي دوري په ولسي جرگي کي پيل شوې و ۰ د دغه قانون د انفاذ سره د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت يو مهم غړې او د ولسي جرگي ځيني وکيلان مخالف وو ۰ د دوی د مخالفت په وجه نوموړی قانون په دوولسمي تقنيني دوري کي تصويب نه سو او دغه قانون د ديارلسمي تقنيني دوري غاړي ته ور ولويدی ۰

زه دلته د دي قانون پر ضرورت يا مفيديت باندي بحث نه کوم ، زه صرف هغه جريان ليکم چي د ديارلسمي تقنيني دوري په وخت کي په سلطنت ، شورا او حکومت کي پر دغه قانون باندي پيښ شوې دې۰

په ۱۹۷۰ کال کي د تقنين په کمسيون کي پر دغه قانون باندي بحث پيل سو ، د کمسيون په غونډي کي د کمسيون د يوه غړي محمد اسحق عثمان د اعتراض په وجه ،

دغه مسوده بیرته حکومت ته د دي له پاره واستوله سوه چي حکومت د یوه عمومي قانون مسوده جوړه ، او بیرته یي ولسي جرگي ته وړاندي کړي ۰

پاچا په هغي لیدني کي چي د فراه او نیمروز د وکیلانو او سناتورانو سره د دیني علماوو د اعتصاب په ار تباط درلوده د خپلو خبرو په ضمن کي و ویل ((د ولسي جرگي یوه کمسیون د صنعتي بانك قانون رد کړې دې. چي باید د ولسي جرگي کمسیون دغه کار نه وای کړی ۰))

ما د پاچا خخه د خبرو اجازه و غوښته او ما پاچا ته و ویل چي ، زه دهغه کمسیون غړې یم چي اعیحضرت اشاره ور ته وکړه ، ما پاچا ته وویل چي د تقنین کمسیون حکومت ته ویلي دي چي صنعتي بانك یو شرکت دی چي په سلو کي ٤٩ پانگه د یوه خارجي هیواد ده او په افغانستان کي سابقه نه لري چي شورا د یوه شرکت له پاره جلا قانون جوړ کړی وي ، اوس که شورا دغه کار وکړي ، نور شرکتونه د مثال په توگه د بوت آهو شرکت به هم د یوه جلا قانون غوښتنه وکړي ۰ په دغه دلیل د تقنین کمسیون د حکومت څخه د یوه عمومي قانون د مسودي غوښتنه کړي ده ۰

پاچا زما په جواب کي و ویل ((د دغه قانون په مورد کي د حکومت دلایلو زه نه یم قانع کړې ، ما ډاکټر عبدالصمد حامد ته وظیفه ورکړي ده چي د شورا او حکومت سره خبري وکړي او خپل د مطالعاتو راپور ما ته وړاندي کړي .))

ډاکټر عبدالصمد حامد د تقنین د کمسیون او حکومت سره خبري وکړي او ده پاچا ته اطلاع ورکړه چي د شورا موقف قانوني دی او حکومت باید د قانون یوه عمومي مسوده جو ړه او شورا ته یي وړاندي کړي ۰

حکومت د صنعتي بانکونو په نامه یوه مسوده چي مشخص صنعتي بانك د هغه یوه برخه وه ، جوړه او شورا ته یي وړاندي کړه ، او حکومت د عدلیي وزیر عبدالستار سیرت د مالیي وزیر ډاکټر محمد امان او د پلان وزیـر ډاکټر عـبـدالواحـد سرابـي وټاکل چي په ولسي جرگي کي د کمسیون د غړو سره یو ځای پـر نـوي مسودي باندي غور وکړي .

وزیرانو او د تقنین غړو ځو میا شتي پر نوي مسودي کار وکړ ، چي په لړ

تعدیل سره د حکومت پیشنهاد سوي مسوده د کمسیون د غړو له خوا و منله سوه ۰
یوازي پر لاندي دروو ټکو باندي د کمسیون د غړو او وزیرانو تر منځ توافق را نه غي :
ـ د کمسیون غړو وزیرانو ته پیشنهاد و کړ چي د افغانستان د ملي ګټو د ساتلو له پاره باید په دغه قانون کي په دي مفهوم یوي مادي ته ځای ورکړه سي چي ((که دغه بانك د افغانستان په کورنیو چارو کي مداخله کوله ، حکومت مکلف دی چي د دغه بانك وظایفو ته په افغانستان کي خاتمه ورکړي)) خو وزیرانو د دغه پیشنهاد سره موافقه و نه کړه .
ـ د تقنین غړو د حکومت د پیشنهاد شوي مسودي د لاندي دوو ټکو سره موافقه نه درلوده ۰
۱ ـ په مسودي کي لیکل سوي وو ((هغه پورونه چي دغه مشخص بانك د خارجي هیوادونو څخه اخلي ، د افغانستان حکومت د دغو پورونو د تادیي ضامن دی))
۲ ـ په مسودي کي داهم لیکل سوي وو (د دغه بانك د پورونو تصویب د شورا پر ځای د حکومت له خوا کیږي ، او حکومت به په مناسب وخت کي د دغه بانك د پورونو لیست شورا ته وړاندي کوي))
لاندي وکیلان د تقنین د کمسیون غړي وو :
د موسي کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا ، د ارغنداب د حوزي وکیل عزیزالله واصفي ، د کابل د لومړي او دوهمي ناحیي وکیل محمد اسحق عثمان ، د بدخشان د جرم دحوزي وکیل محمد هاشم واسوخت ، د لغمان د مرکز د حوزي وکیل عبدالکریم عمر خیل ، د اندړو د حوزي وکیل یار محمد دلیلي ، د هلمند د بلوخو د حوزي وکیل عبدالحمید زهري ، د غزني د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کي ، د کټواز د حوزي وکیل عبدالحبیب کټوازي ، د حصارك د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب ، د شکردري د حوزي وکیل سید ظاهر شاه ، د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي قاضي زاده ، د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستی ، د چاه آب د حوزي وکیل محمد علم فیض زاد ، د سروبي د حوزي وکیل مولوي امیر محمد ، د دوشي د حوزي وکیل سید ناصر شاه نادري ، د پروان د مرکز د حوزي وکیل عبدالمهیمن ، د بګرامیو

د حوزي وکيل عبدالرسول بره کي ، د بالابلوك د حوزي وکيل عبدالغفار فراهي ، دوه يادري نور وکيلان چي نومونه يي زما په ياد نه دي ۰

په ۱۹۷۰ کال د شورا د دوهم اجلاس په سر کي دولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د تقنين کمسيون ته اطلاع ورکړه چي پاچا امر کړی دی چي د صنعتي بانکونو د قانون هغه مسوده چي د کمسيون غړو او وزيرانو په گډه جوړه کړي وه ، ډير ژر په کمسيون کي تصويب کړي او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته دي وړاندي کړي ۰ د تقنين د کمسيون غړو د شپي له خوا هم په کمسيون کي کار کاوه ، چي د پاچا د امر پر اساس د تقنين کمسيون دغه مسوده د هغي شپي په غونډي کي تر بحث لاندي و نيوله او دوی د کمسيون پخواني د اختلاف دري ټکي د خپلي خوښي مطابق په تصويب ورسول ، د کمسيون غونډه د شپي پر ۱۲ بجو پای ته ورسيده ۰

سبا سهار پر شپږو بجو ډاکټر محمد عمر وردگ مـا تـه پـه تليفون کــي و ويل چي ((پاچا امر کړې دې چي د تيري شپي تصويب سوې قانون بايد په کمسيون کي وځنډول سي ، او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته ژر وړاندي نه سي ۰ ځکه چي پاچا غواړي چي پر همدغه قانون باندي د تقنين د غړو سره خبري وکړي))

ما ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ويل چي د کمسيون د تيري شپي تصويب په کمسيون کي نور کار هم لري ، چي لومړې دا قانون د تصويباتو په کتاب کي ليکل کيږي او وکيلان هغه لاس ليك کوي ، بيا وروسته د دغه قانون يو نقل دارالانشأ ته ليږل کيږي ۰ په آخر کي ما د ډاکټر محمد عمر وردگ څخه دغه دوي پوښتني وکړي :

۱ ـ تاسي د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط د پاچا هدايات ولي د کمسيون رئيس عبدالرؤف بينوا ته نه وايا ست ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((عبدالرؤف بينوا په جلال آباد کي دې ، د ننگرهار والي ته امر سوې دې چي بينوا ډير ژر کابل ته حاضر کړي))

۲ ـ تيره شپه د تقنين کمسيون د شپي پر ۱۲ بجو د صنعتي بانکونو قانون تصويب کړ، آيا په دغه شپه چا د کمسيون اجرآات پاچا ته رسولي دي ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((د قانون د تصويب په وخت کي هغه وکيل چي د

غونډي څخه دباندي بخا رې ته نژدي ناست و ، هغه وکيل په دغه شپه پاچا ته دغه خبر رسولې دې)) په هغه شپه د کندهار يو وکيل چي د کمسيون غړې نه و ، په کمسيون کي بخاري ته نژدي ټوله شپه ددي له پاره ناست و چي د قانون د تصويب اطلاع پاچا ته ورسوي ٠

ما اوريدلي دي چي محمد ظاهر شاه په افغانستان کي هره شپه تر دوو بجو ويښ پاته کيدی ، او دی هره شپه صرف څلور ساعته بيده کيدی ، نو که دغه وکيل د شپې پر دوولسو بجو دغه اطلاع پاچا ته رسولي وي ، نو ده پاچا ته کوم خاص مزاحمت نه دی پيښ کړی .

سهار پر نهو بجو چي د عبدالرؤف بينوا په شمول د کمسيون غړي په غونډه کي حاضر سول ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر کاغذ ليکلې شوې يو مطلب عبدالرؤف بينوا ته ورواستاوه ، چي ده بيا هغه کاغذ ما ته راکړ ٠ پر کاغذ ليکل شوي وو ((پاچا امر کړی دې چي نن شپه عبدالرؤف بينوا ، عزيز الله واصفي او عبدالغفار فراهي بايد شاهي ارگ ته ورسي)) ما د هغه کاغذ پر شا ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ليکل چي ، که پاچا دغه دري وکيلان د صنعتي بانکونون د قانون په ارتباط غوښتي وي ، څرنگه چي د قانون موضوع د کمسيون په ټولو غړو پوري اړه لري ، نو دغه دري وکيلان خو څه نه سي کولای)) څو دقيقي وروسته بله پرزه کاغذ چا راوړه چي پـه هغي کـي ليکل سوي و چي ((پاچا نن شپه پر اتو بجو د کمسيون ټول غړي شاهي ارگ ته ورغوښتي دي))

په ارگ کي د پاچا په حضور کي د حکومت وزيرانو عبدالستار سيرت او ډاکټر محمد امان او د کمسيون غړو د صنعتي بانکونو پر قانون خبري پيل کړي ٠ د غونډې په سر کي عبدالرؤف بينوا ، محمد اسحق عثمان او عبدالکريم عمر خيل ، د دغه قانون د کار پر پخوانيو مراحلو رڼا واچوله ، وروسته پاچا د تقنين د کمسيون پر پيشنهاد سوي موضوع باندي چي ((د ملي گټو د ساتلو له پاره بايد په دغه قانون کي يوي مادي ته ځای ورکړه سي)) وويل ((په فرعي قوانينو کي بايد داسي يوه ماده را نه سي او زه هيله کوم چي دغه موضوع د دغه قانون څخه حذف کړه سې))

په دي هکله چي د افغانستان حکومت باید د صنعتي بانك د پورونو ضمانت وکړي یوه وزیر و ویل ((دغه قید د پور ورکونکو هیوادونو غوښتنه ده)) د دوهم ټکي په ارتباط چي د دغه بانك پورونه د شورا پر ځای باید حکومت تصویب کړي ، یوه وزیر وویل ((ځرنگه چي په شورا کي د پورونو تصویبیدل ډیر ځنډیږي ، نو دغه صلاحیت باید حکومت ته ور کړه سي))

د بحث په جریان کي سید ظاهر شاه پاچا ته و ویل چي که موږ ته اجازه راکړه سي چي شورا ته ولاړ سو ، هلته به دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړو ۰ پاچا و ویل چي ارگ هم ستاسي ځای دی او دلته باید خبري وکړې ۰ حاجي عبدالوهاب پاچا ته وویل چي اعلیحضرته ! موږ ستاسي ځخه بیریږو او هم ستاسي ځخه شرمیږو ، تاسي تشریف یوسې ، موږ او حکومت به سره جوړ سو ۰ په دغه اساس پاچا دهغي خوني ځخه و وتې او وکیلانو د پاچا په احترام د حکومت پیشنهاد سوې متن و مانه ۰ او تر ډوډې خوړلو وروسته وکیلان د شاهي ارگ ځخه و وتل ۰

د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي د صنعتي بانکونو قانون د ولسي جرگي د ډیرو غړو له خوا تر جدي بحث او انتقاد لاندي راغی ۰ ځرنگه چي د دغه قانون سره د افغانستان د غربي سیمو وکیلانو ، تر نورو ډیر مخالفت کاوه ، پاچا ته ځینو وکیلانو اطلاع ورکړه چي فراهي په عمومي غونډي کي د دغه قانون د تصویب مانع دی ۰

پاچا خپل سریاور جنرال محمد عمر خان ته ویلي و چي ((ماته وکیلانو اطلاع راکړي ده چي فراهي په عمومي غونډه کي د صنعتي بانکونو د تصویب مانع دی ، فراهي ته و وایه چي د ځو ورځو له پاره ولسي جرگي ته ولاړ نه سي)) ما د پاچا امر و مانه او فراه ته ولاړم ، چي زما په غیاب کي هم پر دغه قانون باندي ډیر انتقادونه کیدل او د قانون تصویب د ډیر وخت له پاره وځنډیدې۰

ما په عمومي غونډي کي د صنعتي بانکونو د قانون د تصویب سره مخالفت نه دی کړی ، د دغه قانون سره د وکیلانو ډیر مخالفت دوه عمده علتونه درلوده ۰

۱ ـ د ولسي جرگي ټول غړي په دي خبر سول چي د کمسیون غړو د دغه قانون د ځو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ولي دوی د پاچا په احترام ، د خپل موقف ځخه

اوښتــي دي ٠

۲ ـ وکيلان په دي هم خبر سوه چي د کمسيون غړو د پاچا په مستقيم خواهش تر خپل موقف تير سوي دي ، او دوی په هغه شپه پر سلطنتي ميز باندي ډوډي خوړلي وه و کيلانو دا آرزو درلوده چي پاچا د دوی څخه هم د دغه قانون د تصويب غوښتنه وکړي او دوی داسي تصور کاوه چي دوی ته په سپکه سترگه کتل سوي دي ٠

وروسته ولسي جرگي او مشرانو جرگي دغه قانون تصويب کړ ٠

په ولسي جرگي کي د پاچا مشاورينو پاچا ته سمه مشوره نه ورکوله او دوی به د سلطنت مقام پر غيرو واقعي لارو استعمالاوه ، چي د دغي لاري څخه د سلطنت مقام ته لويه صدمه رسيده ٠ د پاچا دغو مشاورينو د شاهي ارگ د متصديانو په مرسته د پاچا دربار انحصار کړي و ٠ دوی پاچا ته د سالمو مشورو لاره هم تړلي وه چي دا فاسده عنعنه محمد موسي شفيق ماته کړه ، ده په خپله د پارلماني رياست دنده پر غاړه واخسته او ده پارلماني ريا ست د شورا په څنگ کي د تجارت د وزارت عمارت ته انتقال کړ ، چي تر هغه وروسته د دسيسو لاره و تړله سوه او د شورا ټول کارونه په خپل اصلي مجرا کي ولويدل . (۲۳)

۱۰ ـ حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت د سياسي احزابو د قانون مسوده جوړه کړه او د تصويب له پاره يي دوولسمي تقنيني دوري ولسي جرگي ته وړاندي کړه ٠

په ۱۹٦٥ کال کي د احزابو قانون د ولسي جرگي له خوا تصويب سو، ولي مشرانو جرگي د دغه قانون يوه ماده تعديله کړه ٠

په ۱۹۷۰ کال کي ديارلسمي تقنيني دوري ، د اساسي قانون د ۷٤ مادي د حکم پر اساس ، د دواړو جرگو د اختلاف د ټکو د حل له پاره يو مختلط کمسيون جوړ کړ ، چي د دغه کمسيون له پاره د هري جرگي څخه لس لس غړي و ټا کل سول ٠

څرنگه چي په ديموکراسۍ دوره کي د اول وار له پاره په ولسي جرگي کي د مختلط

کمسیون له پاره انتخابات کیدل ، او په دغه کمسیون کي مهم قوانین لکه د احزابو ، انتخاباتو ، ښاروالیو او د مځکو د سروي د قوانینو د اختلاف ټکي په تصویب رسیدل ، نو د دغه کمسیون د غړیتوب له پاره ، تر شلو ډیرو وکیلانو ځانونه کاندید کړي وو .

ما د ګډ دریخ دلسو ملګرو وکیلانو دنومونو یولست جوړ کړ او پر ټولو وکیلانو مي وویشې ، او د دوی څخه مي غوښتنه وکړه چي که زموږ کاندیدانو ته خپله رایه ورکړي کله چي د انتخاباتو نتایج اعلان سوه ، د ولسي جرګي هر لس نمایندګان زموږ د تقنین د کمسیون ملګري او د دارالانشا آمر سید مبین شاه امیر ، د مختلط کمسیون له پاره انتخاب شوي وو . دلته د یادولو وړ بولم چي په دغو انتخاباتو کي سید مبین شاه امیر عزیزالله واصفي او عبدالغفار فراهي هر یوه تر سلو ډیري رایي وړي وي . د تقنین د کمسیون د غړو نومونه د مخه ذکر شوي دي ، د مشرانو جرګي استازي دادي : ډاکټر محمد انس خان ، سید شمس الدین مجروح ، قیام الدین خادم ، محمد هاشم مجدیدي ، حبیب الله هلمندي ، محمد امین خوګیاڼي ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، شیر محمد خان ، میر محمد شاه صدیقیان او حاجي محمد ځمکنې .

مختلط کمسیون په خپلي لومړي غونډي کي عبدالکریم عمر خیل د رئیس په حیث او محمد هاشم مجددي او وروسته حبیب الله هلمندي د منشیانو په توګه و ټاکل .

دغه کمسیون په خپلو لومړنیو غونډو کي د سیاسي احزابو د قانون د اختلاف ماده په تصویب ورسوله .

څرنګه چي په اساسي قانون یا د دواړو جرګو په طرزالعملونو کي د مختلط کمسیون د فیصلو مرجع نه وه تعین سوي ، نو کمسیون فیصله وکړه چي خپلي فیصلي به د پاچا دتوشیح له پاره د سلطنت دارالانشا ته وړاندي کوي. ولي د مختلط کمسیون د دغي فیصلي سره د نور احمد اعتمادي حکومت داسي عکس العمل ښکاره کړ .

نور احمد اعتمادي د مشرانو جرګي غړي په پغمان کي میلمانه کړه ، په دغي میلمستیا کي صدر اعظم دوی ته و ویل ((په مختلط کمسیون کي د ولسي جرګي تندروه وکیلان غواړي چي پر پاچا باندي فشار راوړي چي دی د احزابو قانون توشیح کړي ولي زه د حکومت د مسؤول په حیث د احزابو د قانون نافذیدل veto کوم او د

پاچا څخه به و غواړم چي دغه قانون توشيح نه کړي))

بله ورځ د مختلط کمسيون په غونډي کي د مشرانو جرگي غړو مخصوصا حاجي محمد ځمکني په شدت سره د کمسيون پر پخواني فيصلي باندي اعتراض وکړ ، د دغه اعتراض په وجه د کمسيون ټول غړي تر خپلي پخوانی فيصلي تير سول او د کمسيون فيصلي ولسي جرگي ته و سپارلي سوی . (٢٤)

رشتيا ليکي چي محمد هاشم ميوندوال د خپل صدارت په وخت کي ده ته ويلي و چي د نوي اساسي قانون يوه خلا داده چي د شورا تر انتخاباتو دمخه يي د احزابو د جوړولو غوښتنه نه وه کړي . (٢٥)

ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((پاچا څکه د احزابو قانون توشيح نه کړ چي دی بيريدی چي که په هيواد کي سياسي احزاب جوړ سي ، نو دغه احزاب به د ده څخه قدرت واخلي)) دې زياتوي چي ((پاچا قوي اراده نه لري او د خلگو د خبرو تر تاثير لاندي راځي)) (٢٦)

د اساسي قانون ٣٢ مه ماده د سياسي احزابو په برخه کي داسي حکم کوي :

١ ـ د حزب د بنيادي فعاليتونو اهداف او مفکوري بايد د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض ونه لري . ٢ ـ د حزب تشکيلات او مالي منابع بايد علني وي .

د افغانستان پاچا په نامعلوم علت د خپل سلطنت تر پايه د احزابو قانون توشيح نه کړ په داسي حال کي چي د کيڼ او ښي اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چي په هيواد کي د سياسي فعاليت اجازه تر لاسه کړي .

رشتيا ليکـي چـي پـه ١٩٦٤ کال کي د افغانستان پاچا د امريکا د جمهور رئيس John F. Kenney پـه بلنه امريکا تـه رسمـي سفر وکـړ. کيندي پاچا ته ويلي و چي ((د ديموکراسۍ د تطبيق په لاره کي جدي خطرونه او مشکلات سته ، چي تاسي بايد په دغي لاري کي په کراره گام کښيږدی)) دی زيـاتوي چــي ((د ديـمـوکـراســۍ د تطبيق په جريان کـي د پـاچـا تـرحـد زيـات احتيا ط ښـايـي د دغـه ملاقـات څخه منشأ اخستي وي))دی ليکي ((په بل ملاقات کي چي د پاچا او کيندي تر منځ و سو ، يوازي زلمۍ محمود غازي د ترجمان په حيث برخه درلوده او د دغــه

ملاقات څخه ، هيڅ رسمي يادداشت نه دي اخستل شوی))دی ليکي ((په دغه ملاقات کي شايد کيندي د پاچا څخه په افغانستان کي د اوضاع د کنترول له پاره د سي.آی. ای د فعاليت اجازه غوښتي وي)) دی د ډاکټر محمد يوسف له قوله ليکي چي ((تر دغه ملاقات پنځه کاله مخکي امريکايانو د محمد داود خان څخه هم دا سي يوه غوښتنه کړي وه ، ولي په هغه وخت کي محمد داود خان د امريکايانو دغي غوښتني ته جواب نه و ويلې ، چي شايد اوس به بيا امرکايانو خپله پخواني غوښتنه تکرار کړي وي)) (٢٧)

١١ ـ حکومت د وکيلانو د مصونيت حدود ټاکل

په ١٩٦٩ کال کي حکومت د کټواز د کوچيانو وکيل عبدالرزاق په دي متهم کړ چي ده کومه ښځه د خانه سره د کانتيننتل هوټل ته بيولي وه . چي په دغه اتهام امنيتي افرادو دی د کابل په ولايت کي تر نظارت لاندي نيولی و او په هغه شپه دغه وکيل د کابل د ولايت څخه وتښتيدې او دی د حکومت تر تعقيب لاندي و .

د کټواز وکيل او حکومت دواړو ولسي جرگي ته د دغي حادثي اطلاع ورکړه ، وکيل ادعا کوله چي د کابل امنيه قوماندان جنرال عبدالحکيم کټوازی دده شخصي دښمن دی او دغه موضوع د هغه له خوا ده ته جوړه سوي ده . خو حکومت ادعا کوله چي د ولسي جرگي يوه غړي مشهود جرم کړې دې او د حکومت تر عدلي تعقيب لاندې دی او ولسي جرگه بايد د اساسي قانون د ٥٠ مي مادي د حکم مطابق د نوموړي وکيل پارلماني مصونيت سلب کړي څو حکومت د ده د جرم تحقيق وکړي .

عبدالرزاق د ولسي جرگي د دولسمي او ديارلسمي دورو د اعتماد درايو ورکولو په غونډو کي د حکومت پر اجراآتو انتقادونه کړي وو ، چي ښايي د ته دغه مشکلات دده د پارلماني موقف څخه پيدا سوي وي . دغي حادثي د ډير وخت له پاره ولسي جرگه ، حکومت او حتي پاچا مصروف و ساتل .

وکيلانو سعي کوله چي دغه حادثه د مسالمت آميزي لاري څخه حل کړه سي ، په دغه اساس څو وکيلانو د ولسي جرگي د رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ څخه غوښتنه

وکړه چې حکومت ته ووایي چې ددغه وکیل د تعقیب څخه لاس واخلي او د حکومت او ولسي جرګې اوسني ښه روابط خراب نه کړي ۰ د ولسي جرګې رئیس چې بي آلایشه سړی و ده په جواب کې وویل ((کله چې زه داخله وزیر وم یوه شپه د دوولسمي تقنیني دورې څو وکیلانو د ء پلازا ء په هوټل کې د بزم یو محفل جوړ کړی و ، په هغه شپه ما ته امر وسو چې ددغه محفل حفاظت ددې له پاره وکړم چې د دغه محفل څخه کومه رسوایي پیښه نه سي ۰ ولي اوس په خپله حکومت دغي رسوایي ته لمنه وهي چې زه د حکومت په اوسني پالسۍ نه پوهېږم)) . په دغه ارتباط د کابل په سیاسي حلقو کې ویل کېدل چې حکومت فیصله کړې ده چې یوه وکیل ته جزا ورکړي او په دغه طریقه نور وکیلان په دې و پوهوي چې د دوی د مصونیت حدود یوازې د دوی د وظایفو په ساحې کې تطبیق کېږي او په نورو ساحو کې دوی هم لکه عادي خلګ د جرم په صورت کې تر عدلي تعقیب لاندې راځي۰

ځینو باخبرو منابعو داهم ویل چې یوه مشابه حادثه په پاکستان کې یوسف خټک ته چې د پاکستان په پارلمان کې دعوامي لیګ د حزب مشر و هغه وخت پیښه سوې وه چې نور احمد اعتمادي په کراچې کې افغاني سفیر و ۰ یوسف خټک د ډاکټر بلوچ د جرمني الاصلي ښځي سره متهم سو ، چې د ده د اتهام موضوع د ډېر وخت له پاره د پاکستان په مطبوعاتو کې خپریده ۰ د دغو منابعو په عقیده ، ښایي د افغانستان حکومت به په دغي موضوع کې د یوسف خټک د اتهام څخه الهام اخستې وي۰

د کابل امنیتي منابعو زما په شمول ، ځینو وکیلانو ته ویل چې د دغي حادثي په شپه د بوت آهو فابریکي اور اخستې و او دوی هلته مصروف وو چې ناوخته د شپې دوی په دغي حادثي خبر سول او دوی یو مکمل هیأت لکه د عکاسي ، نشان انګشت او د تحقیق مسئول هوټل ته د دې له پاره استولي وو چې ددغه جرم دوسیه په دغه شپه تکمیله کړي . ((د حکومت دغه اقدام د اساسي قانون د حکم پر خلاف دی))

وکیل وایي چې ((په هغه شپه ما او د معاملاتو د دفتر آمر حاجي عبدالشکور د سپین زر هوټل ته ورغلي وو ، د کانتیننتل لوی آمر چې هغه وخت په سپین زر هوټل کې و ده موږ دواړه په خپل هوټل کې میلمانه کړو او کله چې موږ هغه هوټل ته ورغلو

موږ یوه اطاق ته رهنمایي کړل سو ، چي یو ساعت وروسته یوه ښځه هغه اطاق ته راغله او ډېر ژر څو امنیتي افراد په اطاق ننوتل او موږ یي د کابل ولایت ته بوتلو))

ولسي جرګي د حکومت دغه غوښتنه چي د کټواز وکیل دي سلب مصونیت سي و نه منله او د حکومت څخه یي غوښتنه وکړه چي د دغه وکیل دعدلي تعقیب څخه لاس واخلي. ولي حکومت ونه منله ، حکومت او ولسي جرګه دواړه پر خپلو موقفونوټینګ پاته سول چي په پای کي پاچا د حکومت د موقف په تایید په دغي موضوع کي مداخله وکړه . پاچا د ډېرو وکیلانو سره په دغه ارتباط خبري وکړي.ما ته هم پاچا د کانتیننتل د هوټل د حادثي وړي خبري تشریح کړي چي زه اوس د هغو د لیکلو څخه عاجز یم ، زه د پاچا د فرمایشاتو په وخت کي په دي فکر کي سوم چي ولي حکومت د سلطنت دلوړ مقام څخه په داسي مسایلو کي مرسته غواړي ؟ د کټواز وکیل د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د اعتماد د رایي په غونډي کي نوي حکومت ته خپله رایه ورکړه او د ډاکټر عبدالظاهر حکومت د ده دعدلي تعقیب څخه منصرف سو.د جمهوریت په وخت کي ددغه وکیل دوسیه محکمي ته وړاندي سوه او وکیل د څه مودي له پاره بندي سو .

د سر آهنګ یوه خبره

یوه ورځ د صدارت کفیل د ولسي جرګي او حکومت د تقنین غړي په پغمان کي میلمانه کړي وو ، په دغي میلمستیا کي وزیرانو هم برخه اخستي وه . حکومت د هیواد مشهوره سندرغاړې استاد سر آهنګ د هنر نمایي له پاره دغي میلمستیا ته بللې و.استاد سر آهنګ په دغه محفل کي ډېري استادي غزلي و ویلي ، او پر دغو استادي سندرو باندي یوازي د صدارت مرستیال عبدالله یفتلي ډېر خوند اخستی .ولي ډېرو نورو حاضرو وکیلانو او مامورینو غوښتل چي که استاد دوی ته څو محلي غزلي ووایي ما په ډېر محترمانه ډول د استاد سر آهنګ څخه غوښتنه وکړه ، چي که دغه حاضر مجلس ته څو کلیوالي سندري واوروي . زما دغه غوښتنه د استاد سر آهنګ خوښه نه سوه ، ده د محفل برخه والو ته په ډېر ټینګار سره وویل چي ، په هیواد کي یا وزیر وي

او یا وکیل ، دلته دواړه حاضر دي ولي فراهي زما څخه غواړي چي زه دلته کليوالي سندري ووايم ، نو آيا زه خپل استادي هنر په هيواد کي چا ته وړاندي کړم ؟

په هغي لحظي کي زه د خپل ځايه څخه ولاړ سوم او استاد سر آهنګ ته مي وويل چي زه ستاسي د دغه عکس العمل منتظر وم چي حاضر مجلس ته ستاسي يـوه پخواني خبره واوروم ٠ ما د دغه محفل شاملينو ته وويل چي څلور کاله پخوا ، ما په پيښور کي په افغاني قونسلګرۍ کي کار کاوه او په هغه وخت کي استاد سر آهنګ هم په پيښور کي و ٠ موږ يوه شپه ، استاد قونسلګري ته دعوت کړ چي په هغه شپه هم استاد ډيري استادي غزلي موږ ته وويلي٠ ما په هغه شپه د استاد څخه غوښتنه وکړه چي که موږ ته څو کليوالي سندري ووايي . استاد په هغه شپه زما دغوښتني په مقابل کي هيڅ عکس العمل ښکاره نه کړ ، ده څو خوږي کليوالي سندري موږ ته وويلي ، چي د هغو په جمله کي د استاد دغه مشهوره سندره (ګړ سو د لونګو لو ګړ سو) هم شامله وه ٠خو کله چي د ډوډۍ خوړلو خوني ته ولاړو ، هلته ما د استاد څخه پوښتنه وکړه چي آيا ستا زوی د موسقي په فن کي مهارت لري او که يه ؟ استاد زما په جواب کي وويل چي ((ما خپل زوی ته ډير پخوا ويلي دي چي ، موسيقي ډير مشکل فن دی ، او ته په دغه فن کي استاد کيدلای نه سي)) ده په دري ژبه دا هم وويل چي ما خپل زوی ته ويلي دي چي ((برو بچيم ، فا کولته ما کولته يته بخوان)) ددغي قصي په اوريدلو سره د مجلس برخه والو او استاد سر آهنګ وخندل او وروسته استاد موږ ته ډيري خوږي کليوالي سندري واورولي ٠

۱۲ ـ د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه

د ولسي جرګي ډيرو وکيلانو تصميم نيولی و چي د اطلاعاتو او کلتور وزير ډاکټر محمود حبيبي ډير ژر د هغه وزارت څخه ليري کړي ، ځکه چي د ده د وزارت په وخت کي په دولتي ورځپاڼو کي د اسلام ضد نشرات کيدل٠ او هم دی په دي متهم و چي ملي جرايد ، تر نشر دمخه سانسور وي ٠ ځني وکيلان د ده څخه په دي آزرده وو چي دی په کابل راديو کي د ولسي جرګي خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوي ٠

ولسي جرگي په ۱۹۷۱ کال کي ډاکټر محمود حبيبي د هغي جرگي د استجواب يوي غونډي ته د دي له پاره احضار کړ چي د وکيلانو پوښتنو ته جواب ووايي٠ د نورو پوښتنو په ضمن کي يوه وکيل د ډاکټر محمود حبيبي څخه پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي د ولسي جرگي خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوی ؟ ده په جواب کي وويل ((زه د ولسي جرگي د کمسيونونو هغو خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوم چي خبري ماهيت و نه لري .))

ما بيله مگروفون څخه د ده د پورتني ادعا توضيح وغوښته ٠ ده زما په جواب کي وويل ((د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته د ولسي جرگي څخه داسي يو خبر راغي چي پلاني کمسيون د پلاني عالي جناب تر رياست لاندي يوه غونډه وکړه او دپلاني ملك پر عريضي باندي يي غور وکړ ٠ تاسي ووایاست چي دغه مطلب څه خبري ماهيت لري چي زه هغه ته د نشر اجازه ورکړم ؟))

د ډاکټر محمود حبيبي له خوا د عالي جناب د کلمي استعمال ، د وکيلانو د انزجار باعث سو او وکيلان ډيرهيجاني سول ، په هغي لحظي کي تر سلو ډيرو وکيلانو د خبرو نوبت وغوښت او هر وکيل به په خپلو خبرو کي ډاکټر محمود حبيبي ته د عالي جناب خطاب کاوه ٠ ډير ژر د ډاکټر محمود حبيبي څخه وغوښتل سوه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي ٠ او وکيلانو د رايو په اتفاق ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه ٠

د رايو ورکولو په جريان کي يوازي ببرك کارمل د ولسي جرگي د تالار څخه ووت چي ډيرو وکيلانو دده پر دغه عمل باندي اعتراض وکړ ٠ بله ورځ يوه وکيل د کارمل څخه پوښتنه وکړه چي دی ولي د نه اعتماد د رايي په وخت کي د ولسي جرگي دتالار څخه ووتی ؟ ده په جواب کي وويل چي ((د نه اعتماد دغه تحريك يو ارتجاعي حرکت و په دي چي د مذهبي وکيلانو له خوا پيل سوی و او ما بايد په هغي کي برخه نه وای اخستي .)) ولي واقعيت داو چي ببرك کارمل غوښتل چي په خپل دغه حرکت سره نوراحمد اعتمادي ته په اثبات ورسوي چي دی د حکومت پر ضد د وکيلانو ددغه تحريك ملگری نه و ٠

د نه اعتماد تر رايي وروسته پاچا دغه څلور وکيلان لکه عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله

واصفي ، امان الله شنېتېی او عبدالغفار فراهي ، شاهي ارگ ته ددي له پاره غوښتي وو چي د ولسي جرگي ددغه تصميم پر قانونيت باندي ددوی سره خبري وکړي ٠ پاچا دغو وکيلانو ته وويل ((ما څو مياشتي پخوا نور احمد اعتمادي ته ويلي و چي ډاکټر محمود حبيبي ته ووايــي چي د اطلاعاتو او کلتور د وزارت څخه استعفا وکړي ، ولي نوراحمد اعتمادي دا کار نه و کړې ، ده دا موضوع پري ايښي وه چي زه د خارج د سفر څخه راسم او زه په خپله دا خبره ډاکټر محمود حبيبي ته وکړم ٠ ولي زما تر راتگ دمخه ولسي جرگي ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه)) پاچا زياته کړه ((حکومت ادعا کوي چي ولسي جرگي حکومت ته د يوه کل په حيث د اعتماد رايه ورکړي ده ، او ولسي جرگه دا حق نه لري چي يوه وزير ته د نه اعتماد رايه ورکړي)) په دغه وخت کي عبدالرؤف بينوا د روزگار د جريدي يوه گڼه پاچا ته ورکړه ، ده پاچا ته وويل چي يوه وزير ته د نه اعتماد د رايي په ارتباط په دغي گڼي کي د جريدي چلونکي محمد يوسف فرند د عبدالغفار فراهي سره يوه مصاحبه کړي ده ٠ په دغي مصاحبي کي د ولسي جرگي قانوني موقف توضيح سوی دی ٠

ما په هغي مصاحبه کي د اساسي قانون د ۹۶ مادي د لومړي فقري د حکم پر اساس چي ، صدر اعظم او وزيران د حکومت د عمومي سياست په برخه کي په گډه ، او په خپلو مشخصو وظايفو کي په ځانگړي توگه مسؤوليت لري ، په دغه دليل ما د ولسي جرگي د نه اعتماد د رايي فيصله قانوني بللي وه ٠

په دغي ليدني کي امان الله شينېنډي پاچا ته وويل چي ډاکټر محمود حبيبي په دولتي ورځپاڼو او راديو کي د ولسي جرگي د جرياناتو د نشر ممانعت کوي ٠ پاچا دواړه لاسونه پر سر ونيول او وي ويل چي دا څه حال دی ؟ تر دي وروسته بايد اخبارونه هم زه په خپله وگورم ٠ دغه ليدنه پر همدغه ځای پای ته ورسيده ٠

۱۳ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه

صدر اعظم نور احمد اعتمادي د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي پر ۱۷ نيټې ولسي جرگي ته د استيضاح له پاره وغوښتل سو٠ د استيضاح د غونډې لومړې وينا کونکې

محمد اسحق عثمان و ۰ ده په تندو الفاظو نور احمد اعتمادي په بي کفايتي او دولسي جرگـي سره پـه عدم همکاري متهم کړ ۰ د محمد اسحق عثمان دغـي تندي خبري د نور احمد اعتمادي د تأثر سبب سوی چي وروسته د استيضاح غونډه په لفظي مشاجري واوښتله۰

په دغي غونډي کي هر وکيل ادعا کوله چي صدر اعظم بايد د هر وکيل پوښتنو ته په جلا توگه جواب ووايي ۰ خو صدر اعظم ادعا کوله چي اوسني غونډه د استجواب غونډه نه ده چي د حکومت مشر د هر وکيل پوښتنو ته جواب ووايي ، بلکه دا د استيضاح يوه غونډه ده چي دی حق لري چي د ټولو وکيلانو تر پوښتنو وروسته ، دوی ته په يوه مناسب وخت کي جواب ووايي۰

صدر اعظم او وکيلانو ټولو د اساسي قانون پر ۶۶ مادي اتکا کوله ، څرنگه چي د اسلسي قانون دغي مادي ښه صراحت نه درلود، څـکه نـو صدر اعظم او وکيلان پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول ۰ تر يوه ساعت بحث او مناقشي وروسته ، وکيلانو د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه غوښتنه وکړه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي۰ وروسته د ولسي جرگي اکثريت غړو د نـور احمد اعتمادي حکومت تـه د نه اعتماد رايه ورکړه ۰

عبدالحميد مبارز په دغه ارتباط په خپل اثر کي ليکي چي ، د افغانستان دولت د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد د رايي په برخه کي ولسي جرگي ته شين څراغ ورکړی و ۰ دده حدس شايد د لاندي ټکو څخه راپيدا سوی وي . (۲ ۸)

ـ محمد اسحق عثمان د يوه وکيل څخه چي د استيضاح د غونډي په ترتيب شوي ليست کي د هغه نوم تر نورو دمخه و ، غوښتنه وکړه چي د خبرو لومړی نوبت ده ته ددي له پاره ورکړي چي دی به په نني غونډي کي يو بم وه چوي ۰

ـ وروسته تر هغه چي نور احمد اعتمادي د ولسي جرگي د تالار څخه ووت ، د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ ، څو واره وکيلانو ته وويل چي ، کوم تصميم چي نن تاسي د حکومت د سرنوشت په برخه کي نيسی ، پام وکړی چي ستاسي دغه تصميم قانوني بڼه ولري ۰ چي وروسته بيا پښيمانه نه سی ۰

حکومت ته تر نه اعتماد خو ورخي وروسته پاچا د ټولو وکيلانو سره وليدل ۰ زه هم د فراه او نيمروز د وکيلانو سره د پاچا حضور ته ورغلې وم ۰ په دغي ليدني کي ما د پاچا په حضور کي څو خبري وکړي چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي ليکل سوی دی ۰ پاچا د خپلو فرمايشاتو په ضمن کي وويل چي ډاکټر وليد حقوقي يو ليکلې متن په ولسي جرګي کي لولي او تاسي بايد هغه متن تصويب کړې ، او تر هغه وروسته به د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا اعلان سي ۰ هغه متن داسي و :

د شورا او حکومت د ښې همکارۍ د پيل په غرض ولسي جرګي فيصله وکړه چي حکومت ته د نه اعتماد تر رايي تير سي .

ولسي جرګي پورته متن تصويب کړ او د نور احمد اعتمادي حکومت د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي پر ۱٦ نيټي استعفا وکړه ۰

١٤ ـ د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه

کله چي ډاکټر عبدالظاهر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سو ، ده د اعتماد تر رايي دمخه د ټولو وکيلانو سره وليدل ۰ زه د هرات ، فراه ، بادغيس او غور د وکيلانوسره يو ځای د ډاکټر عبدالظاهر د ليدلو له پاره دده کور ته ورغلی وم ۰ ډاکټر عبدالظاهر د حاضر مجلس دډيرو وکيلانو سره په دوولسمي تقنيني دوري کي وکيل و او د ډيرو وکيلانو نومونه دده په ياد وو ۰ صدر اعظم او وکيلانو خپلي زړي خاطري يادي کړي چي ډيره صميمي او دوستانه فضا هلته جوړه سوه ۰

وروسته ډاکټر عبدالظاهر وکيلانو ته وويل ((که تاسي حکومت ته د ويلو کوم مطلب ولرې زه خوشحاليږم چي هغه مطلب اوس ماته ووايାست)) وکيلانو فورا خپلي خواستي او محلي مشکلات صدر اعظم ته بيان کړل ۰ يوه به ويل چي په خپلي سيمي کي مکتب نه لري ، بل به ويل چي صحي کلينيك ته ضرورت لري ، هغه بل به د خپلي ولسوالۍ د سرك د خرابوالي بيان کاوه ۰ ډاکټر عبدالظاهر به ټولو دغو وکيلانو ته ويل چي ((د مالي امکاناتو په حدودو کي به ځيني کارونه وکړي)) په دغه وخت کي د غوريانو د ولسوالۍ وکيل شاه پور عليزي زما څخه غوښتنه وکړه چي که زه هم هلته څو

خبري وکړم ما د خپلو خبرو په پيل کي د ډاکټر عبدالظاهر د پوهي ، اوږدي تجربي او ښواخلاقو ستاينه وکړه ، او وروسته ما وويل چي حاضر وکيلان ستاسي د حکومت د نوي پروګرام او ريدلو ته منتظر دي چي که تاسي په دغي برخي کي موږ ته څه ووایاست ۰ ډاکټر عبدالظاهر په خندا وکيلانو ته وويل ((ګورئ إ فراهي زما څخه د هغو مطالبو ويل غواړي چي زه بايد هغه مطالب د ولسي جرګي په تالار کي تاسي ته ووايم)) ما صدراعظم ته وويل چي تاسي هم د وکيلانو څخه د هغو مطالبو اوريدل وغوښتل چي دوی بايد د ولسي جرګي په تالار کي تاسي ته ويلي وای ۰ صدر اعظم او ټولو وکيلانو وخندل او دغه ليدنه پر دغه ځای پای ته ورسيده ۰

يوه ورځ وروسته زما او د ډاکټر عبدالظاهر تر منځ يوه بله دوه په دوه ليدنه هم و شوه چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي راغلې دې ۰

۱۵ ـ زما د پارلماني وينا يوه برخه

(د اعتماد درايو جريانات د کابل راديو له لاري خپريدل)

ګرانو اوريدونکو !

د افغانستان د بي وزلو خلګو د نيکمرغي او سعادت په هيله ، عبدالغفار فراهي د بالابلوك د ولس وکيل خپل نظر وړاندي کوي ۰

ښاغلې مؤظف صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر !

زه ګمان نه کوم چي ددغه تالار دغه مجلس دي د ادبي مسابقو او طويلو او منسجمو عباراتو او کلماتو له پاره چي عام ولس په هغه و نه پوهيږي داير سوې وي ۰ ځرنګه چي موږ اوس د قوم سره ږغيږو بايد دقوم په ژبه هم خبري وکړو، او څه چي وايو لومړې مو بايد ددوی پوهنه او ويښتيا په نظر کي وي۰ نو که زما وينا د ادبي مطنطنو عباراتو او بي ځايه انشا پردازيو څخه عاري وي معذرت غواړم ۰

زما په فکر که زه د خپل ولايت او يا ولسوالې د مشکلاتو څخه وږغيږم او ووايم چي دلته هيڅ د ژوندانه مظاهر په نظر نه راځي ، او ټول د ژوندانه وسايل يي يا د طبيعت د بي رحميو او يا د اداره چيانو د روزګذرانيو او بي التفاتيو له کبله د فنا او

نیستې په کندي کي لویدلې دې ، دا به مي یو ډول تنګ نظري یا لږ معلوماتي له کبله ویلي وي ۰ او معنا یي دا چي په ټول افغانستان کي هر څه سته او دلته هیڅ نه سته ۰ په داسي حال کي چي د افغانستان ټولي سیمي او د ولس زیاته برخه په دغو دردونو او مشکلاتو اخته دي ۰

نو که زه د افغانستان د عمومي مشکلاتو او مصایبو په هکله ورغیږم دا به ښه وي نسبت و هغه تــه چــې زما فکر د یــوي مشخصي او محلــي مشکل د حل خوا ته متوجه وي۰

که زموږ هیواد افغانستان آباد او معمور وي ، دا معنا نه لري چې فراه چې د افغانستان یو تاریخي او د هره حیثه با ارزښه سیمه ده ، نا آباده او د نظره لویدلي سیمه وي ۰ بیا هم زه د خپلي سیمي د وکیلانو هغه هیلي چي د فراهیانو د لوړي او د فراه رود د بند په مورد کي یي کړي او یایي کوي ، د تایید وړ بولم ۰ او دومره پر علاوه کوم چې موږ باید ددغو مشکلاتو علت العلل ته متوجه سو چې ولي د افغانستان ټول ولس په دي عصر کي په داسي مصایبو او آلامو اخته دې ؟

موږ تر ټولو دمخه دي ته احتیاج لرو چې افغانستان جوړ کړو ، او دا خبره دا معنا نه لري چي خدای نا خواسته افغانستان موجود نه دې او یا ملي او بین المللي موقف او اهمیت ته یي څوك په درنه سترګه نه ګوري ۰ ددي جملي مطلب دادی چي موږ باید افغانستان د یو عصري او مترقي هیواد پـه څیر ، څرنګه چي پـه حقوقي قا موسونو او بین المللي منا شیرو کي یي تعریف کیږي ، هغه شاني جوړ کړو ۰ یعني لومړی باید د خپلو سرحداتو او سیاسي لانجو او کشالو د حل او فصل کولو له پاره جدي توجه وکړو او څرنګه چي یي ملي هیلي او مصلحتونه آرزو لري هغه شاني اقدام وکړو ۰

په یوه عصري او مدني دولت کي چې هغه د نوي ژوند په ټولو مزایاو او ښیګڼو مجهز وي ، هلته د پووندوو او کوچیانو مسأله هیڅ موضوع د بحث نه سي کیدلای ۰ ولي ددولت یو حقوقي تعریف هم دادې چي خلګ یي په یوه معینه سیمه کي و اوسي په داسي حال کي چي دا خواران نه یوازي په افغانستان بلکه په باندنیو همسایه هیوادونو کي خپل بي ارزښه ژوند په ډیر محروم او جلا وطني ډول تیروي ۰

همدغه مشکل دې که احیانا د یوه ملي حکومت له خوا د ملت په نفع څه اقتصادي مقررات او تنظیمونه وضع سي او وغوښتل سي چي یو ملت د اقتصاد او صنعت له پلوه پر خپلو پښو ودریږي ، ددغو اقوامو ځیني برخه چي د کال په سر او پای کي د موسمونو د تغییر او جوي شرایطو له کبله خپلي میني بدلوي ، څرنگه به د سیاسي لانجو او مختلفو وجوهاتو له کبله زموږ دولتي قوانین او مقررات د دوی د تگ او راتگ پر مسالي باندي تطبیق کړه سي ۰ د بلي خوا څخه هغه پوونده چي د ننه په هیواد کي یوي او بلي خوا ته کډي کوي ، ددي څخه علاوه چي ددوی د نفوسو شمیر او د ژوندانه په هکله څوك پوره احصائیه نه لري ، خو دومره پوهیږو چي په دغو دو کلونو کي چي د طبیعت قهر چي د افغانستان پر ټول ملت نازل سوی دی ، ددوی ژوند یي تر نورو ډیر د تباهي او نیستۍ منجلاب ته ورغورځولی دی ۰ موږ چي خپله څه نه لرو ، ددوی سره به څنگه غم شریکي او ورور گلوي و ساتو ، او حکومتونه خو یي د یو انسان او هم وطن په څیر هیڅ د ژوندانه مسألي ته ملتفت نه دي او نه ددوی په موجودیت قایل دي لکه څرنگه چي د موجوده حکومت په تگ لاري کي ددوی په هکله حتي ددوی دمحض خوشالواو تسلیت لیکنه نه سته ۰

کله چي مو د کوچیانو مسأله د یوه عصري دولت د په وجود راوړلو له کبله حل کړه بیا اقتصادي سمون دومره اشکالات نه لري ، دغه مشکل چي نن موږ په اقتصادي ساحه کي د ملي تولیداتو د نیستۍ او صنعتي محصولاتو د بربادۍ له کبله ور سره مخامخ یو ، تر موږ دمخه نورو وروسته پاته زموږ په شان آسیایي او افرقایي هیوادونو او قومونو هغو ته د ملي حکومتونو د په وجود راوړلو او اقتصادي پلان جوړولو ، استثمار او استعماري سیاست سره په مبارزي کولو سره حل کړي دي ۰

کله چي مو دغه ضرورتونه رفع کړه البته اداري مشکلات چي فلانکۍ رشوت خوري او بستانکۍ ظلم او ناروا کوي ، یوازي د یوه ملي حکومت د په وجود راوستلو سره چي په هغه کي قوانین حکومت ولري رفع کیدلای سي ۰ که قانون حاکمیت ولري بیا به هیڅوك د وزیر ، والي ، رئیس او داسي نورو کاردارانو څخه شکایت و نه کړي ۰ او هر څه به د قانون څخه غواړي ۰ که قانون احیانا په ځینو مواردو کي د ولس گټه او

مصلحت په نظر کي نه وي نيولې ، هغه به هم د قانوني لاري څخه اصلاح کيږي ۰

د ديموکراسۍ د راتگ سره زموږ په هيواد کي دديموکراسۍ د چلولو او بريالي توب له پاره ځني قوانين او مقررات راووتل ، خو هغه اصلي او اساسي قوانين چي دديموکراسۍ اساس او بنسټ پر ايښوول سوی دی تر اوسه نه دي راوتلي ، څرنگه چي ديموکراسي بي له احزابو او د احزابو د قانون څخه کوم حقيقي مفهوم نه لري ، نو ښايي چي ديموکراسۍ سره د وفادارۍ او د موفقيت له پاره يي د احزابو ، ولايتي جرگو او داسي نور قوانين ژر راوايستل سي ، او دغه داسي يو مشکل دۍ چي نن حکومت او ملت دواړه ورسره مخامخ دي ۰

يو شۍ چي د زياتي يادوني وړ دۍ هغه دا سوال دۍ چي د موجوده ديموکراسۍ او اساسي قانون حاميان او طرفداران به څوك وي ؟ په موجوده شرايطو کي تر څو چي نور څه نه وي سوي ، د افغانستان روشنفکره او تعليم يافته او په آخر کي د عالي ښوونځيو او پوهنځيو محصلان دي ۰ چي دوی واقعا لکه تږي چي اوبه غواړي ، همداشاني د هيواد اعتلا او ارتقا ته په ډير تلوار او فداکارۍ منتظر دي ۰ خو نه پوهيږم چي غلط فهمي ورته ووايم او که بل څه ، نن د هيواد ځني روشنفکره او وطن پالونکي عناصر په يوه او بل نامه د سياسي فعاليتونو څخه مايوسه سوي دي او يا زندانونو ته ليږل سوي دي ۰ تر کومه ځايه چي معلومات سته دوی ډير وطن پالونکي او ددي خاوري رښتيني زامن دي ، او دوی د هيواد په خير او شر کي د يو حقيقي افغان او انسان په څير ځانونه مسؤول او حتي شريك گڼي۰ نو نه ښايي چي ددوی پر آزاديوو باندي بي ځايه پابندۍ و لگول سي ۰

ښاغلۍ مؤظف صدر اعظم ! لکه چي د ولسي جرگي زياتو وکيلانو د تيرو حکومتونو څخه د بي ځايه وعدو ورکولو او ورڅ تيرولو څخه شکايت وکړ ، او وي ويل چي ددوی ملي هليي او قومي ارمانونه يي په سلو کي هيڅ نه دي عملي کړي ، نو آيا ددي له پاره کوم دليل سته چي دا حکومت به هم پر خپلو وعدو وفاداره وي ؟ په داسي حال کي هغه څه چي يي دوسه پوره وو ، په خپل خط مشي کي د هغو د اجراکولو څخه ځان تير کړۍ دۍ ، نودا به عجيبه وي چي زماڅخه د اعتماد درايي توقع ولري ! نوځکه په زغرده وايم

چي خپل د اعتماد رایه نه درکوم ۰ (د ۱۹۷۱ کال د جولای میاشت)

د وینا پا ی

د محمد موسي شفیق یوه ټوکه

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د اعتماد د رایو په غونډي کي ، کله چي ما ته د خبرو کولو وار راورسیدې ، څو دقیقي د غرمي ۲ ۱ بجو ته پاته وي او د ولسي جرگي رئیس ډاکټر محمد عمر وردگ د خپل مقامه څخه ، زه په اشاره و پوهولم چي زما د خبرو کولو وار رارسیدلې دی ۰ په هغي لحظي کي ما د خپل لاس ساعت ته وکتل ، او ډاکټر محمد عمر وردگ فورا په مگروفون کي اعلان وکړ چي د فراهي د خبرو کولو وار دې ، اوس وخت لږ دی ، فراهي به د ماپښین پر دوو بجو خبري وکړي ۰ ده د ولسي جرگي سهارنې غونډه پر هغه ځای پای ته ورسوله ۰

د ډاکټر محمد عمر وردگ دغه اعلان په ټول هیواد کي اوریدل سوې و او هر چا چي زه پیژندلم دوی شاید زما وینا اوریدلي وي ۰ زما ورور عبدالواحد فراهي په فراه کي ددغه اعلان په وجه زما د وینا په وخت خبر سوی و ۰

شهید عزیزالرحمن الفت ما ته وویل ((زما او ستا استاد خارجه وزیر محمد موسي شفیق ستا پر پارلماني وینا باندي داسي تبصره کړي ده)) :

شفیق ویلي و ((پـه هغه ورځ چــي فراهــي په ولسي جرگــي کــي خبري کولي ، ما د ماپښین له خوا د خارجه چارو په وزارت کي یو مجلس درلود ۰ څرنگه چي د ولسي جرگي رئیس اعلان وکړ چي فراهي پر دوو بجو خبري کوي ، نو زه د فراهــي د خبرو د اوریدلو له پاره په ولسي جرگــي کــي پاتـه سوم او د خــارجـه وزارت مجلس مـي یـو بـل وخت ته وځنډوی))

زما وینا لکه چــي په دغه کتاب کــي یي لولې پــه سر کي ډیره ملایمه او په پای کي ډیره تنده لیکل سوي ده ، او پــه دغــي وینا کــي مـا حکومت تــه د اعتماد رایــه هم نه ده ورکړي ۰

محمد موسي شفیق زما پــر وینا داســي تبصره کړي وه : ((د فراهي وینا د تجارت د وزارت د یوه وزیر هغي مشهوري قصي ته ورته وه چي ، دغه وزیر د هغه

وزارت يو مامور د مكافاتو له پاره خپل دفتر ته ورغوښتې و ، ولي ده د مكافاتو پر ځاى دغه مامور ته جزا وركړي وه او په وهلو يي د خپل دفتر څخه ايستلى و))

د استاد شفيق دغه تبصره په هغه وخت كي عزيزالرحمن الفت ما ته ويلي وه چي زه په دغي ټوكي نه يم خوابدې شوې ٠

تبصره : د سلطنت د وخت ددغه وزير په ارتباط يو بل وزير وايي چي زه يوه ورځ دده دفتر ته ورغلى وم چي هلته نور خلگ هم حاضر وو . دغه وزير چي به هره ستايش آميزه خبره زما په ارتباط حاضر مجلس ته كوله نو زه به يو گام پر شا تلم ، ده زما څخه پوښتنه وكړه چي ته ولي پر شا ځي ؟ ما ده ته په جواب كي وويل چي ما اوريدلي دي چي د هر هغه چا ستاينه چي ته كوي نو په آخر كي هغه سړى ته وهي ، نو په دغه لحاظ زه ځان ستاسي څخه ليري كوم .

۱۶ ـ د معارف او عالي تحصيلاتو قانون

په ۱۹۶۵ كال كي د عقرب د دريمي تر حادثي وروسته ډاكټر محمد يوسف مستعفي سو او دده پر ځاى محمد هاشم ميوندوال د افغانستان صدر اعظم سو ٠ ده د پوهنتون شاگردانو ته وعده وركړه چي د قانون په چوكاټ كي به دوى ته د اتحاديي د جوړولو اجازه وركړي ٠ محمد هاشم ميوندوال د خپلي وعدي سره سم د معارف او عالي تحصيلاتو د قانون مسوده جوړه كړه ٠ ولي په ۱۹۶۷ كال كي د پاچا په اراده دده حكومت د منځه ولاړ ٠ او دده پر ځاى نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو ٠ په دغه كال كي د شورا د تعطيل په ورځو كي د نور احمد اعتمادي د حكومت له خوا دغه قانون په تقنيني فرمان نافذ سو ، ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو شاگردانو ددغه قانون سره مخالفت وكړ ٠ دوى په ۱۹۶۸ كال كي د معارف او عالي

تحصیلاتو د قانون پر ضد اوږدي مظاهري پیل کړي٠ حکومت د اساسي قانون د ۷۷ مادي د حکم پر اساس دغه تقنیني فرمان ، د تصویب له پاره شورا ته وړاندي کړ ٠ او په دغه کال کي د حکومت تقنیني فرمان د ولسي جرگي له خوا ملغي اعلام سو ٠ چي ددغي نیټي څخه وروسته د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو له پاره په هیواد کي کوم قانون موجود نه و ، او پــه ۱۹٦۹ کال کي د شـاگردانــو او پولیسو تــر منځ نښتي هم وشوي ٠

په ۱۹٦۹ کال کي د نور احمد اعتمادي حکومت د وزیرانو په سویه یو هیأت ددي له پاره و ټاکې چي د پوهنتون له پاره لوایح جوړي کړي ، دغي لوایح جوړي سوي ددغو لوایحو پر اساس ددغه کال دمي په میاشت کي پوهاند فضل ربي پژواك د کابل پوهنتون دلومړي انتخابي رئیس په حیث وټاکل سو٠ چي دغو لوایحو او انتخابي رئیس ټاکل کیدل د پوهنتون د وضعي په آراموالو کي مؤثر واقع نه سوه ٠

صدر اعظم نور احمد اعتمادي ۱۹٦۹ کال د جون د میاشتي پر ۲۸ نیټي د کابل رادیو له لاري څخه خبرداري ورکړ چي دده حکومت به په کابل پوهنتون کي د استادانو او شاگردانو د اعتصابونو مخه و نیسي ٠ ولي د نور احمد اعتمادي حکومت په دغه کار بریالی نه سو ٠

په ۱۹۷۱ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي ، د ولسي جرگي د تقنین کمسیون ته د کابل پوهنتون د استادانو او شالگردانو له خوا عرایض وړاندي سول چي په دغه اساس دتقنین د کمسیون په غونډه کي د پوهنتون د استادانو په نمایندگي پوهاند فضل ربي پژواك ، سعید افغاني او محمد هاشم صاعد او د شاگردانو په نمایندگي ډاکټر نجیب الله او خلیل الله کوهستاني برخه اخستي وه ٠ چي د تقنین کمسیون ددوی سره په جلا غونډو کي اوږدي خبري وکړي ٠

په دغه ارتباط څو ورځي وروسته د حکومت یو لوی هیأت د تقنین د کمسیون په یوي غونډي کي برخه واخسته ، چي په دغه هیأت کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ، د پوهني وزیر حمیدالله عنایت سراج ، د عدلیي وزیر محمد انور ارغندیوال او د پوهنتون رئیس سید عبدالقادر بها برخه درلوده ٠ د ولسي جرگي ډیر وکیلان د مباحثاتو د

اوريدلو له پاره د تقنين په کمسيون کي حاضر وو ۰

د مجلس آجندا دا وه چي ((حکومت ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره قانون نه جوړوي ؟))

په دغه مجلس کي صدر اعظم او دده ملگرو د ويلو څه مطالب نه درلودل ۰ ولي د تقنين د کمسيون غړو هر يوه پر حکومت باندي کلك انتقادونه کول ۰ ځينو وکيلانو به ويل چي نژدي پنځه کاله کيږي چي په پوهنتون او نورو عالي پوهنځيو کي نا آرامي موجودي دي ، شاگردان د زده کړي پر ځای د اعتصاب په حالت کي دي او حکومت ددغي معضلي د حل په لار کي کوم مؤثر اقدام نه کوي۰ بل وکيل به ويل چي په دغي اوږدي مودي کي چي کومه مادي او معنوي خساره هيواد ته رسيدلي ده د دغو ټولو خسارو مسؤوليت د حکومت پر غاړي دې ۰ نورو وکيلانو استدلال کاوه چي هغه لوايح چي د حکومت له خوا د پوهنتون له پاره جوړي سوي دي ، دغه لوايح د ولسي جرگي په نظر قانوني حيثيت نه لري ۰

د حکومت لــه خوا يوازي د پوهني وزيــر ځو واره وکيلانو ته وويل ((د قانون جوړول يو مسلکي کار دې او هر ځوك د قانون د جوړولو اهليت نه لري او نه ښايي چي هر ځوك ۶ دده مقصد وکيلان وه ۶ پر قانون باندي نيوکي وکړي)) ده ويل ((د قانون جوړول د متخصصينو کاردې او هغه لوايح چي د پوهنتون له پاره جوړي سوي دي ، د حقوقدانانو په مشوره جوړ سوي دي ، او په دغو لوايحو کي هغه نواقص چي وکيلان ورته اشاره کوي ، موجود نه دي))

ما د پوهني د وزير د خبرو په هکله ، يوه تاريخي قصه وکړه ۰ ما وويل : يو وخت د ترکيي او يونان تر منځ يوه خونړي جگړه وسوه ، چي په دغي جگړي کي د ترکيي عسکرو ته ډير د سر تاوان ورسيد ۰ د ترکيي جنگي مقاماتو فيصله وکړه چي د ډاکټرانو يوه ډله دي د جنگ د محاذ مړي او ټپيان وگوري چي تر معايني وروسته به ډاکټران پر مړو باندي سور بيرغ او پر ټپيانو باندي به سپين بيرغ ودروي ۰ چي تر دوی وروسته به نور خلگ دغو ځايو تــه ورځي ، دوی بــه مړي اوبو تــه اچوي او ټپيان به روغتونونو ته انتقالوي ۰

ډاکټرانو د معاينې په وخت کې يو ټپي سړې وليد چې ډيره وينه يې ضايع کړې وه چې د ډاکټرانو په تصور ، تر هغو چې دا بله ډله خلگ راتلل ، دغه سړې حتما بايد مړ سوی وای ، نو دوی پر دغه سړي باندې سور بيرغ ودراوه ۰ کله چې ډاکټران ولاړل دغه سړې پر دابل اړخ سو او وينه يې ودريده او روغ رمټ کښيناست ۰ کله چې دا بله ډله خلگ ده ته راورسيدل او سره بيرغ ته يې وکتل ، نو دوی اراده وکړه چې دې اوبو ته واچوي ټپي سړي دوی ته وويل چې زه مړ نه يم او تاسي ولي ما اوبو ته اچوې دوی په جواب کې ده ته وويل چې ته ښه پوهيږې که ډاکټر ؟ ډاکټر وايي چې ته مړ يې دوی دډاکټرانو دسره بيرغ په استناد دغه ژوندې سړې اوبو ته واچوې . ما دا هم وويل چې د پوهنتون دغه لوايح د ډاکټرانو هغه سره بيرغ ته ورته دې چې پر پوهنتون باندې ، درول سوی دې .

د غونډې په پای کې حکومت او وکيلانو موافقه وکړه چې حکومت به ډير ژر د پوهنتون له پاره د قانون يوه مسوده جوړه او ولسي جرگې ته به يې وړاندې کړي ۰ غونډه پر همدغه ځای پای ته ورسيده ۰

کله چې صدر اعظم د صدارت ما ڼي ته ورسيد ، حکومت پر خپلې وعدې باندې پښيمانه سو ، او يو ساعت وروسته ډاکټر عبدالظاهر په خپله د تقنين کمسيون ته په تيلفون کې وويل ((د تقنين په کمسيون کې د فيصلې په وخت کې يوه غلط فهمي پيښه سوې ده ، او حکومت نه غواړي چې د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره د قانون مسوده جوړه کړي ۰ او که شورا غواړي چې دغه قانون جوړ سي ، نو په خپله شورا دې ددغه قانون مسوده جوړه کړي))

لکه چې حکومت وروسته متوجه سوې دې چې حکومت نه سي کولای چې د استادانو او شاگردانو ټولې غوښتني په دغه قانون کې ځای کړي ، نو په اوسنيو شرايطو کې د قانون جوړول بې گټې کار دې ۰

بله ورځ د تقنين کمسيون غونډه وکړه او په دغې غونډې کې يې په دې مفهوم يو خبر تصويب کړ ((حکومت د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره د يوه قانون په جوړولو کې تعلل کوي او د پوهنتون د نا کراريو مسؤليت د حکومت پر

غاړه دی)) دا خبر د کابل راديو په وسيله خپور سوی دی ۰

۱۷ ـ حکومت د وکيلانو په بدنامولو کي لاس درلود

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون له مخي د افغانستان دولت پر اجراييه ، مقننه او قضاييه قوو ، وويشل سو او د ديموکراسۍ دوري حکومتونه د صلاحيتونو په دغه تفکيك نه وو خوشحاله ۰ د حکومت وزيرانو به هميشه دا شکايت کاوه چي وکيلان ټوله ورځ پر وزارتونو گرزي او دوی د وکالت د نفوذ څخه ناوړه استفادي کوي ۰ ولي حکومت هيڅ وخت دا اعتراف و نه کړ چي وکيلان مجبور دي چي د خپلو مؤکلينو د کارونو د اجرا له پاره د حکومت اداراتو ته مراجعه وکړي او حکومت ته په کار و چي ددغي معضلي د حل له پاره يوه آبرمنده لاره پيدا کړي وای۰

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانو ن مطابق د افغانستان شورا ته لاندي صلاحيتونه ورکړه سوي وو :

ـ د شورا غړي د افغانستان د لوي جرگي غړي هم دي
ـ ولسي جرگه حکومت ته د اعتماد رايه ورکوي
ـ ولسي جرگه د حکومت څخه د اعتماد سلب کولای سي
ـ ولسي جرگه د حکومت څخه د استيضاح او استجواب حق لري
ـ د دولت بودجه د شورا له خوا تصويبيږي ۰
ـ د بين الملل معاهداتو تصديق د ولسي جرگي په واك کي دې ۰
ـ د دولت د پورونو منظوري د ولسي جرگي په صلاحيت کي دي ۰
ـ د پيسو نشر د ولسي جرگي په صلاحيت کي دې ۰
ـ د حکومت د اعمالو تحقيق د ولسي جرگي له خوا کيږي ۰
ـ خارج ته د افغاني اردو استول د شورا په واك کي دي ۰

پورته صلاحيتونه دا په اثبات رسوي چي شورا د دولت يو مهم رکن و او بايد د شورا غړو ته په درنه سترگه کتل شوي وای ۰

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د حکم پر اسا س د افغانستان دولتي چاري په کابل

کي متمرکزي وي ۰ وکيلان او دکليو نور خلگ مجبور وو چي د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره وزارتونو او ستري محکمي ته مراجعه وکړي ۰

زه چي د فراه د ولايت اوسيدونکې وم او په کابل کي مي ماموريت درلود ، ما ته هم تر وکالت دمخه د فراه ډيرو خلگو د خپلو مشکلاتو د حل له پاره مراجعه کوله ، او زه به مجبور وم چي د حکومت يا ستري محکمي اداراتو تــه ورسم او د هر کاتب ميز ته ودريږم ۰

وکيلانو په کابل کي د اوسيدلو خايونه نه درلودل ، دوی د وکالت په ټولي دوري کي د يوه کوره څخه بل کور ته په کډه کي وو ، چي کله کله به حکومت هم ددوی په پيدا کولو کي په مشکلاتو اخته و ۰

ولسي جرگي په هر کال کي دوي عادي غونډي درلودي چي لومړي غونډه صرف ددوو مياشتو له پاره او دوهمه غونډه د پنځو مياشتو له پاره وه ۰ چي د کابل په ښار کي هيچا وکيلانو ته د دوو مياشتو له پاره کور په کرايه نه ورکاوه ۰ ځرنگه چي اکثرو وکيلانو په کابل کي مجرد ژوند کاوه ، نو د کابل په ډيرو سيمو کي به مجردو وکيلانو ته چا خپل کورونه په کرايه نه ورکول ۰ چي ډير وکيلان به د شورا لومړي غونډي ته چي د دوو مياشتو له پاره وو نه حاضريدل ، او په دغه وجه به د ولسي جرگي غونډي نصاب نه پوره کيدی .

د وکيلانو د استوگني د خای په هکله ما ته د يوه ايراني ځوان د ژوند ماجرا را په ياد سوه ، چي په ۱۹۷۵ کال کي د ايران په مطبوعاتو کي خپره سوي وه ((يو ايراني ځوان تر تحصيلاتو وروسته په يوي اداري کي مامور سو، دی د يوه کرايي کور په لټه کي سو ۰ ده چي به هر کرايي کور ته مراجعه کوله دده څخه به پوښتنه کيده چي متأهل يي که مجرد ؟ ده به په جواب کي ويل چي مجرد يم . نو د کور خاوند به ده ته ويل چي موږ مجرد سړي ته کور په کرايه نه ورکوو ۰ وروسته دغه مامور د يوه فاميل څخه ددوی د لور د وصلت غوښتنه وکړه۰ دغه فاميل دده څخه پوښتنه وکړه چي کور لري او که يه ؟ ده په جواب کي وويل چي کور نه لرم ۰ دغه فاميل ده ته وويل چي موږ خپله لور بي کوره سړي ته نه ورکو)) چي د ولسي جرگي وکيلان هم مجبور

سوي وو چي د کورونو د کرایه کولو له پاره په کابل کي ودونه وکړي ۰

زموږ په همسایه هیواد پاکستان کي د ملي اسامبلي د غړو له پاره په اسلام آباد کي ځایونه جوړ سوي وو ، چي هر وکیل ته به یوه ودانۍ ورکول کیده او دهغي ودانۍ کرایه به د هغه وکیل د معاش څخه وضع کیدل ۰ په ۱۹۹۸ کال کي د پاکستان د صدر اعظم له خوا ۳٦۲ لوکسي ویلاګاني په اسلام آباد کي پرانستلي سوي ، چي دغه ځایونه د پاکستان د پارلمان د غړو له پاره جوړ سوي وو چي پر دغو ویلاګانو بـانــدي نژدي ۱٤ ملیونه دالره مصرف شوي وو (۲۹)

ما په یوه صحبت کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وویل چي حکومت د وکیلانو د حیثیت په ساتلو کي خپله وظیفه سر ته نه ده رسولي ۰ او دغه د قوم مشران د خپل مؤکلینو د کارونو د اجرا کولو له پاره مجبور دي چي د هر کاتب میز ته ودرېږ ي او حکومت د وکیلانو دغه سپك عمل ته زمینه برابره کړي ده ۰ صدر اعظم زما څخه ددغي معضلي د حل دلاري پوښتنه وکړه ، ما ده ته وویل چي حکومت کولای سي چي خپل پارلماني ریاست د شورا څنګ ته انتقال کړي او د وکیلانو څخه غوښتنه وکړي چي خپل عرایض ، پارلماني ریاست ته و سپاري ۰ او صدر اعظم باید خپلو وزیرانو ته امر وکړي چي د وکیلانو قانوني عرایض ډیر ژر اجرا کړي ، او ټول وکیلان به د حکومت احکام به د پارلماني ریاست له لاري څخه لاس ته وروړي ۰ په دغه صورت کي به د وکیلانو حیثیت وساتل سي ۰ ما په ټـوکـه صدر اعظم ته دا هم وویل چي حکومت ته به هم د هر وکیل د عرایضو شمیر معلوم سي او هر وکیل چي حکومت ته ډیري عریضي وړاندي کوي ، هغه وکیل به مجبور وي چي په ولسي جرګي کي د حکومت کلك ملاتړ وکړي ۰

صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر په دغي مشوري ډیر خوشحاله سو ، دده په هدایت د شورا په څنګ کي د پارلماني ریاست له پاره د یوه تعمیر نقشه جوړه سوه ، چي متأسفانه د ډاکټر عبدالظاهر حکومت د وچ کالي او د هیواد والو د لوږي سره د مقابلي په کار اخته سو او دده د صدارت په وخت کي پارلماني ریاست ، شورا ته انتقال نه سو ۰ چي تر ده وروسته صدر اعظم محمد مو سي شفیق پارلماني ریاست د

شورا ځنګ ته د تجارت د وزارت ماڼۍ ته انتقال کړ او ده شخصا د پارلماني رياست دنده پر غاړې واخسته ۰ که د محمد موسي شفيق د صدارت دوري ادامه پيدا کړې وای ، ددي امکان موجود و چې په څوارلسمي تقنيني دوري کي به د وکيلانو حيثيت خوندي سا تل سوې وای ۰ ولي د ديارلسمي تقنيني دوري په پای کي محمد داود خان کودتا وکړه او د محمد موسي شفيق حکومت له منځه ولاړ ۰

څه په کار به د چا هغسي شورا وي
چي د ږيري واك يې لاس کي د ملا وي (۳۰)

۱۸ ـ وکيلانو ته د حج سهميي

افغاني ليکوالانو صباح الدين کشککي او عبدالحميد مبارز په خپلو آثارو کي ليکلي دي ((وکيلانــو حتي د حاجيانــو سهميي هم په بازار کــي خرڅي کړي وي)) ددغه مطلب د روښانه کولو له پاره بايد وليکل سي چي په ۱۹۷۱ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي ، کله چي زه د خارج د سفر څخه ولسي جرګي ته ورغلم ، د ولسي جرګي په دهليز کي د زابل د ولايت د کلات وکيل عبدالعزيز ما ته وويل چي د يوه حاجي د پاسپورت امر راکړه ۰ څرنګه چي زه دده په غوښتنه پوه نه سوم نو ما ده ته جواب هم ور نه کړ ۰ وروسته يوه وکيل د تقنين په کمسيون کي دغه موضوع ما ته داسي تشريح کړه : ده وويل چي صدر اعظم هر وکيل ته صلاحيت ورکړې دې چي پنځلس حاجيان د مځکي له لاري څخه حج ته وليږي ۰ چي بيله (جي سنګه) څخه نورو ټولو وکيلانو ته دا واك ورکړه سوی دی ۰ ما په هغي لحظي کي د پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي څخه په تيلفون کي پوښتنه وکړه چي ، زما په نامه خوبه چا کوم سړې حج ته نه وي استولي ، ده زما په جواب کي وويل چي تر اوسه دا کار نه دی سوی ۰ وروسته ما په تيلفون کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وويل چي تاسي ولي هغو وکيلانو ته چي تاسي ته يي مراجعه نه وي کړي د حج سهميه ورکړي ده ؟ صدراعظم زما په جواب کي وويل چي ډيرو وکيلانو د حج د سفر د امر اخستلو له

پاره حکومت ته مراجعه کوله او حکومت د عدالت د تامین له پاره ټولو وکیلانو ته مساوي حــق قایل سو ، چـــي په دغــه اقدام سره حکومت د وکیلانـو د نوري مراجعي څخه خان خلاص کــړ ۰

ما د صدر اعظم څخه غوښتنه وکړه چي که دې شخصا د فراه والي محمد عالم نوابي ته هدایت ورکړي چـي زمــا د سهمیي پــه نــامه د بالابلوك د ولسوالۍ خلگ ور وغواړي او د پچي پر اساس پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي ۰ صدر اعظم زما غوښتنه و منله او سمدلاسه یي د فراه والي ته هدایت ورکړ چي د بالابلوك د اوسیدونکو څخه پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي او د فراه والي پنځلسو کسانو ته د پچي پر اساس د حج د سفر اجازه ورکړه ۰

د پورته جریان د لیکلو څخه زما هدف دادې چي د حاجیانو د سهمي په برخه کي تر وکیلانو د حکومت مسؤولیت ډیر دی ۰

حکومت ته به ښایي ډیرو هغو وکیلانو مراجعه کړي وي چي د خپلو فامیلونو او دوستانو سره د بیت الله شریف د سفر عزم یي کړی و ، او حکومت باید دغو وکیلانو ته د حج د سفر زمینه برابره کړي وای ۰ ولي حکومت دمځکي له لاري څخه د دوو زرو حاجیانو د مسافرت اجازه دوه سوه وکیلانو ته ورکړه ، چي که وکیلانو د حج دغه سهمیه په بازار کي خرڅه کړي هم نه وي ولي دوی به حج ته حتما خپل دوستان استولي وي ۰ چي زما په نظر دغه هم یوه بي عدالتي ده ۰ په دي چي د حج سهمیه د افغانستان د ټولو هغو کسانو حق دې ، چي د حج د تلو اراده یي کړي وي ، او حکومت باید د حاجیانو دتعیین حق وکیلانو ته نه وای ورکړې .

داو د حج د سهمي جریان چي په پورته تفصل و ړاندي سو ۰

۱۹ ـ د ژبو موضوع پر ولسي جرگي تحمیل سوه

په ۱۹۷۱کال کي د دولت د ملکي مامورینو قانون د تقنین په کمسیون کي تصویب سو ، او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته وړاندي سو ۰ په عمومي مجلس کي ځینو وکیلانو د استخدام د مادي پر شرایطو باندي یو بل شرط په دي مفهوم پیشنهاد

کړ (څوك چي ددولت د مامور په حيث استخداميږي بايد په پښتو او دري ژبو وپوهيږي) څرنگه چي دغه پيشنهاد د پښتنو وکيلانو له خوا وړاندي سوې و نو په هيواد کي يي د پښتو ژبي د پيشنهاد په نامه شهرت پيدا کړی و ٠

ما اوريدلي دي چي دغه پيشنهاد د حکومت د يوه مهم غړي په لاربښوونه د دولسمي او ديارلسمي تقنيني دورو د څلورو وکيلانو له خواجوړ سوی و او د غزني د ولايت د وازي خوا د وکيل بهأ الحق خان له خوا د ولسي جرگي دارالانشأ ته وړاندي سو ٠ دغه پيشنهاد دوو هدفونو له پاره وړاندي سوې و :

ـ دوی پـه دغـه پيشنها د سره د ولســي جــرگــي پښتانــه وکيلان د خـــانــه څخه خــوشحـــالــه کــول ٠

ـ دوی په دي ښه پوهيدل چي دري ژبي وکيلان به ددغه پيشنهاد سره کلك مخالفت وکړي او د ډاکټر عبدالظاهر کم وا کي حکومت به د هغه علاج نه سوای کولای نو په نتيجه کي به د ډاکټر عبدالظاهر حکومت استعفا کولو ته مجبور سي ٠

دغه پيشنهاد په ډيرو ماهرانه او په انعطاف پذيرو کلماتو ليکل سوې و لکه (٠٠٠ بايد په پښتو او دري ژبو و پوهيږي) چي د پوهيدلو معيار معلوم نه و . او دي پيشنهاد تفسير ته ضرورت درلود ٠ دا راز يوه جمله د اساسي قانون په ٤٦ مي مادي کي د وکالت د کانديدانو د سواد په هکله هم درج سوی ده چي د انتخاباتو په وخت کي ، ستري محکمي د يوي استهدا په جواب کي دغه ماده تفسير کړه او د وکالت د کانديدانو خصوصي زده کړه يي د وکالت له پاره کافي بللي وه ٠

د ولسي جرگي دطرزالعمل مطابق که د يوه پيشنهاد فوريت د لسو وکيلانو له خوا غوښتل سوی وي ، هغه پيشنهاد د ولسي جرگي د دارالانشأ له خوا فورا په مجلس کي لوستل کيږي ٠ او که د مجلس اکثرو غړو د پيشنهاد طرحه تاييد کړي ، نو هغه پيشنهاد په مجلس کي سمدلاسه تر بحث لاندي راځي ٠

ددغه پيشنهاد طرحه د ولسي جرگي د اکثر غړو له خوا تاييد سوه او دا پيشنهاد تر فوري بحث لاندي ونيول سو٠ په دغه ورځ د پيشنهاد موافقو او مخالفو وکيلانو د

پیشنهاد پر موضوع باندي ډیر سالم بحث وکړ ۰ پښتنو وکیلانو به ویل چي دغه پیشنهاد عادلانه دی په دي چي دد غه پیشنهاد پر اساس پښتانه هم مکلف سوي دي چي دري ژبه زده کړي ۰ ولي دري ژبو وکیلانو به ویل چي دري ژبه د ډیري پخوا زماني څخه په افغانستان کي ددولت د اداراتو مروجه ژبه ده او ډیرو پښتنو هم دغه ژبه زده کړي ده ، ولي پښتو ژبه په هیواد کي نه ده تعمیم سوي او اوس د افغانستان ډیرو خلګو پښتو ژبه نه ده زده چي ددغه پیشنهاد په فوري تطبیق سره د افغانستان ډیر خلګ ددولت د ماموریت څخه محرومه کیږي ، چي دا یو تبعیضي عمل دی او باید ددغه پیشنهاد د فوري تطبیق مخه ونیوله سي ۰

د پیشنهاد په دوهمه ورځ دري ژبي وکیلان دولسي جرګي تالار ته را نه غله او د انتظار په خونه کي کښینستل ۰په دغه ورځ ولسي جرګه عملآ دوه خایه سوه ، چي نژدي سل وکیلان به د ولسي جرګي په تالار کي ناست وو ، او نژدي اویا وکیلان به د انتظار په خوني کي کښینستل ، چي دغه بلا تکلیفي دځو میاشتو له پاره ادامه در لوده

د ولسي جرګي دروو غړو سید ظاهر شاه ، عبدالاحد کرزۍ او ببرک کارمل د مصلحینو په نامه د دواړو ډلو وکیلانو تر منځ تګ او راتګ پیل کړ ۰ ددوی څخه یو تن چي به هر وار د ولسي جرګي تالار ته راتي ، نو ده به ما او ځو نورو وکیلانو ته ویل چي تاسي د ولسي جرګي په ټولو مسایلو کي مداخله کوی او په دغي موضوع کي چي ولسي جرګه یي دوه خایه کړي ده تاسي ولي بي غرضه ناست یاست ؟ ما ده ته په جواب کي وویل چي په افغانستان کي د ژبو مسأله ډیره حساسه ده ، چي په دغي مسألي کي باید هیڅوك بي خایه ګوتي و نه وهي۰ موږ منتظر یو چي ګوندي د افغانستان پاچا دغي حساسي مسألي ته ډیر ژر متوجه سي او په ولسي جرګي کي دغه بل شوې اور ژر مړ کړي ۰

ځو ورځي وروسته د مصلحینو ډلي یوه نیمګړي فیصله وکړه چي ددوی فیصله سید ظاهر شاه د ولسي جرګي په تالار کي ولوسته۰ چي ددغي فیصلي پر اساس لس وکیلان د تالار څخه او لس وکیلان د انتظار خاني څخه ټاکل سوي وو ، چي دغه شل وکیلان باید سره کښیني او دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړي ۰ چي زه هم د

تالار د وکیلانو څخه ټاکل سوی وم ۰ کله چي ددواړو خواوو نمایندگان سره یو ځای سول او په خبرو یي پیل وکړ ۰ د پیشنهاد مخالفو نمایندگانو چي به هر یوه خبري کولي دوی پر اصلي پرابلم نه ږغیدل او دوی به هر یوه د پښتو پر کورسونو انتقادونه کول دوی به د پښتو معلمان غندل ، او د هر یوه وروستي خبره به داوه چي ، پښتانه وکیلان باید خپل پیشنهاد بیرته واخلي ۰ دوی به دا هم ویل چي تر هغو پوري چي دغه پیشنهاد د ولسي جرگي په آجندا کي موجود وي ، دوی د ولسي جرگي عمومي مجلس ته نه حاضریږي ۰

د تالار د وکیلانو نمایندگانو به هر یوه په خپل وار سره دوی ته ویل چي ددغه پیشنهاد موضوع په احتیجاج یا په اعتصاب سره نه حل کیږي ، قانوني لاره داده چي ټول وکیلان د ولسي جرگي په تالار کي حاضر سي او پر دغي موضوع باندي جدي بحث وسي تر څو چي دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا سي ۰ ددوی په جواب کي به مخالفو وکیلانو خپلي پخواني خبري ، د پښتو پر کورسونو باندي انتقاد ، د پښتو معلمان غندل او دا چي پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي تکرارول ۰

په پا ي کي ما دوی ته وویل چي وړونو ! دغه لس وکیلان چي د تالار څخه دلته راغلي دي ، دوي ټولو دغه پیشنهاد نه دي امضا کړي ۰ او موږ د پښتو ژبي د تعمیم له پاره دغه پیشنهاد یوه سمه لاره هم نه بولو۰ موږ ټوله د تقنین د کمسیون غړي یو ۰ که موږ د پښتو ژبي د تعمیم له پاره دغه لاره مفیده بللي وای ، موږ به د پیشنهاد موضوع د قانون په متن کي داخله کړي وای چي په هغه صورت کي به دغه پیشنهاد ته ضرورت هم نه وای پیدا سوي ۰ زموږ په نظر د پښتو ژبه باید د پوهني د وزارت له خوا په هیواد کي تعمیم سي ، چي ددغي لاري څخه به ټول هیوادوال په پښتو اودري ژبو وپوهیږي ۰ ما دوی ته دا هم وویل چي ستاسي دا خبره چي پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي ، زه هیله من یم چي دا خبره بلوار تکرار نه کړي ۰ په دي چي دا دیوه اکثریت پیشنهاد دي او تاسي صرف د هغه د تعدیل غوښتنه کولای سي ، چي زما په عقیده ښه لاره یي دا ده چي تاسي ټول وکیلان د ولسي جرگي تالار ته راسي او هلته دغه پیشنهاد و مني او د پیشنهاد پر دغي فقري باندي داسي یوه تبصره

ولیکـــې ((دغه فقره لس کاله وروسته د تطبیق وړ ده چې په دغې لس کلنې مودې کې به د افغانستان دولت د اساسي قانون د ۳۵ مې مادې د حکم مطابق ، د پښتو ژبې د انکشاف او تقویې له پاره به مؤثر اقدامات کړې وي او پښتو ژبه به په هیواد کې تعمیم سوې وي او ددغې لارې څخه به هیوادوال نورې ستونزې و نه لرې))

متأسفانه چې د پیشنهاد مخالفو وکیلانو زموږ خبرې و نه منلې او موږ بیرته د ولسي جرګې تالار ته ورغلو٠ زموږ د مذاکراتو نتایج عزیزالله واصفي د تالار وکیلانو ته وواېه . د نتایجو په اوریدلو سره د تالار وکیلان ډېر هیجاني سول او ډېرو وکیلانو غوښتل چې د مخالفو وکیلانو سره تصادم وکړې ٠ د تالار دغو لسو نمایندګانو د ولسي جرګې د تالار د وتلو لارې و تړلې او د وکیلانو د دغه احساساتي عمل مخه یې و نیوله ٠ په پای کې د حصارک وکیل حاجي عبدالوهاب مګرفون ته نژدې سو او د وکیلانـو څخه یــې د آرامیدلو غوښتنه وکــړه ٠ ده د تــالار لســو نمایندګانو تــه وویـل ((که تاسې دې ته حاضر یاست چې د تالار د وکیلانو د رهبرۍ د کمیټې په حیث ، ددغې معضلې د حل له پاره جدي اقدام کوی ، نو د تالار وکیلان به ستاسې خبره ومنې او د معضلې حل به ناسې ته پرېږدې ، او که تاسې تر دې وروسته خپله وظیفه ختمه بولۍ او دخیر پر غونډې کښینې ، نو لطفا زموږ په کارو کې مداخله مه کوې او زموږ د مخه څخه لیرې سې او د تالار وکیلان پرېږدې چې دغه موضوع په خپله طریقه حل کړې)) لسو نماینده ګانو د تالار د وکیلانو دا خبره چې د معضلې حل ته به یوه لاره پیدا کړې ، و منله او غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده ٠

د تالار د وکیلانو نمایندګان عبدالرؤف بینوا ، عزیزالله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، عبدالحمید زهري ، یارمحمد دلیلي ، عبدالکریم عمرخیل ، عبدالغفارفراهي او دري نور وکیلان وو چې نومونه یې اوس زما په یاد نه دي ٠

په لومړۍ مرحلې کې لسوو نمایندګانو تصمیم و نیوه چې باید پښتانه غیر حاضر وکیلان ولسي جرګې ته حاضر کړې ٠ ددغه کار د اجرا کولو له پاره شپږ ګروپه وکیلان و ټاکل سول چې د افغانستان ولایتونو ته سفر وکړې ٠ دوی په ډېر لږ وخت کې نژدې څلویښت وکیلان ولسي جرګې ته حاضر کړل ٠

د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق د ولسي جرگي تصا میم د وکیلانو په دوه ثلثه آراوو نیول کیږي ، د ولسي جرگي د غړو شمیر (۲۱۶) وکیلان دي ، چي د دغه تعداد وکیلانو څخه د (۱٤٤) وکیلانو په حاضریدلو سره د ولسي جرگي د غونډو نصاب پوره کیږي او ولسي جرگه د تصمیم نیولو حق پیدا کوي ، څـرنـگه چـي د دیارلسمي تقنیني دوري وکیلان ، د ژبي پر اساس وشمیرل سوه ، په دغي دوري کي ولسي جرگي ته تر ۱٤٤ ډ یر پښتانه وکیلان انتخاب سوي وو ۰ د دغي دوري د ټولو وکیلانو نومونه ددغه کتاب په ضمیمه پاڼو کي لوستلای سئ ۰

څو واره د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د وکیلانو شمیر ۱۳۸ وکیلانو ته ورسید ، او تر دغه تعداد اضافه وکیلان د ولسي جرگي په تالار کي نه کښینستل ۰ دولت او حکومت په دغه وخت کي سکوت اختیار کړې وو ۰ دوی د تالار وکیلان هم دي ته نه پریښودل چي خپل نصاب تکمیل کړي او دغه موضوع یکجانبه په تصویب ورسوي ۰ په ولسي جرگي کي هغه وکیلان چي ددولت مشاورین وو ، دوی به همیشه په تالار کي د وکیلانو شمیر ته متوجه وو ، او دوی به د ولسي جرگي مجلس نصاب پوره کولو ته نه پریښودې ۰ د مثال په توگه : هر وخت چي به د ولسي جرگي په تالار کي د وکیلانو شمیر نصاب نیولو یعني ۱٤٤ ته نژدي کیدې ، په دغه حساس وخت کي به چي هر وکیل د ولسي جرگي تالار ته داخلیدې ، نو په مقابل کي به یو یا دوه وکیلان بیرته د تالار څخه وتل ۰ ددولت مشاورینو به د مختلفو تکتیکونو څخه استفاده کوله ۰ دوی به خینـي وکیلان پـه دي بهانـه چي تیلفون تـه دي غواړي او یـا د بـانـدي د یوه سړي په کار یـي ، او داسـي نورو چلونـو خیني وکیلان د تـالاره څخه ایستل او د مجلس نصاب بـه نـه پوره کیدې ۰

د تالار وکیلانو به هره پنجشنبه د یوه ولایت د وکیلانو په میلمستیا کي برخه اخسته او هلته به لس کسیزه هیأت خپل د اجراآتو راپور دوی ته وړاندي کاوه ۰ دغه هیأت د مشوري اخستلو له پاره د خینو مشرانو سره چي اروانښاد محمد هاشم میوندوال هم په دغي ډلي کي و ، د پغمان د کشکك په بڼ کي چي د محمد اسحق عثمان ملکیت و ، یوه غونډه وکړه ۰ ددغي غونډي تفصیل د روزگار په جریدي کي خپور شوی دی ۰

د کابل په ملي جرایدو کي د پښتنو او دري ژبو له خوا نشرات کیدل ، چي وروسته تر دي د ژبو مسأله یوازي په ولسي جرگي پوري منحصره نه وه ، بلکه دا موضوع په ټول هیواد کي خپره سوه او د افغاني جامعي ټول قومونه يي و ښورول ولي د پیشنهاد مخالفینو به د افکار نو په جریدي کي چي د امتیاز خاوند يي نورالله نورزاد او مسؤول مدیر يي ضیأ حیدري و ، د پښتنو پر ضد ډیر زهرجن مطالب نشر ته سپارل٠ دپښتنو له خوا په افغان ، روزگار او کاروان په جرایدو کي خیني مطالب نشریدل ٠ پښتنو وکیلانو په خپلو نشراتو کي د افغانستان هیڅ قوم ته بد نسبت نه دې کړې ، بلکه دوی یوازي د افغانستان ددولت هغه فرمانونه او احکام چي د پښتو ژبي د تعمیم او تقویي په هکله په مختلفو دوروو کي مخصوصا د سردار محمد نعیم خان د پوهني د وزارت په وخت کي صادر سوي وو ، نشر ته سپارل ٠ چي دغه ټول مطالب داروانښاد عبدالرؤف بینوا له خوا تهیه کیدل٠

لس کسیز هیأت د مارشال شاه ولي خان کور ته ددي له پاره ورغلې وو چي دده څخه ددغي معضلي د حل په لاري کي مرسته و غواړي ٠ مارشال صاحب په دغي موضوع کي خپله بي طرفي و ښودله او هیأت ته يي توصیه وکړه چي دده د زوی سردار عبدالولي سره وویني٠ هیأت د سردار عبدالولي کور ته هم ورغې ، په دغو دواړو مجلسونو کي د پاچا سریاور جنرال محمد عمر خان هم حاضر و٠وکیلانو سردار عبدالولي ته د ژبو معضله تشریح کړه ولي ده د وکیلانو په جواب کي هیڅ و نه ویل ٠ ما سردار عبدالولي ته د اساسي قانون ۳۵ مه ماده ولوسته چي په دغي مادي کي د افغانستان دولت مکلف سوې دې چي د پښتو ژبي د انکشاف او تقویي له پاره لازم اقدامات وکړي ٠ زما په گمان چي سردار عبدالولي په خپل کور یا دفتر کي اساسي قانون نه درلود ، ده په هغه ورځ د پاچا سریاور جنرال محمد عمر خان ته وویل چي ده ته یو اساسي قانون پیدا کړي ، چي ما خپل اساسي قانون ده ته ورکړ ٠

څه موده وروسته د پښتنو وکیلانو یوه لیکنه (د وکیلانو قانوني موقف) تر عنوان لاندي و په افغان جریدي کي چاپ سوه ٠ ولي حکومت د اساسي قانون د ۳۱ مادي د حکم پر خلاف د جریدي دغه گڼه په دولتي مطبعي کي قید کړه ٠ د افغان د جریدي

چلونکي محمد حسن ولسمل د حکومت ددغه اقدام اطلاع ولسي جرگي ته ورکړه. د ولسي جرگي د تالار وکیلان د حکومت په دغه عمل ډیر خوابدي سوه او ټول وکیلان صدارت ته ورغله. صدر اعظم خپله کابینه په لږ وخت کي حاضره کړه او یوازي د صدارت مرستیال ډاکټر عدالصمد حامد او دخارجه چارو وزیر محمد موسي شفیق په نامعلوم علت په صدارت کي د وکیلانو لیدلو ته حاضر نه سول .

په سر کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر چي په تیري دوري کي د ولسي جرگي رئیس و او د حاضرو ډیرو وکیلانو سره یي پیژندل ، ده د وکیلانو د حساسیت د کمولو له پاره د خینو وکیلانو سره ټوکي کولي . په هغي لحظي کي عبدالرؤف بینوا وکیلان مخاطب کړه او وي ویل ((هلته د پښتو جنازه اخسته کیږي او دلته تاسي خاندئ)) چي د عبدالؤف بینوا تر دغه اعتراض وروسته وکیلان بیرته ډیر جدي سوه.

په دغه ورځ د صدارت په ماڼي کي نژدي (١١٠)وکیلان حاضر سوي وو او د دوی په نماینده گۍ عزیزالله واصفي حکومت ته وویل چي حاضرو وکیلانو ستاسي حکومت ته د اعتماد رایه درکړي وه او په ولسي جرگي کي یي ستاسي د حکومت سره مرسته کوله ، ولي ستاسي حکومت ددوی یوه قانوني لیکنه په دولتي مطبعي کي قید کړي ده په دغه اساس دوی فیصله کړي ده چي خپل د اعتماد رایه ستاسي د حکومت څخه بیرته واخلي ، په هغي لحظي کي ټولو وکیلانو د نه اعتماد لاسونه پورته کړه .

د وکیلانو تر دغه تصمیم وروسته د اطلاعاتو او کلتور وزیر محمد ابراهم عباسي او خینو وکیلانو پر انجام شوي مسألي باندي خبري پیل کړي . په دغه وخت کي ما وکیلانو ته وویل چي د وکیلانو فیصله د حکومت په اطلاع ورسیده ، پر دغي موضوع باندي نور بحث نه سي کیدلای او وکیلان باید د صدارت د ماڼي څخه ووزي. غونډه پر هغه ځای پای ته ورسیده او وکیلان بیرته ولسي جرگي ته ولاړه .

د وکیلانو ددغه اقدام په نتیجه کي څو میاشتي وروسته د ډاکټر عبدالظاهر حکومت مستعفي سو او دده پر ځای محمد موسي شفیق صدر اعظم سو . او د محمد موسي شفیق د حکومت په وخت کي د ژبو موضوع داسي حل سوه :

د محمد موسي شفيق حکومت اراده کړي وه چي د ايران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك كړي ۰ او دغه معاهده بايد په ولسي جرگي کي په تصويب ورسيږي ۰ د ولسي جرگي د طرزالعمل پر اساس ددي له پاره چي د هلمند د اوبو معاهده د ولسي جرگي د مجلس په آجندا کي داخله کړه سي ، بايد د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي دوه واره رايه واخسته سي ۰ چي د اول وار له پاره بايد د ژبو مسأله چي د مجلس په آجندا کي پرته ده ، د وکيلانو د اکثريت رايو په وسيله د غونډي دآجندا څخه وه ايستله سي ۰ او په دوهمي رايو اخستلو کي د هلمند د اوبو معاهده د مجلس په آجندا کي ونيول سي۰ په دغه هکله د تالار د لس کسيز هيأت خينو غړو پاچا ته اطلاع ورکړه چي پښتانه وکيلان دي ته حاضر نه دي چي د پښتو ژبي پيشنهاد د هلمند د اوبو د معاهدي له پاره د مجلس د آجندا څخه و باسي ۰ او كه پاچا پر دوی باندي فشار راوړي ، ډير پښتانه وکيلان به د ولسي جرگي د عضويت څخه استعفا وکړي ، چي په هغه صورت کي به د هلمند د اوبو معاهده هم په ولسي جرگي کي په تصويب و نه رسيږي ۰ پاچا او صدراعظم دواړو د ژبو د پيشنهاد مخالفو وکيلانو ته سپارښتنه وکړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر سي . دوی تر شپړو مياشتو اعتصاب وروسته عمومي غونډي ته حاضر سوه او د غونډي منشي سيد مبين شاه امير د ژبو پيشنهاد د دوهم وار له پاره ولوست او دغه پيشنهاد د رايو په اتفاق په تصويب ورسيدې . مهمه خبره داده ، که پورته لارښودنه شپږ مياشتي پخوا د پيشنهاد مخالفو وکيلانو ته د پاچا او صدر اعظم له خوا سوي وای او دوی د عمومي غونډي څخه نه وای وتلي نو دغه ملي نفاق به په هيواد کي نه وای پيدا سوې . داسي ښکاري چي د ژبــو د پيشنهاد د مخالفـو وکيلانــو رهبري د افغانستان د دولت په لاس کــي وه چـــي (دولت په خپله کرل او هم په خپله يي ريبل) اما په افغاني ټولني کي ولسي جرگه په دغه کار غندل کيدله . ډيرو هيواد والو ته به دا سوال پيدا سي چي ولي يوي ډلي وکيلانو د ژبي د پيشنهاد سره مخالفت کاوه او بيا ولي دغه پيشنهاد د ولسي جرگي د ټولو غړو له خوا و منل سو ؟ زما په گمان د پورته پوښتني ښه جواب به دا وي چي دغه پيشنهاد يوازي يوه قانوني حيله وه چي د ډاکټر عبدالظاهر د مستعفي

کيدلو له پاره طرحه شوی و ، او کله چي دوی خپل دغه هدف ته ورسيدل نو بيايي شايد د پيشنهاد مخالف وکيلان په دي خبره قانع کړي وي چي ستره محکمه به دغه پيشنهاد تفسير کړي او د پښتو او دري ژبو د پوهيدلو معيار به د ۱۲ صنف شهادتنامه کافي و بلل سي ، چي د ۱۲ صنف شهادتنامه د يوه مامور د استخدام د شرايطو څخه هم وه . که پورته گمان حقيقت ولري نو دا به د حکومت د نوي کانديد له پاره مناسب کار نه وي چي په داسي حيلو چي د ملي نفاق په قيمت تماميدی ، برحاله حکومت استعفا کولو ته مجبور کړي .

د ملکي مامورينو قانون په ولسي جرگي او مشرانو جرگي کي تصويب سو او د افغانستان پاچا هم توشيح کړی دی .

۲۰ـ د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود

په ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونو کي چې د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت دوره وه په افغانستان کي يوه بي ساري تباه کونکي لوږه او وچ کالي راغلي وه چي په دغو کلونو کي واوره او باران لږ اوريدلې و . په نتيجه کي د غنمو او نورو خوراکي موادو د حاصلاتو مقدار په ډيره پيمانه لږ سوی و ، او د افغانستان د لويديز او مرکزي ولايتونو ډير خلگ د لوږي څخه مړه سول او د غور ، بادغيس او د هرات ځينو خلگو د افغانستان نورو سيمو ته کډه وکړه او ددغو سيمو ځينو خلگو خپل اولادونه خرڅ کړه ، او په دغو کلونو کي په ټول هيواد کي ډير ځاروي تلف سوه . چي دډيرو هيوادوالو په عقيده ، دغه ملي فاجعه د حکومت د نارسايي څخه پيښه سوی وه٠

په ولسي جرگي کي د هرات د ښار وکيل ارواښاد محمد شاه رحمتيان ، د ولسي جرگي ډير وکيلان د زرنگار په پارک کي د حکومت پر ضد د يوي مظاهري له پاره وهڅول ٠ چي د وکيلانو دغه مظاهره د ۲ ۷ ۹ ۱ کال د اپريل په مياشتي کي کيده ٠ چي د وکيلانو ددغي مظاهري وخت د کابل په پوهنتون او د حکومت په ډيرو اداراتو کي د خلگو په اطلاع رسول سوې و ٠ او پر ټاکلي وخت ډير خـلـگ د زرنگار پـه پارک کي را ټول سوي وو ٠ په ورستيو لحظو کي وکيلانو خپل تصميم واړاوه او د

مظاهري پر ځای ، دوی د حکومت څخه د استیضاح په لټه کي سوه. چي په دغه هکله د هرات د ولایت د انجیل د حوزي وکیل عبدالقدوس مومند د فراه ، هرات ، غور او بادغیس وکیلان د باغ بالا په رستوران کي میلمانه کړه . په دغي میلمستیا کي د حکومت څخه د استیضاح د غونډي پیشنهاد و لیکل سو ، دغه پیشنهاد د ولسي جرگي دارالانشأ ته وسپارل سو ولي د استیضاح دغه مجلس جوړ نه سو ، په دي چي د حکومت په لارښودنه د ولسي جرگي عمومي مجلس د نصاب څخه ولوید .د افغانستان د ستونزو او د هیواد د بي ساري لوړي سره د مقابلي په غرض د ولسي جرگي ډیر وکیلان مجبور سوه چي د ۱۹۷۲ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۲ نیټه د یوي تقاضا نامي په ترڅ کي د ولسي جرگي د غیر حاضرو وکیلانو څخه غوښتنه وکړي چي په دغه تاریخي حساس وخت کي خپلو وظایفو ته ډیر ژر حاضر سي. ددغي تقاضا نامي متن څو وکیلانو جوړ کړی او د هرات د لومړی حوزي د وکیل سید رسول فکور په قلم لیکل سوی دی د وکیلانو دغه تقاضانامه د هیواد په جرایدو کي خپره شوه . صباح الدین کشککي د وکیلانو ددغي تقاضانامي متن په خپل اثر کي لیکلی دی . (۱ ۳)

ددغــه تاریخــي سند اصلي پاڼه چي پر هغي باندي تر (٦۰)ډیرو وکیلانو لاس لیکونه کړي دي ددغه کتاب په ضما یمو کي لوستلای سی .

د ولسي جرگي په باب څو نوري خبري

څرنگه چي ولسي جرگه د سیاسي احزابو پر بنا نه وه جوړه سوی ، نو ځکه ځیني وکیلان مجبور سوه چي د قومي یا اداري واحدونو پر بنا پر مختلفو ډلو وویشل سي ، لکه د مشرقي (ننگرهار ، لغمان ، کنړ) د وکیلانو ډله ، د پکتیا (پکتیا ، خوست ، پکتیکا) د وکیلانو ډله ، د هزاره قوم د وکیلانو ډله او داسي نوري ډلي . په دوولسمي تقنیني دوري کي د نورزو د قوم ډله هم جوړه سوی وه ولي په دیارلسمي تقنیني دوري کي دغه ډله مصلحتا جوړه نه سوه .

ـ ډاکټر محمد وردگ د پاچا له خوا شاید په دي دلیل د ولسي جرگي د

ریاست له پاره هڅول سوی وي چي دده پلار عبدالاحد خان مایار هم یو وخت د شورا ریس و . ډاکټر وردګ د خپل ریاست په وخت کي د ډیرو مشکلاتو سره مخامخ سو ، د مثال په توګه : یوه ورځ په عمومي غونډي کي پر یوي موضوع باندي د بحث په وخت کي ځینو وکیلانو دی په دي متهم کړ چي د ریاست دنده په بي طرفی پر مخ نه وړي ، نو د ګڼ دریځ د وکیلانو په شمول ډیر وکیلان د اعتراض په نامه د عمومي غونډي څخه ووتل او د ډیرو ورځو له پاره یي په انتظار خاني کي د ولسي جرګي پر نیمګړتیاو خبري کولي ، او په دغي مودي کي ډاکټر وردګ هم د ناروغی په نامه ولسي جرګي ته نه راتی ، په هغو ورځو کي آوازي هم خپري سوي وي چي ډاکټر محمد یوسف به د غلام محمد فرهاد پر ځای وکیل سي چي بیا به د ولسي جرګي په ریاست وټاکل سي . د ګڼ دریځ وکیلانو فیصله وکړه چي ډاکټر وردګ چي یو سپیڅلی افغان و باید خپلي وظیفي ته ادامه ورکړي چي ددغي فیصلي پر اساس بله ورځ دی او ټول وکیلان د ولسي جرګي تالار ته ولاړه او دغه معضله پر همدغه ځای پای ته ورسیدله .

۲۱ ـ د محمد داود خان سره کتنه

په ۱۹۷۲ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په ورستیو میاشتو کي ، ما یوه ورځ په خارجه وزارت کي د خپلو پخوانیو همکارانو سره چي سید وحید عبدالله هم هلته حاضر و د ولسي جرګي پر جریاناتو خبري کولي ۰ د هغي ورځي په ماښام سید وحید عبدالله ما ته په تیلفون کي وویل ((ما د ورځي د صحبت جریان محمد داود خان ته بیان کړ ، ده آرزومندي و ښووله چي که ته دده د لیدلو له پاره ورسي .))

زه پر ټاکلي وخت د محمد داود خان کور ته ورغلم او دده ناظر باز محمد خان زه د ناستي خوني ته رهنمایي کړم او محمد داود خان د خپل کور ددوهم پوړ څخه راکښته سو ، ده بالاپوش اغوستی و او خولي یي هم پر سر وه ، داسي ښکاریده چي په هغي لحظي کي دې د قدم وهلو څخه غبرګ سوې وي ۰

ما د محمد داود خان تر لیدلو دمخه د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه څو واره لیدلې و ، د لیدلو په پیل کي به پاچا په خپله د هیواد پر مسایلو خبري کولي او مقابل

طرف ته به يي د ډيرو خبرو موقع نه ورکوله ، ولي محمد داود خان لومړي زما څخه د ولسي جرگي جريانات او د هيواد پر حالاتو پوښتني وکړي ۰

ما د هيواد د حالاتو په برخه کي محمد داود خان ته وويل ((لکه چي تاسي خبر ياست دا ډيره موده کيږي چي د پوهنتون شاگردان د اعتصاب په حالت کي دي ، په ټول هيواد کي لوږه او وچ کالي ده او د هيواد په ځينو برخو کي خلگ د لوږي څخه مري ، ولسي جرگه نصاب نه لري چي د حکومت څخه استيضاح وکړي .))

محمد داود خان زما په جواب کي وويل ((شورا خپله وظيفه نه ده اجرا کړي او د افغانستان منورين خپلو مسؤوليتونو ته متوجه نه دي ۰))

ما محمد داود خان ته وويل چي د افغانستان منورين پر ډلو ويشل سوي دي او دوی په خپلو منځونو کي په مبارزه اخته دي ، او د افغانستان ولسي جرگه چي د افرادو يوه جرگه ده ، تر هغو چي دغه جرگه نصاب و نه لري ، نو ددغي جرگي مؤثريت ډير لږ وي ۰ په هغي لحظي کي چي ما د محمد داود خان سره خبري کولي ، ما د خپل عادت مطابق په ورين تندي او غيري جدي لهجي د هيواد پر مسايلو بحث کاوه چي زما د صحبت دغه طرز د محمد داود خان خوښ نه سو ۰ ده ما ته وويل ((ته مه خانده زه جدي خبري کوم)) ده زياته کړه ((د هيواد د ټولو اوسني بدبختيو اصلي عامل په خپله پاچا دی ، تر هغه وخته چي د پاچا چاره و نه سي ، تر هغو به په افغانستان کي ښه ورځ را نه سي .))

ما محمد داود خان ته وويل چي زه اوس د يوه وکيل په حيث ستاسي سره خبري کوم ، او د افغانستان اساسي قانون يوه وکيل ته اجازه نه ورکوي چي د پاچا سره مخالفت وکړي ۰ ده تر پخوا لا په جدي لهجي ما ته وويل ((تاسي د خپل هيواد د خلگو په مقابل کي مسئووليت لرئ ، او په دغو بهانو چي اساسي قانون تاسي ته اجازه نه درکوي تاسي خانونه غولوئ .))

ما تر دي پخوا محمد داود خان نه و ليدلی او د پاچا په هکله دده په عقيدي نه پوهيدم ۰ ما تصور نه کاوه چي دی به د پاچا سره تر دي حده مخالف وي ۰ زما په شمول د افغانستان ډيرو خلگو داسي فکر کاوه چي دوی دواړه د افغانستان د سلطنتي

کورني مشران دي او په ملي او بين المللي سويه د دواړو ښه احترام کيږي او خلگ په دي نه پوهيدل چي دوی پر څه شي اختلاف سره لري . ځينو خلگو د پاچا او محمد داود خان مخالفت د سليقي اختلاف باله نه د عقيدي ، نو په دغه لحاظ ددوی پر اختلافاتو باندي هيچا د دښمنۍ او کودتا تر سرحده تبصره نه کوله .

په پای کي ما د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي په نظر وکيلان بايد څه وکړي ؟ محمد داود خان زما پر دغي پوښتني هيڅ تبصره وه نه کړه او د بحث موضوع يي واړوله . امکان لري چي دی په هغو ورځو کي د کودتا په فکر کي و ولي زه دده په کودتا خبر نه وم .

۲۲ ـ حکومت د وکيلانو په حاضريدلو خوشحاله نه و

ډير افغانان په دي عقيده دي چي دديموکراسۍ دوري وکيلان د وکالت د مقام مستحق نه وو او دوی خپلو ملي وظايفو ته پاملرنه نه درلوده . زما په نظر د ولسي جرگي د نصاب په برخه کي تر وکيلانو د حکومت ملامتي ډيره وه . په دي چي په اکثرو حالاتو کي حکومت نه غوښتل چي ولسي جرگه نصاب ولري ، د حکومت ډير وزيران په دي عقيده وو چي د نصاب په صورت کي ولسي جرگه د تصميم قدرت پيدا کوي او حکومت ته مشکلات جوړوي.

په ديارلسمي تقنيني دوري کي څو واره حکومت په ولسي جرگي کي لاس وهنه کړي ده چي څو مثالونه يي په همدغه کتاب کي راوړل سوي دي .

زه داخبره نه سم منلای چي څوك ووايي چي وکيلان پر خپل سر ياغيان شوي وو او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته نه حاضريدل. ما نه دي اوريدلي چي پاچا ، صدراعظم يا کوم وزير په عادي حالاتو کي د کوم وکيل څخه غوښتنه کړي وي چي ولسي جرگي ته حاضر سي. که پاچا يا صدر اعظم د ولسي جرگي د نصاب د پوره کولو په برخي کي وکيلانو تـه توصيه کړي وای ، زه يقين لرم چي يوه ورځ به هم ولسي جرگه بـي نصابه نه وای ، که د هر ولايت والي د وکيلانو څخه غوښتنه کړي وای چي کابل ته ولاړ سي . زه باور لرم چي د شورا د اجلاس په ورځو کي به هيڅ وکيل په خپل

کلي کي نه پاته کيدې زما په نظر اراده داسي وه چي دولسي جرگه نصاب پوره نه سي او په دغه حالت کي به حکومت ددوی له شره څخه خلاص وي ۰

پاچا او حکومت د وکيلانو سره د ارتباط له پاره ډير چينلونه درلودل چي د ضرورت په وخت به ددغو لارو څخه وکيلانو ته رهنمايي کيدله ۰ د مثال په توگه :

د ستري محکمي د دارالانشأ آمر ډاکټر وليد حقوقي به په فوق العاده حالاتو کي د ولسي جرگي سره د ارتباط وسيله وه ۰ د پارلماني رياست له لاري څخه هم د ځينو وکيلانو سره تماس نيول کيدې ۰ د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم خان پنجشيري او د دربار د تشريفاتو رئيس عثمان شير علومي هم ډيرو وکيلانو ته لارښودنه کوله ۰ د تجارتي بانك رئيس جنت خان غروال د پکتيا د ولايت او د هيواد دنورو سيمو د وکيلانو سره په ارتباط کي و ۰ زما په شمول په ولسي جرگي کي د افغانستان د جنوب غرب د حوزو د وکيلانو سره د سلطنت ارتباط د پاچا د سرياور جنرال محمد عمر خان نورزي په وسيله ساتل کيدې ۰ ما اوريدلي دي چي پاچا اراده کړي وه چي جنرال محمد عمر خان په ترکيي کي د سفير په حيث مقرر کړي ، ځرنگه چي په ديارلسمي تقنيني دوري کي د نورزوو د قوم څوارلس فعال وکيلان ولسي جرگي ته ورغلي وو ، نو پاچا لازمه وبلله چي د نورزوو وکيلانو سره د ارتباط له پاره د خپل سرياور سفارت د څه مودي له پاره وځنډوی۰

په دي کي شك نه سته چي د نصاب په نه پوره کيدلو سره د ولسي جرگي اعتبار ته لويه صدمه ورسيده ، ولي په يوي غير حزبي شورا کي د نصاب د معضلي حل آسانه کار هم نه دې ۰ ځرنگه چي لوستونکي پوهيږي د نړې په ديموکراسي نظامونو کي پارلمانونه د احزابو پر بنا جوړيږي او هر حزب دنده لري چي د خپل حزب غړې پارلمان ته حاضر کړي ، چي په مهمو حالاتو کي احزاب حتي خپل ناروغه غړې پارلمان ته حاضروي ، چي د ۱۹۹۸ کال د آگست په مياشت کي په ايتاليا کي دغسي يوه پيښه وسوه چـي د حکومت مخالفـي ډلـي خپل د حزب يـو غړې په امبولانس کي پارلمان ته حاضر کړ۰

په ديارلسمي تقنيني دوري کي دوه پيشنهادونه ولسي جرگي ته وړاندي سول ۰

لومړي پیشنهاد چي یو مؤثر پیشنهاد و چي په هند او خینو نورو هیوادونو کي عملي کیږي ۰ هغه داسي و (په افغانستان کي چي د یوه وکیل معاش اته زره افغاني و ، پر دوو برخو ویشل کیدې چي یو وکیل به په هر حالت کي دڅلور زرو افغانیو مستحق کیدې ۰ ولي نوري څلور زره افغاني د حق الحضور په نامه تثبیتیدلي چي یو وکیل به د حاضریدلو په صورت کي ددغو پیسو مستحق کیدي) دغه پیشنهاد عملي نه سو ۰ دوهم پیشنهاد چي یو بي ګټي پیشنهاد و ، چي د ولسي جرګي د عمومي مجلس په ورخو کي د وکیلانو حاضري اخستل کیدله او د غیر حاضرو وکیلانو نومونه به په کابل راډیو کي خپریدل۰ متأسفانه چي دغه کار ګټه و نـه کړه ۰ په دي چي ځني وکیلان په دي خوشحاله کیدل چي ددوی نومونه په راډیو کي یادیږي ۰ ما ته په فراه کي یوه سړي وویل چي په ولسي جرګي کي ستا ږغ نه سته ، لکه چي هلته ډیر فعالیت نه کوي ۰ ما دده ځخه پوښتنه وکړه چي ته څه پوه سوي چي زه په ولسي جرګي کي فعاله نه یم ۰ ده زما په جواب کي وویل چي زه ددي ځخه پوهیږم چي د وکیلانو په ډلي کي په راډیو کي ستا نوم نه یادیږي ۰ چي دده مقصد د غیر حاضرو وکیلانو ډله وه چي ښایي دي سړي په ټوکه دغه خبره ما ته کړي وي ۰

هر وخت چـي پاچا یا حکومت اراده کړي وي چي د ولسي جرګي مجلس باید نصاب و لري ، نو په هغه وخت کـي تـر نصاب ډیر وکیلان ولسي جرګي ته حاضر شوي دي ۰ د مثال په توګه :

ـ د ولسي جرګي په افتتاحیه غونډو کي اکثر وکیلان حاضر وو۰

ـ د ولسي جرګي د رئیس د ټاکلو په وخت کي د جرګي ډیر وکیلان حاضروو۰

ـ د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفیق د حکومتونو د اعتماد د رایو په غونډوکي د مجلس تر نصاب ډیر وکیلان حاضر وو ۰

ـ د صنعتي بانك د قانون د تصویب په وخت کي د ولسي جرګي نصاب پوره وو۰

ـ کله چي دولت اراده وکړه چي د ژبو مسأله دي په ولسي جرګي کي تصویب سي نو دري ژبي وکیلان چي د شپږو میاشتو له پاره د اعتصاب په حالت کي وو د ولسي جرګي تالار ته حاضر سول ،

ـ کله چي دولت غوښتل چي د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي تصويب سي ، نو د ولسي جرگي اکثر وکيلان حاضر وو ٠

پورته څو مثالونه دا ثابتوي چي هر وخت چي دولت يا حکومت اراده کړي وي چي د ولسي جرگي نصاب بايد پوره سي ، نو په هغه وخت کي ډير وکيلان ولسي جرگي ته حاضر سوي دي ٠

د نصاب په هکله يوه ټوکه

په ولسي جرگي کي يکشنبه ، دو شنبه او سه شنبه د عمومي مجلس ورځي وي چي په دغو ورځو کي به وکيلان د سهار پر نهو بجو د ولسي جرگي په تالار کي حاضريدل٠ کله چي به مجلس نصاب نه درلود ، حاضر وکيلان به مجبور وو چي د غرمي تر دولسو بجو پوري د ولسي جرگي په تالار کي کښيني ، چي دا دري ساعته انتظار اکثر وکيلان ستړي کړي وو او هر يوه به بي اختياره د بل څخه پوښتنه کوله چي آيا نن به د مجلس نصاب پوره سي او که يه ؟ ما به هميشه ادعا کوله چي زه په دي پوهيږم چي د مجلس نصاب پوره کيږي او که يه ؟ ما به د وکيلانو د پوښتنو په جواب کي دوی ته ويل چي تر هغه پوري چي د وکيلانو څخه پاچا ياحکومت د نصاب د پوره کيدلو غوښتنه و نه کړي وکيلان خانونه مکلف نه گڼي چي د مجلس نصاب پوره کړي٠ او د مجلس د نصاب پوره کيدل د لاندي حالاتو څخه معلوميدلای سي :

ـ د سهار له خوا چي د وکيلانو ميني بسونه ولسي جرگي ته راځي بايد وکتل سي چي دا واړه بسونه ډک دي او که خالي ٠ که بسونه خالي وو نــو معنا يي دا ده چي وکيلان په لاري کـــي د بسونو څخه کښته شوي دي او پـــه دغـــه ورځ د مجلس نصاب نه پوره کيږي٠

ـ که د وکيلانو ميني بسونه ډک راسي ، بايد وکتل سي چي وکيلان د ولسي جرگي تالار ته ځي او که دوی په کمسيونونو ننوزي ٠ که وکيلان خپلو کمسيونونو ته ننوتل، نو دوی د خپلو مؤکلينو سره په ولسي جرگي کي يو ځای کيږي او بيرته د ولسي جرگي څخه وزي او د مجلس نصاب نه پوره کيږي ٠

ـ که ولسي جرگي ته ميني بسونه ډک راسي او وکيلان مخامخ د ولسي جرگي تالار

ته ولاړ سي ، بيا هم بايد وكتل سي چي تر حاضرۍ اخستلو وروسته دوی په تالار كي پاته كيږي او كه يه ؟ كه وكيلان تر حاضري وركولو وروسته بيرته د تالار څخه ووتل په دغه ورځ هم د مجلس نصاب نه پوره كيږي ٠

ـ كه د ولسي جرگي ميني بسونه ډك راسي او وكيلان په ډير تلوار سره مخامخ د ولسي جرگي تالار ته ورننوزي او هلته آرام كښيني په دغه صورت كـي د مجلس نصاب پوره كيږي ٠

وروسته ډير وكيلان په دي پوهيدل چي د مجلس نصاب پوره كيږي او كه يه ؟

٢٣ ـ د سپين ږږو جلبيانو موضوع

په ١٩٧٠ كال كي حكومت اراده وكړه چي د كار د قواو په چوكاټ كي د شني قوي په نامه د كار يو يونټ جوړ كړي . ددغه كار له پاره د دفاع ، داخله او كرني د وزارتونو لوړ رتبه مامورين د لوی درستيز جنرال غلام فاروق خان تر مشري لاندي د يوه هيأت په څير و ټاكل سول ٠ دغه هيأت فيصله وكړه چي د هيواد ٢٨ كلن احتياط عسكر د شني قوي له پاره بايد جلب كړه سي ٠ حكومت نژدي څلور زره احتياط عسكر چي ډير يي ٥٠ يا ٦٠ كلن سپين ږيري خلگ وو ، چي اكثر دغه خلگ د فراه د ولايت څخه جلب كړه شوي وو ٠

دهمدغه كال په ژمي كي به هره ورځ ددغو سپين ږږو جلبانو څخه څو كسانو ما او د فراه نورو وكيلانـو تـه مراجعه كوله او مور به يي د حكومت په دغه غير عادلانه اقدام خبرولو ٠

د يـوه زاړه جلبي ژړا او تأثر بـه هيخكله زمـا لـه ياده و نـه وزي ، دا سړي پنځوس كلن و او د بالابلوك د ولسوالي د (زير كوه) د كلي اوسيدونكي و ، ده ما ته وويل ((يوه ښځه او دوه كوچني اولادونه مي تر شا پري ايښي دي او هغه وخت چي زه ديخوا ته راتلم ، مور په كور كي صرف دري منه غنم درلوده ، او مور په خپل كور كي يو تلتك درلود چي هغه تلتك ما دخانه سره راوړی دی ، زه اوس نه يـم خبر چي زما اولادونه به ژوندي وي او كه يه ؟))

زما په غوښتنه د ولسي جرگي ددفاع د وزارت کمسیون فیصله وکړه چي د حکومت څوارلس کسیز هیأت د کمسیون غونډي ته ور وغواړي چي د زړو جلبیانو پر موضوع باندي ددوی څخه پوښتني وکړي ٠ هیأت پر ټاکلي وخت د کمسیون غونډي ته حاضر سو ، زما په شمول د تقنین د کمسیون څلورو غړو هم د دفاع د کمسیون په دغي غونډي کي برخه اخستي وه ٠ هر وکیل په خپل وار سره د حکومتي هیأت ددغه غیر عادلانه اقدام غندنه کوله ٠ د وکیلانو څخه عبدالکریم عمرخیل او میرزا فخرالدین خان د عسکري مکلفیت په قانون ښه پوهیدل ، دوی دواړو د حکومت دغه اجراآت د قانون خلاف و بلل چي په آخر کي حکومتي هیأت ادعا وکړه چي د وکیلانو دا خبره چي حکومت سپین ږږي خلگ جلب کړي دي بي اساسه ده ٠ په هغي لحظي کي د فراه د ولایت د بکوا د ولسوالۍ وکیل محمد زمان خان هغه ٥٠ سپین ږږي جلبیان چي د فراه د ولایت وکیلانو د شورا په محوطه کي ځای پر ځای کړي وو ، کمسیون ته راوستل ٠ دغو جلبیانو خپلي عسکري دریشۍ اغوستي وي او په کمسیون کي پر مځکه کښینستل ددوغو جلبیانو په لیدلو سره وکیلان او د هیأت غړي متأسف او متعجب سول ٠ د هیأت غړو د وکیلانو په مخ کي یوه د بل سره مناقشه پیل کړه چي د کرني د وزارت معین ډاکټر محمد احسان رفیق په دغي غونډي کي خپل ډیر تأثر ښکاره کړ ٠

لوی درستیز جنرال غلام فاروق خان د خپل ځایه څخه ولاړ سو او دغو جلبانو ته یي وویل چي تاسي ټولو ته ترخیصونه درکوم ٠ ما دغه هیأت ته وویل چي دغه سپین ږږي حاضر خلگ د څلورو زرو نورو خلگو یوه نمونه ده چي ستاسي د قانوني تخلف د اثبات له پاره دغه کمسیون ته راوستل سوي دي ٠ دغه خلگ د ولسي جرگي عمومي مجلس ته هم حاضریږي ، او عمومي مجلس به ستاسي د قانوني تخلف په برخه کي تصمیم و نیسي ٠ سهارنۍ غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده ٠ د ماپښین په غونډي کي حکومتي هیأت ، کمسیون ته خپل تأثر او معذرت وړاندي کړ ، دوی تعهد وکړ چي په لسو ورځو کي به ټولو سپین ږږو جلبانو ته ترخیصونه ورکړي ٠

حکومتي هیأت په هغه ورځ ددفاع په وزارت کي غونډه وکړه او د کار د قواو لوی قوماندان جنرال خوازک خان زلمي ته یي دنده ورکړه چي دې په خپله د شني قوي

یونټونو ته ورسي او ټول سپین ږږي جلبیان ددفاع وزارت ته د ترخیص اخستلو له پاره معرفي کړي چي جنرال خوازك خان زلمي دغه وظیفه په ډیري چټکۍ سره سر ته ورسوله ، او ولسي جرګي دغي موضوع ته رسما خاتمه ورکړه ۰

٢٤ ـ د محمد موسي شفیق سره کتنه

ما د محمد موسي شفیق د حکومت په وخت کي دوه واره دده سره لیدلي دي په لومړي کتني کي ده زما څخه د اعتماد د رایي غوښتنه وکړه او ما ده ته د اعتماد درایي وعده ورکړه دغه لیدنه ډیره لنډه وه ۰ د محمد موسي شفیق سره زما دوهمه لیدنه د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د ۱۹۷۳ کال د مارچ په میاشتي کي وسوه ددغي لیدني له پاره د ماپښین دري بجي ټاکلي سوي وي۰

په هغه ورځو کي د محمد موسي شفیق په امر د صدارت په قصر کي ځني تزنیني کارونه کیدل ، ده تجویز نیولې و چي د افغانستان د ټولو صدر اعظمانو عکسونه د صدارت د قصر پر دیوالونو نصب کړي ، ده د صدارت د ګلخاني د ماڼي په یوي کوچنۍ خوني کي کار کاوه چي له هغه ځایه څخه یي د صدارت ټول مراجعین لیدل ۰

محمد موسي شفیق د خارجه وزارت د ء ستور ء په تاریخي قصر کي هم یو دفتر دلود ، ده د خارجه چارو د وزارت د مرمر د عمارت ټول دوهم منزل د خپل ملاقاتونو له پاره ټاکلې و . ده ته به د مرمر د عمارت په یوي خوني کي دشورا غړي او خانان او په بلي خوني کي قاضیان او ملایان او په بلي خوني کي لیکوالان او هنرمندان ناست وو ، او دې به ددغو مراجعینو د لیدلو له پاره د یوي خوني څخه بلي خوني ته ورتې او ددوی سره به یي لنډي خبري کولي .

صدارت ته زما د ورتګ په وخت کي پارلماني رئیس محمد یاسین نسیمي د ګلخاني د ماڼي پر تخت ولاړ و ، ده ما ته وویل چي اوس محمد عزیز نعیم د صدراعظم سره ناست دې او پر دري نیمو بجو د ولسي جرګي اداري هیأت د صدر اعظم سره ویني ۰ ما پارلماني رئیس ته وویل چي ما د صدر اعظم د لیدلو غوښتنه نه ده کړي او دغه لیدنه د صدر اغظم په غوښتنه کیږي ، اوس چي دی وخت نه لري

تاسي په بل مناسب وخت کي ما ته خبر راکړي چي زه د صدر اعظم د ليدلو له پاره راسم ۰ څو گامه لا نه وم تللې چي پارلماني رئيس پر ما ږغ وکړ ۰کله چي ما تر شا وکتل ، محمد موسي شفيق د خپل دفتر په کړکې کي ولاړ و او زه يي هغي خوني ته وبللم چي دې او محمد عزيز نعيم ناست وو ۰ ده محمد عزيز نعيم ته وويل چي د ولسي جرگي وکيلان ټول نا آشنا چهري دي او کومه آشنا چهره چي سړې هلته ووينې ، د هغه په ليدلو خوشحاله کيږي۰ صدر اعظم خپلي تشريفاتي خبري لا نه وي خلاصي کړي چي د ولسي جرگي اداري هيأت صدارت ته ورسيدې او محمد موسي شفيق ما ته وويل چي زه او ته به نن شپه پر ۱ ۱ بجو سره وگورو ۰

کله چي زه د شپې پر ۱ ۱ بجو صدارت ته ورغلم ، محمد موسي شفيق د گلخاني د ماڼې پر تخت ولاړ و ، زه او دی يو ځای دده په دفتر ننوتلو ۰ ده په سر کي ما ته وويل ((زه اوس ستا د يوه هم صنفي د عدليي د وزارت معين سميع الدين ژوند سره په جنجال اخته وم ، په دي چي د عدليي وزارت د سرويې ولسوال چي د يوه معتبره سړي زوم دې پر رشوت نيولې دی ۰ سميع الدين ژوند په دي نه قانع کيږي چي ددغه ولسوال تر جرم تير سي)) په دغه وخت کي صدر اعظم ته يو تيلفون راغې چي تيلفون کونکې د هغه ولسوال خسر و (۲ ۳)

محمد موسي شفيق زما څخه پوښتنه وکړه چي ته بلي دوري شورا ته راځې او که يه ؟ ما ده ته وويل چي زه بل وار داسي يوي بي نظمي شورا ته نه راځم ۰ ده زما د خبري پـه ارتباط وويل ((زه هم دداسي بـي تحصيلو وکيلانو سره کار نه سم کولای)) ده زياته کړه ((زه به ډير تعليم يافته خلگ د شورا د غړيتوب له پاره تشويق کړم او ددوی سـره به مرستـه هـم وکـړم چـي پـه نتيجه کي به يوه باسويه شورا منځ ته راســي)) ده داسي خـبري کولي لکه چــي دی د ډيرو کلونو له پاره د افغانستان صدر اعظم دی ۰

محمد موسي شفيق د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله زما نظر وغوښت ۰ ما ده ته وويل چي د هلمند رود د افغانستان يو داخلي رود دې او ايران ته بايد په هري ثانيي کي ۶ ۲ متر مکعب اوبه ، ور نه کړه سي ، او په دغي معاهدي کي د ديراوت شاخص

چي ايرانيانو تــه پــه مرکزي افغانستان کــي د تفتيش اجازه ورکوي ، دغــه شاخص د افغانستان پر ملي حاکميت باندي يو ښکاره تيرى دى ۰

ما د خپلو خبرو په پاى کي محمد موسي شفيق ته وويل چي په افغانستان کي ډير صدر اعظمان راغلي او تللي دي ، ولي ددوى څخه يوه هم داسي يوي لوي مسألي ته په دغه عجله لاس نه دى اچولي او تاسي ولي اوس غواړې چي دا پيچلي مسأله داسي ژر حل کړى ؟ د اروا ښاد محمد موسي شفيق په سترگو کي اوښکي راغلي او زما په جواب کي يي وويل ((همدغه علت دى چي افغانستان دومره شاته پاتــه شــوى دى ۰ اوس ما فيصله کړي ده چي د افغانستان ټوله پرابلمو نه به حل کوم او وروسته دي تاريخ پر ما باندي قضاوت وکړي))

ما د محمد موسي شفيق څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي حکومت د ډيورنډ کرښه او د پښتونستان موضوع هم د پاکستان د دولت سره حل کوي ؟ ده زما په جواب کي وويل ((بلي إ زه د ډيورنډ کرښه او د پښتونستان موضوع او د افغانستان نور ټول پرابلمونه حل کوم))

ما صدر اعظم ته وويل چي زه په دي نه يم خبر چي ستاسي حکومت د افغانستان ددغو لويو پرابلمونو د حل له پاره خومره ملي او بين المللي امکانات په خپل واك کي لري ۰ ولي چي دغه پرابلمونه مختلف پيچلي ابعاد لري چي يوازي ستاسي حکومت د افغانستان دغه پرابلمونه نه سي حل کولاى ، او زما هيله داده چي تاسي په دغه کار کي ډيره عجله و نه کړې ۰ څو دقيقي وروسته زه د صدر اعظم ددفتر څخه ووتلم د انتظار په خوني کي د تجارتي بانك رئيس جنت خان غروال او د افغان د جريدي چلونکي محمد حسن ولسمل ناست وو چي د صدر اعظم سره د خبرو له پاره صدارت ته ورغلي وو دا وخت د شپي يولس نيمي بجي وي . (۳ ۳)

۲ ۵ ـ د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق

د تاريخ په اوږدو کي ايرانيانو لومړې پر افغاني سيستان ارضي ادعا وکړه او کله چي دوى د انگريزانو په مرسته په سيستان کي د مځکي خاوندان سول نو بيايي د

هلمند د رود په اوبو کي د حق آبي خبره راپورته کړه ۰ په تيرو کلونو کي ايران څو واره د هلمند د اوبو په هکله د افغاني مقاماتو سره خبري کړي دي او څو واره يي د افغانستان سره معاهدي لاس ليك کړي دي او هر وار پر عقد سوو معاهدو باندي پښيمانه سوي دي ، او نور امتيازات يي لاس ته وروړي دي ۰

د سيستان سيمه د خپل لرغوني روښانه تاريخي سوابقو په لحاظ د افغانستان يو مهم ولايت دی ، څرنگه چي دغه سيمه د افغانستان ، ايران او بلوچستان په تقاطع کي پرته ده ، نو په نولسمي پيړي کي دغه سيمه د روسي او انگريزي استعمارگرانو د توجه وړ و گرزيده ۰ په ۱۸٦٦ کال کي ايرانيانو د سيستان ولايت ته لاس اوږد کړ چي د افغانستان او ايران تر منتځ خونړي جنگونه پيښ سول ۰

انگريزانو د هغي معاهدي مطابق چي په ۱۸۵۷ کال کي يي د ايران د دولت سره عقد کړي وه ، دوی د افغانستان او ايران تر منځ د اختلافا تو د حل له پاره ځان د حکم په حيث تعين کړ ۰ انگريزانو په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سميت په مشري يو حکم هيأت و ټاکې چي د افغانستان له خوا سيد نور محمد شاه خان او د ايران له خوا ميرزا معصوم خان د دواړو هيوادونو نماينده گي کوله ۰ گولد سميت د۱۸۷۲ کال د آگست د مياشتي پر ۱۷ نيټي خپله فيصله اعلان کړه چي يوه برخه يي داسي وه :

په دي کي شك نه سته چي په تيرو ۱۰۸ کلونو کي سيستان په ټوله معنا د افغانستان د خاوري يوه برخه وه، البته په ډيرو پخوانيو وختونو کي ، سيستان د ايران د خاوري يوه برخه هم وه ، په اوسني عصر کي بايد د دواړو هيوادونو ادعاگاني په نظر کي و نيولي سي ، او د دواړو خواو ملکيت بايد تثبيت کړل سي ، گولد سمت د سيستان هغه آباده سيمه چي درووخواو ته يي د هامون جهيل واقع دی او بلي خوا ته يي د هلمند رود بهيږي او د يوي شبه جزيري شکل لري ، او د سيستان د سيمي ډير نفوس هلته ژوند کوي ، ايران ته ورکړه ۰ او د چخاسور لږ نفوسه برخه او د هلمند د پورتي غاړي مځکي او د سيستان دښتونه ، د هلمند د رود دواړي خواوي د کوهك تر بند پوري افغانستان ته پاته سوي ۰ سيد نور محمد شاه د گولد سميت پر دغي فيصلي باندي اعتراض وکړ ولي گټه يي و نه کړه ۰

د سیستان لانجه پر دغه ځای پای ته و نه رسیده ، په دي چي د هلمند رود چي پخوا د نادعلي تر څنگ تیریدې ، په ۱۸۹۶ کال کي د سختو سیلابونو په وجه ، خپله مجرا بدله کړه او د(پریانو) په نامه په نوي مجرا کي و بهیدی ۰ چي تر دغه وروسته د اوبو ویش د افغانستان او ایران تر منځ د اختلاف ټکې سو ۰

د ایران د پاچا په غوښتنه او د افغانستان د پاچا په موافقه د انگریزانو یو بل حکم هیأت د (سر هنري مك مهن) په مشري ددغه اختلاف د حل له پاره و ټا کل سو۰ مك مهان د ۱۹۰۳ کال د جنوري په میاشت کي سیستان ته ورغي او په دوه کاله او دروو میاشتو کي يي د هغه ځاې ټولي مځکي مساحت کړي او نتیجه يي داسي اعلان کړه :

د سیستان اوسني مځکه (۷۰۰۰) مربع میله ده او (۲۵۰۰۰) کسان هلته ژوند کوي چي ددغي جملي څخه (۴۱۵۳) مربع میله مځکه د افغانستان په لاس کي ده او نوره پاته (۲۸۴۷) مربع میله مځکه د ایران په واك کي ده ۰ په حاضر وخت کي د هلمند رود پر درووبرخو ویشل شوی دی ۰

۱ ـ د سیستان رود چي د کوهك د بند څخه جلا کیږي او د ایران د سیستان مځکي خړوبه کوي ۰

۲ ـ د هلمند لوی رود ۰

۳ ـ د نادعلي واله چي پخوا د هلمند د رود اصلي مجرا وه ۰

په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سمیت د حکمیت په وخت کي د هلمند د رود په یوي ښاخي کي چي د سیستان د رود په نامه یادیږي ، کافي اوبه موجودي وي او د کوهك بند ته ډيري اوبه رسیدلي چي دا اوبه تر نادعلي او سیخ سر تیریدلي او د هامون جهیل ته تویدلي ۰ ولي د ۱۸۹۶ کال سیلابونه ددي باعث سوه چي دغه رود خان ته یوه بله مجرا جوړه کړي چي د پریان په نامه یادیده چي تر دغي نیټي وروسته د افغانستان او ایران تر منځ د اوبو پر ویش اختلاف پیدا سو چي دغه اختلاف همیشه د پسرلي په موسم کي چي د هلمند په رود کي د اوبو مقدار لږوي را پیدا کیږي ۰

په ۱۹۰۵ کال کي مك مهان د اوبو د ویش په برخه کي خپله فیصله صادره کړه

چي يوه برخه يي داسي وه :

د هلمند د رود هغه مقدار اوبه چي د کوهك بند ته رسيږي ، دريمه برخه يي بايد ايران ته ورکړه سي ۰ يعني که افغانستان د هلمند د رود په پورته برخي کي د اوبو د گرزولو بندونه جوړوي ، بايد دغه حساب په نظر کي و نيسي چي د هلمند د رود د اوبو دريمه برخه بايد د کوهك بند ته ورسيږي ۰ په دغه ترتيب د ۱۸۷۲ کال څخه بياتر ۱۹۰۵ کال پوري يعني د ۳۳ کلونو په موده کي د انگريزانو د حکميت له لاري څخه ، د هلمند د رود د اوبو څخه دريمه برخه او د سيستان د مځکو څخه تر دريمي ډيره برخه ايران ته ورکړه سوی ده ۰

په ۱ ۹ ۳ ۸ کال د جنوري پر ۲ ۶ نيټي د ايران حکومت د افغانستان سره د هلمند د رود د اوبو پر ويش باندي نوي منازعي پيل کړي ۰ د دواړو هيوادونو تر منځ موافقه و سوه چي يوه نوي معاهده دي لاس ليك کړه سي ۰ د افغانستان له خوا علي محمد خان او دايران له خوا په کابل کي د هغه هيواد سفير باقر کا ظمي و ټاکل سول ۰ دوی فيصله وکړه چي هر مقدار اوبه چي د کمال خان بند ته رسيږي دغه مقدار اوبه دي دواړه هيوادونه سم نمايي سره وويشي۰ دغه معاهده دافغانستان شورا رد کړه . (٣٤)

په ۱ ۹ ۵ ۱ کال کي امريکا د افغانستان او ايران تر منځ د يوه منځ گړي په وسيله فيصله وکړه چي تر هغو چي د هلمند د اوبو مکمل مقدار معلوميږي ، د موقت وخت له پاره دي د هلمند د اوبو څخه ايران ته په عادي کلونو کي په هري ثانيي کي په اوسط ډول ۲۲ متره مکعب اوبه ورکړه سي ۰ ولي د ايران دولت په دغي فيصلي قناعت و نه کړ ۰

۲ ۶ ـ د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي

محمد موسي شفيق د ۱۹۷۲ کال ددسمبر په مياشت کي د افغانستان صدراعظم سو۰ ده څلور مياشتي وروسته د ۱۹۷۳ کال د اپريل په مياشت کي د

ایران د صدر اعظم امیر عباس هویدا سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك كړه ، او د تصویب له پاره یي ولسي جرگي ته وړاندي كړه ۰ دغه معاهده د بین المللي روابطو او د زراعت په كمسیونونو كي تر غور لاندي و نیوله سوه ۰

حكومت په شورا كي د هلمند د اوبو د معاهدي د تصویب له پاره ډیر ښه وخت انتخاب كړې و ، دا وخت د ۱۹۷۳ كال د مي (جوزا) میاشت وه او دري میاشتي وروسته دیارلسمه تقنیني دوره ختمیدله چي په دغه وخت كي وكیلان د خپل آینده وكالت له پاره د حكومت هره خبره مني او په دغه دلیل د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي كي په لوی اكثریت تصویب سوه ۰

د ولسي جرگي پنځلسو وكیلانو تصمیم ونیوي چي د بین المللي روابطو كمسیون ته ورسي او هلته دغه معاهده د څو میاشتو له پاره وځنډوي چي په دغه حالت كي به د معاهدي تصویب د شورا بلي دوري ته پاته سي ۰ ددغو وكیلانو نومونه دادي۰

عبدالرؤف بینوا ، عزیز الله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، یار محمد دلیلي ، عبدالكریم عمرخیل ، محمد هاشم تره كې ، حاجي عبدالوهاب ، عبدالحمید زهري ، حاجي عبدالرشید نورزې ، سید رسول فكور ، میر علم مظلومیار، عبدالغفار فراهي او دري نور وكیلان چي نومونه یي زما په یاد نه دي ۰ د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق د یوه كمسیون غړي باید تر ۲۹ وكیلانو ډیر نه وي چي ۱۵ وكیلان په یوه كمسیون كي اكثریت دي۰ دغو وكیلانو غوښتل چي په لومړي غونډې كــي حاجي عبدالرشید نورزې د كمسیون د رئیس پــه حیث و ټـاكي چــي دده تر ریاست لاندي بــه دا لانــدي فیصلي وكړي :

ـ د كمسیون د غړو څخه یو هیأت د هلمند ، نیمروز او اروزگان ولایتونو ته لیږل كیدي چي دغه هیأت به د خپلو مشاهداتو راپور كمسیون ته وړاندي كاوه ۰

ـ د كمسیون د غړو څخه یو بل هیأت ټاكل كیدی چي دغه هیأت به د خارجه چارو په وزارت كي د هلمند د اوبو سوابق مطالعه كول ۰

ـ دغه كمسیون به د یوي ابلاغیي په وسیله د هیوادوالو څخه غوښتنه كړي وای چي د هلمند د اوبو په برخه كي خپل نظریات د بین المللي روابطو كمسیون ته ور ولیږي۰

کله چي د کمسيون ۲ ۹ غړو خپله رسمي لومړي غونډه جوړه کړه ، د تصميم نيولو په وخت کي زموږ يوه ملګري خپل موقف ته تغيير ورکړ او د مخالفينو ډلي ته ورغی ، چي په دغي يوي رايي سره موږ په اقليت کي سوو چي په کمسيون کي زموږ نور پاته کيدل ګټه نه درلوده ، نو څوارلسو وکيلانو ددغه کمسيون څخه استعفا وکړه او د مستعفي وکيلانو نومونه د ولسي جرګي په عمومي مجلس کي ولوستل سول ۰

بله ورځ د کاروان جريدي وليکل ((يو وکيل د کندهار بل د لغمان او بل هم د فراه د ولايت څخه ديوه کمسيون د اداري هيأت پر ټاکلو باندي د کمسيون څخه استعفا وکړه)) ما د وکيلانو د استعفا اصلي علت چي د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط و او د څوارلسو وکيلانو نومونه وليکل او د کاروان د جريدي مسؤول مدير عبدالحق واله ته مي تسليم کړه او د اطلاعاتو او کلتور د وزير صباح الدين کشککي څخه مي غوښتنه وکړه چي د کاروان جريدي ته امر وکړي چي د وکيلانو ليکل شوې مطلب د سبا ورځي په ګڼي کي خپور کړي ۰ ده زما په جواب کي داسي وويل ((دا اوس د کاروان د جريدي مسؤول مدير ستاسي ليك د مطبعي څخه په تيلفون کي ما ته ولوست او دوی به هغه مطلب د جريدي د سبا په ګڼي کي خپور کړي)) سبا کابل راديو اعلان وکړ چي د کاروان جريده د يوي هفتي لــه پــاره معطله شــوه ، چــي زموږ ليك هــم د نشر څخه پاته سو۰

هغه وخت چي د هلمند د اوبو معاهده د زراعت په کمسيون کي تر بحث لاندي وه ، د کمسيون په يوي غونډي کي صدر اعظم محمد موسي شفيق هم برخه اخستي وه چي زما په شمول د ولسي جرګي ډير وکيلان ددغي غونډي د مباحثاتو د اوريدلو له پاره د کمسيون غونـډي ته ورغلي وو ۰ تر غونډي وروسته محمد موسي شفيق د بين المللي روابطو د کمسيون څخه د څوارلسو مستعفي وکيلانو په برخه کي وويل چي دی حاضر دی چي ددغو وکيلانو سره خبري وکړي ، هلته فيصله وسوه چي سبا به په صدارت کي د ولسي جرګي د اداري هيأت په حضور کي ، څو وکيلان د صدر اعظم سره خبري وکړي ۰

د صدارت په غونډه کي صدر اعظم محمد موسي شفيق ، ډاکټر محمد عمر

وردگ ، عزيزالله واصفي ، عبدالکريم عمرخيل ، لعل گل فرياد او عبدالغفار فراهي برخه اخستي وه ۰ په دغي غونډي کي عزيزالله واصفي ، صدر اعظم ته وويل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د ايران دولت ته اجازه ورکړه سوي ده چي په مرکزي افغانستان کي ددیراوت سيمه تفتيش کړي ۰ دغه اجازه د افغانستان پر ملي حاکميت باندي تيری دی ۰ عبدالکريم عمرخيل صدر اعظم ته وويل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د پسرلي په فصل کي ايران ته ډيري اوبه ورکول کيږي چي دا غير عادلانه ده . صدر اعظم د دوی دواړو په جواب کي صرف دومره وويل ((د هلمند د اوبو معاهده په ښه وخت او په ښو شرايطو لاس ليك سوی ده)) وروسته د صدر اعظم د پورته خبري په ارتباط عمرخيل وويل چي د صدر اعظم دغه خبره د بکوا د دوکاندارانو هغي خبري ته ورته ده چي دوی به ټولو مسافرينو ته چي دډوډی خوړلو له پاره هلته تميدل دا ويل چي ((هر څه لرو او ء کروت ء لرو))

د صدارت د غونډي ډير وخت د صدر اعظم او زما تر منځ ، حقوقي بحث ونيوی .

صدراعظم ادعا کوله چي د هلمند د اوبو معاهده يوه ملي مسأله ده چي بايد وکيلان د دغي موضوع په اړه د ولسي جرگي څخه دباندي خبري ونه کړي او دغه مسأله د ولسي جرگي د غړو له خوا د تړلو دروازو تر شا فيصله کړه سي . ولي ما به ويل چي ولسي جرگه دا صلاحيت نه لري چي د خاوري يا اوبو موضوع فيصله کړي . بلکه دا ډول مسايل بايد دهيواد وه لويي جرگي ته وړاندي سي . او که ولسي جرگه په دغي برخي کي کومه فيصله کوي نو د ولسي جرگي غړي بايد تجديد صلاحيت کره سي .

هلته فيصله وسوه ، چي حاضر وکيلان به د فني اشخاصو لکه انجينر جمعه محمد محمدي او انجينر محمد اکبر رضا سره هم خبري وکړي ۰ که څه چي دغو وکيلانو د فني اشخاصو سره خبري وکړي ، ولي د صدراعظم سره بله ليدنه و نه شوه خو دغه وکيلان تر پايه پر خپل پخواني موقف ثابت پاته سوه .

۲۷ ـ زما د وينا متن

د ۱۹۷۳ کال د می د میاشتي ۱۵

وکلای محترم ! امروز ولسي جرگه بر يك موضوع مهم بحث مي نمايد که فيصله همچو موضوعات از صلاحيت لويه جرگه افغانستان مي باشد ۰ ولي من به حيث يك وکيل جهت توضيح موقف خود در مورد معاهده آب از رود هلمند که در مجلس عمومي مطرح است بايد نظر خود را ابراز دارم ۰

وکلای محترم ! رود هلمند درياي داخلي افغانستان است و از آغاز تا انجام در حدود حاکميت ملي ما جريان دارد و هيچ کشور خارجي حق ندارد که در ثروت ملي ما اشتراك داشته باشد ۰ ولي متأسفانه در طول يك قرن اخير حکومات افغانستان مطابق به ميل اجانب ، گاهي به نظر ء گولد سميت ء و ء مك مهان ء وزماني به راپور کمسيون بي طرف ، خود را مجبور دانسته است تا در حق طبعيي مردم افغانستان اراده يك کشور اجنبي را دخيل سازد۰ و حتي طبق همين معاهده از طريق شاخص ديراوت حق کنترول را بر حاکميت ملي افغانستان را نيز حاصل نمايد۰

وکلای محترم ! حالا از محتويات اين معاهده معلومات ذيل به اطلاع مجلس محترم رسانيده مي شود :

۱ ـ مطابق به ماده اول اين معاهده مجموع جريان آب در يك سال نورمال در ديراوت ، چهار مليون و پنج صد و نود هزار ايکرفت (٤ ٥ ٩ ۰ ۰ ۰ ۰) که معادل به يکصد وهشتاد متر مکعب في ثانيه است ، مي باشد ۰ و قرار جدول پروتوکول شماره يك اين معاهده ، در ماهاي حوت ، حمل ، ثور و جوزا به طور اوسط يك صد و چهل متر مکعب آب في ثانيه در درياي هلمند جريان دارد ۰ ودر هشت ماه باقيمانده سال ، طور اوسط صرف چهل متر مکعب آب في ثانيه جريان دارد ۰ که طبق اين معاهده در چهار ماه آبخيزي ، طور اوسط سي و سه متر مکعب آب في ثانيه ودر هشت ماه کم آبي طور اوسط بيست و دو متر مکعب آب في ثانيه به ايران تحويل مي گردد ۰ که به اين حساب در چهار ماه آبخيزي پنجم حصه و در هشت ماه کم آبي بيش از نصف مجموع آب يعني از چهل متر مکعب آب في ثانيه بيست و دو متر مکعب آب في ثانيه به ايران بايد تحويل گردد ۰

۲ ـ طبق پروتوکول شماره یك این معاهده ، در ماه فبروري یعني ماه دلو در یك سال نورمال در شاخص دیراوت دولك و هشت هزار ایکر فت (۰ ۰ ۰ ۸ ۰ ۲) یعني یکصد و دو متر مکعب آب في ثانیه معیار تعیین شده ا ست که قرار شماره ١٤٤ راپور کمسیون بي طرف ، صرف پنجاه و یك متر مکعب آب ان به کوهك رسیده مي تواند ۰ که در برج دلو قرار این معاهده هفتاد و هشت متر مکعب آب في ثانیه به ایران تحویل مي گردد، که به این حساب اگر سال واقعا نورمال هم باشد ، باید بیست و هفت متر مکعب آب في ثانیه از ذخیره کجکي و یا ذخیره دیگریکه به مصرف افغانستان اعمار گردیده باشد ، به ایران تجویل گردد ۰

۳ ـ کمسیون بي طرف در شماره ٤ ۹ راپور خود نوشته است کي در دریای هلمند در سال ۱ ۷ ۸ ۱ بعد ازء چهار برجك ء برای چهل روز آب عبور نه کرده است۰ در سال ۲ ۰ ۹ ۱ در یای هلمند پایانتر از (رود بار) که از بند کمال خان پنجاه میل بالاتر واقع است ، براي سه ماه خشك بود ۰ در سال ٥ ۰ ۹ ۱ یعني سالیکه سیلابهای بهاري بسیار کم بود ، در وقت شدت گرما همان سال ، آب دریای هلمند از (نهر نادعلي) و (رود پریان) برای دو ماه نه گذشته است ۰ و همچنان قرار معلومات اهالي نیمروز در سال ۷ ٤ ۹ ۱ (۶ ۲ ۳ ۱) دریاي هلمند ، طوري خشك گردید که در منطقه (میان کنگي) مردم انجا براي آب نوشیدني در داخل دیایي هلمند چاها حفر کردند ۰ که خشك سالي ۱ ۷ ۹ ۱ به همه يي ما وشما معلوم است که با موجودیت ذخیره کجکي باز هم قلت شدید آب در منطقه سفلي هلمند محسوس بود۰

وکلای محترم ! در سالهای آینده اگر یکسال تحت نورمال باشد و شاخص دیراوت در برج دلو مقدار آب را پنجاه فیصد پایانتر از نورمال یعني بجاي یکصد و دو متر مکعب ، پنجاه و یك متر مکعب آب في ثانیه نشان دهد ، که این مقدار طبق مطالعات کمسیون بي طرف ، اگر افغانستان از ان هیچ استفاده هم نه نماید ، این مقدار آب به کوهك نه مي رسد و ضایع مي گردد ۰ ولي مطابق این معاهده حق آبه ایران هم پنجاه فیصد تقلیل مي یابد ۰ یعني از هفتاد و هشت متر مکعب به چهل متر

مكعب في ثانيه تقليل مي يابد ۰ يعني باوجود انكه در دریای هلمند آب نباشد باید چهل متر مكعب آب به ایران تحویل گردد۰ كه این مقدار آب را افغانستان از كجا و چطور تهیه خواهد كرد ؟

٤ ـ مطابق به شرایط اقلیمي وادي هلمند ، مخصوصا در جوار منطقه دلتا كه كمسیون بي طرف در شماره ١٤٤ راپور خود ، در امتداد دریا از بندر كمال خان تا كوهك ، مقدار ضایعات آنرا پنجاه فیصد محاسبه كرده است ۰ یعني اگراز ضایعات طول دریای هلمند و ضایعات داخل انهار ، بعد از منطقه كوهك صرف نظر هم شود ، و سیلابهاي ماهاي حوت ، حمل ، ثور وجوزا با مصارف كمر شكن قروض با مفاد دول خارجي ذخیره و كنترول هم گردد ، مقدار هفتاد متر مكعب آب باقیمانده كه در شماره های ١٣٨ ، ١٤٢ ، ١٤٣ راپور درج گردیده است ، حتي برای پنجصد و پنجاه هزار ایكر زمین پروژه وادي هلمند كفایت نه خواهد كرد ۰ و افغانستان برای آبیاري صدها هزار ایكر زمین موسي قلعه ، نوزاد ، كشك نخود ، دشت ریگستان مارگو ، گودزري ، تراخو ، اراضي خاش ساحه نیمروز و دشت بكوا كه قبلا جهت آبیاري آن از رود هلمند سروي هم شده است ، از كجا آب تهیه خواهد كرد ؟

٥ ـ حال از مواد ٤ ، ٨ ، ٢٨ ، ٣١ ، ٦١ ، ١٣٨ ، ١٤٢ ، ١٤٣ و ١٤٤ راپور كمسیون بي طرف به مجلس محترم معلومات تقدیم مي نمایم ۰ در مواد فوق راپور نوشته شده است كه سیستان از لحاظ جغرافیایي جز خاك افغانستان است ، در منطقه دلتا در یك سال صرف چهار انچ باران مي بارد كه آن هم فورا جذب و تبخیر مي گردد ۰ زراعت در آن منطقه منحصر به آبیاري مي باشد ۰ منطقه سیستان جمعا شامل پنج لك ایكر زمین است كه یكصد و چهل و نه هزار ایكر آن سالانه كشت مي شود ، و طبق عرف آن منطقه یك قطعه زمین بعد از سه سال یك بار كشت مي گردد و به عوض یك ایكر فت (١،٧٨) ایكر آب براي یك ایكر زمین سیستان تجویز شده است ، كه این مقدار آب جمعا دوصد و شصت و پنج هزارایكرفت آب (٢٦٥٠٠٠) كه معادل (١٠،٨) متر مكعب آب في ثانیه است ، كافي دانسته شده است ۰ شش هزار ایكر فت آب دیگر براي مصرف اهالي و مواشي بر آن افزود گردیده است ۰ كه

این مقدار جمعا به یازده متر مکعب آب في ثانیه رسیده است ۰

وکلای محترم ! بر علاوه بخشش چهار متر مکعب آب به نام (حسن نیت) از طرف پادشاه افغانستان ، یازده متر مکعب آب في ثانیه ازین جهت دو برابر شده است که از بند کمال خان تا کوهك پنجاه فیصد ضایعات ، و در داخل نهرهای منطقه سیستان نیز پنجاه فیصد ضایعات قبول و محاسبه شده است ۰ که مقدار (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به بیست و شش متر آب في ثانیه رسیده است ۰ یعني از بند کمال خان باید پنجاه و دو متر مکعب آب في ثانیه رها گردد تا (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به اراضي سیستان برسد ۰ و ایران به عوض یك و نیم لك ایکر زمین خود ، حالا تمام اراضي منطقه سیستان را که بالغ بر پنج لك ایکر زمین میگردد ، قرار عرف آن منطقه مي تواند به این مقدار آب ، آبیاري نماید ۰

من این معاهده را به ضرر مردم افغانستان مي دانم و آنرا رد مي نمایم ۰ باالحترام

تبصره : په هند کي د افغاني محصلینو اتحادیي ، د هلمند د اوبو د معاهدي د نیمگړتیاو په اړه یوه تحقیقي لیکنه ما ته رالیږلي وه . په دغي لیکني کي د برتانوي هند د سکرترجنرال ء سر بنتوم ء د قوله لیکل سوي وو چي ((باران او واوره یو خدایي رحمت دی چي د افغانستان پر خاوري باندي اوري ، او د دغه رحمت څخه باید په خپله افغانان استفاده وکړي)) ما د خپلي پارلماني وینا یو نقل د اتحادیي د مشر ذین العابدین ممتاز په ادرس په هند کي د علیگر پوهنتون د حقوقو پوهنځي ته ولیږی .

د هلمند د اوبو د معاهدي په باب څو نوري خبري

ـ د هلمند په رود کي د حوت ، حمل ، ثور او جوزا په میاشتو کي ډیري اوبه سته ولي د کال په نورو میاشتو کي په دغه رود کي د اوبو مقدار بیخي لږ وي ۰ دو لسي جرگي د خینو وکیلانو نظر داو چي ایران ته دي د ډیرو اوبو څخه ډیري او د لږو اوبو څخه لږ اوبه ورکړل سي ۰ او ایران دي په خپله خاوره کي د اوبو د ذخیره کولو بندونه جوړ کړي ۰ ولي ایرانیان د هلمند د رود د آبخیزي د میاشتوډیري اوبه خپلي خاوري ته نه پریږدي ، په تأسف چي ددغو اوبو په وسیله د نیمروز دوي ولسوالۍ او یوه علاقه داري ، هر کال تر اوبو لاندي وي ۰ او بر عکس ایرانیان د مني په میاشتو کي چي هر

مقدار اوبه د کمال خان بند ته رسيدي ، هغه ټولي اوبه به يي د ايران له پاره غوښتي، او د نيمروز خلګو د ايرانيانو.د شکايت په وجه اجازه نه درلوده چي د هلمند په رود کي آبګردان بندونه جوړ کړي ۰

ـ د هلمند د اوبو د معاهدي مطابق د افغانستان په مصرف يو بند د دواړو هيوادونو پر سرحد په لس مليونو ډالرو جوړيږي ۰ د زراعت په کمسيون کي د حکومت د نماينده څخه يوه وکيل داسي پوښتنه وکړه ((څرنګه چي دغه بند د ايران له پاره جوړيږي ، نو بايد ددغه بند مصرف د ايران د حکومت څخه غوښتل سوی وای)) د حکومت نماينده په جواب کي وويل ((موږ ته افغاني غيرت اجازه رانه کړه چي د ايران د حکومت څخه ددغه مصرف غوښتنه وکړو)) د حکومت نماينده دغه خبره هغه وخت وکړه چي په افغانستان کي لوږه او وچ کالي وه او د افغانستان ډير خلګ د لوږي څخه مړه سوي وو ، او د افغانستان حکومت د سوال کچکول غاړي ته اچولی و او د ټولي نړۍ څخه يي د مرستي غوښتنه کوله . (۳ ۵)

ـ د هلمند د اوبو معاهده د ۳ ۷ ۹ ۱ کال د مي د مياشتي پر ۲۲ نيټي په لوی اکثريت د ولسي جرګي په عمومي مجلس کي په تصويب ورسيده ، چي د ولسي جرګي د ۲۱٦ غړو څخه، د حاضرو ۱۵۳ وکيلانو څخه ۱۲۷ وکيلانو د معاهدي په تاييد رايه ورکړه او زما په شمول ۲۵ وکيلانو مخالفي رايي او يوه ممتنيع رايه ورکړه سوي وه ۰ دغه معاهده په مشرانو جرګي کــي هــم تصويب شــوه او د افغانستان پاچا توشيح کري ده ـ د هلمند د معاهدي مصدقه اسناد د محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د ۱۹۷۷ کال د جون په مياشت کي د افغاني سفير زلمۍ محمود غازي له خوا په تهران کــي تبادلــه سوه ۰ دغــه معاهده د ايــران په غوښتنه په ملګرو ملتونو کــي ثبت سوي هــم ده ۰

ددغي معاهدي په هکله د محمد هاشم ميوندوال د وينا يوه برخه ، د ۱۹۷۳ کال د مارچ د مياشتي ۱۳ ، د زرنګار پارک

۰۰۰ معاهده منحوس و مردود ۲۲ حوت هم از نظر سیاسي و هم از نظر حقوقي در موقعي امضا میشود و به شکلي امضا میشود که به هیچ صورت پا یه اعتبار ساسي و قانوني و ملي ندارد . از نظر سیاسي به خاطري که یك حکومت رو به زوال که به حکم قانون اساسي یك چند ماهي از عمر ان باقي مانده است و یك شوراي رو به اختتام که چند ماهي از ان باقي مانده است و همچنان یك کابینه اي که حتي خودش نصاب ندارد نمیتواند در یك موضوع ملي متعلق به مردم افغانستان که حد اقل باید به سویه یك لویه جرگه در باره ان فیصله بعمل مي آمد تصمیم بگیرند و تصمیم نهایي اتخاذ کنند . ما همچنان مي بینیم که این معامله گري در فضاي انجام مي یابد که مکتوم ، مدفون و از اذهان پوشیده است و حتي حکومت اعتراف مي کند که درین باره اسراري موجود است که آنرا نمیتواند باطلاع مردم افغانستان برساند . ما حتي نمیتوانستیم از متن این معاهده آگاه شویم اگر این معاهده را اولآ خود منابع ایراني به جراید و مطبوعات به نشر نمي سپردند . و این معامله در عقب مردم افغانستان و بدون اطلاع مردم افغانستان و بدون صلاحیت و پشتیباني از مردم افغانستان انجام شده است و خواهد شد ولي ملت افغانستان نخواهد گذاشت که این معامله قاطعیت پیدا کند ۰۰۰۰ بما میگویند که ما یك معضله صد ساله را خاتمه داده ایم . آنها میگویند که دولت ایران پیشنهاد ما را قبول کرد . پس بیایید بیبینیم که با این معاهده آیا انها یك مسأله را که موجود نه بود خاتمه داده اند و یا هزاران مسایلي را تازه بوجود آورده اند ؟ آیا آنها یك دعواي دروغین را خاتمه داده اند و یا با ایران یك دعواي دایمي را پي ریزي کرده اند ؟ آیا آنها اختلافات را از بین برده اند و یا تازه برای اختلافات میانجي شده اند؟ آیا آنها بررسي اختلاف صد ساله را که موجود نه بود برای آنکه هیرمند دریای افغانستان است وکسي با ما در باره آن حق اعتراض ندارد از بین برده اند ویا اینکه راه را برای این اختلافات باز کرده اند ؟ ۰۰۰ شما دریایي را که از افغانستان است وحقي را که از افغانستان است و برمال مردم افغانستان چي حق دارید که آنرا به دیگران بخشش کنید و آنرا حسن نیت نام بگذارید. آخر این شامپوی فرانسوي یا روغن بناسپني نیست و یا برنج دیره دوني نیست که آنرا به

همسایه خود بخشش بدهیم ۰۰۰۰

د څلورم فصل یادداشتونه

۱ ـ د نامه لیکل یي لازم نه بولم
۲ ـ د لغمان د یوه اوسیدونکي په قول
۳ ـ د کابل د یوه اوسیدونکي په قول
٤ ـ د یوه وکیل په قول
٥ ـ د یوه وکیل په قول
٦ ـ د هغه حزب د یوه غړي په قول
۷ ـ د یوه وکیل په قول
۸ ـ رشتیا ، ذکر سوی اثر ، مخ ۳۲۱
۹ ـ د یوه وکیل په قول
۱۰ ـ د مساوات جریده ، کال ۱۹٦۹
۱ ۱ ـ د محمد شاه رحمتیان په قول
۱۲ ـ عبدالرسول بره کي
۱ ۳ ـ شمس الحق پیرزاده
۱٤ ـ زما مشاهدات
۱ ٥ ـ زما مشاهدات
۱٦ ـ زما مشاهدات
۱ ۷ ـ کبیر سراج ، محمد نذیر ، رویداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان صفحه ۱ ۷
۱ ۸ ـ زما مشاهدات
۱ ۹ ـ عظیمي ، محمد نبي ، اردو وسیاست در سه دهه اخیر افغانستان ، صفحه٤ ۲ ۲
۲ ۰ ـ زما مشاهدات
۲۱ ـ د نامه د لیکلو اجازه یي نه لرم
۲ ۲ ـ زما مشاهدات
۲۳ ـ زما مشاهدات
۲ ٤ ـ زما مشاهدات
۲٥ ـ رشتیا ذکر سوی اثر ، مخ ۲۹۰
۲ ۶ ـ مجله خراسان ، شماره ماه اکتوبر ۱ ۹ ۸ ۸ ، صفحه ۲ ٤
۲ ۷ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر مخونه ۱ ۸ ۸ ، ۱ ۸ ۹
۲ ۸ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲ ۹ ۶
۲ ۹ ـ د اکونو میست مجله د ۱ ۹ ۹ ۸ کال د جنوري ګڼه، مخ ۳ ۳
۳ ۰ ـ د ګل پاچا الفت شعر
۳۱ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱ ۰ ۸
۳ ۲ ـ د نامه د لیکلو اجازه یي نه لرم
۳۳ ـ زما مشاهدات
۳ ٤ ـ غبار ، ذکر شوې اثر ، لومړی ټوک مخ ۱ ۳ ۷

۳ ۵ ـ د نامه د ليكلو اجازه يې نه لرم

څلورمه برخه

پنځم فصل

ه : د جمهوريت دوره

۱ ـ د محمد داود خان کودتا

د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي ۱۷

په دغه کال کي چې محمد داود خان کودتا وکړه په افغانستان کي د یوه تغییر او تحول نښي لیدل کیدي ٠ د ۱۹۷۳ کال د جون د میاشتي پر ۲۵ نیټي د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه د سترگو د علاج په نامه په یوه اوږده سفر اروپا ته تللې و ، صدراعظم محمد موسي شفیق چي تر یوه ساعت په لږ وخت کي د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ، داسي ښکاره کیده چي د آگست د میاشتي تر ۱۳ نیټي وروسته چي د دیارلسمي دوري شورا د کارکولو آخري ورځ وه ، ده په افغانستان کي د یوه قوي او باثباته حکومت د راوړلو هڅي پیل کولي ٠ د بلي خوا څخه په هیواد کي د لاندي دروو کودتاگانو آوازي هم خپري شوي وي :

د محمد داود خان کودتا ، د سردار عبدالولي کودتا او د محمد هاشم میوندوال کودتـا . امـا محمد داود خان وار دمخه کړ او د ۱ ۹ ۷ ۳ کال د جولای د میاشتي پـر ۱۷ نیټي یي کودتا وکړه ، چي د کودتا دیوه غړي په قول د کودتا کونکوشمیر تر سلو کسانو لږ وو ٠ محمد داود خان د کودتا په لومړي سهار د کابل رادیو له لاري څخه د شاهي نظام د ړنگیدلو او د جمهوریت د تاسیسیدلو مهم ټکي داسي څرگند کړه :

((٠٠٠ خپل وطن ته په خدمت کي ، د بیلو مسؤولیتونو د یوي اوږدي مودي په اوږدو کي ، همیشه د یوه هدف په لټه کي وم چي د افغانستان د خلگو په تیره بیا د محرومو طبقو او زموږ د هیواد د خوان نسل له پاره یو مثبت او واقعي محیط ، مادي او معنوي وده منځ ته راسي او په هغه کي زموږ د وطن ټول وگړي بي له توپیر او امتیازه د خپل وطن د آبادۍ او سر لوړې په لاري کي برخه واخلي او د مسؤولیت احساس وکړي٠٠٠ ما د خپل وطن د راتلونکي نیکمرغۍ له پاره د یوي واقعي او معقولي دیموکراسۍ ټینگیدلو څخه پرته چي اساس یي د افغانستان د ولس اکثریت ته په خدمت ټینگ وي ، بله لاره نه درلوده او نه یي لرم ٠٠٠ په هر صورت نتیجه دا سوه چي نور هغه پخواني امیدونه او ښي هیلي په یوي داسي دیموکراسي بدله سوه چي د لومړي سر څخه د هغه بنسټ په شخصي او طبقاتي عقدو او گټو ، په تقلب او

دسیسو په دروغو او ریا او د خلګو په غولولو باندي ولاړ و ۰ خو د دروغو دغو ټولو تبلیغاتو په همدي لسو کلونو کي و نه سوای کړای ، هغه ترخه حقایق چــي د اقتصادي حالت د مطلقــي ورشکسګي او د مملکت د اداري ، اجتماعي او سیاسي حالت د انحطاطونو څخه عبارت دي ، د افغانستان د ملت او خارجي نړي له سترګو څخه پټ کړي ۰ لنډه دا چي دیموکراسي یعني د خلګو حکومت په یو انارشیزم او د مشروطه سلطنت رژیم په یوه مطلق العنان رژیم بدل سو ، او دغو قدرتونو هر یوه د بل په غاړه او د خلګو غاړي ته ورولویدل او تفرقه واچوې او حکمراني وکړې په فورمولونویي په ټول هیواد کي اور بل کړ ، تر څو چي وکړای سي ددغي ملوثي او ناوړي او له بدبختې ، فقر او فلاکت څخه ډکي فضا په سیوري کي خپل شوم مقصدونه حاصل کړي۰۰۰ د دولت رژیم او دستګاه دومره فاسده سوه چي نور نو د هغي د اصلاح له پاره امید او انتظار پاته نه سو۰ همدا وجه وه چي ټول وطن پالونکي په تیره بیا د افغانستان وطن پرسته اردو تصمیم و نیوې چي نور دغه فاسد نظام پای ته ورسیږي او وطن له دغي بدبختي څخه خلاص کړي۰۰۰ نوې نظام طبعا له خانه سره بنیادي ریفورمونه لري چي تفصیل یي باید په راتلونکي وخت کي په تفصیلي ډول بیان سي۰۰۰ د افغانستان خارجي سیاست به د بي طرفي ، په نظامي ډلو تپلو کي د برخه نه اخستلو ، د افغانستان د خلګو پر آزاد قضاوت ولاړ وي د افغانستان بین المللي سیاست زموږ د خلګو د مادي او معنوي ژوندانه ، د هیواد د ملي هیلو پر اساس طرحه سوی دی ۰ زموږ د ملي کوشش او هیلو څخه په ډاګه څرګندیږي چي زموږ د هیلو تر سره کیدل تر ټولو زیات د نړې سولي ته اړتیا لري ۰ هیڅ یو هیواد د نړي د سولي له رڼا پرته ، نه سي کولای چي په خپلو ملي هیلو بریالې سي۰۰۰ نو همدا وجه وه چي د افغانستان د سیاست لومړې بنسټ د صلحي غوښتنه او د نړي د ټولو خلګو او ملتونو سره دوستي کول دي ۰ په دي هیلي کي زموږ سره د هیڅ یو هیواد یا ولس که کوچنې وي او که لوی ، لیري وي او که نژدي هیڅ ډول توپیر نه سته۰۰۰ دغه نظام د ملګرو ملتونو د منشور اساسات چي مقصد یي د بشري نړي نیکمرغي او آرامي ده محترم ګڼي، د پاکستان سره زموږ په روابطو کي چي یوازنې هیواد دی چي د پښتونستان د قضیي په

باب د هغه سره سیاسي اختلاف لرو او تر اوسه د هغه په حل نه یو بریالي سوي ۰ د پښتونستان د قضیې د حل د لارې د پیداکولو له پاره به زموږ کوششونه دوام ولري۰۰۰)) (١)

د جولای د ١٧ په کودتا کې د کودتا د یوه غړي په قول لږ خلگ یعني اووه کسان وژل سوي دي چې دا تر ډیره حده د محمد داود خان د ښه شهرت او د کودتا کونکو د همه جانبه سنجش نتیجه وه ۰ د کودتا په هکله ځیني افغانان په دې عقیده وو چې په هیواد کې د حالاتو کنترول د افغانستان ددولت د واکه وتلي و او ددغي وضعي د بدلولو له پاره محمد داود خان د پاچا په خوښه کودتا کړې ده . ځینو افغانانو داسې فکر کاوه چې محمد داود خان د هلمند د اوبو د معاهدې پر ضد کودتا کړې ده ۰

د جولای د ١٧ د کودتا په آسانه بریالي کیدلو کې دا موضوع هم د توجه وړ ده چې په شاهي اردو کې دداسې غیر مترقبه حوادثو د مخنیوي له پاره قبلي آماده گي نه وه نیوله سوي ، چې حتی د اردو افراد د کودتا د نامه سره آشنا نه وو ۰ یوه جلبي عسکر چې په پل چرخي کې یې وظیفه درلوده ما ته وویل چې د کودتا په شپه کودتا کونکو زموږ د ټولگي سلاح کوټ مات کړ او ډیر مهمات یې د هغه ځایه څخه وایستل او ډیر عسکر د عرادجاتو په نقل او انتقال راوبښ سول ، په دغه وخت کې یوه عسکر نورو ته وویل چې بیده سې ، دا خپل خلگ دي ! او موږ بیرته بیده سو۰ ما ددغه عسکر څخه پوښتنه وکړه چې تاسې ولې دغه خلگ خپل و بلل ؟ ده زما په جواب کې وویل چې دوی روسي ، پاکستاني یا ایراني نه وو چې موږ ددوی سره مقابله کړې وای . (٢)

لاندې کسان د کودتا په لومړې شپه بندیان سوه او د عبدالقدیر نورستاني په کور کې تر نظارت لاندې و نیول سول : (٣)

د سلطنت د مقام کفیل شاهزاده احمد شاه ـ مارشال شاه ولي خان ـ دمرکزي قواوو قوماندان سردار عبدالولي ـ صدراعظم محمد موسی شفیق ـ ددفاع وزیر ستر جنرال خان محمد خان ـ دهوایي او مدافع هوایي قوماندان جنرال گلبهار خان ـ دسلطنتي گارد قوماندان جنرال غلام محمد ـ د توپچي د لوا قوماندان جنرال قمرالدین ـ

دکوماندو دقوي قوماندان ډگروال رحمت الله خان ساپي ـ درشخورو دفرقي قوماندان جنرال عبدالحکیم خان کټوازي ـ دقرغي داتمي فرقي قوماندان جنرال علي نواز خان ـ دڅلورمي زرهي قوي قوماندان جنرال شیر محمد خان ـ دپنځلسمي زرهي قوي قوماندان جنرال حسین خان ـ دژاندارم او پولیسو عمومي قوماندان جنرال سید عبدالغني . د پاچا سریاور جنرال محمد عمر خان چې د کودتا په سهار د شاهزاده احمد شاه کور ته ورغلې و د هغه خایه څخه د عبدالقدیر نورستاني کور ته یووړل سو داخله وزیر ډاکټر نعمت الله پژواك په خپل کور کي تر نظارت لاندي ونیول سول چي وروسته دمحمدداود خان په کابیني کي دپوهني وزیرسو(٤)

د کابل د امنیي قوماندان دگرمن عبدالحنان او د کابل سرمامور گل نبي خان هم په دغه شپه بندیان سوي دي ۰ یو شمیر بندیان ډیر ژر خوشي سول او یو څه نور یي د دهمزنگ محبس ته انتقال کړه ۰ مارشال شاه ولي خان په خپل کور کي او سردار عبدالولي په ارگ کي تر نظارت لاندي و نیول سوو ۰ د کودتا په سهار ، خیني وزیران چي خپلو وزارتونو ته تله ، د بریکوټ په سیمه کي توقیف سول او د لږ وخت له پاره په ژوبڼ کي تر نظارت لاندي وو ۰

د کودتا په لومړي سهار محمد داود خان په خپله کابل رادیو ته ورغلې و ۰ د کابل رادیو نطاق وایي ((دې د نبي عظیمي او عبدالستار په وسیله د خپل کور څخه کابل رادیو ته وړل سوی دی)) دی داسي هم وایي ((د اناونس په وخت کي محمد داود خان ماته وویل چي دده د نامه سره د سردار کلمه باید یاده نه کړم ، ولي ډاکټر محمد حسن شرق ، محمد داود خان ته وویل چي ددي له پاره چي د افغانستان خلگ تاسي وپیژني ، د سردار د کلمي یادول ضروري دي)) (٥)

د جولای د ١٧ کودتا دومره بي ږغه وه چي د کابل په ښار کي ډیر خلگ په کودتا نه دي خبر شوي۰ د سهار پر اوو بجو ، کله چي د کابل رادیو نطاق وویل چي دادې اوس سردار محمد داود خپله وینا اوروي ، زما په شمول ډیرو افغانانو داسي فکر کاوه لکه چي بیا محمد داود خان د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سوی دی ۰ ولـي د محمد داود خان له وینـا څخه پوره څرگنده سوه چـي ده کـودتـا کـړي ده ۰

ما دكتاب په لومړي چاپ كي دمحمد داود خان دكودتا په باب ځيني مطالب چي دمختلفو آثارو څخه مي اخستي وو ، خپاره كړي دي . ولي ددغي كودتا يو مهم غړي پاچا گل خان وفادار دهغو مطالبو سره موافقه نه لري ، ما دده د اظهاراتو پر اساس دهغو مطالبو ځيني ټكي تصحيح كړي دي . پاچا گل خان وفادار دكودتا كونكو دبارزو اشخاصو په ارتباط وايي چي په كودتا كي هوايي ، كوماندو او دټانك قواوو قاطع نقش درلود چي ما ، فيض محمد او حبيب الله زرمتي ددغو قواوو رهبري پر غاړه درلودله دی وايي چي ما دمخابري آله دمحمد داود خان په كور كي فعاله كړه او ده دهغي آلي په وسيله دشپي پر يوي نيمي بجي د كودتا هدايت صادر كړ ، ولي موږ تر هغه دمخه دشپي پر ۱۲ بجو دكودتا عمليات پيل كړي وو او ډير حساس ځايونه مو تر خپل كنترول لاندي راوړي وو . دی دمحمد هاشم ميوندوال په ارتباط وايي چي زه محبس ته دخپل يوه ملگري دليدلو له پاره چي هغه هم دميوندوال دكودتا په اتهام بندي شوی و ورغلی وم ، زما دغه ملگرې دتحقيق دغړو له خوا ډير وهل شوی و ، ما هلته ميوندوال هم وليد چي ډير ځنگر شوی و او يوه تش كالبد ته ورته و .

۲ ـ شورا منحله سوه

دديموكراسۍ دوري د شورا ختميدلو ته يوازي ۲٦ ورځي پاته وي ۰چي محمد داود خان كودتا وكړه ۰ د ولسي جرگي وكيلانو د يـوه ليك په وسيله محمد داود خان ته د نوي نظام مباركي وويله او ځينو وكيلانو دده سره وليدل۰

زما په شمول د ولسي جرگي ټول وكيلان د محمد داود خان په كودتا خبر نه وو ، ولي د كودتا په لومړيو ورځو كي ، څلور وكيلان د حكومت په لاندي مقامونو كي مقرر سول : عزيز الله واصفي د ننگرهار والي ، عبدالكريم عمرخيل د پروان والي ، حاجي محمد آصف پاس يوسفي د بغلان والي او عبدالغفار فراهي د خارجه وزارت سياسي مدير ۰ ددغو وكيلانو په مقرريدلو سره ځينو خلگو داسي فكر كاوه چي وكيلانو هم د محمد داود خان په كودتا كي برخه درلوده ۰

د شورا غړو د سرطان د مياشتي معاش ددغي مياشتي پر ۲۵ نيټي اخستې و ، جمهوري نظام ټولو ولايتونو ته امر وكړ چي د سرطان د مياشتي د پنځو ورځو معاش

بیرته د شورا د غړو څخه تحصیل کړي ، او امنیتي مقاماتو په ډیر شدت سره دغه زر افغانۍ د شورا د غړو څخه واخستي چي دشورا غړو د جمهوریت دغه اقدام یو انتقام جویانه عمل و باله او ډیر وکیلان د جمهوري نظام څخه خوابدي سول ۰

۳ ـ پاچا ژر استعفا وکړه

په هغه ورځ چي محمد داود خان کودتا وکړه ، د افغانستان پاچا په ایتالیا کي و ، دې ډیر ژر په روم کي افغاني سفارت ته ورغی چي د افغاني سفیرنور احمد اعتمادي او د سلطنتي کورنۍ د نورو غړو سره مشوره وکړي ۰

نور احمد اعتمادي تر دي دمخه هم د پاچا او محمد داود خان تر منځ د اختلافاتو د رفع کولو هڅي کړي وي ۰ د ه د اساسي قانون په مشورتي کمسیون او لوي جرگي کي د اساسي قانون د ۲٤ مي مادي سره مخالفت کړی و ۰ دی په دي پوهیدي چي ددغي مادي په تصویبیدلو سره محمد داود خان د پاچا سره ډیر خوابدی کیږي ۰ ولي هلته هیچا د نور احمد اعتمادي خبرو ته توجه و نه کړه ، او د اساسي قانون ۲٤ مه ماده یي په لوي جرگي کي لا پراخه کړه چي ددغه اقدام په نتیجه کي د محمد داود خان او پاچا خوابدې د دښمنۍ سرحد ته ورسیده

په روم کي پاچا د خپلو مشاورینو سره څو ورځي خبري وکړي چي په نتیجه کي پاچا په دي قانع سو چي د محمد داود خان سره د نور مخالفت څخه لاس واخلي او جمهوري نظام و مني او د سلطنت څخه استعفا وکړي ۰

د محمد ظاهر شاه استعفا نامه

بسم الله الرحمن الرحیم

ورور جلالتمآب جمهور رئیس !

د هغه وخت څخه چي ما د وروستیو جریاناتو خبر واوریدې ، تر اوسه زما فکر هیواد ته متوجه و ، او د هیواد راتلونکي ته نگران وم ۰ ولي کله چي پوه سوم چي د افغانستان خلگو د خپلو ملي کارونو د راتلونکي اداري له پاره په لوی اکثریت د جمهوریت استقبال کړې دی ، نو د خپلو خلگو د رایي په احترام ځان د افغانستان د

سلطنت څخه مستعفي شميرم او په دي وسيله خپل تصميم تاسي ته ابلاغوم ۰ په داسي حال کي چي زما هيله د هيواد سعادت او لوړوالې دی ، خان د يوه افغاني فرد په حيث د افغانستان د بيرغ تر سيوري لاندي راولم ۰ زما دعا داده چي لوی او غښتلې خدای دي د وطن د حامي او وطنوالو مل وي ۰

محمد ظاهر شاه د افغانستان پخوانې پاچا

د ۲ ۵ ۳ ۱ کال د اسد د مياشتي ۱ ۲ نيټه (۶)

رشتيا ليکي چي((په ۱۹۷۵ کال کي محمد ظاهر شاه په خپل لومړي او يوازنې مصاحبي کي چي د يوه امرکايي ليکوال Ralph Magnus سره يي کړي وه ، ده ويلي و چي محمد داود خان تر فشار لاندي د مجبوريت څخه کودتا کړي وه .)) (۷)

٤ ـ آيا سلطنتي کورني د کودتاکونکو په هوويت خبر وو ؟

کبير سراج په خپل اثر کي ليکي چي سردار عبدالولي ده ته ويلي و ((ما د جمهوري ارگ د قوامانداان صاحب جان خان او دوو نورو صاحب منصبانو په وسيله چي ما د محمد داود خان په ډلي کي د اشتراك له پاره گمارلي وو ، موثق اطلاعات او تاتيپ شوي خبري برابري کړي وي ، او پاچا هغه اوريدلي دي ۰ ولـي پاچا ما ته امر وکړ چي په محمد داود خان کار و نه لرم)) (۸)

محمد عزيز نعيم ليکي ((کله چي ما په ۹ ۶ ۹ ۱ کال کي د پوهنتون د معضلي په هکله د پاچا سره وليدل، ده ماته وويل ، چي څو کمونيستو صاحب منصبانو په اردو کي آشوب جوړ کړی دی او دوی د محمد داود خـان د نـا مـه څخه نـاوړه استفاده کوي)) (۹) دی په دغه ارتباط بل ځای ليکي ((کله چي په ۵ ۷ ۹ ۱ کال کي ما په روم کي پاچا وليد ، ده ما ته وويل چي زه د محمد داود خان په کودتا يو کال دمخه خبر وم خو د کودتا د تطبيق وخت د۳ ۷ ۹ ۱ کال دمني په ورځو کي پيشبيني کيدی چي تر هغه دمخه ما غوښتل چي په هيواد کي داضطراري حالت اعلام وکړم)) (۰ ۱) دې بل ځای ليکي چي ((په ۶ ۷ ۹ ۱ کال کي محمد داود خان زما د يوي پوښتني په جواب کي وويل چي د ۱۹۷۳ د پاځون په برخه کي د شوروي اتحاد يا

نورو کمونستانو سره کوم تفاهم نه دی سوی)) دی لیکي ((د ۱۹۷۳ کال د کودتا د کمونستي افسرانو ماهیت د محمد داود خان څخه پټ ساتل سوی و)) (۱۱)

ډاکټر محمد حسن شرق په دغه ارتباط لیکي ((موږ په ۱۹۶۹ کال کې د کودتا په فکر کي نه و)) دی لیکي ((د سردار عبدالولي د کور ضابط او خورد ضابط هم زموږ د کودتا ملګري وو)) (۱۲) دی بل ځای لیکي ((که محمد داود خان د خپلي کودتا د ملګرو په هویت خبر نه و ، نو زموږ د دښمنانو دا خبره رشتیا ده چي محمد داود خان په کودتا کي سهم نه درلود ، بلکه دی یو روپوش و)) (۱۳)

اوس افشا سوي ده چي د محمد داود خان تر کودتا څو میاشتي وروسته ، داخله وزیر فیض محمد په پکتیا کي د ذوالفقار علي بوتو د یوه نماینده سره لیدلي و او هغه ته یي ویلي وه چي ((موږ د محمد داود خان پر ضد کودتا کوو چي که د پاکستان حکومت موږ په رسمیت وه پیژني)) ولي ذوالفقار علي بوتو د خپل نماینده په جواب کي ویلي وو چي ((موږ دغه خلګ نه پیژنو او پر دوی باندي اعتماد نه سو کولای ، او محمد داود خان موږ پیژنو او دده سره معامله کولای سو)) (۱۵)

دلته دا مطلب د یادولو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال تر کودتا یو کال وروسته ، د کودتا ځیني غړي د محمد داود خان له نظره ولویدل او په جمهوري دولت کي یي خپلي حساسي چوکۍ له لاسه ورکړي ، او دغه اشخاصو د جمهوري دولت څخه د انتقام اخستلو په وجه ، په اردو کي د بلي کودتا په لټه کي سول ، لکه ډګروال عبدالقادر ، محمد اسلم وطنجار او اسدالله سروري چي دغو اشخاصو په لاندي ډول د ۱۹۷۸ کال د اپریل د ۲۷ نیټي په کودتا کي فعاله برخه اخستي وه :

- د ټانك لومړي مرمي د محمد اسلم وطنجار له خوا ددفاع پر وزارت فیر سوي وه او ده د ثور د نظامي کودتا خبر په کابل رادیو کي په پښتو ژبي لوستی دی.

- پر شاهي ارګ باندي هوايي حملي د عبدالقادر او دده د ملګرو له خوا شوي دي او ده د نظامي کودتا خبر په کابل رادیو کي په دري ژبي لوستی دی.

- د ثور د کودتا په ورځ اسدالله سروري د ارګ د خولي څخه محمد داود خان ته په لوړ سپیکر کي ویلي و چي زه اسدالله یم خان تسلیم کړه . (۱٤)

۵ ـ مرکزي کمېټه

د ۱۹۷۳ کال د کودتا په لومړيو ورځو کي د هيواد په ورځپاڼو کي يو عکس خپور سو چي څوارلس کسان د يوه ميز پر څلورو خواوو ناست وو ، فيض محمد چي د کوماندو دريشي اغوستي وه د خبرو په حالت کي ليدل کيدی ، د محمد داود خان پر دواړو اړخونو ډاکټر محمد حسن شرق او سيد عبدالاله ناست وو ۰ د مرکزي کميټي رئيس محمد داود خان او منشي يي ډاکټر محمد حسن شرق و ۰ او د کميټي غړي دا لاندي کسان وو :

فيض محمد ، سيد عبدالاله ، پاچا گل وفادار ، عبدالحميد محتاط ، غلام حيدر رسولي ، عبدالقدير نورستاني ، غوث الدين فايق ، احمد ضيأ مجيد ، محمد سرور نورستاني ، مولاداد او محمد يوسف ۰ په دغه عکس کي خليل الله بابکرخيل هم ليدل کيدی ولي دی د مرکزي کميټي غړی نه و ۰

ما په ۱۹۷٤ کال کي په خارجه وزارت کي د سيد وحيد عبدالله پر ميز باندي د جمهوريت ددوري د عکسونو يو ټوك کتاب وليدې چي په دغه کتاب کي د مرکزي کميټي عکس نه و چاپ سوی ، ما دده څخه ددغه کار د علت پوښتنه وکړه ، ده زما په جواب کي وويل چي تر دي وروسته به مرکزي کميته موجوده نه وي .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي د لوي جرگي له خوا د جمهوريت اساسي قانون تصويب سو ، نو د جمهوري رياست له خوا د مرکزي کميټي انحلال اعلان سو ۰ ډاکټر محمد حسن شرق په خپل اثر کي ليکي چي د مرکزي کميټي غړو ته ددغه انحلال اطلاع نه وه ورکړه شوي (۱۶)

د جمهوريت لومړني کابينه

صدر اعظم	محمد داود خان	۱۹۷۳ـ۱۹۷۸
مرستيال	ډاکټر محمد حسن شرق	۱۹۷۳ـ۱۹۷۵
	سيد عبدالاله	۱۹۷۵ـ۱۹۷۸

ددفاع وزير	محمد داود خان	۱۹۷۷-۱۹۷۳
	غلام حيدر رسولي	۱۹۷۸-۱۹۷۷
خارجه وزير	محمد داودخان	۱۹۷۸-۱۹۷۳
داخله وزير	فيض محمد	۱۹۷۵-۱۹۷۳
	عبدالقدير نورستاني	۱۹۷۸-۱۹۷۵
د عدليي وزير	عبدالمجيد خان	۱۹۷۷-۱۹۷۳
	وفي الله سميعي	۱۹۷۸-۱۹۷۷
د ماليي وزير	سيد عبدالاله	۱۹۷۸-۱۹۷۳
د پوهني وزير	ډاکټر نعمت الله پژواک	۱۹۷٤-۱۹۷۳
	پوهاند عبدالقيوم وردگ	۱۹۷۷-۱۹۷٤
	ډاکټر محمد ابراهم مجيد سراج	۱۹۷۸-۱۹۷۷
د لوړو تحصيلاتو وزير	پوهاند غلام صديق محبي	۱۹۷۸-۱۹۷۵
د تجارت وزير	محمد خان جلالر	۱۹۷۸-۱.۹۷٤
د مخابراتو وزير	عبدالحميد محتاط	۱۹۷۸-۱۹۷۳
	عبدالکريم عطايي	۱۹۷۸-۱۹۷۵
د کانو وزير	پوهاند عبدالقيوم وردگ	۱۹۷۵-۱۹۷۳
	انجينر عبدالتواب آصفي	۱۹۷۸-۱۹۷۵
د زراعت وزير	غلام جيلاني باختري	۱۹۷۵-۱۹۷۳
	عزيز الله واصفي	۱۹۷۸-۱۹۷۵
د اطلاعاتو او کلتور وزير	ډاکټر عبدالرحيم نوين	۱۹۷۸-۱۹۷۳
د فوايد عامي وزير	غوث الدين فايق	۱۹۷۸-۱۹۷۳
د روغتيا وزير	ډاکټر نظر محمد سکندر	۱۹۷۶-۱۹۷۳
	ډاکټر عبدالله عمر	۱۹۷۸-۱۹۷۶
د پلان وزير	علي احمد خرم	۱۹۷۷-۱۹۷٤
د قبايلو وزير	پاچا گل وفادار	۱۹۷٤-۱۹۷۳

	فيض محمد	۱۹۷۵ـ۱۹۷۷
	پوهاند عبدالقيوم وردگ	۱۹۷۷ـ۱۹۷۸
د اوبو او برق وزير	جمعه محمد محمدي	۱۹۷۶ـ۱۹۷۸
د دولت وزير	ډاکټر عبدالمجيد خان	۱۹۷۷ـ۱۹۷۸

(۱۷)

۶ ـ د جمهوري نظام مؤثر اشخاص

د جمهوريت په لومړي کال کي د محمد داود خان تر څنګ ډاکټر محمد حسن شرق او فيض محمد هم په دولتي چارو کي د ډيرصلاحيت خاوندان وو ، خو ډير ژر د دوی ځای سردار محمد نعيم خان او سيد وحيد عبدالله ونيوي ۰ چي دلته ددوی په برخه کي دا لاندي مطالب ليکل کيږي :

۱ ـ ډاکټر محمد حسن شرق چي د محمد داود خان ۲۵ کلن دوست او نژدي همکار و ، ده د جولای د ۱۷ نيټي په کودتا کي عمده رول درلود ۰ ده د خان د معرفي په هکله په (کرباس پوشهاي برهنه پا) کي مفصله ليکنه کړي ده ۰ د ډاکټر شرق سره په دولت کي د سيد وحيد عبدالله په وسيله مخالفت او کارشکني ډير ژر پيل سو ۰

د مثال په توګه :

ـ د جمهوريت په لومړيو مياشتو کي د هند د جمهور رئيس مرستيال سوارن سنګهه کابل ته سفر کړی و ، ده د صدارت په ماڼي کي د محمد حسن شرق سره رسمي ليدنه کوله ، خو سيد وحيد عبدالله ددغي ليدني له پاره هيڅوك د ترجمان په حيث نه و استولي چي په پای کي د عدليي وزير ډاکټر عبدالمجيد خان مجبور سو چي ددوی تر منځ ترجماني وکړي ۰ په هغه شپه د ډاکټر محمد حسن شرق له خوا هندي ميلمانه ته په خارجه وزارت کي يوه ميلمستيا شوی وه ، ځرنګه چي ميلمه استالف تــه تللي و او پر خپل وخت کابل ته نه سو راتلای ، نو د ميلمستيا وخت د يوه ساعت له پاره شاته ولويدي چي ددغه ځنډ اطلاع ټولو ميلمنو ته ورکړه سوه ، ولي

ډاکټر محمد حسن شرق ته ددغه خنډ اطلاع سيد وحيد عبدالله نه وه ورکړي ۰

ـ يوه ورځ سيد وحيد عبدالله د محمد هاشم ميونداوال د کودتا د اتهام د ملګرو د خبرو ټيپونه په خپل دفتر کي د هغه وزارت مامورينو ته اورول ، ده هلته وويل چي ددغو ټيپونو مطالب نن شپه د کابل راديو له لاري څخه د خلګو په اطلاع رسول کيږي کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په دغي موضوع خبر سو، نو ده د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته امر وکړ چي ددغو ټيپونو خپريدل دي د څه مودي له پاره وځنډول سي۰

ـ ډاکټر محمد حسن شرق ليکي چي جمهوري دولت اراده کړي وه چي ((زما پر ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان ددولت د رئيس د مرستيال په حيث مقرر کړي او ددغه کار دعملي کولو له پاره د سيد وحيد عبدالله تر رهبري لاندي زموږ د مرکزي کميتي ملګري زما پر ضد لمسول کيدل)) (۱۸)

ـ د نړي او مخصوصا زموږ د منطقي په هيوادونو کي چي نظامي کودتاګاني شوي دي ، د کودتا لومړي او دوهم مقام هميشه يوه د بل سره مقابله کړي ده ، په دي چي د کودتا دغه دوه کسان که يو د بل سره د عقيدي اختلاف و نه لري ، دوی حتما د سليقي اختلاف سره لري ، چي ددي متل مطابق چي (دوه سره په يوه ديګ کي نه ځايږي) چي حتما يو سر به دمنځه وړل کيږي ۰ په مصر کي جنرال نجيب او جمال عبدالناصر په عراق کي عبدالسلام عارف او عبدالکريم قاسم او په پاکستان کي جنرال اعظم خان او جنرال ايوب خان ددي مطلب غټ مثالونه دي ۰

۲ ـ فيض محمد په قوم مسعود دی ، او دی د کوماندو د قطعي صاحب منصب و، ده د جولای د ۱۷ نيټي په کودتا کي ډيره فعاله برخه اخستي وه ، دی د محمد داود خان په لومړي کابيني کي داخله وزير و ۰ د جمهوريت په لومړيو مياشتو کي د محمد داود خان سره دولاياتو دخلګو د ليدلو اجازه د فيض محمد له خوا ورکول کيده۰ ده د خپل حزبي تمايلاتو په وجه ډير ژر خپل موقف د لاسه ورکړ چي لومړي د سرحداتو وزير سو او وروسته په اندونيزيا کي د افغاني سفير په حيث وټاکل سو ۰

ـ د جمهوريت په لومړيو مياشتو کي په جمهوري ارګ کي څه ترميمات کيدل او د

يوي هفتي له پاره د محمد داود خان دفتر ، خارجه وزارت ته انتقال سو ، يوه ورځ د جمهوريت ددفتر رئيس محمد اكبر ما ته وويــل ((محمد نعيم خان ته اطلاع رسيدلي ده چي فيض محمد د پوهني د وزارت څخه دري سوه پرچميان غوښتي دي چي داخله وزارت ته يي ورکړي ٠ چې دغه پرچميان د داخله وزارت له خوا په ولسواليو كي ددي له پاره مقرريږي چې لوي جرگي ته د پرچم غړي راولي)) ده دا هم وويــل ((د خارجه چارو د وزارت ددوهمي سياسي څانگي مدير محمد حكيم اريوبي ما ته وعده راكړي ده چي ددغو اشخاصو نومونه پيدا كوي)) ما د هغه وخت د پوهني د وزير ډاكټر نعمت الله پژواك څخه ددغي موضوع پوښتنه وکړه، ده ما ته وويل چي داخله وزارت د هغه وزارت ددفتر د رئيس په وسيله دري واره جمعا نژدي اتيا عادي ددولت مامورين د پوهني د وزارت څخه غوښتي وو (١٩)

- په هغو ورځو كي چي پاچا گل وفادار په بلغاريا كي د افغاني سفير په حيث وټاكل سو ، دى د خپلو كارونو د اجرا كولو له پاره به په خارجه وزارت كي زما په دفتر كي كښينستې ٠ يوه ورځ د خارجه وزارت اداري مدير عبدالغني كريمي ما ته په تيلفون كي وويل چي د وفادار سره ددولت يوه تفنگچه سته چي هغه تفنگچه بايد داخله وزارت ته تسليم كړي٠ ما دغه مطلب وفادار ته وواية ، ده زما په جواب كي وويل چي دغه تفنگچه د كودتا په شپه ما د سردار عبدالولي د لاسه څخه اخستي ده او زه دا تفنگچه هيچا ته نه وركوم ، وروسته پاچا گل وفادار د سردار عبدالولي د نيولو جريان داسي تشريح كړ ، ده وويــل ((زه او فيض محمد دواړه د سردار عبدالولي د نيولو له پاره دده كور ته ورغلو)) ده دا هم وويــل ((فيض محمد د پرچم غړى دى او زه دده د عقيدي سره مخالف يم ولي دى ډير زړه ور سړى دى ، هغه وخت چي دى د سردار عبدالولي كور ته ننوتى ، ده كلشنكوف چپه غاړي ته اچولي و او ده پر سردار عبدالولي باندي ږغ وكړ چي ټك و نه كړي چي وژل كيږي او سردار عبدالولي هم ټك و نه كړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخسته ، ولي اوس عبدالقدير نورستانى او غلام حيدر رسولي غواړي چي زه دغه تفنگچه دوى ته وركړم)) ما په هغه ورځ د وفادار څخه پوښتنه و نه كړه چــي دى كوم سياسي جريان ته منسوب دى ؟

محمد عزيز نعيم ليكــي ((په ۱۹۷۵ كال كي محمد داود خان ماته وويل چي په دولت كي د فيض محمد په حمايه ، يو تعداد كمونستان تخريبي كارونه كوي او ډير ژر په په دولت كي تصفيه پيل سي)) (۲۰)

۳ ـ سردار محمد نعيم خان د محمد داود خان ورور دی په ۱۹۱۱ كال كي زيږيدلی دی ۰ ده د حبيبي او استقلال په ليسو كي زده كړه كړي ده ۰ د خارجه وزارت په مختلوفو څانگو كي يي كار كړی دی ۰

په ۱۹۳۷ كال كي د پوهني وزير سو،

په ۱۹۳۹ كال كي د صدارت مرستيال او د پوهني وزير و۰

په ۱۹٤۶ كال كي په لندن كي شارژدافير سو۰

په ۱۹۵۰ كال كي په واشنگتن كي سفير سو۰

د ۱۹۵۳ كال څخه تر ۱۹۶۳ كال پوري د صدر اعظم مرستيال او خارجه وزير و۰ دې د عدم انسلاك د نهضت طرفدارا و ، ده په ۱۹۵۵ كال كي د باندونگ په كنفرانس كي د افغاني هيأت مشري پر غاړه درلوده ۰ دی د شوروي اتحاد سره د افغانستان د ښو اړيكو غوښتونكی و (۲۱)

رشتيا ليكي ، ده ته محمد نعيم خان ويلي دي چي دې د كودتا په شپه نه دمخه د محمد داود خان په كودتا خبر سوی دی (۲۲)

سردار محمد نعيم خان د جمهوريت په وخت كي تر محمد داود خان وروسته تر ټولو لوړ مقام درلود۰

د مثال په توگه :

د جمهوريت په لومړيو مياشتو كي د هند ديوه نظامي هيأت په وياړ په خارجه وزارت كي يوه ميلمستيا شوي وه چي زه هم هلته حاضروم، په دغي ميلمستيا كي محمد داود خان هم برخه اخستي وه ۰ كله چي سردار محمد نعيم خان دغي ميلمستيا ته راغي ، نو د محمد داود خان او د ټولو دولتي اشخاصو لـه خوا د ميلمستون پـه مدخل كي دده ډيره توده پذيرايي و سوه (۲۳)

سردار محمد نعيم خان به هره چهار شنبه ددولت څخه شاكي اشخاص په خپل

کور کي ليدل او ده به ددغو اشخاصو دوسيي د جمهوري رياست ددفتر د رئيس محمد اکبر په وسيله غوښتلې او لازم هدايتونه به يي ورکول. ده په خارجه وزارت کي د خارجي سفيرانو سره هم ملاقاتونه کول . سردار محمد نعيم خان د جمهور رئيس د خاص نماينده په حيث ايران ، هند ، شوروي اتحاد ، امريکا او ځينو عربي هيوادونو ته سفرونه کړي وو . (٢٤)

٤ ـ سيد وحيد عبدالله د خارجه وزارت مامور و، دې د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت سرکاتب و . سيد وحيد عبدالله د کودتا په لومړي هفتي کي راوغوښتل سو، ځرنگه چي د کابل بين المللي هوايي ميدان تړلې و ، نو دی د اسلام کلا له لاري کابل ته راغی . په سر کي دی د خارجه وزارت معين سو او وروسته د هغه وزارت د مرستيال په توگه و ټاکل سو . دی د وزيرانو د مجلس منشي هم و . سيد وحيد عبدالله د محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان دواړو د اعتماد وړ سړی و ، دی په جمهوري دولت کي د ډير قدرت خاوند و ، ده په دولت کي د وزارت تر مقام پوري ډير اشخاص عزل او نصب کړي دي . (٢٥)

سيد وحيد عبدالله په خارجي سياست کي ډيري اشتباه گاني هم کړي دي . د مثال په توگه. د ١٩٧٥ کال د اپريل په مياشت کي جمهور رئيس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم . سيد وحيد عبدالله د پښتونستان د موضوع په هکله د اطلاعاتو د اخبار د مدير سره د يوي مرکي په ترځ کي وويـل (دافغانستان دولت د پښتونستان د موضوع د حل له پاره د پاکستان ددولت ځخه يوازي د هغه هيواد د اساسي قانون د تطبيق غوښتونکې دی) کله چي دغه مطلب د اطلاعاتو په اخبار کي خپور سو ، محمد داود خان او دده د سفر ملگري په اصفهان کي وو . د افغاني سفارت يوه غړي د اطلاعاتو د اخبار نشر سوی مطلب د تيلفون په وسيله د سيد وحيد عبدالله په اطلاع ورساوه. ولي سيد وحيد عبدالله پر خپلي خبري منکر سو او د اطلاعاتو د اخبار د بلي ورځي په گڼي کي د سيد وحيد عبدالله له خوا د پورته مطلب رد وليکل سو . سيد وحيد عبدالله د خپل شخصي تمايلاتو پر بنا په جمهوري دولت کي تصفيه کوله . ده د خارجه وزارت يو

شمیر مامورین په دي وجه د هغه وزارت څخه وایستل ، چي ﭘخوا یي ده ته اعتنا نه وه کړي. کله چي محمد داود خان د ملي انقلاب د حزب په مرکزي کمیټي کي د سید وحید عبدالله ځلي ته ځای ور نه کړ ، نو ده د اعتراض په توګه خپل او ﭘنځو نورو وزیرانو استعفي لیك محمد داود خان ته وړاندي کړ چي د سردار محمد نعیم خان د میانځګړیتوب په وجه ، دغه استعفي عملي نه سوه (۲۶)

په وران کارو چي کارونه جوړوي

حقیقت کي جوړ کارونه ورانوي (۲۷)

۷ ـ د محمد هاشم میوندوال د کودتا اتهام

دوې میاشتي او اووه ورځي وروسته تر هغه چې محمد داود خان کودتا وکړه ، یعني د ۱۹۷۳ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۲ نیټي کابل رادیو اعلان وکړ چي ﭘخواني صدراعظم محمد هاشم میوندوال او دده ملګرو د یوه خارجي هیواد په مرسته کودتا کوله او ونیول سول . لاندي اشخاص د کودتا کوونکو په نامه بندیان سول .

محمد هاشم میوندوال ، د ننګرهار ﭘخوانې والي خان محمد خان ، د هوایي قواوو ﭘخوانې قوماندان جنرال عبدالرزاق خان ، د هوایي قواوو قوماندان سید امیر ، جنرال عبدالجبار ملکیار ، جنرال عبدالسلام ملکیار ، ډګروال زرغون شاه ، ډګروال کوهاټې خان ، ډګروال شیر افضل افریدي ، ډګروال شیر افضل مومند ، محمد عارف شینوارې ، د ولسي جرګي خیني غړي او څو نور کسان چي شمیر یي ﭘنځه څلویښتو تنو ته رسیدې .

محمد هاشم میوندوال چي د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په فرانسي کي و ده د ﭘاریس څخه د یوه تلګرام په وسیله محمد داود خان ته د جمهوري نظام مبارکي ویلي وه او کله چي محمد هاشم میوندوال د بغداد د لاري څخه کابل ته ورسید نو یي د محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان سره ولیدل ، او په هغو ورځو کي په کابل کي ویل کیدل چې محمد هاشم میوندوال د کانتیننتل په هوټل کي دفتر لري او د

جمهوري نظام له پاره اساسي قانون جوړوي . (۲۸)

عبدالصمد غوث په خپل اثر کي د سردار محمد نعیم خان د قوله لیکي چي جمهوري دولت اراده درلودله چي محمد هاشم میوندوال په واشنگتن کي د افغاني سفیر په حیث مقرر کړي . (۲۹)

محمد هاشم میوندوال د خپل تحقیق په وخت کي لیکلي و چي زه منتظر وم چي جمهوري دولت به زما له پاره کومه وظیفه وټاکي (۳۰)

د جنرال عبدالرزاق خان په هکله ما اوریدلي و چي د جمهوریت په لومړیو ورځو کي ډیر هوایي صاحب منصبان په دي تصور چي ښایي دی به بیرته د هوایي قواو قوماندان سي نو ځکه دده کور ته ور تلل ۰

د محمد هاشم میوندوال د کودتا په اتهام د ولسي جرگي ځیني غړي لکه د ننگرهار د کوچیانو وکیل حاجي الله نظر ، د جلال آباد د ښار وکیل حاجي فقیر محمد ، د مومند دري وکیل سعدالله کمالي ، د نازیانو وکیل مولوي سیف الرحمن او داسي نور وکیلان بندیان سوي وو ۰ دغه وکیلان د خان محمد خان د دفاع د وزارت د مبارکي له پاره دده کور ته ورغلي وو ۰ ځرنگه چي په هغه لحظي کي خان محمد خان په خپل کور کي نه و ، نو وکیلانو دده په کور کي خپل کاردونه پري ایښي وو ، چي د خان محمد خان د کور د تلاشي په وخت کي د وکیلانو کاردونه پیدا سوه او دغه کاردونه ددغو وکیلانو د کودتا د اثبات دلیل و بلل سوه . (۳۱)

کبیر سراج په خپل اثر کي لیکي ((خان محمد خان ماته وویل چي زه د محمد داود خان په امر ددفاع وزارت ته ورغلی وم)) (۳۲)

غوث الدین فایق چي د محمد داود خان په کودتا کي یي فعاله برخه اخستي وه او تر کودتا و روسته د مرکزي کمیټي غړی او د فواید عامي وزیر سو ، په خپل اثر رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، چي مفهوم یي داسي دی لیکي (د کودتا په دوهمه ورځ جنرال مستغني ، جنرال سید حسن خان او مرستیال خان محمد خان ، محمد داود خان ته ورغلي وو ، محمد داود خان ددوی ځخه غوښتنه وکړه چي ستاسي ځخه یو کس باید ددفاع وزارت د کارونو دسمبالولو له پاره ، هغه وزارت ته ولاړ سي

، خان محمد خان تلوار وکړ او سمدلاسه ددفاع وزارت ته ولاړ ، زه ء فايق ء محمد داود خان د خان محمد خان د مراقبت له پاره دده سره وليږلم . خان محمد خان ددفاع د وزارت چوکي اشغال کړه . دوه ساعته وروسته چا ما ته خبر راکړ چي جنرال مستغني د لوې درستيز په حيث ټاکل شوې او خپله چوکي يي اشغال کړي ده . وروسته محمد داود خان ، خان محمد خان وروغوښت او دده خځه يي غوښتنه وکړه چي خپل کور ته ولاړشي)(٥ ٠ ١ مخ)

د اطلاعاتو او کلتور وزير ډاکټر عبدالرحيم نوين ما (فراهي)ته وويل ((د علي آباد روغتون ته د خان محمد خان په لاس ليك هدايت ورسيدې چي د وينو د ذخيري څخه ددفاع د وزارت له اجازي پرته بايد استفاده و نه سي))

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر په مياشت کي په پيښور کي د ملي عوامي حزب پر مشر خان عبدالولي خان باندي فيرونه و سوه چي په دغي پيښي کي دده موټروان ووژل سو او خان عبدالولي خان ته کومه صدمه و نه رسيده ٠ ما ددغي پيښي له کبله عبدالولي خان ته ددولت د رئيس محمد داود خان د همدردي پيغام چار سدي ته يووړ ، د عبدالولي خان تر ليدلو وروسته زه د اسلام آباد په افغاني سفارت کي وم ، چي د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۲۰ نيټي کابل راديو اعلام وکړ چي پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال په محبس کي ځان وژلې دی ٠ يوه ورځ وروسته چي زه بيرته کابل ته راغلم ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله پر ميز باندي د محمد هاشم ميوندوال د مړي هغه عکس وليدې چي نيکټايي يي په غاړي کي اچول شوی وه ، دا عکس د خارجي سفيرانو د ليدلو له پاره د سيد وحيد عبدالله پر ميز ايښوول سوی و .

په افغانستان کي هيچا دا نه منله چي محمد هاشم ميوندوال په خپله ځان وژلې وي غوث الدين فايق په خپل اثر،کي ليکي ((زه د محمد هاشم ميوندوال تر وژل کيدلو يوه ورځ دمخه د محمد داود خان په هدايت د محمد هاشم ميوندوال د ليدلو له پاره دده د تحقيق ځای ، داخله وزارت ته ورغلم . محمد هاشم ميوندوال په دغه ورځ کميس او پرتوگ اغوستی و ، يوه ورځ وروسته اعلان و سو چي ميوندوال په خپلي

نکټایي خان وژلی دی . ولي وروسته معلومه سوه چي محمد هاشم میوندوال په وهلو او ټکولو وژل سوی دی)) غوث الدین فایق په خپل اثر کي عبدالصمد ازهر د محمد هاشم میوندوال قاتل بللی دی (۹ ۵ تر ۱ ۰ ۰ مخونه) ((ازهر وایي ، ددي امکان سته چي میوندوال په محبس کي د امنیتي مقاماتو له خوا وژل سوی وي ، هلته یو مقتدر دولت موجود و او ما دومره صلاحیت نه درلود چي پر خپل سر یو پخواني صدر اعظم ووژنم)) د محمد هاشم میوندوال د حکومت یوه وزیر ما ته وویل چي ((د تحقیق یوه غړي محمد هاشم میوندوال پر خوله او په نس کي په لغتو وهلي و او دده څخه یي پوښتنه کړي وه چي د شوروي اتحاد طبابت ښه دی او که د امریکا ؟)) محمد هاشم میوندوال غا ښونه په مسکو کي ایښي وو او د کولمو عملیات یي په امریکا کي کړی وو (۳ ۳)

محمد ابراهم خواخوږي د محمد هاشم میوندوال د میرمني د قوله ما تــه وویــل ((هغه وخت چي د محمد هاشم میوندوال مړی یي د کابل په ولایت کي په موټر کي دننه ما ته ښکاره کړ ، ما د محمد هاشم میوندوال د بدن پر کیڼ اړخ یو لوی ټپ ولید او زه ددولت د مؤظفو کسانو له خوا د محمد هاشم میوندوال د نور بدن د لیدلو څخه منع کړه سوم))

د محمد هاشم میوندوال مړی دده فامیل ته نه دی سپارل سوی ۰ ما اوریدلي دي چي په سر کي د محمد هاشم میوندوال مړی یي په بریکوټ کي د ژاندارم او پولیسو د قوماندانۍ د سکرو د ذخیري په خای کي تر خاورو لاندي کړی و چي وروسته د شهدایي صالحینو په نامعلوم خای کي د دوو زړو قبرونو تر منځ ښخ کړ سوی و۰

د محمد داود خان د کابیني یوه غړي ما ته وویل چي د محمد هاشم میوندوال د مړیني په سبا د وزیرانو په مجلس کي محمد داود خان په خپله د محمد هاشم میوندوال د مړیني خبــر پــه هغه کلماتو چــي پــه مطبوعاتو کي خپور شوې و د وزیرانو مجلس ته ووایــه ۰

عبدالستار شالیزي چي د محمد هاشم میوندوال په حکومت کي د صدر اعظم مرستیال او داخله وزیر و ، دی د داخله وزیر فیض محمد په امر د شیر افضل

افريدي سره يو ځای د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د غزني ښخه بنديان راوړل سول په داخله وزارت کي عبدالستار شاليزي ته د کور د تګ اجازه ورکړه سوه ، عبدالستار شاليزي ډير ژر د هيواد ښخه ووت او د جمهوريت په ټولي دوري کي يي بيرته کابل ته سفر نه دی کړی ۰

د محمد هاشم ميوندوال په باب ځو نوري خبري

۱ ـ د خارجه چارو په وزارت کي د محمد هاشم ميوندوال يوه همکار سيد تاج الدين خان ما ته وويل ((کله چي صلاح الدين خان سلجوقي د اول وار له پاره محمد هاشم ميوندوال ، صدر اعظم محمد هاشم خان ته معرفي کاوه ده د محمد هاشم ميوندوال په هکله داسي ويلي و چي : دا هغه سيد جمال الدين افغاني دی چي ړيره نه لري)) په هغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه ۰

۲ ـ په ۱۹٦۳ کال کي چي محمد هاشم ميوندوال په کراچي کي افغاني سفير و ، ده د پښتني سيمو د ليدلو له پاره پيښور ته سفر وکړ او د قونسلګري په اقامتګاه کي اوسيدی او زه دده سره د پاره چنار، ابت آباد ، سوات ، مردان ، چارسدي او د ورڅك د بند د سفر ملګرې وم ۰ ما پخوا د ميوندوال سياسي نظريات نه وه اوريدلي او ما فکر کاوه چي محمد هاشم ميوندوال په خاصو ملحوظاتو په دولت کي جګو مقامونو ته رسيدلی دی ۰ ولي په دغه سفر کي ما د افغانستان د ډيرو مغلقو پرابلمونو د حل له پاره د محمد هاشم ميوندوال نظريات واوريدل او هلته زه پوه سوم چي دی د افغانستان يو عادي مامور نه دی ، بلکه دی د يوه خارق العاده استعداد خاوند دی۰ په دغه سفر کي محمد هاشم ميوندوال دديموکراسې دوري پر اساسي قانون باندي د تبصري په ترځ کي وويل چي د نوي اساسي قانون په تدوين کي ډير شخصي ملحوظات په نظر کي نيول سوي دي ۰ ده د پاچا د فصل د خينو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ده د شورا او حکومت په فصلونو کي بيل نظريات درلودل ۰ دی د سياسي احزابو د ژر جوړولو جدي طرفدار و ۰ محمد هاشم ميوندوال وويل چي ده د اساسي قانون په هکله خپل نظريات پاچا ته وړاندي کړي دي۰

۳ ـ محمد هاشم ميوندوال د صدارت تر دوري وروسته په سياسي او حزبي چارو

مصروف سو ۰ ده د مساوات په جريدي كي ډيري تحليلي مقالي ليكلي ، ده د زرنگار د پارك په مظاهراتو كي فعاله برخه اخسته ۰ د زرنگار په پارك كي محمد هاشم ميوندوال يوه مهمه وينا وكړه چي محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په پښتو او كله په دري ژبو كوله ، په دغه وخت كي د ټولو سياسي ډلو مظاهره كونكي ، عامه كتابخاي ته نژدي د پارك په هغي برخي كي چي محمد هاشم ميوندوال وينا كوله راټول سوي وو ۰ گل پاچا الفت ، حشمت خليل غبار او زه د محمد هاشم ميوندوال ددغي وينا د اوريدلو له پاره د پارك په يوي برخي كي يو ځای ولاړ و ۰ محمد هاشم ميوندوال په خپلي وينا كي څو واره په لاس ارگ ته اشاره وكړه او دا شعر يي ووايه :

به كار مملكت قفلي نهادند كليدش را به دست ما نه دادند

په ١٩٦٤ كال كي چي په پاكستان كي د جنرال محمد ايوب خان په مقابل كي د پاكستان د ټولو مخالفو احزابو له خوا د محمد علي جناح خور ، فاطمه جناح كانديده سوي وه ، په دغه كال كي ما په پيښور كي د پاكستان د مشهورو سياست پوهانو لكه د شرقي پاكستان مولينا بها شاني ، مولينا ابوالاعلا مودودي ، خان عبدالولي خان ، جنرال محمد ايوب خان ، جنرال اعظم خان ، ذوالفقار علي بوتو ، عثماني ، قصوري او داسي نورو خبري اوريدلي دي ۰ خو دوی يوه هم د محمد هاشم ميوندوال په شان جامع وينا نه ده كړي ۰ زما په عقيده د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا د افغانستان ټولو سياسي احرابو ته د خطر يو زنگ و چي د ډيرو سياسي احزابو حسادت يي راوپاراوه ، او زه فكر كوم چي د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا دده د وژلو سبب سوي ده (٣٤)

د مترقي ديموكرات د حزب له خوا د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په فيتي كي ثبت سوي ده او يوه برخه يي د مساوات د جريدي په څو گڼو كي چاپ سوه ولي د مساوات د جريدي د مصادره كيدلو په وجه ددغي وينا ډيره برخه نه ده چاپ سوي .

٤ ـ محمد هاشم ميوندوال په ١٩٦٥ كال كي د خپل حكومت د كړنلاري د وړاندي كولو په وخت كي د ولسي جرگي په عمومي مجلس كي د رحمن بابا دا شعر ولوست : لكه ونه مستقيم پر خپل مقام يم

که خزان راباندي راسي که بهار

محمد هاشم ميوندوال د خپل ژوند په وروستيو ورځو کي پورته خبره په اثبات ورسوله او د خپل ملي موقف څخه يي هيڅ راز عدول و نه کړ او د شهادت تر مرحلي پوري پر خپل ځاى ثابت پاته سو ۰ روح دي ښاد وي ۰

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي ډير هغه اشخاص چي د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام بنديان سوي وو ، دوى د محمد داود خان پخواني اخلاصمندان هم وو او د محمد هاشم ميوندوال سره يي ښه روابط نه درلوده ۰ او د محمد هاشم ميوندوال د سياسي مبارزو او ويناگانو څخه ښکاره کيده چي دې په آخر کي د پاچا سره مخالف سوې و او ددي امکان موجود و چي ده به د سلطنت پر ضد کودتا کړي واى خو دى د جمهوري نظام سره مخالف نه و۰

۸ ـ د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام

د ۱۹۷۳ کال تر کودتا څو ورځي وروسته ، مرکزي کميټي محمد داود خان ددولت د رئيس ، صدراعظم ، خارجه وزير او ددفاع د وزير په حيث وټاکې او د کودتاچيانو امتيازات او کابينه يي په تصويب ورسولي . د محمد داود خان په فرمان د ۱۹٦٤ کال اساسي قانون لغوه سو . ددولت رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۳ کال د آگست د مياشتي پر ۲۳ نيټي خلگو ته د خطاب په وينا کي په اقتصادي او اجتماعي چارو کي د يو لړ بدلونونو وعده ورکړه ۰ په دغه اساس د ځمکو اصلاحاتو ته توجه و سوه . په دغه ساحه کي جمهوري دولت دوه قانونه تصويب کړل . ددغو قوانينو پر اساس د شخصي مالکيت اندازه په اوبه لرونکو ځمکوکي سل جريبه او په للمي ځمکو کي دوه سوه جريبه وټاکل سوه او دا هم پيشبيني سوي وه چي د خلگو اضافي ځمکي به د ۲۵ کلونو په قسط پر بي ځمکو خلگو باندي خرڅيږي ۰ د جمهوري دولت له خوا د مدني او جزايي قوانين تدوين سول . ددغو قوانينو په وسيله د افغاني جامعي دوي مهمي ساحي په قانوني شکل تنظيمي کړه سوي ، چي ددغو قوانينو تدوين د جمهوري دولت د ښو کارونو څخه شميرل کيږي (۳٤)

د افغانستان د جمهوري دولت یو مهم اقدام ددولت اوه کلن اقتصادي پلان جوړول و . دغه پلان په ۱۹۷۶ کال کي پیل سو او په ۱۹۸۳ کال کي پای ته رسیدې. په دغه پلان کي (۴۶۰۰) ملیونه دالره سرمایه گذاري په نظر کي نیول سوي وه چي د پلان په پای کي یي (۲۵۰۰) ملیونه دالره عاید هیواد ته عرضه کولای سو . لاندي هیوادونو په دغه پلان کي د افغانستان سره مرسته کوله .

- ایران (۱۱۴۱) ملیونه دالره .
- شوروي اتحاد (۵۷۰) ملیونه دالره .
- سعودي عربستان (۶۳) ملیونه دالره.

ځینو نورو هیوادونو هم د افغانستان سره د مرستو ژمنه کړي وه (۳۵)

د جمهوریت په وخت کي د کار د قواو یونټونه بیرته فعال سول او د سړکونو ترمیم او مراقبت په ټول هیواد کي پیل سو . د هیواد په مختلفو سیمو کي د سړکونو اسفالت ته اقدام و سو ، د مزار شریف ، شبرغان ، میمني او هرات د سړکونو د جوړولو کار پیل سو. یو بل سړك چي د لښکرگاه څخه دوشي ، چاربرجکي او د ایران سرحد ته رسیدې کار یي پیل سو . د وسپني د پټلي سروي چي د هرات څخه تر کندهار او کابل پوري او د لښکرگاه څخه د ایران تر سرحد پوري او د کندهار څخه تر سپین بولدك پوري او د کابل څخه د لوگر د عینك د میسو تر کانه پوري او د کابل څخه د حاجي گك د وسپني تر کان پوري غزول کیدی او دا ټول (۱۸۱۰)کیلو متر کیدی ، تکمیله سوي وه او هغه سړك چي کابل یي د هزاره جات له لاري څخه د هرات سره وصل کاوه ، کار یي پیل سوی و. او د اوه کلن اقتصادي پلان په پای کي ۸۳ زره هکتاره نوي مځکه د زراعت له پاره آماده کیده . د هیواد د هوایي ترانسپورت په برخه کي د لوگر پر بین المللي هوایي میدان علاوه لس نور واړه هوایي میدانونه جوړیدل . د تعلیم او تربیي ، عامه روغتیا او د ژوند په نورو برخو کي د توجه وړ بدلونونه راتلل . (۳۶)

په ۱۹۷۴ کال کي سردار محمد نعیم خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ چي ددغه سفر په نتیجه کي ، شوروي اتحاد د افغانستان سره د نورو مرستو وعده وکړه.

د ۱۹۷٤ کال د نومبر په میاشت کي د امریکا خارجه وزیر هنري کسنجر کابل ته سفر وکړ او امریکا هم د محمد داود خان د جمهوري دولت سره ددیموکراسي تر دوري ډیره مرسته وکړه . (۳۷)

د ۱۹۷۶ کال د جون په میاشت کي د پاکستان صدراعظم ذوالفقار علي بوتو کابل ته سفر وکړ او دري میاشتي وروسته محمد داود خان د پاکستان د جمهور رئیس په بلنه هغه هیواد ته رسمي سفر وکړ چي ددواړو سفرونو نتایج د توجه وړ وو او داسي تصور کیدی چي په نژدي راتلونکي کي به ددواړو هیوادونو مناسبات ډیر ښه سي ، خو د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه نیټه د جنرال ضیأ الحق له خوا په پاکستان کي نظامي کودتا وسوه او ددواړو هیوادونو تماسونه یو څه وځنډیدل.

د ۱۹۷۷ کال د اپریل په میاشت کي محمد داود خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ ددغه سفر تفصیل د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی.

د ۱۹۷۸ کال په سر کي جمهور رئیس محمد داود خان د لیبیا ، یوګوسلاویا ، هند ، پاکستان ، کویت ، سعودي عربستان او مصر هیوادونو ته سفرونه وکړل چي په هر هیواد کي یي د مرستو غوښتنه منله کیده.

۹ ـ اساسي قانون

په ۱۹۷۶ کال کي د اساسي قانون د تسوید له پاره دا لاندي یو څلویښت کسان وټاکل سول .

ډاکټر محمد حسن شرق ، سید عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني ، ډاکټر عبدالمجید خان ، انجینر عبدالتواب آصفي ، غوث الدین فایق ، محمد خان جلالر ، ډاکټر عبدالله عمر ، عبدالکریم عطایي ، پوهاند عبدالقیوم وردګ ، ډاکټر عبدالرحیم نوین ، عزیز الله واصفي ، فیض محمد ، انجینر جمعه محمد محمدي ، علي احمد خرم ، سید وحید عبدالله ، غلام حیدر رسولي ، محمد سرور ، مولاداد ، محمد یوسف ، مولانا عنایت الله ابلاغ ، ډاکټر سعید افغاني ، عبدالهادي هدایت ، ډاکټر محمد آصف سهیل ، پوهاند وفي الله سمیعي ، خلیل الله خلیلي ، مولوي عبدالبصیر ، غلام علي

کریمي ، ډاکټر غلام صدیق محبي ، جنرال شاه پور خان ، جنرال محمد یحیي نوروز ، محمد اکبر عبقري ، محمد اسمعیل قاسمیار ، ډاکټر ضامن علي ، یار محمد دلیلي ، سید مخدوم رهین ، ډاکټر محمد بشیـر وهابزاده ، عالیه حفیظ ، فاطمه کیفي ، محمد اعظم وهابزاده او محمد ناصر ٠

د ١٩٧٧ کال د جنوري د میاشتي پر ٢٦ نیټي د اساسي قانون مسوده د عامو خلګو د خبرتیا له پاره د هیواد په جرایدو کي نشر سوه٠ د جمهوري دولت اساسي قانون ١٣٦ مادي درلودي ٠ ددغه قانون ډیر مواد مخصوصا د شخصي مصونیت احکام دډیموکراسي دوري د اساسي قانون موادو ته ورته دي ، چي ځیني لیکوالان دغه ورته والې داسي تعبیروي چي د جمهوریت د وخت د اساسي قانون دغه احکام دډیموکراسي دوري د اساسي قانون څخه اخستل سوي دي٠ اما واقعیت دادې چي محمد داود خان دډیموکراسې دوري د اساسي قانون د څو مادو سره مخالف و او ده د دیموکراسې دوري د اساسي قانون نور متن لا پخوا منلی و ٠

د افغانستان دجمهوري دولت اساسي قانون ، د سیاسي احزابو په برخه کي د افغاني جامعي عیني شرایط په نظر کي نه وو نیولي ٠ ددغه اساسي قانون څلویښتمه ماده داسي حکم کوي چي ((د افغانستان د خلګو د سیاسي روزني او اجتماعي غوښتنو د څرګندولو په منظور ، تر هغه وخته چي دا آرزو تر سره کیږي او طبیعي ودي ته رسیږي ، په هیواد کي د ملي انقلاب د ګوند په لارښوونه کوم چي د افغانستان د خلګو د ١٣٥٢ کال د چنګاښ د ٢٦ نیټي د مترقي او ولسي انقلاب بنسټ ایښودونکی او مخکښی ګوند دی ، یوازي یو ګوندیز سیستم ټینګ دی)) (٣٨)

څرنګه چي په دغه کتاب کي به یي وروسته ولولې د اساسي قانون دغي مادي په هیواد کي ډیري ستونزي را پیدا کړي ٠

١٠ ـ لویه جرګه

د اساسي قانون د تصویب له پاره د ١٩٧٧ کال د فبروري د میاشتي پر ١٩ نیټي په کابل کي یوه لویه جرګه جوړه سوه ٠ ددغي جرګي ټول غړي (٣٤٩) تنه وو

ددیموکراسۍ ددوري پر خلاف ددغي جرګي (۹ ۱ ۲) غړي د افغانستان د لویو جرګو په عنعنوي طریقي د خلګوله خوا په جرګو کي وټاکل سول او (۰ ۳ ۱) تنه ددولت د رئیس محمد داود خان له خوا لوي جرګي ته معرفي سول ۰ دغه لویه جرګه د پنځلسو ورځو له پاره په کابل کي دایره وه ۰ دغي جرګي د ۷ ۷ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي پر څلورمي نیټي اساسي قانون تصویب کړ او محمد داود خان یې د شپږو کلونو له پاره د جمهور رئیس په حیث وټاکې ۰ نوې اساسي قانون د ۷ ۷ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي پر ۱٤ نیټي د محمد داود خان له خوا توشیح او نافذ سو۰ ددغي لوي جرګي رئیس عزیزالله واصفي و ۰

۱ ۱ ـ د ملي انقلاب ګوند

جمهوري دولت اراده وکړه چي د څه مودي له پاره به یوازي دولتي حزب په افغانستان کي د سیاسي فعالیت اجازه ولري او دغه موضوع یې د ۱۹۷۷ کال په اساسي قانون کي تسجیل کړه ۰ د جمهوري دولت دغه اقدام د هیواد د ځوان نسل د شدید عکس العمل سره مخا مخ سو ۰

په ۱۹٦۳ کال کي محمد داود خان پاچا ته د دوه حزبي سیستم دیموکراسي پیشنهاد کړي و چي دغه پیشنهاد د افغانستان د هغه وخت د شرایطو سره برابر یو پیشنهاد و او د افغانستان ډیرو منورینو به په دغو احزابو کي برخه اخستي وای۰ ولي ددیموکراسۍ په لسو کلونو کي چي په افغانستان کي مختلفو ایدولوژیګانو لاره پیدا کړه او په هیواد کي ښې او کیڼ اړخ لوي سیاسي ډلي جوړي سوي او د افغانستان اکثر منورین په دغو ډلو کي جذب سول ، نو د جمهوریت په وخت کي ددي امکان موجود نه و چي ددغو ډلو غړي په آسانه د خپلي عقیدي څخه انحراف وکړي او یا د سیاسي فعالیت څخه لاس واخلي ۰

د ملي انقلاب حزب په افغانستان کي ډیر تعمیم نه سو ، یوازي په داخله ، خارجه او سرحداتو په وزارتونو کي ددغه ګوند له پاره څو غونډي و شوي او ډیرو محدودو اشخاصو ددغه حزب له پاره فعالیت کاوه ۰ په جمهوري دولت کي دملي انقلاب حزب

عملاً دري اړخونه درلودل چي حکومت هم پر دغو دروو اړخونو ويشل سوې و ۰

ـ د سيد عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي ډله۰

ـ د پوهاند عبدالقيوم وردګ او ډاکټر عبدالمجيد خان ډله ۰

ـ د سيد وحيد عبدالله او عزيزالله واصفي ډله ۰

د يوي ډلي مشر عزيزالله واصفي د حزبي جلب او جذب له پاره د افغانستان شمالي او غربي ولايتونو ته يو سفر وکړ ۰ کله چي واصفي د ارزګان په ولايت کي و کابل راديو د ملي انقلاب د حزب د مرکزي کميټي د پنځه غړو لکه ډاکټر عبدالمجيد خان ، پوهاند عبدالقيوم وردګ ، سيد عبدالاله ، غلام حيدر رسولي او عبدالقدير نورستاني نومونه اعلام کړل ، چي د واصفي او سيد وحيد عبدالله ډلي ته يي په مرکزي کميټي کي ځای ور نه کړ ۰ سيد وحيد عبدالله او پنځو وزيرانو ، عزيزالله واصفي ، وفي الله سميعي ، عبدالکريم عطايي ، تواب آصفي او عبدالله عمرد محمد داود خان ددغه اقدام په مقابل کي استعفا وکړه ، بله ورځ سردار محمد نعيم خان د جمهور رئيس او مستعفي وزيرانو تر منځ وساطت وکړ او وزيران بيرته خپلو وظايفو ته ولاړل (۳ ۹)

څرنګه چي د ملي انقلاب حزب د ايران د رستاخيز د حزب لاره تعقيبوله ، نو ښه داده چي دلته د ايران د رستاخيز حزب په يو څه تفصيل سره وليکل سي ۰

د ۱۹۷۵ کال د مارچ په مياشت کي د ايران پاچا د خپل هيواد د ملکي او نظامي لويو اشخاصو په يوي غونډي کي د (ايران نوين) او (مردم) په شمول د ايران ټول سياسي احزاب منحل کړه او ددغو احزابو پر ځايي دامير عباس هويدا په مشري د رستاخيز په نامه د يوه نوي حزب جوړول اعلان کړه ۰ ده په دغي غونډيکي وويل چي د ايران پيشرفت ډير سريع دی چي پر دغو انکشافاتو باندي د انتقاد ګنجايش نه سته نو د مخالف حزب جوړول بي لزومه دي ۰ ده ټولو ايرانيانو ته امر وکړ چي په دغه نوي حزب کي شامل سي۰ ده وويل چي ، که کوم ايراني ادعا وکړي چي د سياست سره علاقه نه لري ، دغه ايراني بايد خپله دغه ادعا په اثبات ورسوي او د ايران ددولت څخه دي هم څه شي و نه غواړي ۰ د ايران پاچا د تودي د حزب په ارتباط وويل چي دغه خلګ بي وطنه دي چي تر دي وروسته په ايران کي ددوی ځای زندان دی او يا

پاسپورتونه به اخلي او د ايران څخه به وزي (٤٠)

د رستاخيز دحزب د (جناح سازنده) د اړخ مشر امير عباس هويدا او د (جناح پيشرو) د اړخ مشر آموزگار و ۰

ايراني ليکوال ابراهميان په خپل اثر کي ليکــي (د رستاخيز حزب د دوو متفاوتو ډلو په مشوره طرحه او جوړ سوې و ۰ يوه ډله هغه ايرانيان وو چي د امريکا په يونورستيو کي يي تحصيل کړې وو ۰ دغه ډله د امريکا د هاروړ د پوهنتون د سياسي علومو د استاد Huntington د فلسفي پيروان وو ۰ دغه امريکايي استاد عقيده لري چي ، په مخ پر انکشافو هيوادونو کي د ثبات او استحکام يوازني لاره داده چي په دغو هيوادونو کي يو قوي او باانضباطه حکومتي حزب جوړ سي او دغه قوي حزب کولای سي چي په هغه هيواد کي د دولت او جامعي تر منځ عملي رابطه ټينګه کړي۰ او ددغه حزب په وسيله دولت کولای سي چي عام ولس متحد او بسيج کړي ۰ او هم ددغه حزب په وسيله دولت کولای سي چي د مخالفينو د تخريب مخه و نيسي۰ ولي دغو ايرانياتو د هنتنګتون د افکارو دغه برخه د نظره غورخولي وه چي ، په نني عصر کي سلطنتي نظام بي لزومه دی ، او په يوه هيواد کي يو حزب بايد د حکومت د لاس آله نه وي چي د هغه په وسيله خلګ تر خپل کنترول لاندي راولي ، بلکه دولت او جامعه بايد يو پر بل باندي متقابل تاثيرات ولري .

د مشاورينو دوهمه ډله د شيراز د ولايت پخواني کمونستان وو چي د ۱۹۵۰ کال په لسيزي کي د تودي د حزب څخه جلا سوي وو او اوس د اسدالله علم له لاري څخه دغي وظيفي ته ګمارل سوي وو ۰ دغي ډلي ادعا کوله چي په ايران کي يوازي دلينستي ډلي په شکل يو حزب کولای سي چي د ايران ولس متحد او بسيج کړي ۰ او د ايران دولت بايد خپله عنعنوي لاره پريږدي او د يوي عصري جامعي د جوړولو له پاره نوي لاره غوره کړي) دغه ليکوال دا هم ليکــي (د رستاخيز د حزب هدف داو چي د زړي طريقي نظامي دکتاتوري په يوي حزبي دکتاتوري بدله کړي۰ دوی به ويل چي موږ د سوسياليزم او سرمايه داري نظامونو څخه ټول ښه شيان اخلو ، او موږ يوه منطقي رابطه ددولت او خلګو تر منځ جوړوو ، او دغه کار به د لوی ليدر يعني د ايران د پاچا

سره مرسته وکړي چي خپل سپین انقلاب سر ته ورسوي او ایران لوی تمدن ته ورسوي . د رستاخیز حزب مرکزي کمیته او سیاسي بیورو درلوده ۰ دغه حزب د مې د میاشتي لومړي ورځ د کارگرانو د ورځي په نامه نمانځله ۰په دغه حزب کي د ایران ۱۶ ملیونه خلگ شامل سول ، او د ایران هغه ناراضي خلگ چي ډیر کلونه ددي له پاره منتظر وو چي یو وخت به د ایران د مسلط نظام سره خپله مبارزه پیل کړي ، دغه خلگ مجبور سول چي د رستاخیز په حزب کي شامل سي او حتي د ایران په بازارونو او کوخوکي د (۰ ۰ ۵ ۲) کالونو د شهنشاهیت سندري ووایي۰

د رستاخیز حزب د مذهب په شمول د ایراني جامعي په ټولو امورو کي مداخله وکړه چي حتي اسلامي تقویم یي واړاوه او د هغه پر ځای یي د شهنشاهیت جنتري جوړه کړه ، چي ددوی‌په عقیده ایران په یوه ورځ د ۵ ۵ ۳ ۱کال څخه ۵ ۳ ۵ ۲ کلونو ته ورسیدې ۰ چي په نتیجه کي د رستاخیز حزب د ایران ټول رژیم کمزوره کړ او د ایران پاچا یي د ایراني جامعي څخه تجرید کړ۰

پخوا به د ایران دولت داسي ویل چي، هغه کسان چي زموږ پر ضد نه دي هغه کسان زموږ ملگري دي۰ ولي د رستاخیز حزب داسي خطرناکه شعارونه ورکول چي ، هغه کسان چي زموږ له پاره فعالیت نه کوي ، دوی زموږ پر ضد دي ۰)

وروسته آیت الله خمیني د خپل تبعیدگاه یعني عراق څخه داسي فتوا صادره کړه چي ، د رستاخیز حزب غیر ملي او غیر اسلامي دی ۰ ده د خپلو پیروانو څخه وغوښتل چي په دغه حزب کي شامل نه سي ۰ چي په آخر کي په ۷ ۷ ۹ ۱ کال کي په ایران کي اسلامي انقلاب پیل سو او تر ۶ ۱ میاشتو مبارزو وروسته د ۹ ۷ ۹ ۱ کال د فبروري په میاشت کي دغه انقلاب ثمر ته ورسیدې . (۱ ٤)

څرگه چي دمخه اشاره ورته وسوه د افغانستان په دیموکراسي دوري کي گڼ شمیر حزبونه په افغانستان کي جوړ سوي وو ، چي جمهوري دولت ته گرانه وه چي پر دغو ټولو احزابو باندي د بطلان لیکه کش کړي او یوازي یو دولتي حزب چي د پاسه څخه راغلې وي پر افغاني جامعي باندي مسلط کړي ۰ جمهوري دولت مجبور و چي د نورو احزابو په مقابل کي د ایران د پاچا روش انتخاب کړي او بیرته په افغاني جامعي کي

سياسي اختناق راولي چي په دغه صورت كي نورو احزابو ته پرته تر مخكي لاندي فعاليت او نظامي كودتا څخه بله لاره نه پاته كيده ۰ د بلي خوا څخه جمهوري دولت فيصله وكړه چي د ملي انقلاب حزب د رستاخيز د حزب په شان دوه اړخونه او مركزي كميته ولري ، او ددو اړو اړخونو مشران يي د مركزي كميټي د غړو په حيث و ټاكل ۰ د محمد داود خان د اعتماد وړ سړي سيد وحيد عبدالله د جمهور رئيس پر دغي فيصلي باندي اعتراض وكړ ۰ دغه حادثه دا ثابتوي چي محمد داود خان په دغه وخت كي د خپل حكومت پر غړو باندي هم كنترول د لاسه وركړې و ۰ تر څو چي په افغانستان كي د ثور كودتا و سوه ۰

۱ ۲ ـ په ايران كي افغاني كارگران

د ۰ ۷ ۹ ۱ په لسيزه كي چي په بين المللي بازارونو كي د تيلو بيه لوړه سوه او دتيلو د هر بيرل بيه د ۱۲ دالرو څخه ۳٦ دالرو ته ورسيده ، نو د خليج ټول هيوادونه د باد راوړو بي حسابه دالرو نو خاوندان سوه ۰ په ايران ، سعودي عربستان ، كويت او متحده اماراتو كي ډيري صنعتي او عمراني پروژي تر كار لاندي ونيولي سوي ، چي د پاكستان ، بنگله ديش او هند ډيرو ماهرو او غير ماهرو كارگرانو دغو هيوادونو ته د كار له پاره ورتلل۰

ما په مشهد كي د يوه پاكستاني متقاعد جگړن څخه چي په كويت كي يي كار كاوه پوښتنه وكړه چي څه تعداد نظامي پاكستانيان د كويت ددفاع په وزارت كي كار كوي ؟ ده زما په جواب كي وويـل ((هلته زموږ تعداد دومره ډير دی چي كه موږ وغواړو په هغه هيواد كي كودتا كولای سو)) د ۰ ۷ ۹ ۱ په لسيزي كي د پاكستاني كارگرانو دلاس مزد په هر كال كي ديرش مليونو دالرو ته رسيدې ، او په دغو دالرو به په پاكستان كي كارخاني جوړيدلي ۰

افغاني كارگرانو هم د خليج هيوادونو ته د كار پيداكولو هڅي پيل كړي څرنگه چي ډيرو افغانانو ته د پاسپورت اخستل مشكل كار و ، نو څكه دوی غير مجاز د افغاني

سرحد څخه تيريدل او د ايران په کارخانو او زراعتي پروژو کي يي په لږ اجرت کار کاوه ۰ ايرانيانو چي د خپلو عمراني پروژو له پاره د کوريا او فلپين څخه عادي کارگران استخدامول ، دوی ته افغاني ارزانه بشري قوه چي نه يي د خوب ځای غوښت او نه يي ددوی سره د کار د ساعتونو حساب کاوه او په صحي بيمي هم نه پوهيدل ، يو لوي نعمت و۰ څرنگه چي افغاني کارگران د غير قانوني لارو څخه د ايران خاوري ته ننوتل او د ايران په کليو کي به يي په پټه کار کاوه ، دوی د خپل اجرت د خوندي ساتلو له پاره مطمنين ځای هم نه درلود ۰ دوی مجبور وو چي د کارخانو د مالکانو څخه غوښتنه وکړي چي ددوی اجرت په کارخانو کي وساتي او کله چي دوی افغانستان ته ځي خپلي پيسي به د کارخانو څخه واخلي ۰ د ايران د ډيرو کارخانو مالکان به د افغاني کارگرانو پر اجرت باندي منکر کيدل او افغاني ډير کارگران به يي تر څو مياشتو کارکولو وروسته تش لاسونه د خپلي کارخاني څخه شړل۰ هره ورځ به ډيرو افغاني کارگرانو افغاني جنرال قونسلگري ته مراجعه کوله ، چي په لکونو ايراني ريال د جنرال قونسلگري په مرسته د ايران د کارخانو د مالکانو څخه تحصيل شوي دي ۰

ډيرو افغاني کارگرانو به صرف څو مياشتي په ايران کي کار کاوه او بيا به بيرته افغانستان ته تلل ۰ په دغو کلونو کي نژدي اته لکه افغانان په ايران کي په کار بوخت وو چي ددوی ډير وخت به د افغانستان او ايران تر منځ په تگ او راتگ کي تيريدې ، ډير خطرونه به هم دغو کارگرانو ته متوجه وو ۰ په سرحدي سيمو کي به غلو د افغاني کارگرانو مخه نيوله او ددوی پيسي به يي ددوی څخه اخستي او کله کله به د سر تاوانونه هم دوی ته رسيده ۰په دغو کلونو کي ډير خارجي اسعار افغانستان ته راوړل سول چي د يوه امريکايي دالر بيه ٣٦ افغانيو ته را ټيټه سوه۰ دغه ډير شمير کارگران چي په ايران کي په کار بوخت وو ، په افغانستان کي يي صنعت او زراعت ته ډير تاوان ورسوی ۰ د افغانستان په غربي سيمو کي د بزگرانو د کمبود په وجه د زراعتي محصولاتو مقدار ډير لږ سو ۰

په ١٩٧٥ کال کي د ايران دولت د افغانستان څخه د ٣٠ زرو عادي کارگرانو د استخدام غوښتنه وکړه ، د ايراني مقاماتو پيشنهاد دا و چي د افغانستان دولت دي دغو

کارگرانو ته د هویت یوه مخصوصه پاڼه ورکړي او دغه کارگران به د اسلام قلعه او تایباد د لاري څخه به ایران ته ورځي او د ایران لویو ښارونو ته انتقالیږي او ،هلته به ددغو کارگرانو له پاره د اوسیدلو ځایونه او بانکي حسابونه آماده کیږي ۰ ولي افغاني مقاماتو په دغي برخي کي کوم اقدام و نه کړ ۰ چي په پای کي ایراني سرحدي مقاماتو په خصوصي توگه یو زر افغاني کارگرانو ته اجازه ورکړه چي د اسلام قلعه او تایباد له لاري څخه د ایران خاوري ته داخل سي د تهران د کارخانو له خوا ددغو کارگرانو د انتقال له پاره تایباد ته سرویسونه راستول سوي وو ، دوی یو تعداد افغاني کارگران په سرویسونو کي سپاره کړل ، ولي ددغو کارگرانو څخه حتي یو سړې هم دتهران ښار ته و نه رسید ، په دي چي افغاني کارگران په لاري کي د سرویسونو څخه پلي سول او د ایران په کلیوکي په کارونو بوخت سول (٤٢)

۱۳ ـ پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟

محمد داودخان تر خپل صدارت لس کاله وروسته کودتا وکړه چي په دغو کلونو کي زموږ په سیمي او نوري نړي کي لوی بدلونونه راغلي وو ۰ په افغانستان کي د لسو کلونو له پاره دیموکراسي وه ، نوې اساسي قانون نافذسوې و ، په هیواد کي د دو تقنیني دورو د شورا د غړو د ټاکلو له پاره آزاد انتخابات سوي وو ۰ قضائیه قوه د حکومت څخه جلا سوي وه ، د کابل په ښار کي آزادي جریدي خپریدي ، او په هیواد کي ډیر احزاب جوړ سوي وو ، او د نړي متضادو ایدلوژیگانو په هیواد کي نفوذ کړې و او د نړي ډیر هیوادونه په افغانستان کي دخپلو مفکوروي تسلط په لټه کي وو ۰

د محمد موسي شفیق حکومت د ایران او ځینو عربي هیوادونو سره اقتصادي او کلتوري اړیکي ټنگي کړي ، د ایران سره یي د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك کړه ، د تهران د رادیو څخه د پښتوژبي خپروني پیل سوي ۰ او د پاکستان د هیواد سره هم د افغانستان عادي مناسباتو ادامه درلوده ۰

د ۱۹۷۰ په لسیزي کي چي د تیلو بیه ډیره لوړه سوه ، د خلیج بډایو هیوادونو مخصوصا ایران زموږ په سیمي کي د امریکا په گټه او د شوروي اتحاد پر ضد څه

اقدامات پيل کړه ۰

پاکستان چي د خپلي شرقي برخي (اوسنۍ بنگله ديش) دروند پيټې د خپلو اوږو څخه غورځولې و ، نو په ډير اطمينان سره يي د اوسني پاکسنان په آبادولو پيل وکړ څرنگه چي مرکزي او د آسيا د جنوب ختيز نظامي اتحاديي چي پاکستان په هغوي کي غړيتوب درلود ، د منځه تللي وي ، نو پاکستان د هغه سياسي او اقتصادي فشاره څخه خلاص سو چي د شوروي اتحاد له خوا دغه هيواد ته متوجه و ۰

امريکا او نورو غربي هيوادونو د ۰ ۵ ۹ ۱ او ۰ ۶ ۹ ۱ په لسيزه کي د شوروي اتحاد د نفوذ د مخنيوي په غرض په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي نظامي اتحاديي جوړي کړي ۰ دغي اتحاديي په عمل کي ناکامي سوي ، او د ۱۹۷۰ په لسيزي کي ددغو اتحاديو پر ځای د امريکا په لارښونه د ايران او د خليج د بډايو هيوادونو په وسيله په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي جاسوسي فعاليتونه پيل سول چي د ايران جاسوسي دستگاه ساواك او سي آی ای او د سعودي عربستان د جاسوسي دستگاه په افغانستان او د منطقي په نورو هيوادونو کي د شوروي اتحاد د نفوذ د کمولو له پاره اقدامات پيل کړه ، چي په افغانستان کي ددغو تخريبي عملياتو مقدماتي مراحل د افغانستان دديموکراسۍ په دوري کي شروع شوي وو (۴ ٤)

د عدم انسلاك په نهضت کي هم څه بدلونونه راغلي وو ۰ دغه نهضت چي د باندونگ په کنفرانس کي يي ۲ ۷ غړي درلودل ، د ۰ ۷ ۹ ۱ په لسيزي کي يي د غړو شمير دري برابره سو ، او ځينو انقلابي هيوادونو لکه کيوبا ، زمبابوې ، د فلسطين د آزادۍ نهضت او داسي نور هيوادونه ددغه جنبش په غړيتوب و منل سول ، چي ددغو انقلابي غړو په ورتگ سره دغه جنبش خپله عنعنوي د منځ ليکه پريښووله او د شوروي اتحاد سياست ته يي ميلان پيدا کړ ۰د مثال په توگه ۰ په ۹ ۷ ۹ ۱ کال کي ددغه نهضت د کنفرانس په پريکړه ليك کي چي په هاوانا کي يي صادر کړی و ، تر شل واره ډير يي د امريکا امپرياليزم غندلې و ، ولي په دغه پريکړه ليك کي حتي يوواري هم د شوروي اتحاد سياست نه و غندل سوی . (٤ ٤)

محمد داود خان په دغو کلونو کي کودتا وکړه او په دغي پيچلي او ماين گذاري

شوي سياسي مرحلي کي يي د افغانستان ددولت واگي په لاس کي واخستي ۰

۱٤ ـ کورني ستونزي

ډاکټر محمد حسن شرق ليکي چي ((موږ په ۱۹۷۰ کال کي تصميم ونيو چي په افغانستان کي به د کودتا د لاري څخه سلطنتي نظام ته خاتمه ورکوو ، او دري کاله وروسته موږ کامیابه کودتا وکړه ۰ ولي ډير ژر د کودتا ملگري او مخصوصا د مرکزي کميټي اوه غړي د محمد داود خان د نظره ولويدل او د حساسو مقامونو څخه ليري کړل سول ، او محمد داود خان پر هغو اشخاصو تکيه پاته سو چي موږ د هغو پر ضد کودتا کړي وه)) (٤٥)

Selig Harison ليکـي ((تر کودتا يو کال وروسته محمد داود خان په دولت کي تصفيه پيل کړه ، ده د ۱۹۷٤ کال د جولای په مياشت کي دوه سوه د اردو هغه نظامي افسران ليري کړل چي په شوروي اتحاد کي يي تحصيل کړی و ۰ ده د ۱۹۷۵ کال د اکتوبر په مياشت کي څلويښت نور همدغه ډول صاحب منصبان د اردو څخه وايستل ۰ ده شوروي اتحاد ته د نظامي افسرانو ليږل محدود کړل او ځيني عسکري صاحب منصبان يي هند ، مصر ، ترکيي او امريکا ته و ليږل)) دی ليکي ((د محمد داود خان بل مهم اقدام د ملي انقلاب د حزب جوړول وو چي په اساسي قانون کي يي د نورو سياسي ډلو فعاليت منع کړ، نورو سياسي گوندونو د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ او دجمهوري نظام پرضدیي وسيع تبليغات کول)) دی ليکي ((ډيره مهمه حادثه د ۱۹۷۵ کال د نومبر په مياشت کي پيښه سوه چي په دغي مياشت کي جمهوري نظام پر دو مهمو او حساسو مسايلو باندي لکه د هلمند د اوبو معاهده او د پښتونستان پر موضوع باندي عقب نشيني وکړه ۰ يعني محمد داود خان تر کودتا دوه کاله وروسته حاضر سو چي د هلمند د اوبو معاهده د ايران سره ومني کله چي محمد داود خان د ۱۹۷۸ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نيټي د پاکستان د سفر څخه بيرته کابل ته راغي ، هغه وخت د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل چي محمد داود خان د ډيورنډ کرښه په رسميت پيژندلي ده ۰ دغي آوازي هغه

وخت لا ډيري تودي سوي چي جمهور رئيس محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو مشرانو او اته زره مهاجرو بلوڅو ته وويل چي د ۸ ۷ ۹ ۱ کال د اپريل د مياشتي تر ۳۰ نيټي پوري بايد د افغانستان د خاوري څخه ووزي)) (۶ ٤)

- دی د اجمل خټك د قوله ليکي چي ((محمد داود خان موږ ته وويل چي جنرال ضيأالحق هغه پښتانه او بلوڅ چي د ذوالفقار علي بوتو په وخت کي بنديان شوي وو آزاد کړي دي او تاسي د ضيأ الحق تر رهبري لاندي خپل حقوق تر لاسه کولای سئ ، او ما د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ)) (۷ ٤)

- نبي عظمي په خپل اثر کي ليکي چي ((کله چي محمد داود خان ، جمهوري اردو د اسلامي تندروانو ، ماويستانو او د محمد هاشم ميوندوال د پلويانو څخه پاك کړ ، نو بيا وار د پرچميانو تصفيي ته ورسيد چي دوی د اردو څخه و باســي ۰ محمد داود خان زما ء عظيمي ء په شمول ډير پرچميان د دولت د حساسو ځايونو څخه ليري کړل ۰ او ده په واضح ډول پر ټولو چپو جرياناتو باندي د بطلان ليکه کش کړه ۰ د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په تحريك ، په مرکزي کميټي کي انشعاب راغی او مرکزي کميټه پر دوو برخو ويشله سوه چي يوي خوا ته محمد داود خان ، عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني، غلام حيدر رسولي ، سرور نورستاني او غوث الدين فايق وو او بلي خوا ته ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد ، جگړن ضيأ مجيد ، ډگرمن محمد يوسف او جگړن مولاداد واقع سوي وو ۰ کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په جاپان کي او فيض محمد په اندونيزيا کي دسفيرانو په حيث و ټاکل سول او جگړن ضيأ مجيد هند ته د نظامي آتشه په حيث وليږل سو ، نو د جمهوريت مرکزي کميته د منځه ولاړه او محمد داود خان او دده ډلي ددولت ټول واك په لاس کي واخست)) (۸ ٤)

- د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي تر کودتا وروسته د جمهوري دولت په مرکزي کميټي او کابيني کي ډير ژر کشمکش او اختلافات پيل سوه چي ډيرو دغو اختلافاتو ته سيد وحيد عبدالله لمنه وهله . په سر کي پاچا گل وفادار او عبدالحميد محتاط خپل مقامونه د لاسه ورکړه او بيا ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد او احمد ضيا مجيد په ترتيب جاپان ، اندونيزيا او هند ته وليږل سوه . تر دغو تغييراتو وروسته د سيد وحيد

عبدالله او عزيزالله واصفي د ډلي او سيد عبدلاله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي د ډلي تر منځ اختلافاتو بروز وکړ چي د ثور تر کوتا پوري يي ادامه درلودله .

ـ د جمهوريت په وروستي کال کي سردار محمد نعيم خان او محمد عمر داود د محمد داود خان د اداري روش سره موافق نه وو ، څرنګه چي پاچا ګل وفادار وايي چي محمد نعيم خان د نظام د تغيير په برخه کي دده سره اوږدي خبري کړي وي او غوث الدين فايق هم په خپل اثر (رازي را که نمي خواستم افشا ګردد ـ ۱٤۲ مخ) کي د سردار محمد نعيم خان د قوله دغي موضوع ته په تفصيل اشاره کړي ده .

ـ ډيرو افغانانو د جمهوري دولت سره مخالفت پيل کړ . په پای کي خبره دي خای ته ورسيده چي د جمهوري نظام د پلان وزير علي احمد خرم په سپينه ورځ د جاپاني يوه هيأت سره د ليدلو په وخت کي د خپل دفتر څخه و ايستل سو او د پلان د وزارت په مخ کي ووژل سو او قاتل هم وتښتيدې .

۱۵ ـ د ايران سره د افغانستان مناسبات

د ۱ ۹ ۷ ۰ په لسيزي کي ايران د خپلو سرشارو دالرو په وسيله د منځني آسيا او ليري ختيز په هيوادونو کي بيل بيل فعاليتونه پيل کړل ۰ د ايران دولت د افغانستان سره خپل پخواني ساړه مناسبات تاوده کړه ، او د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك سوه ، ددغي معاهدي مصدقه اسناد لا نه وه تبادله سوي چي محمد داود خان کودتا وکړه ۰ دوه کاله وروسته جمهوري دولت هم حاضر سو چي د هلمند د اوبو معاهده ومني او د محمد داود خان خاص نماينده سردار نحمد نعيم خان په تهران کي وويـل ((د هلمند د اوبو معاهده د افغانستان او ايران ددوستي په بحر کي يو څاڅکې دی)) چي وروسته ددغي معاهدي مصدقه اسناد د زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادله سوه۰ او هم د ۱۹۷۰ په لسيزي کي د ايران پاچا د امريکا او پاکستان په مرسته غوښتل چي په افغانستان کي د شوروي اتحاد نفوذ ته خاتمه ورکړي۰

مروت په خپل اثر کي ليکي چي ((په ۱۹۷۶ کال کي د امريکا د ملي امنيت رئيس Brezezinski دامريکا په خارجي سياست کي د ء منطقوي نفوذ ء مفهوم طرح او اختراع کړ ۰ ده ددغي مفکوري د عملي کولو له پاره د ايران پاچا دي ته و هڅاوه چي په آسيايي هيوادونو کي خپل رول و لوبوي ، او په دغه وخت کي د ايران پاچا په خپله هم علاقه درلوده چي د خليج او جنوبي آسيا په هيوادونو کي لاس وهنه وکړي ۰ امريکايانو د ايران پاچا دي ته هم تشويق کړ چي د خپلو همسايه هيوادونو سره مالي مرستي وکړي د امريکا ددغي توصيي پر اساس د ايران دولت د پاکستان سره ۷۵۰مليونه دالره مرسته وکړه ۰ او د ۱۹۷۳ کال څخه بيا تر ۱۹۷۵ کال پوري د ايران دولت د افغانستان سره ۵۰ مليونه دالره مرسته کړي ده۰ واشنگټن د سعودي عربستان ، کويت او جاپان هيوادونه هم تشويق کړل چي د افغانستان سره مالي مرستي وکړي۰ په کابل کي د امريکا سفير Theodore Elliot محمد داود خان دي ته تشويق کړ چي د واقعي بي طرفي پيروي وکړي ۰ او ده د افغانستان جمهوري دولت دي ته و هڅاوه چي د پښتونستان موضوع چي ډير يي افغانستان پــر شوروي اتحاد بانــدي تکيه کړی دی ، پريږدي)) (۴۹)

سلك هريسن ليکــي ((په ۱۹۷۴ کال کي د ايران دولت په آسانه شرايطو څلويښت مليونه دالره پور د افغانستان دولت ته ورکړ چي دا د هغه دوه ملياردو دالرو پيش پرداخت و چي د لسو کلونو په موده کي د ايران ددولت له خوا افغانستان ته ورکول کيدل ۰ ايرانيانو غوښتل چي د مرستو په برخي کي په افغانستان کي د شوروي اتحاد ځای و نيسي ، او په افغانستان کي د اورگاډي او لويو لارو پروژي په کار واچوي ، چي په دغه طريقه به افغانستان د شوروي اتحاد څخه بي نيازه کړي۰ افغاني کارگران په آزاد ډول د دواړو هيوادونو تر منځ تگ او راتگ کاوه ، چي دغه افغاني کارگران د ايران په اقتصادي او عمراني پروژو کي په کار بوخت وو ۰

په افغانستان کي د ايران د جاسوسي دستگاه ساواك د پخوا څخه ځای پر ځای سوي .K.G.B پر ضد اقدامات پيل کړل ۰ د سعودي عربستان ، پاکستان ، هند او چين جاسوس فعاليتونه هم په افغانستان کي پيل سوي وو ۰ ساواك او سي .آی .ای په

افغانستان کي په ګډه فعالیت کاوه ، دواړو شبکو په افغانستان کي د بنیادګرا ګروپونو سره هم یوه اندازه همکاري درلوده ۰ دغو ټولو جاسوسي دستګاوو په افغانستان کي داسي با معلوماته خلګ استخدام کړل چي دوی ته یي د افغانستان په اردو او دولت کي هغه کسان معرفي کول چي د کمونستانو سره همدردي لرل ۰

د ایران دولت امریکایي اسلحه ، د مخابري آلات او ځني نوري مرستي د محمد داود خان هغو مخالفینو ته ورکړي چي د افغانستان په غربي سیمو کي یي ژوند کاوه ۰ د ایران ځیني مرستي د پاکستان حکومت ته ورکړه سوي چي افغاني بنیادګرا ګروپونو ته یي ورکړي ، چي د ایران دغي مرستي دصوبه سرحد د ګورنر نصیرالله بابر په وسیله افغاني بنیادګرا ګروپونو ته ورکړه سوي چي ددغو مرستو په نتیجه کي د پنجشیر پر امنیتي پوستي باندي یو ځه عملیات و سول)) (۵۰)

په ۱۹۷٤ کال کي چي د افغانستان او ایران تر منځ د تیلو د قر ار داد نیټه پای ته رسیدلې وه ، د ایران دولت افغانستان ته پیشنهاد وکړ چي که افغانستان د شوروي اتحاد سره د تیلو تر خپل قرار داد تیر سي ، نو د ایران دولت به د پخواني قرار داد مطابق افغانستان ته هر یو تن تیل په شل دالره ورکړي ۰ او که افغانستان د شوروي اتحاد ځخه د تیلو رانیولو ته ادامه ورکوي ، نو بیا د افغانستان سره د تیلو نوې قرار داد د خلیج د بیي مطابق هر یو تن به په ۱۲۰ دالره لاس لیك سي۰ ولي د افغانستان دولت د ایران دغه پیشنهاد و نه مانه او نوې قرار داد د خلیج د بیي مطابق د دواړو هیوادونو تر منځ لاس لیك سو . (۵۱)

د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم ۰ په بین المللي روابطو کي ددي اصل ټینګ رعایت کیږي ، چي کله چي د یوه هیواد مشر بل هیواد ته په رسمي سفر بلل سوې وي ، نو د کوربه هیواد مشر د خپل میلمه د اقامت په ورځو کي د خپل هیواد ځخه د باندي سفر نه کوي ۰ ولي د ایران پاچا د افغانستان د جمهور رئیس محمد داود خان د مسافرت په وخت کي ددغه اصل مراعات و نه کړ ، او کله چي محمد داود خان په اصفهان کي و ، د ایران پاچا د خپل هیواد ځخه ووت او د

سلطان قابوس د ليدلو له پاره يي عمان ته سفر وکړ . (۲ ۵)

محمد داود خان د خپل حيثيت او ملي ګټو د ساتلو په خاطر د خپل صدارت په وخت کي د غربي نړۍ او په سر کي د امريکا غوښتنو ته سر ټيټ نه کړ ، او ،محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د شوروي اتحاد مشر برژينف ته مخامخ کلك جواب ورکړ ۰ ولي ده د ايران د پاچا پر دغه نامناسب عمل باندي اعتراض و نه کړ، که دغه نه اعتراض د ايران د څو دالرو مرستي له پاره وي ، نو د شاعر په قول :

احـتـيـاج د زمـانـي هسـي بـلا ده

و دلاك ته پاچا کښينوي سر تور (۳ ۵)

د ايران دولت افغانستان ته اقتصادي مرستي ددي له پاره ور کړي دي چي جمهور رئيس محمد داود خان به په خپل دولت کي کمونستي عناصر تصفيه کړي. سلك هريسن ليکي ((په تهران کي ء جعفر نديم ء چي د ايران په خارجه وزارت کي دريم سړی دی ما ته په ډير اطمينان سره وويل چي د ايران جاسوسي دستګاه ساواك د محمد داود خان په جمهوري رژيم کي کار کوي او افغانستان ته د ايران اقتصادي مرستي مشروطي دي او شرطونه يي دادي چي د محمد داود خان جمهوري دولت بايد د خلق او پرچم حزبونه د منځه يوسي ، افغانستان بايد د پاکستان سره ددوستي تړون لاس ليك کړي ، افغانستان خپلو ټولو تخريبي عملياتو ته چي د پښتنو او بلوڅو په قبايلو کي يي لري خاتمه ورکړي)) دی زياتـوي ((د پورتني مسايلو په هکله په کابل کي د انګريزانو سفير Roy Crook چي د افغانستان د مسايلو متخصص دی ده ما ته وويل چي که د ايران دغه ديپلوماسي په افغانستان کي په بيړه لا نوره پر مخ ولاړه سي ، نو د شوروي اتحاد د عکس العمل سره بـه مخا مخ سي)) دی ليکـي ((په راتلونکو کلونو کي د محمد داود خان جمهوري دولت خپله داخلي او خارجي پالسي ښي خوا ته واړوله او د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د فبروري په مياشت کي يي نوې اساسي قانون نافذ کړ او په دغه اساسي قانون کي يي يوازي خپل ملي انقلاب حزب ته د فعاليت اجازه ورکړي وه او په اساسي قانون کي يي داخله وزارت ته واك ورکړې و چي د جمهوري دولت ټول مخالفين وزېي)) دی زياتـوي ((د شوروي اتحاد پخواني سفير Pozanov اوس

افشا کړي ده چي په افغانستان کي د محمد داود خان اقداماتو حفيظ الله امين خوابدې کړې و او ده غوښتل چي د ۱۹۷۷ کال په سر کي د محمد داود خان دولت ته خاتمه ورکړي ، ولي د شوروي اتحاد دولت په هغه وخت کي حفيظ الله امين ددغه اقدام څخه منع کړی و)) دی ليکــي ((د افغانستان سره د شوروي اتحاد مناسبات په ظاهره عادي وو ولي د دواړو هيوادونو مناسبات هغه وخت خراب سول چي محمد داود خان د بريژينف سره مستقيم برخورد وکړ)) (٥٤)

سلك هريسن د واشنگتن پست د۱۹۷۹ کال د مي د مياشتي د ۱۳ نيټي په گڼې کي داسي ليکلي دي ((دا د ايران پاچا و نه بريژينف ، چي په افغانستان کي يي د حوادثو څنڅير تر پايه کش کړ او د محمد داود خان نظام ته يي سقوط ورکړ)) (٥٥)

۱۶ ـ د محمد داود خان او برژنيف لفظي ټکر

عبدالصمد غوث چي د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم د پيښي شاهد و په خپل اثر کي ليکي چي ((د ۱۹۷۷ کال په سر کي شوروي اتحاد په پټه د خلق او پرچم ډلي بيرته سره متحدي کړي ۰ د شوروي اتحاد رسمي مقاماتو د افغانستان په خارجي او داخلي سياست کي د نويو تحولاتو په برخه کي خاموشي اختيار کړي وه ، او په معمولي طور به يي د افغانستان او شوروي اتحاد ددوستانه علايقو يادونه کوله٠ هرڅومره ورځي چي به تيريدلي محمد داود خان د شوروي اتحاد د پټو لاس وهنو څخه چي مخ پر زياتيدو وي ، ناراحته کيدې ۰ يوه ورځ وروسته تر هغه چي محمد داود خان د لوي جرگي له خوا د جمهور رئيس په حيث وټاکل سو ، د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتي ۱۶ نيټه ، نو يي وويل چي اوس ددي وخت رارسيدلې دې چي دې شخصا د لينويد برژنيف څخه د هغو تخريبي عملياتو پــه برخــه کــي چــي پــه افغانستان کي کيږي پوښتنه وکړي ۰

محمد داود خان د شوروي اتحاد په بلنه د اپريل د مياشتي د ۱۲ څخه تر ۱۵ نيټي پوري هغه هيواد ته رسمي سفر وکړ ۰ او د جمهور رئيس محمد داود خان او برژنيف ترمنځ د يــوه خصوصي ملاقات غوښتنه هــم د شوروي اتحاد د مقاماتــو

ځخه سوي وه ۰ د لومړې ورځي مذاکرات د کرملين په ماڼي کي د اپريل د مياشتي پر ۱۲ نيټي د ماپښين له خوا وسوه ۰ په دغه ورځ محمد داود خان د افغانستان د ګازو د بيي د لوړيدلو غوښتنه وکړه ، ده د غير منسلکو هيوادونو د نهضت په برخي کي وويل چي افغانستان ددي غوښتونکي دی چي ددغه نهضت غړي هيوادونه بايد ددغه نهضت د اصولو کلك مراعات وکړي ، دوی بايد په جهاني مشاجراتو کي برخه وانه خلي)) دی ليکي ((شورويان په دي پوه سول چي ددغو خبرو ځخه د محمد داود خان هدف د کيوبا هيواد دی ۰ ددوهمي ورځي په مذاکراتو کي د شوروي اتحاد د هيأت مشر برژنيف د خپلو خبرو په ترځ کي ، مخامخ محمد داود خان ته وکتل او وي ويل چي د ناتو د پکت د هيوادونو ډير متخصصين د افغانستان د شمالي سيمو په پروژو کي کار کوي او دوی هلته په جاسوسي اخته دي ، چي بايد دوی د افغانستان ددغو سيمو ځخه و ايستل سي ۰ جمهور رئيس محمد داود خان ده ته په جواب کي وويل چي د شوروي اتحاد د رهبر دغي خبري د افغانستان په کورنيو چارو کي صريح مداخله ده او موږ تاسي ته هيځکله اجازه نه درکوو چي موږ ته لارښوونه وکړې چــې موږ خپل هيواد ځنګه اداره کړو ۰ تر دغو خبرو وروسته محمد داود خان د مجلس ځخه ولاړ سو چي فورا برژينف ده ته ويل چي تاسي د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه کـړي وه ، محمد داود خان ده تـه پـه جـواب کي وويـل چـي اوس هغه خصوصي مـلاقات تـه هــم ضرورت نه ستــه)) (۵۶)

د محمد داود خان د سفر يوه بل ملګري وويل چي (د پروګرام مطابق د جمهور رئيس محمد داود خان ددغه سفر وروستي شپه په تاشکند کي وه ، چي د محمد داود خان الوتکه په تاشکند کي کښته نه سوه او مخامخ کابل ته راغله)) (۵۷)

سلك هريسن ليکــي ((د محمد داود خان تر دغه سفرځو مياشتي وروسته د خارجه وزارت مرستيال سيد وحيد عبدالله ما ته د عبدالصمد غوث د ليکني مشابه معلومات راکړه او سيد وحيد عبدالله دا هم وويل چي برژنيف په خپلو خبرو کي په افغانستان کي د امريکا د ستلايت او زلزله سنج ددستګاو د متخصصينو پر موجوديت بـانـدي اعتراض وکړ او دوی يــي د امريکا جاسوسان وبلل ۰ او برژنيف پــه خـپـلـو

خبرو كي دا هم وويــل چـي د افغانستان د جمهوريت د كابيني څني غړي د امريكا ايجنټان دي)) (٥٨)

هندي ليكوال Nayar Kuldip ليكــي ((په ١٩٧٧ كال كي افغانستان د اقتصادي او نظامي مرستو له پلوه پر شوروي اتحاد باندي ډير متكي و ، او افغانستان داسي ښكاره كيدې چي د شوروي اتحاد د نفوذ په ساحه كي واقع وې ٠ محمد داود خان يوازي غوښتل چي د افغانستان مناسبات د شوروي اتحاد سره تر يوه حده محدود كړي په دي چي محمد داود خان يو وطن پالونكې و او ده غوښتل چي افغانستان خپله عنعنوي بي طرفي وساتي٠ كوم شي چي شوروي اتحاد يي نا آرامه كړې و ، هغه د محمد داود خان هغه تلاشونه وو چي د څينو سرمايه دارو هيوادونو څخه يي د مرستو غوښتنه كوله٠ د محمد داود خان خاص نماينده سردار محمد نعيم خان ايران او امريكا ته سفرونه وكړل ، او كله چي ده د واشنگټن څخه د متخصصينو او مشاورينو غوښتنه وكړه ، پــه دغــه وخت كــي د شــوروي اتحاد بـدگمـانـي پر افغانستان باندي لا ډيره سوه٠

كله چي په ١٩٧٧ كال كي محمد داود خان مسكو ته سفر وكړ ، په يوي غونډي كي برژنيف د محمد داود خان څخه پوښتنه وكړه چي آيا دا حقيقت لري چي تاسي د امريكا څخه مشاورين غوښتي دي ؟)) دی د محمد داود خان د ورسره هيأت د يوه غړي د قوله ليكــي ((محمد داود خان د غونډي څخه ولاړ سو او په متأثر او لوړ آواز يي برژنيف ته وويل چي زه د يوه آزاد هيواد جمهور رئيس يم او هيڅوك دا حق نه لري چي زما څخه داسي يوه پوښتنه وكړي ٠ محمد داود خان خپل سفر لنډ كړ او برژنيف د محمد داود خان د مخه ښه له پاره هوايي ميدان ته ورغلې و او ده غوښتل چي خپله خبره بيرته ترميم كړي ، ولي دغه ليدنه يوازي د پنځو دقيقو له پاره وه او هلته مهمي خبري ونه سوي٠

تر دغي حادثي وروسته ددواړو هيوادونو په مناسباتو كي سوړوالې راغی ، كله چي محمد داود خان كابل ته ورسيد ، ده هدايت وركړ چي تر دي وروسته دي افغاني نظامي افسران په هند يا مصر كي تحصيل وكړي ٠ دی د اقتصادي مرستو له پاره د

نورو منابعو په لټه کي سو٠ مسکو خلق او پرچم ته هدايت ورکړ چي بيرته سره متحد سي ، چي دغه اتحاد ددي له پاره و چي که محمد داود خان د مسکو سره مخالفت پيل کړ ، نو دغه حزب به د يوه مخالف قوت په حيث د محمد داود خان د رژيم په مقابل کي مقاومت وکړي ٠

محمد داود خان مسايل سړيدلو ته پري نه ښوول ، ده سعودي عربستان او مصر ته سفرونه وکړل ٠ سعودي عربستان افغانستان ته د ډيرو مرستو وعده ورکړه ، او شوروي اتحاد په دغه موضوع ډير ژر خبر سو ، په دي چي رحيم رفعت چي د محمد داود خان ترجمان و ، ده د محمد داود خان د مذاکراتو متن چي ۱۶ پاڼي کيدلي د ببرك کارمل په وسيله شورويانو ته ورسوي ٠

په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان د ايران سره د اقتصادي همکاريو څو معاهدي لاس ليك کړي ، چي يوه يي د اورګاډي د پټلۍ وه چي کابل يي د بندر عباس سره وصل کاوه ٠ چي دا ، په وچه کي د محصور افغانستان له پاره دوهمه لاره کيدله)) دی زياتـوي ((ما په ۱۹۷٤ کال د جون په مياشت کي په نهران کي د ايران د پاچا سره وليدل ، ده ما ته وويل چي بايد افغانستان بحر ته لاره ولري او زه په دغي برخي کي د افغانستان سره مرسته کوم٠ د ايران پاچا افغانستان ته د دوو ملياردو دالرو مرستو وعده ورکړه ، چي په دغو مرستو سره د افغانستان اتکأ پر شوروي اتحاد باندي کميدله٠ کويت هم محمد داود خان ته پيغام وليږي چي د کويت دولت حاضر دی چي د افغانستان دولت ته يو سپين چك ورکړي ، په هغه صورت کي چي محمد داود خان په ښکاره ډول د شوروي اتحاد سره مخالفت وکړي ٠ ولي محمد داود خان نه غوښتل چي د شوروي اتحاد پر ضد په کوم بلاك کي شامل سي ، ده يوازي غوښتل چي افغانستان پر شوروي اتحاد باندي د ډيري اتکا څخه خلاص کړي ٠ ولي مسکو تر دي وروسته پر ده باندي اعتماد نه کاوه او شورويانو داسي تصور کاوه چي محمد داود خان ددوی مخالف سوی دی)) (۹ ٥)

سعودي عربستان ٥٠٠ مليونه دالره د اوبو لګولو په ساحه کي د افغانستان سره مرسته وکړه ، افغانستان د چين او کويت سره هم اقتصادي قراردادونه لاس ليك کړل

OPEC او اسلامي بانك هم د افغانستان سره د اقتصادي مرستو وعده وکړه ۰ محمد داود خان په واضح ډول د عدم انسلاك په نهضت کي د افراطي اړخ څخه چي کیوبا يي رهبري کوله ، ځان ليري کړ۰ محمد داود خان غو واره کیوبا وغندله او ده وويل چي افغانستان د هغي معتدلي واقعي بي طرفي پلوي کوي چي رهبري يي د هند او یوگوسلاویا په لاس کي ده ، وروسته تر هغه چي محمد داود خان بلگراد او نوي ډهلي ته سفرونه وکړل ، نو بیا فیصله وسوه چي د ۱۹۷۸ کال د مي په میاشت کي به د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډه په کابل کي کيږي . (۶۰)

د محمد داود خان او برژنیف د لفظي تصادم په هکله ، مروت د سردار محمد نعیم خان د قوله په خپل اثر کي داسي لیکلي دي ((د برژنیف دغه غیر مترقبه پیشنهاد چي محمد داود خان باید ټول امپریالستي مشاورین د خپل هیواد څخه و باسي ، صرف یو تیپیك د شوروي د شطرنج د لوبي Gambit ته ورته دی چي برژنیف غوښتل چي محمد داود خان په دغه طريقه په دفاعي حالت کي واقع کړي))
(۶۱)

۱۷ ـ د عدم انسلاك د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد

د جمهور رئیس محمد داود خان مناسبات د شوروي اتحاد سره هغه وخت لا ډير خراب سول چي د افغانستان جمهوري دولت اراده وکړه چي د عدم انسلاك د خارجه وزيرانو غونډي ته ددغه نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي۰ د خارجه وزارت یوه مامور ما ته وويل چي جمهور رئیس محمد داود خان په هغه ملاقات کي چي په بلگراد کي يي د مارشال تیتو سره کړې و ، ده ته يي ويلي وه چي د کیوبا هیواد د شوروي اتحاد د اقمارو څخه دی او د شوروي اتحاد په غوښتنه يي انگولا ته نظامي قطعات استولي دي ، اوس باید د کیوبا هیواد د عدم انسلاك د نهضت څخه و ایستل سي ۰ مارشال تیتو د محمد داود خان څخه پوښتنه کړي وه چي دغه کار به څرنگه عملي سي ؟ سید وحید عبدالله چي په دغه ملاقات کي حاضر و د مارشال تیتو په جواب کي وويل چي د عدم انسلاك د خارجه وزيرانو غونډه چي په کابل کي جوړيږي او زه ددغي غونډي رئیس یم ، زه به ددغه نهضت څخه د کیوبا د ایستلو

پیشنهاد دغي غونډې ته وړاندي کړم . (۶۲)

سید وحید عبدالله په دغه ارتباط مصر اندونیزیا او هند ته هم سفرونه وکړه ۰ د خارجه وزارت یوه بل مامور ما ته وویل چي په دهلي کي سید وحید عبدالله د عدم انسلاك د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو موضوع د هند صدر اعظم موراجي دیساي ته یاده کړه ، هغه په جواب کي سید وحید عبدالله ته وویل چي افغانستان دا حق نه لري چي ددغه نهضت د خارجه وزیرانو غونډې ته د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي ۰ په دي چي د عدم انسلاك نهضت یوه نظامي اتحادیه نه ده چي یو غړې هیواد په داسي بهانو ددغه نهضت څخه و ایستل سي ۰ بلکه دا د آزادو هیوادونو یو جنبش دې چي د ګډ ژوند پنځه اصلونه لري چي د کیوبا هیواد د دغه اصلونو رعایت کړی دی ۰

سید وحید عبدالله د هند د صدر اعظم توصیي ته توجه و نه کړه او په یوي لیدني کي یي د کیوبا سفیر ته چي په عین حال کي په کابل کي هم د هغه هیواد سفیر و په تنده لهجه وویل چي د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډې ته چي په کابل کي جوړیږي ، دی باید رانه سي ۰ او کـه دی پـه دغه وخت کـي کابل تـه راسي نـو دده استقبال به و نـه سـي . (۶۳)

د مخه تر هغه چي د عدم انسلاك غونډه په کابل کي جوړه سي ، د ثور کودتا وسوه ۰ او د دغه غونډه د کابل پر ځای په بلګراد کي وسوه چي د بلګراد په غونډې کي پاکستان ددغه نهضت په غړیتوب و منل سو۰ او دغه نهضت د مشرانو غونډه په هوانا کي جوړه سوه ۰

سلك هریسن لیکي چي ((د محمد داود خان هغه سفر شورویان لا وار خطا کړل چي محمد داود خان مصر ته د سفر په لاري کي په ترکیي کي هم توقف وکړ او په دغه سفر کي محمد داود خان د سعودي عربستان او کویت څخه هم لیدنه وکړه)) ٦٤

دی لیکــي ((مصر ته د محمد داود خان دغه سفر هغه وخت وشو چي د مصر جمهور رئیس انورالسادات تازه د اسرایلو د سفر څخه راغلی و ۰ انورالسادات په هغي میلمستیا کي چي د محمد داود خان په ویاړ جوړه کړي وه ، د شوروي اتحاد د

سفیر په مخ کي محمد داود خان ته وویل چي ستاسي معقوله او ملي پالسي چي پر آزاد قضاوت او ملي ګټو ولاړه ده او د ډلو ټپلو او د دنباله روي د سیاست څخه کرکه کوی زموږ د تایید وړ ده)) (۶۵)

مصر ته د محمد داود خان د سفر په هکله ما اوریدلي دي چي په هغه ورځ چي جمهور رئیس محمد داود خان مصر ته سفر کاوه په هغه ورځ انورالسادات ته بل مصرفیت پیدا سوې و ، محمد داود خان دوي ورځي په استامبول کي توقف وکړ . د انورالسادات سره د محمد داود د لیدلو یو هدف داو چي دی د مصر څخه د شوروي اتحاد د متخصصینو د ایستلو داستان د انورالسادات د خولي څخه واوري .

عبدالصمد غوث لیکي چي محمد داود خان د انورالسادات څخه د شوروي اتحاد د ماهرانو د ایستلو موضوع چي په ۱۹۷۲ کال کي پیښه سوه ، و پوښتله . (۶۶)

د ۱۹۷۸ کال د جون په میاشت کي د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي کابل ته سفر درلود ۰ د ۱۹۷۸ کال د آګست په میاشت کي د پاکستان جمهور رئیس جنرال ضیأ الحق کابل ته مسافرت کاوه ۰ د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر د میاشتي پر شل نیټي د صوبه سرحد پخواني ګورنر نصیرالله بابر د پیام افغان د رادیو سره په یوي مرکي کي وویل ، په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو دډیورنډ د کرښي په باب یوي موافقي ته رسیدلي وو ، په دغه ارتباط ددواړو رهبرانو تر منځ د یوي موافقتنامي متن هم په نښه سوی و ، ولي د جنرال ضیأالحق د کودتا په وجه دغه موافقتنامه و خنډیدله . د ۱۹۷۸ کال دسبتمبر په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان د امریکا د جمهور رئیس (جمي کارتر) په بلنه امریکا ته مسافرت درلود ۰ ولي د ۱۹۷۸ کال د اپریل په میاشت کي په افغانستان کي کودتا وسوه او د محمد داود خان جمهوري نظام د منځه ولاړ ۰

۱۸ ـ د پاکستان سره د افغانستان مناسبات

په ۱۹۷٤ کال کي د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو د بلوڅو مشران بندیان کړل او په بلوچستان کي يي نظامي عملیات پیل کړل ۰ په دغه وخت کي د ایران

دولت پاکستان ته پر ۳۰۰ مليونو دالرو علاوه ديرش امريکايي کبرا هليکوپترونه ددي له پاره ورکړي وو چي د بلوڅو پر ضد يي استعمال کړي٠ ايرنيان په دي عقيده وو چي د بلوڅو سره کمونستان مرسته کوي او دمخه تر دي چي دا جنګونه د ايران خاوري ته وغزيږي بايد د هغو مخه ونيوله سي٠

د ايران پاچا د افغانانو څخه هميشه غوښتنه کوله چي د پاکستان سره خپلو اختلافاتو ته ژر دحل يوه لاره پيدا کړي ، په دي چي شوروي اتحاد ددغو اختلافاتو څخه ګټه اخلي٠ د ۱۹۷٤ کال د آګست په مياشت کي د ايران خارجه وزير عباس علي خلعتبري کابل ته سفر وکړ ، ده د افغاني مقاماتو څخه غوښتنه وکړه چي د پاکستان سره په کښته سويه خبري پيل کړي ٠ افغانستان د ايران دغه پيشنهاد و مانه (٦٧)

په ۱۹۷٥ کال د مارچ په مياشت کي د افغانستان د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله او د پاکستان د خارجه وزارت د معين عزيز احمد تر منځ په کابل کي لومړي مذاکرات پيل سول ٠په دغه کال کي دامريکاد سناتور Charles Percy په وساطت په کتمندو کي د سردار محمد نعيم خان او عزيز احمد تر منځ چي دواړه د نيپال د پاچا د جنازي په مراسمو کي د ګډون له پاره هغه هيواد ته تللي وو ، دوستانه خبري وسوي ، دوی فيصله وکړه چي دواړه هيوادونه بايد يو د بل پرضد راديويي تبليغات بند کړي ٠ ولي د ۱۹۷٥ کال د فبروري پر ۸ نيټي حيات محمد شيرپاو د اتلسو نورو کسانو سره د يوه بم په چاودلو کي د پيښور په يونورستي کي ووژل سوه او د ذوالفقار علي بوتو په امر خان عبدالغفار خان ، خان عبدالولي خان او د ملي عوامي حزب ډير نور غړي بنديان سول ٠ ددغو حوادثو په نتيجه کي د افغانستان او پاکستان مناسبات تر پخوا لا ډير خراب سوه ٠

د ۱۹۷٦ کال د اپريل په مياشت کي ذوالفقار علي بوتو د افغانستان د زلزله خپلو خلګو سره د مرستو يو پيشنهاد وړاندي کړ چي دغه مرستي د افغانستان له خوا ومنلي سوي ٠ او د محمد داود خان له خوا بوتو ته د کابل د سفر بلنه ورکړه سوه ، چي ده د ۱۹۷٦ کال د جون د مياشتي د ۷ څخه تر ۱۰ نيټي پوري کابل ته سفر وکړ او بوتو تر خپل سفر دمخه خان عبدالغفار خان د حبس څخه آزاد کړ . (٦٨)

عبدالصمد غوث چي د محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو په مذاكراتو كي حاضر و ليكي ((محمد داود خان بوتو ته وويل چي ځيني هيوادونه د افغانستان او پاكستان په دوستي خوشحاله نه دي)) كه څه چي محمد داود خان د كوم هيواد نوم وانه خيست ولي دده هدف شوروي اتحاد و ٠ محمد داود خان دا هم وويل چي ((ځيني پاكستانيان په دي عقيده دي چي موږ د پاكستان ورانول غواړو ، چي دا حقيقت نه لري ولي چي موږ په خپل څنگ كي يو قوي پاكستان غواړو)) محمد داود خان وويل ((د خان عبدالولي خان په شمول د صوبه سرحد ټول پښتانه نه غواړي چي ددوی سيمي دي د پاكستان څخه بيلي سي ٠ دوی د پاكستان اساسي قانون ومانه او د پاكستان په انتخاباتو كي يي برخه واخسته او موږ ددوی دغه عمل تاييدوو))

د پاكستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو محمد داود خان ته وويل چي ((زه په دي خوشحاله يم چي د افغانستان مشر په خپلو خبرو كي پر پاكستان باندي د ارضي ادعا خبره ياده نه كړه))

د ذوالفقار علي بوتو د سفر په پای كي د دواړو هيوادونو تر منځ يوه گډه اعلاميه لاس ليك سوه ٠ په دغي اعلاميي كي د دواړو هيوادونو د اختلافونو حل د باندونگ د كنفرانس د گډ ژوند د پنځه اصلونو پر بنا غوښت سوي و ٠

محمد داود خان د ۱۹۷۶ كال د آگست د مياشتي د ۲۰ تر ۲٤ نيټي پوري پاكستان ته سفر وكړ ٠ په هغو مذاكراتو كي چي د سيد وحيد عبدالله او عزيز احمد تر منځ وسوي ، عزيز احمد داسي پيشنهاد كړې و چي كه پاكستان د پښتنو او بلوڅو مشران د حبس څخه آزاد كړي آيا د هغه په مقابل كي افغانستان دډيورنډ كرښه په رسميت پيژني او د پښتونستان تر موضوع تير يږي ؟ په پای كي داسي فيصله وسوه چي په اوسنۍ گډي اعلامي كي دي د كابل د اعلامي تاييد وسي . (٦٩)

د ۱۹۷۷ كال د جولای د مياشتي پر پنځمي نيټي جنرال ضيأ الحق په پاكستان كي كودتا وكړه او ده د افغانستان په بلنه ددغه كال د اكتوبر په مياشت كي كابل ته سفر وكړ ٠ ده محمد داود خان ته د پاكستان د سفر بلنه وركړه ٠ په دغه وخت كي د بلوچستان جنگونه پای ته رسيدلي وو او ضيأ الحق پښتانه او بلوڅ ټول بنديان آزاد

کړي وو جمهور رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۸ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نيټې پاکستان ته سفر وکړ ۰ محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو د مشرانو لکه خان عبدالولي خان ، غوث بخش بيزنجو ، عطا الله منگل او خير بجش مري سره د ضيأالحق په مخ کي ليدنه وکړه ۰ د محمد داود خان د سفر په وروستۍ ورځ د پاکستان خارجه وزير آغا شاهي ، افغاني هيأت ته يو ليکلې متن د امضا له پاره وړاندي کړ چي په هغه کي ليکل سوي و چي افغانستان دډيورنډ کرښه په رسميت پيژني ، افغانستان د پښتونستان تر ادعا تيريږي ، دواړه هيوادونه يو د بل پر ضد پروپاگند نه کوي ، دواړه هيوادونه يو د بل سره اقتصادي مرستي کوي ۰ سيد وحيد عبدالله د دغو مطالبو په هکله آغا شاهي ته وويل چي ((افغانستان ددغه ليك نور مطالب مني ولي ددغه ليك لومړي دوه ټکي بايد د افغانستان د لوي جرگي له خوا تصويب سي)) په پای کي د محمد داود خان او جنرال ضيأ الحق تر منځ داسي موافقه وسوه چي د اعلاميو پر ځای بايد دواړه هيوادونه يو پر بل باندي اعتماد وکړي ۰

د مارچ د مياشتي پر اتمي نيټې محمد داود خان په يوه مطبوعاتي کنفرانس کي برخه واخسته ، ده د يوه خبريال ددي پوښتني په جواب کي چي آيا دده او جنرال ضيأالحق تر منځ دډيورنډ د کرښي په هکله خبري سوي دي او که يه ؟ ده داسي وويل چي ((ما او جنرال ضيأ الجق پر ذيعلاقه ټولو موضوعاتو باندي خبري کړي دي چي هره موضوع به په خپل وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ حل سي)) (۷۰)

ښه سړې چي د بدانو سره مل سي

دده فکر د هغو فکر کي حل سي (۷۱)

د پای خبري

د ۱۹۶۰ په لسيزي کي خيني افغاني سياست پوهان په دي عقيده وو چي د وروسته پاته هيوادونو پر مختگ ، يوازي د خارجي هيوادونو د مرستو په وسيله

تامینیدلاى سي . څرنګه چي په دغه وخت کي امریکا د پاکستان سره ددوستي په وجه ، د افغانستان سره مرستي نه کولي ۰ نو دغه سیاست پوهان دي نتیجي ته سیدلي وو چي افغانستان باید شوروي اتحاد ته ددي له پاره ډیر نژدي سي او ددغه هیواد څخه مرستي واخلي چي د امریکا خوف او حسادت راوپاروي ، او بیا هر کله چي امریکا دي ته حاضر سو چي د افغانستان سره لازمي مرستي وکړي ، په هغه وخت کي به افغانستان بیرته پر خپل خارجي سیاست تجدید نظر وکړي اوخپل سیاست به د منځ لیکي ته راوړي او ددواړو جهاني لویو قدرتونو څخه به د بي قید او شرطونو مرستو غوښتنه وکړي (۲ ۷)

د پورته سیاسي ستراتیژي پر اساس د محمد داود خان د صدارت په لسو کلونو کي د افغانستان حکومت ، شوروي اتحاد ته ډیر ور نژدي سو او د هغه هیواد څخه یي ډیري اقتصادي او تخنیکي مرستي واخستي ولي امریکایانو د افغانستان سره خپلي مرستي پیل نه کړي ۰ د محمد داود خان تر استعفا وروسته ددیموکراسۍ په لسو کلونو کي د افغانستان سره د شوروي اتحاد اقتصادي او نظامي مرستي تر پخوا لا ډیري پراخي سوي ، ولي د امریکا خوف او حسادت یي راونه پاراوه ۰

داسي ښکاري چي د ۱۹۷۰ په لسیزي کي امریکا او د هغه هیواد متحدینو د افغانستان سره د مرستو له پاره دري عمده شرطونه وړاندي کړي وو :

- د ایران سره د هلمند د اوبو د معاهدي لاس لیك
- د پښتونستان د قضیي خاتمه او دډیورنډ د کرښي په رسمیت پیژندل
- د شوروي اتحاد سره د اقتصادي او نظامي اړیکو ډیر کمول

څرنګه چي د کتاب په نورو برخو کي به مو لوستي وي د محمد موسي شفیق حکومت د افغانستان ددغو معضلو دحل په لاري کي مؤثر اقدامات پیل کړل ۰ دده حکومت د ایران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك کړه ، په دغه وخت کي محمد داود خان کودتا وکړه ۰ حمهوریت دولت تر یوه کال وقفي وروسته بیرته د سلطنت د وخت خارجي سیاست چي د محمد موسي شفیق له خوا عملي کیدى ، تعقیب کړ۰ د جمهوریت په وخت کي د افغانستان خارجي سیاست د سردار محمد

نعیم خان له خوا رهبري کیدی جمهوري دولت د پښتونستان د موضوع او دډیورنډ د کرښي په برخي کي د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضیأ الحق سره پراخي خبري پیل کړي ولي د شوروي اتحاد سره د افغانستان د اړیکو ډیر سریع تغییر چي د جمهوریت په وخت کي عملي کیدی ، ددواړو هیوادونو په مناسباتو کي یي ډیر مشکلات ایجاد کړه هغه خارق العاده اقدام چي په مصر کي جمهور رئیس انورالسادات کړې و ، دده د موفقیت یو مهم دلیل داو چي د مصر هیواد د شوروي اتحاد سره ګډ سرحد نه درلود په داسي حال کي چي افغانستان د هغه هیواد سره ۱٤۸۱میله اوږد سرحد لري او افغانستان تــه آسانــه نــه وه چي د شوروي اتحاد سره خپلي اړیکي داسي ژر پریکړي . د جمهوریت په وروستیو کلونو کي د افغانستان په خارجي سیاست کي ډیر سریع بدلونونه را منځ ته سول . د مثال په توګه ، په ۱۹۷۷ کال کي افغانستان د جنوبي افریقا د نژاد پرست رژیم سره د ښو اړیکو اساس کښیښود ، په دغه کال کي په تهران کي د جنوبي افریقا جنرال قونسل د مخکي له لاري ، افغانستان ته سفر وکړ . په تهران کي افغاني سفیر زلمي محمود غازي ، په مشهد کي افغاني جنرال قونسلګري ته چي زه هلته جنرال قونسل وم ، لار ښوونه وکړه چي د جنوبي افریقا د جنرال قونسل سره چي افغانستان ته د سفر په لاري یي په مشهد کي توقف درلود لیدنه وکړي . افغاني جنرال قونسلګري د افغاني سفارت دغه لار ښوونه پر ځای کړه . د جنوبي افریقا جنرال قو.نسل د اسلام کلا له لاري افغانستان ته سفر وکړ چي د کابل په شمول د افغانستان په نورو ښارونو کي به ده ته هرکلې ویل سوی وي . دغه خبر په مطبوعاتو کي نه دې خپور سوی .

په پای کي د موضوع د روښانه کولو له پاره د لاندي مطالبو لیکل ضروري دي :

ـ اوس چي څوک د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي د کودتا د برخه والو لکه (ډاکټر محمد حسن شرق ، غوث الدین فایق ، پاچا ګل وفادار او نبي عظیمي او نورو) آثار لولي ، ددوی تفصیلات یو د بل سره ډیر توپیر لري ، داسي ښکاري چي د کودتا هر غړي د خپل ګروپ فعالیت لیکلی دی او د بل ګروپ په اجراآتو خبر نه دی .

ـ د محمد داود خان د کودتا په لومړي کال کي په جمهوري دولت کي ډیر واك د هغو

کودتا کونکو په لاس کي و چي د شوروي اتحاد پلوي یي کوله ، ولي کله چي د کودتا په دوهم کال کي دوی د جمهوري دولت د حساسو ځایونوڅخه لیري کړل سول نو ددوی ځایونه د دوی مخالفینو یعني د امریکا او د هغه هیواد د متحدینو د پلویانو له خوا اشغال کړ سول٠ چي ددغه تحول په نتیجه کي افغانستان د نړي د متضادو قوتونو د مبارزي میدان وګرځیدې ٠

ـ جمهور رئیس محمد داود خان د جمهوریت په ورستي کال کي د خپلو همکارانو له خوا د افغاني جامعي او حتي ددولت د مامورینو څخه لیري ساتل کیدی ٠

د مثال په توګه :

١ ـ په ١ ٩ ٧ ٧ کال کي په کراچي کي افغاني جنرال قونسل محمد حکیم اریوبي کابل ته سفر کړې و ، ده ته سید وحید عبدالله ویلي و ، هر وخت چي دی د جمهور رئیس محمد داود خان سره ویني باید دغه لیدنه دده په حضور کي وسي ٠

٢ ـ په ١ ٩ ٧ ٧ کال کي چي جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته سفر کړې و ما ته هم سید وحید عبدالله وویل (کله چي د جمهور رئیس محمد داود خان سره خصوصي لیدنه کوي په دغي لیدني کي باید زه هم حاضر وسم) چي زه د محمد داود خان سره د خصوصي لیدني څخه منصرف سوم .

ـ د خارجه وزارت یوه مامور ما ته وویل چي د ثور د کودتا په ورځ چي جمهوري ارګ د کودتا کونکو له خوا محاصره سوې و ، سید وحید عبدالله د ارګ د شا د لاري څخه په دي قصد وتلې و چي خارجه وزارت ته ځان ورسوي او د هغه وزارت د مخابري پــه وسیله د ایران د پاچا څخه د مرستي غوښتنه وکړي ، کله چي دی خارجه وزارت ته ورسیدې ، هغه وزارت هم د کودتا کونکو له خوا محاصره و ٠ دی د خپل عزم څخه منصرف سو ، او خپله لور یي په کلوله پښته کي د سید قاسم رشتیا کور ته ورسوله او ده په خپله د نوي ښار د انصاري په ځلور لاري کي د خپل یوه همکار په کور کي شپه تیره کړه . (٧٣)

ـ دديموکراسې دوري په لسو کلونو کــي پــه هیواد کــي د ښــې او کیڼ اړخ ایدولوژیګانو ډیره وده کړي وه ، چي د هغو په څنګ کي د ملي مفکوري ، وده او

برياليتوب ډير مشكل كار و ۰ ددغه حالت په نتيجه كي به حتما په افغانستان كي د امريكا يا شوروي اتحاد په گټه يو نظام راتی ، چي د شوروي اتحاد پلويانو وار د مخه كړ او په افغانستان كي يي د ثور كودتا وكړه۰

د ثور كودتا داسي پيل سوه ـ د ۸ ۷ ۹ ۱ كال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د پرچم د ډلي يو مشر مير اكبر خيبر په كابل كي ووژل سو . د خلق او پرچم ډلـي چـي د۷ ۷ ۹ ۱ كال د جولای په مياشت كي بيرتــه سره يو ځای سوي وي ، دوی د خيبر جنازه د يوه مارش په شكل تجليل كړه او د خيبر پر قبر باندي يــي تندي خبري وكړي او جمهوري دولت يي ددغي پيښي مسؤول وباله . نو جمهوري دولت د خلق او پرچم دغه مارش او د قدرت نمايش د اساسي قانون مخالف وباله او لس ورځي وروسته يي د نور محمد تره كي او ببرك كارمل په شمول د خلق او پرچم اوه مشران بنديان كره . حفيظ الله امين چي په نامعلوم علت په دغه ورځ نه و بندي سوی ، يوه ورځ وروسته دده په قومانده په اردو كي د خلق او پرچم غړو كودتا وكړه او جمهوري نظام د منځه ولاړ . د محمد داود خان د جمهوريت دوره چي څلور كاله او نــه مياشتي او نولس ورځي وو پای ته ورسيده ، اروا ښاد محمد داود خان او دده ورور سردار محمد نعيم خان د خپل فاميل د شپاړسو غړو سره په شهادت ورسيد او د ۸ ۷ ۹ ۱ كال د اپريل د مياشتي پر ۲۷ نيټي د خلق ديموكراتيك گوند قدرت ته ورسيد .

حقيقت په دنيا هومره سو نايابه چي سند نه سي پيژندلی له سرابه
سياست او ريا دواړه سوه ملگري حقيقت ته يي پيدا كړه څو حجابه

دكتاب پای (۷ ٤)

د پنځم فصل يادداشتونه

۱ ـ خلمي ، ذكر شوې اثر، مخ ۶ ۶

۲ ـ د نور محمد په قول

۳ ـ عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۹ ۸

٤ ـ د نعمت الله پژواك په قول

۵ ـ د ډاکټر محمد حسن شیرزي په قول

۶ ـ عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۶ ۹

۷ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر، مخ

۸ ـ کبیر سراج ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵ ۷

۹ ـ د محمد عزیز نعیم په قول

۱ ۰ ـ همدغه مرجع

۱ ۱ ـ نعیم ، مجاهد ولس ، د۸ ۹ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي گڼه

۱ ۲ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ۸ ۹ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي گڼه

۱ ۳ ـ همدا اثر

۱ ٤ ـ د جمعه بارگزې په قول

۱ ۵ ـ محمد حکیم اریوبي ، د پاکستان د آی . اس . آی د یوه مقام د قوله

۱ ۶ ـ شرق ، داکتر محمد حسن، کرباس پوشهای برهنه پا ، صفحه ۳ ٤ ۱

۱ ۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷

۱ ۸ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ۸ ۹ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي گڼه

۱ ۹ ـ زما مشاهدات

۲ ۰ ـ د محمد عزیز نعیم په قول

۲ ۱ ـ ادمك ، لیدویگ ، په افغانستان کي څوك څوك دې ، مخ ۲ ۵

۲ ۲ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۰ ۸ ۳

۲ ۳ ـ زما مشاهدات

۲ ٤ ـ زما مشاهدات

۲ ۵ ـ زما مشاهدات

۲ ۶ ـ زما مشاهدات

۲۷ ـ د گل پاچا الفت شعر

۲۸ ـ زما مشاهدات

۲۹ ـ غوث ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸ ۰ ۲

۳۰ ـ همدا اثر ، مخ ۸ ۸ ۱

۳۱ ـ د سعدالله کمالي په قول

۳۲ ـ کبير سراج ، ذکر سوې اثر ، مخ ۵ ۷

۳۳ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

۳٤ ـ فرهنگ ، ذکر شوی اثر، مخ ۲ ۱

۳۵ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳ ۱

۳۶ ـ شرق ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱ ۲ ۱ تر ۷ ۲ ۱

۳۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸ ۳

۳۸ ـ د جمهوريت د وخت اساسي قانون

۳۹ ـ د عزيز الله واصفي په قول

٤۰ ـ زما مشاهدات

٤۱ ـ ابراهميان ، ذکر سوې اثر، مخ ۱ ٤ ٤

٤۲ ـ زما مشاهدات

٤۳ ـ هريسن ، سلك ، د افغانستان څخه د باندي ، مخ ۵ ۱

٤٤ ـ زما مشاهدات

٤۵ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ۸ ۹ ۹ ۱ کال د آگست د مياشتي گڼه

٤۶ ـ هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲ ۲

٤۷ ـ همدا اثر ، مخ ۲ ۲

٤۸ ـ عظيمي ، ذکر شوې اثر، مخونه ۷ ۱ ۱ ، ۸ ۱ ۱

٤۹ ـ مروت ، ذکر شوې اثر، مخونه ۸ ٤ ۳ ، ۹ ٤ ۳

۵۰ ـ هريسن، ذکر شوې اثر ، مخ ۶ ۱

۵۱ ـ زما مشاهدات

۲ ۵ ـ زما مشاهدات

۳ ۵ ـ د میرزا حنان شعر

٤ ۵ ـ هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۰ ۲

۵ ۵ ـ مروت ، ذکر شوې اثر ، مخ ٤ ۶ ۳

۶ ۵ ـ غوث ، ذکر شوې اثر، مخونه ٤ ۷ ۱ تر ۱ ۸ ۱

۷ ۵ ـ د محمد خان جلالر په قول

۸ ۵ ـ هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱ ۲

۹ ۵ ـ کلدیپ ، نیار ، پر افغانستان باندي يو راپور ، مخونه ۳ ۱ تر ۵ ۱

۰ ۶ ـ هریسن ، ذکر شوي اثر ، مخ ۱ ۲

۱ ۶ ـ مروت ، ذکر شوي اثر ، مخ ۵ ۶ ۳

۲ ۶ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

۳ ۶ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

٤ ۶ ـ هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱ ۲

۵ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ۱ ۲

۶ ۶ ـ غوث ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱ ۵ ۱ ، ۲ ۵ ۱

۷ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ۱ ۲ ۱

۸ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ۷ ۲ !

۹ ۶ ـ همدا اثر، مخ ۶ ٤ ۱

۰ ۷ ـ همدا اثر ، مخ ۶ ٤ ۱

۱ ۷ ـ د گل پاچا الفت شعر

۲ ۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر، مخ ۲ ۲

۳ ۷ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم۰

٤ ۷ ـ د گل پاچا الفت شعر

ضميمي

مهمي نيټې

- د میرویس نیکه پا څون په ۱۷۰۹ کال
- د احمد شاه بابا پا چهي ۱۷۴۷ ــ ۱۷۷۳
- د زمان شاه پاچهي ۱۷۹۳ ــ ۱۸۰۱
- پـه ۱۷۹۹ کـال کـي رنجت سنگه د زمان شاه له خـوا د پنجاب د والـــي پــه حیث و ټاکل سو
- په ۱۸۱۲ کال کي د اټك کلا د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د ملتان ولایت د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د کشمیر ولایت د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۱۸۲۱ کال کي دیره اسماعیل خان او دیره غازي خان سیکانو ونیوی
- په ۱۸۳۳ کال کي پیښور د پنجاب سیکانو ونیوی
- د شاه شجاع او رنجت سنگ تر منځ د شکارپور معاهده په ۱۸۳۲ کال کي
- د افغان او انگلیس لومړي جنگ د ۱۸۳۸ کال څخه تر ۱۸۴۲ کال پوري
- د ۱۸۳۸ کال د جون د میاشتي پر ۲۶ نیټي د لاهور معاهده د شاه شجاع ، رنجت سنگ او انگریزانو تر منځ لاس لیك سوه

ـ په ۱۸٤۳ کال کي د سند ولایت انگریزانو اشغال کړ

ـ دبلوچستان ولایت د ۱۸۵٤ کال څخه تر ۱۸۷۶ کال پوري په تدریجي ډول د افغانستان څخه بیل کړ سو

ـ په ۱۸۷۲ کال کي انگریزي حکم د سیستان یوه برخه ایران ته ورکړه

ـ د گندمك د هعاهدي لاس لیك ، د ۱۸۷۸ کال د مې د ماشتي په ۲۶

ـ د افغان او انگلیس دوهم جنگ د ۱۸۷۸ کال د نومبر د میاشتي په ۲۰

ـ د امیر عبدالرحمن خان سلطنت د ۱۸۸۰ کال د جولای د میاشتي د ۲۲ نیټي څخه تر۱۹۰۱ کال د اکتوبر د میاشتي تر لمړي ورځي پوري

ـ د میوند جنگ د ۱۸۸۰ کال د جولای د میاشتي پر ۲۷

ـ په ۱۸۸٤ کال کي د (مرو) ولایت تزاري روس ونیوی

ـ په ۱۸۸۵ کال کي د پنجده علاقه تزاري روسیي ونیوی

ـ دډیورنډ د معاهدي لاس لیك د ۱۸۹۳ کال دنومبر د میاشتي پر۱۲

ـ د امیر حبیب الله خان پاچهي د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر د میاشتي د دریمي نیټي څخه

ـ د ۱۹۱۹ کال د جنوري د میاشتي تر ۲۰ نیټي پوري

ـ د افغان او انگلیس دریم جنگ ، د ۱۹۱۹ کال د مې د میاشتي پر ٤

ـ د امان الله خان پاچهي د ۱۹۱۹ کال د فبروري د میاشتي د ۲۱ څخه د۱۹۲۹ کال د جنوري د میاشتي تر ۱٤ نیټي پوري

ـ د افغانستان استقلال ، د ۱۹۱۹ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۳

ـ د افغانستان او انگریزانو تر منځ په راولپندي کي د سولي معاهده د ۱۹۱۹ کال د آگست د میاشتي پر ۱۸

ـ د افغانستان او انگریزانو تر منځ د میسوري کنفراني د۱۹۲۰ کال د اپریل د میاشتي د۱۷ نیټي څخه دجولای د میاشتي تر۲٤ نیټي پوري

ـ د افغانستان د لومړي اساسي قانون تسوید د ۱۹۲۳ کال د اپریل د میاشتي لسمه

ـ د امان الله خان د وخت د کابل لویه جرگه په ۱۹۲٤ کال کي

ـ د پغمان لویه جرگه د ۱۹۲۸ کال د آگست د میاشتي پر ۲۹

ـ د اساسي قانون تصويب ، د ۸ ۲ ۹ ۱ کال د سبتمبر د مياشتي پر دوهمه

ـ د امان الله خان استعفا ، د ۹ ۲ ۹ ۱ کال د جنوري د مياشتي پر ۱٤

ـ داميرحبيب الله کلکاني پاچهي د ۹ ۲ ۹ ۱ کال د جنوري د مياشتي د۰ ۲ څخه د اکتوبرد مياشتي تر۵ ۱ نيټي پوري

ـ افغانستان ته د محمد نادر خان راتگ ، د ۹ ۲ ۹ ۱ کال د مارچ د مياشتي پر ۸

ـ محمد نادر خان پاچهي د ۹ ۲ ۹ ۱ کال د اکتوبر د مياشتي د ۵ ۱ څخه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتي تر ۸ نيټي پوري

ـ دسردار محمد هاشم خان حکومت د ۱ ۳ ۹ ۱ کال د اکتوبر څخه د ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مې د مياشتي تر ۹ نيټي پوري

ـ د محمد نادر خان د وخت داساسي قانون تصويب د ۱ ۳ ۹ ۱ کال د اکتوبر مياشت

ـ د ملي شورا پرانستل د ۲ ۳ ۹ ۱ کال د جولای د مياشتي پر ۶ ۱

ـ د محمد نادر خان مړينه د ۳ ۳ ۹ ۱ کال د نومبر د مياشتي پر ۸

ـ د محمد ظاهر شاه پاچهي د ۳ ۳ ۹ ۱ کال د نومبرد مياشتي د۸ څخه د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي تر ۷ ۱ نيټي پوري

ـ د مللو په جامعي کي د افغانستان غړيتوب د ٤ ۳ ۹ ۱ کال د سبتمبر پر ۶ ۲

ـ د امريکا سره ددوستي معاهده ، د ۶ ۳ ۹ ۱ کال د مارچ د مياشتي پر۶ ۲

ـ د پښتو ژبي د تعميم له پاره شاهي فرمان ، د ۷ ۳ ۹ ۱ کال د مارچ دريمه

ـ د هلمند د اوبو له پاره کابل ته د ايران د خارجه وزير باقر معين سفر د ۱۹۳۸ کال د جنوري د مياشتي پر ۶ ۲

ـ په دوهم جهاني جنگ کي د افغانستان دبي طرفي اعلان د ۹ ۳ ۹ ۱ کال د سبتمبر د مياشتي پر شپږمه نيټه

ـ کابل ته د امريکا د لومړي مختار وزير راتگ د ۲ ٤ ۹ ۱ کال د اپريل پر ۷ ۲

ـ د پېورنې د کرښي پوري خوا پښتنو په باب انگريزانو تـه د افغانستان رسمي يادونه د ۱۹٤٤ کال د نومبر په مياشت کي سوي ده

ـ د شاه محمود خان حکومت د ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مې د مياشتي د۹ څخه د۱۹۵۳ کال د

سبتمبر د میاشتي تر ۶ نیټي پوري

- په ملګرو ملتو کي د افغانستان غړیتوب د۶ ٤ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي پر۹

- د اومي دوري د شورا انتخابات د ۹ ٤ ۹ ۱ کال د مارچ او اپریل په میاشتو کي

- د انګار ، ولس ، نداي خلق او وطن د جرایدو خپریدل په ۱ ۵ ۹ ۱ کال کي وو

- د محمد داود خان د صدارت د وخت حکومت د ۳ ۵ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي د ۶ نیټي څخه د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي تر ۱۰ نیټي پوري

- د باندونګ کنفرانس د ۵ ۵ ۹ ۱ کال د اپریل د میاشتي د ۱۸ څخه تر ٢٤

- د بغداد نظامي اتحادیه په ۵ ۵ ۹ ۱ کال کي جوړه سوه

- د بغداد د اتحادیي نوم په ۹ ۵ ۹ ۱ کال کي په سینتو واړول شو

- د سینتو نوم په ۱۹٦۱ کال کي په آر٠ سي٠ ډي٠ واړول شو

- د سیتو نظامي اتحادیه په ٤ ۵ ۹ ۱ کال کي جوړه شوه

- د محمد داود خان د صدارت د وخت لویه جرګه د ۵ ۵ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي د شلمي نیټي څخه تر ۲۵ نیټي پوري

- د ښخو د مخ لوڅي نهضت د ۹ ۵ ۹ ۱ کال د آګست د میاشتي پر ۳۱

- کابل ته د ایزن هاور سفر د ۹ ۵ ۹ ۱ کال د نومبر په میاشت کي

- د کندهار دخلګو پاڅون د ۹ ۵ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۱

- د عدم انسلاك د قاهري کنفرانس د٤ ۶ ۹ ۱ کال دنومبر په میاشت کي

- د عدم انسلاك د بلګراد کنفرانس د ۱ ۶ ۹ ۱ کال دسبتمبر پر دوهمه

- د ۱ ۶ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۶ د پاکستان سره د افغانستان سیاسي اړیکي پري کړي سوي

- دیموکراسۍ دوره د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي د ۱۳ نیټي څخه د۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۱۷

- د ډاکټر محمد یوسف خان حکومت د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي د ۱۳ نیټي څخه د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي تر ۲۹

- د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مې د میاشتي پر ۲۹ نیټي د افغانستان سیاسي مناسبات د

پاکستان سره بیرته اعاده سول

ـ دیموکراسي دوري لویه جرگه د٤ ۶ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي د۹ نیټي څخه د لسو ورځو له پاره جوړه سوي وه

ـ د اساسي قانون توشیح د ٤ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر اوله

ـ دولسمي تقنیني دوري د انتخاباتو پیل د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي پر ۶ ۲

ـ د شـورا دولسمه تقنیني دوره د ۵ ۶ ۹ ۱ کـال د اکتوبـر د میاشتـي د ١٤ نیټـي څخه د ۱۹٦۹ کال

ـ د شورا دولسمه تقنیني دوره د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ٤ ۱ نیټي چي د پاچا د تولد ورځ ده پرابیسته سوه

ـ د عقرب ددریمي حادثه د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۵ ۲

ـ د محمد هاشم میوندوال حکومت د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي د ۲۰ نیټي څخه د ۱۹٦۷ کال د اکتوبر د میاشتي تر ۱۱

ـ د نوراحمد اعتمادي حکومت د ۷ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د ۵ ۱ نیټي څخه د ۱۹۷۱ کال د مې د میاشتي تر ۶ ۱

ـ دیارلسمي دوري د انتخاباتو پیل د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي پر ٢٦

ـ د شورا دیارلسمه تقنیني دوره د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي د ٤ ۱ نیټي څخه د ۱ ۹ ۷ ۳ کال د جولای د میاشتي تر ۷ ۱

ـ دیارلسمي تقنیني دوري پرانستل د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ٤ ۱

ـ د پل خشتي په مسجد کي ددیني علماو غونډي د۰ ۷ ۹ ۱ کال داپریل او مې په میاشتو کي کیدي

ـ په شورا کي د احزابو د قانون تصوییبدل په ۰ ۷ ۹ ۱ کال کي و سو

ـ ډاکټر عبدالظاهر حکومت د ۱ ۷ ۹ ۱ کال دجولای د میاشتي د ۶ څخه د ۱۹۷۲ کال د سمبر د میاشتي تر٤ ۲

ـ وچ کالي ۱ ۷ ۹ ۱ او ۲ ۷ ۹ ۱ کلونه

ـ د محمد موسي شفیق حکومت د ۲ ۷ ۹ ۱ کال دد سمبر د میاشتي د٤ ۲ نیټي څخه

بیا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۱۷

ـ د هلمند د اوبو د معاهدي لاس لیك د ۱۹۷۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳

ـ پـه ولسي جرگي کـي د هلمند د اوبو د معاهدي تصویب د ۱۹۷۳ کال د مې د میاشتي پر ۲۲

ـ د محمد داود خان کودتا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۷

ـ د محمد داود خان د جمهوریت دوره د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي څخه د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي تر ۲۷

ـ د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۸ نیټي محمد داود خان د مرکزي کمیټي له خوا د افغانستان ددولت د رئیس په حیث و ټاکل سو

ـ د سلطنت څخه د پاچا استعفا د ۱۹۷۳ کال دآگست د میاشتي پر ۱۱

ـ (خلگو ته خطاب) د محمد داود خان وینا د ۱۹۷۳ کال د آگست پر ۲۳

ـ د میوندوال د کودتا اتهام د ۱۹۷۳ کال دسبتمبر د میاستي پر۲۲

ـ د محمد هاشم میوندوال شهادت د ۱۷۹۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر۲۰

ـ په لاهور کي اسلامي کنفرانس د۱۹۷٤ کال دفبروري د میاشتي پر ۲۱

ـ مسکو ته د محمد داود خان لومړې سفر د ۱۹۷٤ کال د جون میاشت

ـ کابل ته د هنري کسنجر سفر د ۱۹۷٤ کال د نومبر میاشت

ـ تهران ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي

ـ کابل ته د پودگورني سفر د ۱۹۷۵ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۹

ـ د اوه کلن اقتصادي پلان پیل د ۱۹۷۶ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۱

ـ کابل ته د ذوالفقار علي بوتو سفر د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي پر۲۹

ـ پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۶ کال د آگست د میاشتي پر ۲۰

ـ د جمهوریت د اساسي قانون جوړیدل د۱۹۷۷ کال دجنوري د میاشتي پر ۲۶

ـ دجمهوریت د وخت لویه جرگه د ۱۹۷۷ کال د فبروري د میاشتي د ۱۹ نیټي څخه د مارچ د میاشتي تر ٤

ـ د ۱۹۷۷ کال د مارچ د میاشتي پر ٤ نیټي محمد داود خان د لوي جرگي له خوا د

جمهور رئيس په حيث وړاکل سو

ـ مسکو ته د محمد داود خان دوهم سفر د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتي د۱۲ نیټي څخه تر ۱۵

ـ د محمد داود خان او برژنیف پرخاش د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۳

ـ کابل ته د ذوالفقار علي بوتو بل سفر د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پردوهمه

ـ په پاکستان کي د ضيأ الحق کودتا د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه

ـ د خلق او پرچم یوځا ی کیدل د ۱۹۷۷ کال د جولای د میاشتي پر ۱۶

ـ کابل ته د ضيأ الحق سفر د ۱۹۷۷ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۱۰

ـ د علي احمد خرم وژل کیدل د ۱۹۷۷ کال د نومبر د میاشتي پر ۱۶

ـ پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۸ کال د مارچ د میاشتي پر ۵

ـ د میر اکبر خیبر وژل کیدل د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۷

ـ د خلق او پرچم د مشرانو بندي کیدل د ۱۹۷۸ کال داپریل دمیاشتي پر ۲٦

ـ د ثور کودتا د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۷

ـ د محمد داود خان شهادت د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۸

د محمد داود خان سره دده دکورنی لاندي غړي په شهادت رسیدلي دي :

۱ ـ د محمد داود خان ورور ، سردار محمد نعیم خان

۲ ـ د محمد داود خان میرمن ، زینب داود

۳ ـ د محمد داود خان زوی ، محمد عمر

٤ ـ د محمد داود خان زوی ، ویس

٥ ـ د محمد داود خان زوی ، خالد

٦ ـ د محمد داود خان لور ، شنکي

۷ ـ د محمد داود خا ن لور ، زرلښته

۸ ـ د ویس میرمن ، شیما

۹ ـ د محمد عمر لور ، هیلي

۱۰ ـ د محمد عمر لور ، غزال

۱۱ ـ د ویس زوی ، حارث

۱۲ ـ د ویس زوی ، وایگل

۱۳ ـ د سردار محمد نعیم خان لور ، زرمینه

۱٤ ـ د سردار محمد نعیم خان لمسي ، صفورا

۱۵ ـ د محمد ظاهر شاه خور ، بلقیس

۱٦ ـ د محمد داود خان خور ، عایشه

۱۷ ـ د سپه سالار شاه محمود خان زوی ، نظام الدین غازي

د دیارلسمي تقنیني دوري منتخب وکیلان

د کابل د ولایت څخه

۱ ـ د لومړي او دوهمي ناحیي وکیل محمد اسحق عثمان

۲ ـ ددریمي او او څلورمي ناحیي وکیل ببرک کارمل

۳ ـ د پنځمي او شپږمي ناحیي وکیل محمد یوسف بینش

٤ ـ د اوومي او اتمي ناحیي وکیل غلام محمد فرهاد

۵ ـ د نهمي او لسمي ناحیي وکیل جي سنګ

٦ ـ د چهار ده د حوزي وکیل محمد آصف

۷ ـ د کوهدامن د حوزي وکیل میر علي احمد

۸ ـ د پغمان د حوزي وکیل حفیظ الله امین

۹ ـ د ده سبز د حوزي وکیل میر احسان

۱۰ ـ د بګرامیو د حوزي وکیل عبدالرسول بره کي

۱۱ ـ د سروبي د حوزي وکیل مولوي حفیظ الله

۱۲ ـ د قره باغ د حوزي وکیل غلام سرور

۱۳ ـ د شکردري د حوزي وکیل سید ظاهر شاه

د لوګر د ولایت څخه

۱ ـ د لوګر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي

۲ ـ د پل علم د حوزي وكيل مولوي سيد اكبر

۳ ـ د محمد آغي د حوزي وكيل عبدالله

٤ ـ د ازرو د حوزي وكيل لعل گل فرياد

د وردگو د ولايت څخه

۱ ـ د وردگو د مركز وكيل نور علم مظلوميار

۲ ـ د سيد آباد د حوزي وكيل عبدالله

۳ ـ د چك د حوزي وكيل داكتر محمد عمر وردگ

٤ ـ ـ د بهسودو د حوزي وكيل محمد اسلم

٥ ـ د بهسودو د لومړي برخي وكيل محمد سليمان

د پروان د ولايت څخه

۱ ـ د پروان د مركز وكيل مير عثمان

۲ ـ د پروان د حوزي وكيل عبدالمهيمن

۳ ـ د جبل السراج د حوزي وكيل عبدالحميد

٤ ـ د بگرام د حوزي وكيل عنايت الله ابلاغ

٥ ـ د غوربند د حوزي وكيل محمد كبير غوربندي

۶ ـ د سرخپارسا د حوزي وكيل نادر علي الله داد

۷ ـ د كوهستان د حوزي وكيل عبدالله

۸ ـ د نجراب د حوزي وكيل خواجه آقا

۹ ـ د تگاب د حوزي وكيل اسدالله

۱۰ ـ د پنجشير د حوزي وكيل عبدالقيوم

د باميان د ولايت څخه

۱ ـ د باميان د مركز وكيل مير غلام حسين

۲ ـ د پنجاب د حوزي وكيل محمد اكبر

۳ ـ د يكاولنگ د حوزي وكيل سيد محمد حسن

٤ ـ د سيغان او كامرد د حوزي وكيل احمد خان

٥ ـ د ورس د حوزي وکيل محمد سرور

د غزني د ولايت څخه

١ ـ د غزني د مرکز وکيل محمد عوض

٢ ـ د جغتو د حوزي وکيل محمد اسلم

٣ ـ د اندړو د حوزي وکيل يار محمد دليلي

٤ ـ د قره باغ د حوزي وکيل نقشبند خان

٥ ـ د ناهور د حوزي وکيل عبدالحسين مقصودي

٦ ـ د مقر د حوزي وکيل محمد اکرم

٧ ـ د جاغوري د حوزي وکيل محمد ايوب

٨ ـ د ښرني د حوزي وکيل وزير محمد

٩ ـ د مالستان د حوزي وکيل شاه موسي

١٠ ـ د ناوي د حوزي وکيل محمد هاشم تره کي

١١ ـ د کټواز د مرکز وکيل عبدالحبيب کټوازي

١٢ ـ د وازي خوا د حوزي وکيل بهأالحق

١٣ ـ د کټواز د کوچيانو وکيل عبدالرزاق

١٤ ـ د غزني د کوچيانو وکيل شهنواز

د لغمان د ولايت څخه

١ ـ د لغمان د مرکز وکيل عبدالکريم عمرخيل

٢ ـ د قرغيي د حوزي وکيل شمس الحق پيرزاده

٣ ـ د عليشنگ د حوزي وکيل عبدالرزاق

٤ ـ د علينگار د حوزي وکيل عبدالله

٥ ـ د نورستان د حوزي وکيل محمد اسمعيل

د ننگرهار د ولايت څخه

١ ـ د جلال آباد وکيل حاجي فقير محمد

٢ ـ د سرخرود د حوزي وکيل امير محمد بهسودوال

۳ ـ د خوگیانیو د حوزي وکیل خیرالله منور

٤ ـ د روداتو د حوزي وکیل روح الله حبیب

٥ ـ د مومندري د حوزي وکیل سعدالله کمالي

٦ ـ د کامي د حوزي وکیل فضل الله فیاض

۷ ـ د ښیوي د حوزي وکیل محمد آصف پوپل

۸ ـ د حصارك د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب

۹ ـ د شینوارو د مرکز وکیل محمد اعظم

۱۰ ـ د نازیانو د حوزي وکیل سیف الرحمن

۱۱ ـ د اچین د حوزي وکیل علي محمد

۱۲ ـ د ننگرهار د کوچیانو وکیل حاجي الله نظر

۱۳ ـ د هسکي میني د حوزي وکیل عبدالوهاب

د کنړ د ولایت څخه

۱ ـ د کنړ د مرکز وکیل محمد اکرم

۲ ـ د څوکې د حوزي وکیل غلام محمد

۳ ـ د اسمارو د حوزي وکیل محمد هاشم مشوانې

٤ ـ د سرکاڼو د حوزي وکیل عبدالغني

٥ ـ د خاص کنړ د حوزي وکیل عبدالجلیل

٦ ـ د پیچ د حوزي وکیل سمیع الله ساپې

۷ ـ د کامدیش د حوزي وکیل شمس الدین

د بغلان د ولایت څخه

۱ ـ د بغلان د مرکز وکیل غلام دستگیر

۲ ـ د پلخمري د حوزي وکیل سردار عبدالرشید

۳ ـ د نهرین د حوزي وکیل عبدالحفیظ

٤ ـ د اندراب د حوزي وکیل عبدالقیوم

٥ ـ د دوشي د حوزي وکیل سید ناصرشاه نادري

د كندز د ولايت څخه

١ ـ د كندز د مركز وكيل سيد امير

٢ ـ د چار دري د حوزي وكيل محمد هيكل

٣ ـ د قلعه زال د حوزي وكيل خواجه مراد

٤ ـ د ارچي د حوزي وكيل ننگ يوسفزي

٥ ـ د خان آباد د حوزي وكيل سيد امير

۶ ـ د حضرت امام د حوزي وكيل عبدالرحمن

د سمنگان د ولايت څخه

١ ـ د سمنگان د مركز وكيل عبدالهاشم دولتزي

٢ ـ د خلم د حوزي وكيل شجاع الدين شريفي

٣ ـ د دره صوف د حوزي وكيل نظام الدين

٤ ـ د لويي او دوآب د حوزي وكيل نور محمد

د جوزجان د ولايت څخه

١ ـ د جوزجان د مركز وكيل عبدالكريم

٢ ـ د آقچي د حوزي وكيل عبدالرشيد ساپي

٣ ـ د سرپل د حوزي وكيل كمال الدين اسحقزي

٤ ـ د سنگ چارك د حوزي وكيل سيد اسحق

٥ ـ د قرقين د حوزي وكيل محمد احمد

۶ ـ د منگجك د حوزي وكيل محمد امين

د تخار د ولايت څخه

١ ـ د تخار د مركز وكيل محمد نظر

٢ ـ د رستاق د حوزي وكيل محمد انور

٣ ـ د ينگي قلعه د حوزي وكيل محمد حكيم

٤ ـ د اشكمش د حوزي وكيل عبدالقيوم

٥ ـ د خوست و فرنگ د حوزي وكيل مير محمد حسن

۶ ـ د چاه آب د حوزي وکيل محمد علم فيض زاد

۷ ـ د فرخار د حوزي وکيل محمد توره قل

۸ ـ د خواجه غار د حوزي وکيل محمد طاهر

د بدخشان د ولايت څخه

۱ ـ د بدخشان د مرکز وکيل عبدالعزيز

۲ ـ د درواز د حوزي وکيل عبدالرحمن

۳ ـ د جرم د حوزي وکيل محمد هاشم واسوخت

٤ ـ د اشکاشم د حوزي وکيل عبدالجبار

٥ ـ د کشم د حوزي وکيل سيد محي الدين

۶ ـ د واخان د حوزي وکيل محمد اسمعيل

د بلخ د ولايت څخه

۱ ـ د مزار شريف وکيل محمد سرور اکبري

۲ ـ د بلخ د حوزي وکيل عبدالقدوس ساپي

۳ ـ د چاربولك د حوزي وکيل ولي محمد رحيمي

٤ ـ د نهري شاهي د حوزي وکيل شاه محمد

٥ ـ د چمتال د حوزي وکيل عبدالوهاب

۶ ـ د دولت آباد د حوزي وکيل سيد يحيي

۷ ـ د شورتيپي د حوزي وکيل عبدالله

۸ ـ د شولگري د حوزي وکيل محمود

د فارياب د ولايت څخه

۱ ـ د ميمني د ښار وکيل محمد رحيم شيدا

۲ ـ د اندخوى د حوزي وکيل محمد عمر اندخويي

۳ ـ د بلچراغ د حوزي وکيل عبدالغفور

٤ ـ د شيرين تگاب د حوزي وکيل محمد عثمان

٥ ـ د قيصار د حوزي وکيل محمد يوسف

۶ ـ د پښتون کوټ د حوزي وکیل بخار خان

۷ ـ د درز آب د حوزي وکیل عبدالله ۰

۸ ـ د دولت آباد د حوزي وکیل ملا حبیب الله اسحق زي

د بادغیس د ولایت څخه

۱ ـ د بادغیس د مرکز وکیل عبدالمجید

۲ ـ د بالا مرغاب د حوزي وکیل غلام رباني شملزي

۳ ـ د قادس د حوزي وکیل سید محمد غوث

٤ ـ د جوند د حوزي وکیل امیر محمد

۵ ـ د غورماچ د حوزي وکیل محمدالدین

د غور د ولایت څخه

۱ ـ د غور د مرکز وکیل عبدالجبار

۲ ـ د شهرك د حوزي وکیل تاج الملوك

۳ ـ د تولك د حوزي وکیل محمد رفیق

٤ ـ د لعل و سرجنگل د حوزي وکیل خادم بیگ

۵ ـ د پسابند د حوزي وکیل احمد خان

۶ ـ د تیوري د حوزي وکیل فخرالدین خان

د هرات د ولایت څخه

۱ ـ د هرات دلومړي حوزي وکیل سید رسول فکور

۲ ـ د هرات ددوهمي حوزي وکیل محمد شاه رحمتیان

۳ ـ د غوریان د حوزي وکیل شاهپور علیزي

٤ ـ د انجیل د حوزي وکیل عبدالقدوس مومند

۵ ـ د کرخ د حوزي وکیل شاه علم طاهري

۶ ـ د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي قاضي زاده

۷ ـ د گذري د حوزي وکیل غلام حیدر

۸ ـ د اوبي د حوزي وکیل عبدالعلي

۹ ـ د کشك د حوزي وکيل عبدالرحمن جمشيدي

۱۰ ـ د گلران د حوزي وکيل محمد هاشم نورزايي

۱۱ ـ د زنده جان د حوزي وکيل فدا محمد

۱۲ ـ د کهسان د حوزي وکيل محمد جونيد عليزۍ

۱۳ ـ د ادرسکن د حوزي وکيل عبدالبصير نورزايي

د نيمروز د ولايت څخه

۱ ـ د نيمروز د مرکز وکيل حاجي دوست محمد گرگيچ

۲ ـ د اصل چخانسور د حوزي وکيل امان الله شيرزاد

۳ ـ د چاربرجك د حوزي وکيل عبدالرحمن سنجراني

٤ ـ د لاش او جوين د حوزي وکيل محمد غوث اسحاق زی

د فراه د ولايت څخه

۱ ـ د فراه د مرکز وکيل حاجي عبدالوهاب نورزۍ

۲ ـ د بالابلوك د حوزي وکيل عبدالغفار فراهي

۳ ـ د گلستان د حوزي وکيل ميرزا محمد دقيق

٤ ـ د شين ډنډ د حوزي وکيل امان الله شينډنډۍ

٥ ـ د انار دري د حوزي وکيل محمد جمعه عينك

۶ ـ د قلعه کاه د حوزي وکيل سيد انبيأ آغا

۷ ـ د بکوا د حوزي وکيل محمد زمان خان

۸ ـ د پرچمن د حوزي وکيل عبدالوهاب

د هلمند د ولايت څخه

۱ ـ د لښکرگاه وکيل سيد مبين شاه امير

۲ ـ د نوزاد د حوزي وکيل آقا محمد

۳ ـ د موسي کلا د حوزي وکيل عبدالرؤف بينوا

٤ ـ د گرم سير د حوزي وکيل حاجي محمد

٥ ـ د نادعلي د حوزي وکيل صفر محمد خروټۍ

۶ـ د نهري سراج د حوزي وکيل امان الله

۷ـ د باغران د حوزي وکيل جمال خان

۸ـ د بارگزو د ناوي د حوزي وکيل محمد منير خان

۹ـ د ديشو د حوزي وکيل نذرالله خان

۱۰ـ د گرمسير د بلوخو د حوزي وکيل عبدالحميد زهري

۱۱ـ د پشت رود د کوچيانو د حوزي وکيل حاجي عبدالرشيد نورزۍ

د کندهار د ولايت څخه

۱ـ د کندهار د اولي حوزي وکيل نور محمد اکبري

۲ـ د کندهار د دوهمي حوزي وکيل حاجي محمد آصف پاس يوسفي

۳ـ د ارغنداب د حوزي وکيل عزيزالله واصفي

٤ـ د پنۍ د حوزي وکيل عبدالاحد کرزۍ

۵ـ د ښوراوك د حوزي وکيل حاجي دوست محمد

۶ـ د خاكريز د حوزي وکيل خدای داد خان تاج

۷ـ د ميوند د حوزي وکيل مير احمد خان

۸ـ د پنجوايي د حوزي وکيل شيرين خان نورزۍ

۹ـ د شاه ولي كوټ د حوزي وکيل لعل محمد خان

۱۰ـ د ارغسان د حوزي وکيل محمد اسحق علومي

۱۱ـ د معروف د حوزي وکيل محمد علي

د زابل د ولايت څخه

۱ـ د زابل د مرکز د حوزي وکيل عبدالعزيز

۲ـ د شنكې د حوزي وکيل بسم الله خان

۳ـ د دای چوپان د حوزي وکيل منگل خان

٤ـ د جلدك د حوزي وکيل عبدالله خان

۵ـ د ارغنداو د حوزي وکيل غلام نقشبند خان

۶ـ د شاه جوی د حوزي وکيل غلام دستگير

۷ ـ د کلات د کوچیانو د حوزي وکیل محمد انور

د اروزگان د ولایت څخه

۱ ـ د اروزگان د مرکز وکیل غلام جیلاني

۲ ـ د دیراود د حوزي وکیل عبدالکریم صحرایي

۳ ـ د دای کندي د حوزي وکیل لعل محمد

٤ ـ د گزاب د حوزي وکیل محمد اکبر

۵ ـ د شهرستان د حوزي وکیل غلام حسین

۶ ـ د اجرستان د حوزي وکیل عبدالستار ملاخیل

۷ ـ د اصل اروزگان د حوزي وکیل عبدالقیوم

۸ ـ د چوري د حوزي وکیل عبدالخالق

۹ ـ د کجران د حوزي وکیل غلام رسول

د پکتیا د ولایت څخه

۱ ـ د پکتیا د مرکز وکیل حاجي امان الله

۲ ـ د زرملي د حوزي وکیل با ز محمد

۳ ـ د ځا ځیو د حوزي وکیل محمد اقبال

٤ ـ د جاني خیلو د حوزي وکیل جنت گل

۵ ـ د سید کرم د حوزي وکیل شهباز احمد زې

۶ ـ د اورگون د حوزي وکیل وزیر محمد

۷ ـ د گوملي د حوزي وکیل رمضان خان

۸ ـ د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستې

۹ ـ د تڼیو د حوزي وکیل شیر محمد

۱۰ ـ د ځا ځي میدان د حوزي وکیل میرا جان

۱۱ ـ د څمکنیو د حوزي وکیل سراج الدین منگل

۱۲ ـ د موسي خیلو د حوزي وکیل بختیارگل

۱۳ ـ د وزي ځدران د حوزي وکیل یار محمد

د محلي ستونزو له کبله د کندهار د سپين بولدك دحوزی انتخابات و ځنډيدل

د ګډ دريځ وکيلان

لاندي وکيلانو په ځينو مواردو کي يو د بل سره تفاهم درلود .

د فراه د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب نورزې ، امان الله شينډنډې ، ميرزا محمد دقيق ، محمد جمعه عينك ، سيد انبيأ آغا ، محمد زمان خان ، حاجي عبدالوهاب او عبدالغفار فراهي

د هرات د ولايت څخه : محمد شاه رحمتيان ، سيد رسول فکور ، محمد جونيد عبدالقدوس مومند ، محمد هاشم نورزايي او شاهپور عليزی

د غزني د ولايت څخه : يار محمد دليلي ، محمد هاشم تره کې ، بهأالحق خان ، عبدالرزاق او عبدالحسين مقصودي

د هلمند د ولايت څخه : عبدالرؤف بينوا ، سيد مبين شاه امير ، عبدالحميد زهري ، حاجي عبدالرشيد نورزې

د کابل د ولايت څخه : محمد اسحق عثمان ، محمد يوسف بينش ، جي سنګ

د کندهار د ولايت څخه : عزيزالله واصفي ، شيرين خان نورزې

د ننګرهار د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب ، روح الله حبيب

د لغمان د ولايت څخه : عبدالکريم عمرخيل ، شمس الحق پيرزاده

د لوګر د ولايت څخه : لعل ګل فرياد ، مولوي سيد اکبر

د کنړ د ولايت څخه : محمد آصف پوپل

د اروزګان د ولايت څخه : عبدالکريم صحرايي

د بلخ د ولايت څخه : عبدالوهاب

د بدخشان د ولايت څخه : محمد هاشم واسوخت

د فارياب د ولايت څخه : ملا حبيب الله اسحقزې

د وردوګو د ولايت څخه : نورعلم مظلوميار

د بادغيس د ولايت څخه : عبدالمجيد

د پکتيا د ولايت څخه : شير احمد خوستې

د نیمروز د لایت ښځه : محمد غوث خان (۲)

د دیارلسمي تقنیني دوري د مشرانو جرگي غړي

اول ـ انتخابي سناتوران :

د کابل د ولایت سناتور عبدالهادي داوی

د لوگر د ولایت سناتور غلام سخي خان

د وردگو د ولایت سناتور محمد اسمعیل مایار

د پروان د ولایت سناتور علي احمد بایاني

د کاپیسا د ولایت سناتور عبدالاحد

د بامیانو د ولایت سناتور محمد علي

د غزني د ولایت سناتور گل احمد ملکیار

د لغمان د ولایت سناتور عبدالواحد خان

د ننگرهار د ولایت سناتور سلطان محمد مجددي

د کنړ د ولایت سناتور عبدالخالق

د بغلان د ولایت سناتور عبدالحفیظ

د سمنگانو د ولایت سناتور باز محمد

د کندز د ولایت سناتور غلام نبي ناشر

د جوزجان د ولایت سناتور محمد شریف

د تخار د ولایت سناتور حبیب الرحمن ناصري

د بدخشان د ولایت سناتور سید عبدالغیاث

د بلخ د ولایت سناتور محمد ابراهم

د فاریاب د ولایت سناتور محمد کریم

د باد غیس د ولایت سناتور غلام حضرت

د غور د ولایت سناتور محمد حسین

د هرات د ولایت سناتور عبدالباقي مجددي

د نیمروز د ولایت سناتور شیر محمد خان

د فراه د ولایت سناتور آقا محمد خان نورزې

د هلمند د ولایت سناتور حبیب الله هلمندي

د کندهار د ولایت سناتور عبدالرزاق بالاکرزې

د زابل د ولایت سناتور باز محمد خان

د اروزگان د ولایت سناتور محمد رفیق خان

د پکتیا د ولایت سناتور بهرام خان

دوهم ـ انتصابي سناتوران :

سناتوره میرمن حمیرا سلجوقي

سناتور عبدالحمید عزیز

سناتور عبدالخالق واسعي

سناتور مولوي عبدالوهاب

سناتور ډاکټر عبدالشکور ولي

سناتور عبدالصمد خان

سناتور ډاکټر عبدالوکیل خان

سناتوره میرمن عزیزه گردیزي

سناتور مولوي غلام نبي کاموي

سناتور ډاکټر فقیر محمد شفا

سناتور قیام الدین خان خادم

سناتور محمد امین خوږیانې

سناتور محمد جعفر عسکري

سناتور سید محمد داود الحسیني

سناتور محمد امین یونسي

سناتور محمد زمان تره کي

سناتور میر محمد شاه صدیقیان

سناتور محمد علي

سناتور محمد هاشم مجددي

سناتور میر احمد مولایي

سناتور نا ظر علي جا غوري

سناتور حاجي محمد خمکني

سناتور ډاکټر محمد انس خان

سناتور سید شمس الدین مجروح

(۳)

The Durand Agreement or the

Kabul Convention of 1893

Whereas certain questions have arisen regarding the frontier of Afghanistan on the side of India and whereas both His Highness the Ameer and the Government of India are desirous of settling these questions by friendly understanding, and of fixing the limit of their respective sphere of influence, so that for the future there may by no difference of opinion on the subject between the allied Governments, it is hereby agreed ass follows:

1 - The eastern and southern frontier of His Highness's domains, from Wakhan to the Persian border, shall follow the line shown on the map attached to this agreement .

2 - The Government of India will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of Afghanistan, and His Highness the Ameer will at no time exeercise interference in the territories lying beyond this line on the side of India .

The British Government thus agrees to His Highness the Ameer retaining Asmar and the valley above it, as far as Chanak. His Highness agrees, on the other hand, that he will at no time exercise interference in Swat, Bajaur, or Chitral, including the Areaway or Bashgal valley. The British Government also agrees to leave to His Highness the Birmal tract as shown in the detailed map already given to His Highness, who relinquishes his claim to the rest of the Wazir country and Dawar. His Highness also relinquishes his claim

to Chageh .

4 - The frontier line will hereafter be laid down in detail and demarcated, whenever this may be practicable and desirable, by joint British and Afghan commissioners, whose objet will be to arrive by mutual understanding at a boundary whiich shall adhere with the greatest possible exactness to the line shown in the map attached to this agreement, having due respect to the existing local rights of villages adjoining the frontier.

5 - With reference to the question of Chaman, the Ameer withdraws his objection to the new British cantonment and concedes to the British Government the rights purchased by him in the Sirkai Tileraj water. At this part of the frontier the line will by drawn as follows:

From the crest of the Khwaja Amran range the Psha Kotal, which remains in British territory, the line will run in such a direction as to leave Murgha Chaman and the Shrobo spring to Afghanistan, and to pass half-way between the New Chaman Fort and the Afghan outpost known locally as Lashkar Dand. The line will then pass halfway between the railway station and the hill known as the Mian Buldak, and, turning southwards, will rejoin the Khwaja Amran range, leaving the Gwasha post in British territory and the road to Shorawak to the west and south of Gwasha in Afghanistan. The British Government will not exercise any interference within half a mile of the road.

6 - The above articles of agreement are regarded by the Government of India and His Highness the Ameer of Afghanistan as a full and satisfactory settlement of all the principal differences of opinon which have risen between them in regard to the frontier, and the Government of India and His Highness the Ameer undertake that any difference of detail, such as those which will have to be considered hereafter by the officers appointed to demarcate the boundary line, shall be settled in a friendly spirit, so as to remove for the future as for as possible all causes of doubt and misunderstanding between the two Governments.

7 - Being fully satisfied of His Highness's goodwill to the British Government, and wishing to see Afghanistan strong, the Government of India will raise no objection to the purchase and import by His Highness of munitions of war, and they will themselves grant him some help in this respect. Further, in order to mark their sense of the friendly spirit in which His Highness the Ameer has entered into these negotiations, the Government of India undertake to increase by the sum of six lakhs of rupees a year the subsidy of

twelve lakhs now granted to His Highness.
Kabul, November 12, 1893
H. M. Durand
Ameer Abdur Rahman Khan

دډیورنډ د توافق لیك پښتومتن

په داسي حال كي چي د هندوستان په خوا كي د افغانستان د سرحدي سيمي په هكله خيني مسألي رامنځ ته شوي ، او په داسي حال كي چي دواړه والاحضرت امير او د هندوستان حكومت هيله من دي چي دغه مسألي ددوستي په فهم او ددواړو دنفوذ دساحو دحد په ټاكلو سره حل كړي ، ترخو په آينده كي ددغــو متحدو حكومتونو تر منځ ددغي موضوع په سر دنظر اختلاف نــه وي پــه دي وسيله پــه لاندي ډول سره موافقه وشوه .

١ ـ دوالاحضرت دتوابعو ختيځه او سهيلي سيمه دي له واخان نه دپارس تر پولي پوري دي هغه ليكه تعقيب كړي چي په هغي نقشي باندي ښودل شوي چي له دغه توافق ليك سره مله ده .

٢ ـ دهندوستان حكومت به هيڅ وخت په هغو سيمو كي چي له دغي ليكي نه آخوا د افغانستان په لور پرتې دي ، مداخله ونه كړي ، او والاحضرت امير به هيڅ وخت پـه هغو سيمو كي چي له ليكي نه آخوا دهندوستان په لور پرتي دي ، مداخله ونه كړي .

٣ ـ دبرتانيي حكومت په دي ډول موافقه كوي چي والاحضرت امير دي اسمار او تر چاناك پوري پورته دره وساتي . له بلي خوا والاحضرت موافقه كوي چي دې به هيڅ وخت په سوات ، باجوړ يا په چترال كي دباشگل يا ارنوايي دري په شمول مداخله نه

کوي . دبرتانيي حکومت داسي هم موافقه کوي چي والاحضرت دي دبرمل سيمه ولري کومه چي په هغي مفصلي نقشي کي ښودل شوي چي والاحضرت ته لا دمخه سپارل شوي ده ، او والاحضرت د پاتي وزيرستان او دداور په هکله له خپلي ادعا نه تيريږي په همدي ډول والاحضرت دچاغي په باب له خپلي ادعا نه اوړي .

٤ ـ دسرحدي سيمي ليکه به دافغان او برتانوي ګډو کمشنرانو له خوا له دي وروسته په تفصيل سره وکاږله شي او حد بندي به شي په کوم ځای کي چي د تطبيق وړ او مطلوب وي . ددغو کمشنرانو مقصد به داوي چي د سرحد په ټاکلو کي متقابل فهم ته سره ورسيږي داسي چي دغه ليکه دي تر نهايي امکان پوري د هغي نقشي له مخه وي چي له دغه توافق ليك سره مله ده ، په داسي حال کي چي ددغي سرحدي سيمي د ګاونډيو کليو دموجودو محلي حقوقو رعايت پوره وشي .

٥ ـ دچمن دموضوع په ارتباط والاحضرت دبرتانوي نوې قشلي په هکله له خپل اعتراض نه تيريږي او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پريږدي چي د سرکې تايلري په اوبوکي يي په خپله په بيه اخستې و . دسرحد سيمي له دغه ټکي نه به ليکه په لاندي ډول وکاږله شي .

دغه ليکه به پشاکوتل ته نژدي دخوجه امران غرو له لوړي نه چي دبرتانيي په سيمي کي به پاته کيږي ، په هغه لور کښله کيږي چي مرغه چمن او دشربو چينه به افغانستان ته پاتي کيږي او د نوي چمن چاوڼي او دافغان پوستي چي خلګ يي لښکر ډنډ بولي تر منځ نمايي پوري رسيږي . دغه ليکه به بيا دريل وي ستيشن او دهغي پښتي تر منځ چي د ميان بلاك په نامه ياديږي ، تر نيمايي پوري رسيږي او په داسي حال کي چي د جنوب په لور به روانه وي له خوجه امران غرو سره به بيا يو ځاې کيږي . په دي ډول غوښه پوسته به د برتانيي په علاقه کي او دغوښي په جنوب او لويديځ کي دشوراوك سرك به افغانستان ته پريږدي . دبرتانيي حکومت بــه ددغــه سرك تــر نيم ميلي پوري مداخله نه کوي .

۶ ـ ددغــه تــوافق ليك دغــه پورته فقري د هندوستان د حکومت او دافغانستان د والاحضرت له خوا دنظر ټول عمده اختلافات چي دسرحدي سيمي په باب ددوی تر

منځ پیدا شوي وو ، دپوره او قناعت ښوونکي فیصلي په ډول ګڼل کیږي او دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په ذمه اخلي چي د جزئیاتو په باب ټول اختلافات لکه هغه چي له دي وروسته به دهغو منصبدارانو له خوا پري غور کیږي چي دسرحدي خط دحد بندۍ دپاره ټاکل کیږي ، ددوستۍ په روحیي سره به فیصله کیږي . ددي دپاره چي تر هغو چي ممکنه وي ددواړو حکومتونو تر منځ دشکونو او غلط فهمیو سببونه له منځه ولاړ شي .

۷ ـ دهندوستان حکومت چي دبرتانیي حکومت په نسبت دوالاحضرت له روغ نیتي نه په پوره ډول ډاډ من شوې او غواړي افغانستان پیاوړې او خپلواک ویني دوالاحضرت له خوا دجنګي لوازمو په رانیولو او واردولو باندي به اعتراض ونه کړي ، او دوې به په خپله په دغه هکله څه مرسته ورسره وکړي . برسیره پردي ددي دپاره چي دوالاحضرت دهغي دوستانه روحیي ښه وساتله شي چي په دغو مذاکراتو کي يي ښودلي د هندوستان حکومت ژمنه کوي چي په هغو دولسو لکو کي شپږ لکه روپۍ زیاتي راوستل شي چي والاحضرت ته هر کال دمالي مرستي په ډول ورکول کیږي .

هنري ماتمر ډیورنډ دهندوستان دحکومت دباندنیو چارو وزیر

امیر عبدالرحمن خان دافغانستان او دهغه دتوابعو امیر

کابل دنومبر ۱۲ ، ۱۸۹۳

پښتو کوونکې ـ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د ضمیمو یادداشتونه

۱ ـ افغانستان کالني ، ګڼه ۳۶ ، مخونه ۲۴۸ تر ۲۵۲

۲ ـ زما مشاهدات

۳ ـ افغانستان کالني ، ګڼه ۳۶ ، مخونه ۲۹۶ تر ۲۷۷

٤ ـ کاکړ ، ذکر شوی اثر ، مخونه ۱۶۰ تر ۱۶۱

۵ ـ سایکس ، ذکر شوې اثر (شماره نه لري)

۶ ـ زما مشاهدات

۷ ـ رامپارتس مجله ، مخ ۱۵

مأ خذونه په پښتو او دري

۱ ـ غبار ، میر غلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، جلد اول ، چاپ ایــــران در ســـال ۱۹۸۰

۲ ـ غبار ، پورته اثر ، دوهم ټوك ، د امریکا چاپ ، کال ۱۹۹۹

۳ ـ مبارز ، عبدالحمید ، تحلیل واقعات سیاسـي افغانستان ، از سال ۱۹۱۹ تا سال ۱۹۹۴ چاپ پشاور در سال ۱۹۹۴

٤ ـ خلمي ، محمد ولي ، د افغانستان او روسيي د سیاسي روابطو لنډه تاریخچه ، د کراچي چاپ ۱۹۹۵

۵ ـ فرهنگ ، میر محمد صدیق ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، چاپ امریکا ۱۹۸۸

۶ ـ شرق ، ډاکټر محمد حسن ، کرباس پوشهاي برهنه پا ، چاپ هند ۱۳۷۱ ه ش

۷ ـ کشککي ، صباح الدین ، دهه قانون اساسي ، چاپ اسلام آباد ۱۹۸۶

۸ ـ حبیبي ، عبدالحې ، جنبش مشرطیت در افغانستان ، کابل ۱۳۶۷ ه ش

۹ ـ الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، د پیښور چاپ ۱۳۷۵ ه ش

۱۰ ـ حق شناس ، ډاکټر شیر احمد نصري ، دسایس و جنایات روس در افغانستان چاپ پشاور ۱۹۸٤

۱۱ ـ رشتیا ، سید قاسم ، خاطرات سیاسي سید قاسم رشتیا ، از سال ۱۹۳۲ تا سال ۱۹۹۲ ، چاپ امریکا ۱۹۹۸

۱۲ ـ فیض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، پشاور ۱۹۸۹

۱۳ ـ کبیر سراج ، محمد نذیر ، رویداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان ، جلد اول ، چاپ المان ۱۹۹۷

١٤ ـ عظيمي ، محمد نبي ، اردو و سياست در سه ده اخير افغانستان ، چاپ پشاور در سال ١٣٧٦ ه ش

١٥ ـ نورزايي ، ډاکټر عطا ، افغانستان در بازي ابر قدرت ها ، چاپ المان ١٩٨٥

١٦ ـ زوړ مدنيت او نوې ژوند ، د پلان د وزارت له خوا چاپ شوې کتاب

١٧ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ١٣٤٨ ه ش گڼه ٣٦

١٨ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ١٣٤٩ ه ش گڼه ٣٧

١٩ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ١٣٤١ ه ش گڼه ٣٠

٢٠ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ١٣٤٤ ه ش ، گڼه ٣٢

٢١ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ١٣٤٦ ه ش گڼه ٣٤

٢٢ ـ د مساوات جريده ، د ١٩٦٩ کال ځيني گڼې

٢٣ ـ زما يادداشتونه

٢٤ ـ مجله خراسان ، چاپ کلفورنيا امريکا ، شماره ماه اکتوبر ١٩٨٨

٢٥ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ١٩٩٦ کال د جولاې د مياشتي گڼه

٢٦ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ١٩٩٦ کال د جون د مياشتي گڼه

٢٧ ـ د ډاکټر محمد حسن شرق مقاله ، د مجاهد ولس د ١٩٩٨ کال د آگست د مياشتي گڼه

٢٨ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ١٩٩٧ کال د سبتمبر د مياشتي گڼه

٢٩ ـ هيکل ، محمد حسنين ، ابوالهول او کميسا ر د محمد آصف اکرام ژباړه چي په ١٩٦٧ کال کي په پيښور کي چاپ سوې دې

٣٠ ـ خالص ، مولوي محمد يونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبي نه دي په کار ، پيښور ، د ١٣٧١ ه ش کال د ميزان مياشت

٣١ ـ فايق ، غوث الدين ، رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، پشاور ١٣٧٩

٣٢ ـ اکرم ، ډاکټر عاصم ، سردار محمد داود ، انتشارات ميزان ، امريکا ١٣٨٠

٣٣ ـ رسولي ، ډاکټر مصطفی ، شهادت محمد هاشم ميوندوال سر آغاز فاجعه

افغانستان ، چاپ پشاور ، ماه حوت سال ۱۳۷۹
۳٤ ـ اخبار پیك پارسیان ، ۱۷ مي سال ۲۰۰۲ چاپ سدني استرلیا
۳۵ ـ شنسب ، امیرالدین ، خاطرات هشتاد سال ۰۰۰ پشاور سال ۱۳۸۰ ه ش
۳٦ ـ بخرکی ، محمد علم ، ویښ ځلمیان ، کال ۲۰۰۰ ـ هالینډ

د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه

۱ ـ محمد ظاهر شاه او محمد داود خان د (زوړ مدنیت او نوې ژوند) د کتاب څخه چې د پلان د وزارت له خوا خپور شوې و .

۲ ـ د ۱۹۵۵ کال د لویې جرگې غړي په پغمان کې

۳ ـ د ۱۹۵۵ کال په لویې جرگې کې د فراه وکیلان

٤ ـ کابل ته د امریکا د جمهور رئیس ایزن هاور سفر (زوړ مدنیت او نوې ژوند) پورته ذکر شوې اثر .

۵ ـ محمد داود خان داکتر محمد یوسف ته مبارکي وایي ، د افغانستان د کالني څخه کال ۱۳٤۱ ه ش گڼه ۳۰

۶ ـ محمد هاشم میوندوال د عقرب ددریمي تر پيښي وروسته په کابل پوهنتون کې ، افغانستان کالني ، گڼه ۳۲

۷ ـ ددیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگې لومړي غونډه ، د افغانستان کالني څخه ، گڼه ۳۷

۸ ـ محمد داود خان د جمهوري دولت اساسي قانون لاسلیك کوي . (رازي را که نمي خواستم افشا گردد) . د غوث الدین فایق د اثر څخه .

۹ ـ د رامپارت د مجلې مقاله

۱۰ ـ د پنجده د پيښي (کورکي)

۱۱ ـ د وکیلانو د یوه پیشنهاد متن

لومړي تبصره : د افغانستان کالني ټولي گڼي چي په کتاب کي یي یادوني شوي دي ، د امریکا د کانگرس په کتابخاني کي سته او د هغو څخه استفاده شوي ده .

دوهمه تبصره : دوهمه او دريمه ګڼه عکسونه د لوي جرګې له خوا د هغې جرګې غړي

او د ليکوال پلار اروابښاد دين محمد خان ته ورکړه شوي و

REFERENCES

1 - Abrahamian, Ervand, (Iran between two Revolution) Princeton University Press, USA 1982

2 - Adamac, Ludwing W. , Who is Who of Afghanistan, Graz Austria 1975

3 - Dupree, Louis, Afghanistan- USA, Princeton University Press, New Jersy, 1980

4 - Ghaws, A. Samad, The fall of Afghanistan, USA 1988

5 - Kakar, M. Hassan (A political history and the external relation of Afghanistan the reign of Ameer Abdo-al Rahman)

6 - Kakar, Afghanistan, The Soviet Invasion and the Afghan respon (1979 - 1982) Clifornia University press, USA. 1995

7 - Cordovez, Diego, and Harison, Selig, S. Out of Afghanistan, University press, New York, 1995

8 - Marwat, Fazel-ur-Rahim, The Evolution and growth of communism in Afghanistan, (1917-1979)Pakistan,1995

9 - Nayar, Kuldip, Report on Afghanistan, India, 1981

10 - Bredsher, Henry, S. Afghanistan and Soviet Union, Duke press, Durham, N. C. 1983

11 - Sykes, Sir Percy, A Biography of Sir Mortimer Dorand, London, 1926

12 - Poulada, Leo, B. and D. J. Poulada, Afghanistan and USA. Omaha, Nebraska, 1995

13 - Yousaf, Mohammad, Brigadier and Major Mark Adkin, The Bear Trap, Afghanistan untold story, Pakistan, 1992

14 - Encyclopedia, America, volums 6

15 - Encyclopedia, America, volums 25

16 - Edited by Marlin, Lourence, W. Neutralism and Nonalinment, Johns Hopkins University, 1962

17 - Lectur by Nana Sufresna, 14 october 1996 Indonesia, The Movement of Nonalignment countries

18 - Churchil, Iron curtain speach, Westminster college, Missour, USA.March 5th 1946

19 - Shansab, Nasir, Soviet Expanstion in the third World, Batleby

press, Silverspring, MD, 1986
20 - Ramparts, volums 5, Number, 1976, USA
21 - The Economist, Janauary, 1998, London

THE ERA OF DEMOCRACY AND REPUBLIC IN AFGHANISTAN 1963 - 1978

BY

ABDUL GHAFAR FARAHI

2003 - - 1382

تر لومړی چاپ وروسته ځیني څرګندوني

د اروابښاد کاندید اکادمیسن محمد ابراهم عطایي

د لیك یوه برخه ، د ۱۳۸۰ کال دحمل ۲ ــ کابل ـ افغانستان

څولنډي خبري

(دغه مطالب لیکوال ته هغه وخت رسیدلي وو چي کتاب چاپ سوی و)

زما محترم دوست عبدالغفار فراهي په یوه لیك کي را څخه غوښتي چي ددوی پر لیکل شوي کتاب چي د چاپ په معرض کي دی یو څو کرښي ورو لیکم . دا کار سخت مشکل و ځکه متن راسره نه و حتي فهرست قدر هم ما نه دی لیدلی . زه د کتاب د محتوا څخه د هغو دوو پاڼو له مخي خبریږم چي د کتاب د لنډیز په نامه ددغه لیك سره رالیږل سوي دي او په هغو کي دا څرګنده شوېده چي کتاب څه دپاسه په درو سوو مخونو کي لیکل شوی او د افغانستان د تاریخ دوي دوري (نه پوهیږم چي ددورو پر ځای بله کومه کلمه استعمال کړم) ددیموکراسي لس کلنه دوره چي پنځه صدراعظمان پکښي تیر سوي او د سردار محمد داود دجمهوریت دوره شامله ده . غالبا چي دا به په پوره صلاحیت لیکل سوی وي ځکه هم پخپله فراهي صاحب یو دقیق دیپلومات دي چي عمر یي دسفارتونو په ماموریت کي تیر سوی او پارلماني مطالعه یي هم له نظره نه غورځوله کیږي ځکه په پارلمان کي هم دسالمي لاري پیرو شخصیت و . ښه دا خو ددوی په باب زما دشناخت مسأله ده راغلو کتاب ته :

په دي باب لاره را ته تیاره ده ، ځکه اصل متن او حتي فهرست یي هم په لاس کي

نه لرم نو صرف یو څو لنډي خبري به وکړم چي د کتاب له دغو دورو سره اړه لري دا چي څومره به دکتاب له محتوا سره وفق ولري نه پوهیږم ؟

لومړی ددغو دورو په باب ټول نظریات پر دا یوه محور راڅرخي چي پاچا او صدراعظم په آزادو موقفونو کي ویني ، خو زما په عقیده دا صرف د سردارانو رقابتونه وه چي هر یوه خان ته آزادي زمیني برابرولي . داود خان یو خان طلبه سړی و خو پاچا راحت طلبه .

د پښتونستان مسأله یو درونډ بار و چي د ټولو ملا یي ورماته کړه ، پاکستان په سادګۍ منځ ته نه و راغلی بلکه دا یوه د غرب پایګاه وه خو داود خان غوښتل چي په دي وسیله غرب قانع کړي چي دده مخالفت به دهغو ګټي ورولړزوي ولي ناکامه سو ، دلته یي زموږ دتاریخ هغه ناکامه ملنډي ته (شوروي ته نژدیوالی) لاس ور واچاوه چي د امیر شیر علي خان غبرګ غاښونه پکښي وتلي وه ... په مسکو کي دبرژنیف سره د داودخان پرخاش هم ددي له پاره و چي غرب په دي قانع کړي چي دشوروي څخه رابیل سوی دی ، خو روسانو دا موقع ور نه کړه او د ثور د ۷ په کودتا یي دکورني سره بیړي ورغرقه کړه .

د دا لنډو خبرو نتیجه داده چي شوروي په پلان شوي طریقه افغانستان ته لاس ور اچولی و خو معروف روسي غباوت نه یوازي زموږ هڅونه میده کړه بلکي خپله بیړی یي هم غرقه کړه . زه د خپلو مطالعاتو په نتیجه کي و دي عقیدي ته رسیدلی یم چي شوروي پر افغانستان دا بده ورځ راوسټله او وروسي هر چا په خپل وار د امریکا څخه تر پاکستانه ، ایران ، سعودي عربستان او حتي چین پوري هر یوه دخپل خنجر یو ګذار پر وکړ .

... ما د لیونتوب تر سرحده څو کرښي و لیکلي او خپله عقیده مي بیان کړه ، دا هم د ناروغۍ د وخت لیکنه ده ملامتوۍ به مي نه . ما صرف دا کار ددي په خاطر وکړ چي ستاسي غوښتنه بي جوابه پاته نه سي که نه زه اوس هره لحظه د مرګ په فکر کي یم

ددي لنډي لیکني په پای کي چي ګمان کوم ددغسي یوه درانه کتاب سره به لیاقت و

نه لري خپل دانشمند دوست فراهي صاحب ته صحت او عزت غواړم .

په درناوي

د محترم ذبيح الله زيارمل د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ كال د آگست اوله ـ برن ـ سويس

وروره فراهي !

... كتاب مي تر لاسه كړ بيا ورته كښينا ستم او د ورزشكارانو په اصطلاح مي په يوه ساه ولوست ... دا چي ماغوندي ستومانه څوك يي په يوه ورځ تماموي ددي په معني ده چي كتاب د خپلي بكري محتوا ، متين او ښكلي او قريب به ذهن نثر او مهمو مطالبو له امله د لوستونكي شا او خوا د نورو ټولو مسألو اهميت له منځه وړي او پر لوستونكي دا تحميلوي چي څو وروستي پاڼه هم نه وي لوستل شوي تر هغو يي له لاسه نه پريږدي ... زه ويلای سم چي تاسو د خپل ولس د هغه باور په وړاندي چي په وكالت يي انتخاب كړی وی په دي مهم اقدام سره خپل بشپړ صداقت ښوولی دی او دغه د دربدرۍ او سرگردانۍ كلونه مو خانته په ثمربخش زمان بدل كړي دي او محصول يي دادي د يوه نفيس او با ارزشته كتاب په شان د هيوادوالو په مخ كي پروت دی . زه ددغه برياليتوب په خاطر تاسو ته مباركي وايم او هيله لرم چي په هماغه ښه نيت چي د حقيقت انعكاس دي ، دښي ارادي او ښه نيت خاوندان هم د هغه د محتوا په هكله غبرگون وښيي نقد يي كړي او دحقايقو لابرجسته كيدو ته لاره اواره سي . په درناوي

(د ليك په وروستي برخي كي يي ليكوال ته ډيري مفيدي مشوري وركړي دي)

د محترم داود موسي د ليك وروستي برخه

د ۲۰۰۱ كال د اكتوبر ۳ ــ كلفورنيا ـ امريكا

گرانه غفار جانه !

(دليك په لومړي برخي كي يي ليكوال ته ځني ښي مشوري وركړي دي)

... لويان وايي چه ء عيب شمع جمله چو بگفتي ، هنرش نيز بگو ء نو ددي كتاب د هنرونو په لړ كي داشيان عرض كوم :

۱ ـ د كتاب په سر كي د افغانستان د لنډ تاريخ معرفي دراتلونكو واقعاتو د پوهي دپاره ډير پر ځاى ده .

۲ ـ كتاب د پښتو په ډيره شيوا سبك ليكل سوې دې او زما په نظر لوستل يي ډير آسانه دي .

۳ ـ دا كتاب كيداى سي چه دديموكراسي او ء جمهوريت ء د دوري د پاره يو ډير ښه درسي كتاب سي .

٤ ـ زما د پاره چه په دغه دوري كي مي په افغانستان كي ژوند كړې دى ، د هغو واقعاتو د جزئياتو ويل كم چه تا ته معلوم وو ، ډير دلچسپ او په زړه پوري وو . برسيره پردي د واقعاتو د پوهي د پاره يو چټك رفرنس هم دې . الله ياور

د محترم محمد حسن سهاك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ كال د اكتوبر ۱۰ ــ ټورنټو ـ كاناډا

وروره فراهي !

كتاب مي تر لاسه كړ . دكتاب په هكله بايد ووايم چه تر هغه ځه چه ما فكر كاوه كتاب د متن او محتوا په لحاظ ډير لوړ و ، په دي مفهوم چه ما فكر كاوه چه د ... د كتاب په شان به داهم په هماغه متعارفه توگه چه موږ لوستونكو اوس عادت ورسره كړې دې ليكل شوى وي ، ولــي ماوليدي چــه كتاب پــه خانگړي او ابتكاري توگــه ليكل شوې دې او دا ډول ليكني زموږ په افغانانو كښي سابقه نه لري او زيادتره ددي كتاب د ليكلو طرز د جواهر لعل نهرو ليكنو ته ورته دى .

... د معمول په توګه زمونږ خیني افغانان چه په هر موقف کي وه ، کله چه خپل خاطرات یي لیکلي دي ، ځانونه یي د حوادثو او پیښو په متن کي درولي دي او کوشش یي کړي دې چه د قضایاو هغه اړخونه رابرسیره کړي چه ددوی دفکر او عقیدي سره اړخ لګوي . د نیکه مرغه ستاسي په کتاب کي موضوع په دي ډول نه ده ، دلته داسي پیښي رابرسیره شوي چه په قوي احتمال به هیري شوي واي ، او دتاریخي شخصیتونو د رول په هکله لوستونکو ته ډیر شواهد او پیښي په ګوته شویدي تر څو هغوي وشي کولای خپل قضاوت وکړي. ... دیوه مطلب یادول ضروري ګڼم ، هغه دا چــه مونږ اکثر افغانــي ء منورین ء په بیروکراسي کښي روزل شــوي یــو مونږ اکثرو دولتي کارونــه درلودل ، چه هلته معموله او مسلطه ژبه پارسي وه ، او مونږ ته دافرصت نه وو تر لاسه شوی چه په خپله مورنۍ ژبه څه ولیکو ، په دي لحاظ ډیر پښتانه چه په دي موقف کښي دي د دوی په لیکونو کښي نیمګړتیاوي لیدل کیږي . ولي ستاسي دا لیکنه دومره سلیسه او روانه ده چه کله کله سړي ته داسي فکر پیدا کیږي چه فراهي صاحب حتما په پښتو ټولني کښي د کار سابقه لري ... په درناوي

د محترم محمد حسن ولس مل د لیك یوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د نومبر ۱٦ ــ اسلو ـ ناروی

(افغانستان ددیموکراسي او جمهوریت په کلونو کي) دکتاب کتنه

د ښاغلي فراهي دغه کتاب دحقایقو او محتوا په لحاظ دانارو ددانې غوندي ډك دی چي دده څخه د همدغسي یوه کتاب د لیکلو توقع کیدله . زه له نوموړي سره له هغه وخته آشنایي لرم چي دې دحقوقو دپوهنځي محصل و او زه په ۱۲ ټولګي کي وم . فراهي صاحب په هغه وخت کي ډیري خبري نه کولي خو خیني اشخاص دخپلو ټولنو ژوندي تاریخونه وي اما له بده مرغه چي یو زیات شمیر یي د خپل مضر احتیاط په وجه خپل دسترګو لیدلي حالات دخپلو سینو په صندوقونو کي داسي بند وساتي چي هغي بلي دنیا ته یي له ځانه سره یوسي ... ښاغلي فراهي دیو عیني شاهد په صفت دژوندانه دیوي برخي سترګو لیدلي حالات په دغي مجموعي کي راټول کړي او په روانه

خوره پښتو ژبه يي خپلو هيوادوالو ته وړاندي کړي دي . ددغه کتاب په لوستلو سره دديموکراسي دوري ټول هغه لاس وهني په څرگند ډول سړي ته معلوميږي چي دنوي اساسي قانون ، ولسي جرگي ، آزادو مطبوعاتو او ديموکراسي پرخلاف شوي دي .

زه دفراهي صاحب دڅرگندونو په تاييد هغه وخت چي زه د ء افغان ء ملي جريدي چلوونکې وم نو دډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حکومتونو له خوا پر نورو موضوعاتو سربيره د پښتو ملي ژبي ، هلمند داوبو او په اخبار کي دشهيد محمد داود خان دصدارت ددوري دښو کارونو ديادوني په وجه دسخت فشار لاندي وم او اعليحضرت محمد ظاهرشاه هم په دغه ارتباط خپل حضور ته څلور کرته غوښتې وم ... زه دافغانانو ديوه خدمتگار په صفت دفراهي صاحب دغه اثر ته دقدر په سترگه

گورم او لوستل يي دهر وطن خوا په تيره بيا خوان نسل لپاره لازم گڼم . په درناوي

د محترم محمد معصوم هوتك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د نومبر ۱۸ ــ ټورنټو ــ کاناډا

(افغانستان دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي) دکتاب په هکله زما نظر

... په افغانستان کي ددوهمي ديموکراسي او جمهوريت حوادث زموږ په مخ کي تيري سوي پيښي او دسترگو ليدلې حال دئ . له همدې امله ما ددغه کتاب تر لوستلو وړاندي داسي فکر کاوه چي مطالب به يي راته دومره نوي نه وي . خو کله چي مي کتاب ولووست ، راته څرگنده سوه چي موږ ددغو پيښو ظواهر ليدلي وه او په عمق يې خبر نه وو . په دې کتاب کي مي دډيرو مسايلو په باب هغه راز بيانونه ولوستل چي په نورو مشابه ليکنو کي مي لوستي نه وو . ښاغلی فراهي دهيواد دهمدغي دورې دپيښو په ليکلو کي دبشپړ صلاحيت خښتن دئ ، ځکه په هيواد کي دننه او بهر يي په ډيپلوماټيکو پوستونو کي کار کړی او په ولسي جرگه کي يې دوکالت دنده ديوه مسول شخص په توگه پرمخ بيولي ده . دې کار ورته دهيواد دبهرني سياست او دمقننه قوې ، حکومت او پاچا په اړيکو کي ډير داسي حقايق روښانه کړي دي چي نورو ته يي دليدلو امکانات لږ ميسر وو . دکتاب ليکوال په ولسي جرگه کي يوازي دحوادثو ناظر نه دئ ،

بلکي په ډيرو مهمو فيصلو او دهغو په باب په مباحثو کي يې فعاله برخه اخستي ده . دهيواد دبنسټي مسايلو په وړاندي يې دملي ګټو له نظره برخورد کړی او دسترګو ليدلی حال يې په پوره امانتدارې او رښتينولی سره بيان کړی دئ . دليکني ژبه يې سپيڅلي او مهذبه ده . نه يې دچا اهانت کړی او نه يې بيځايه قدرداني . همدي مشخصاتو يې کتاب داوسني عصر له نورو ورته کتابو څخه رابيل کړی او ممتاز کړی دئ . څکه نو زه دغه مهم اثر دهيواد دملي تاريخ دليکلو له پاره يوه موثقه منبع ګڼم او ښاغلي ليکوال ته يې دزړه له کومي مبارکي وايم . په درناوي

Download from:aghalibrary.cm